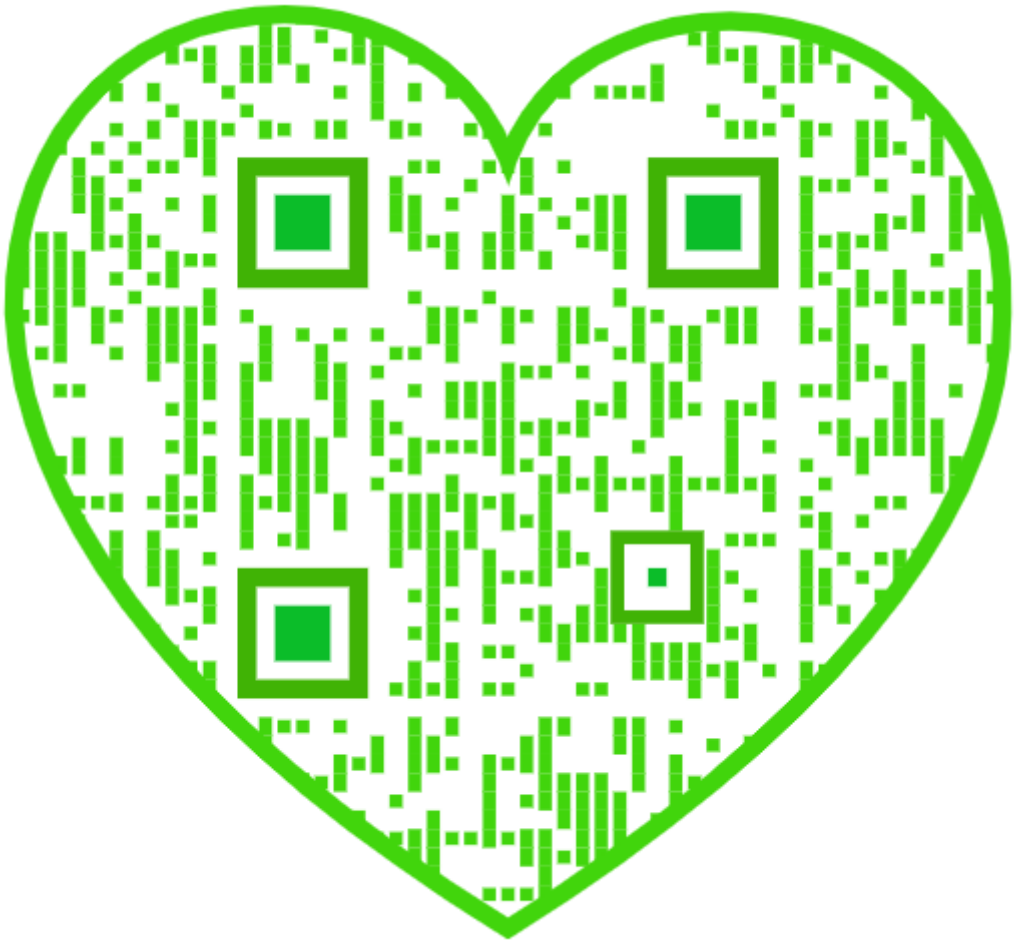

De Katholiek.

VIJFTIENDE DEEL.

NAMEN VAN MEDE-ARBEIDERS

AAN DIT MAANDSCHRIFT.

P. A. van Antwerpen, R. K. Priester te Utrecht.
M. van den Boogaard, R. K. Priester en Rector te Ravenstein.
Th. J. H. Bobbert, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. Brinkman, ✲ Pastoor te Amsterdam.
C. Broere, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
J. T. van Brussel, Pastoor te Delft.
J. J. Burgmeijer, Pastoor te Warmond.
J. Cuyten, President en Professor in het Seminarie te Haren.
J. B. Eulenbach, S. Theol. Dr. Pastoor te Monnikendam.
H. J. Feye, S. Theol. et SS. Can. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
J. T. Jorna, ✲ Pastoor te Harlingen.
H. Kamp, Pastoor te Dokkum.
C. van Kinis, Professor in het Seminarie te Warmond.
G. Kok, Pastoor te Weesp.
G. A. Oortmans, ✲ Pastoor te 's Gravenhage.
H. Opdenkamp, Pastoor te 's Gravenhage.
J. A. Peeboom, Professor in het Seminarie te Roermond.
P. van der Ploeg, Leeraar in het Seminarie te Voorhout.
A. J. Pluym, Regent van het Seminarie te Voorhout.
J. H. Smits, ✲ Regent van het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
G. W. van Someren, Pastoor en Deken te Eindhoven.
F. X. Sparmakering, Pastoor te Alkmaar.
T. Spierings, vice Regent en Leeraar in het Seminarie te St. Michiels-Gestel.
J. Spitzen, Pastoor te Haarle.
W. Steenhoff, S. Theol. Dr. Professor in het Seminarie te Warmond.
N. J. A. Steins Bisschop, Pastoor te Amsterdam.
F. J. van Vree, President van het Seminarie te Warmond.
J. G. Wennekendonk, Pastoor te Amersfoort.
J. H. Wensing, Professor in het Seminarie te Warmond.

De Redactie.

TE 'S GRAVENHAGE, BIJ GEBR. J EN H. VAN LANGENHUYSEN. — 1849

INHOUD VAN HET VIJFTIENDE DEEL.

HOOFD-ARTIKELEN.

Bladz.

Opmerkingen en wenken voor den christelijken staatsburger, bij den aanvang van het jaar 1849 . . . . . 1, 141

De Revisie van het Algemeen Reglement voor het Bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk 281

Het verzuim van de kerkelijke inzegening des huwelijks, bij de Hervormden 77

De tegenwoordige Aartsbisschop van Parijs, geschetst door zijn werk: « Institutions diocésaines, ou recueil des reglements, publiés par Monseigneur l'Evêque de Digne 101, 232

Nederlandsche Literatuur. Brieven van T. A. aan zijn' studievriend den WelEd. heer A. K., thans Med. Dr. te R. 163, 298

Antwoord van Z. H. Paus Pius IX aan de kerkvoogden van Nederland 213

De Katholieke vast-, boet- en bededagen en de heer N. C. Kist 218, 362

Godsdienst, Geloofsleer en Zedenwet. 349

Het Collegie van Judicature. 378

Eene nieuwe beweging in de Engelsche Kerk. 389

Uitnoodiging tot de stichting eener vereeniging, om de kennis der christelijke wetenschap des heils te verhoogen en uit te breiden, door eene blootlegging van de leer der grootste christelijke denkers aller eeuwen 397

VERSCHEIDENHEDEN.

Bladz.

De Pius-vereenigingen in Duitschland 62
De Secten in Rusland 127
Protestantsche associatien. 188
Merkwaardig adres uit Neurenburg 203
Hoe men in Engeland den Bijbel verspreidt 207
Het Hollandsch Penning-Magazijn voor de Jeugd. 249
Het Synodaal Weekblad 258
Het geloof alleen, de werken alleen. 261
Toestand van het Protestantisme in Beijeren 321
De Anarchisten en hunne leermeesters in Frankrijk . . 328, 401

BOEKAANKONDIGING.

God is met ons. — Woorden van onderrigt en bemoediging bij de rampen, welke in deze dagen de Katholijke Kerk treffen. Door H. van Lottom, R. K. P. 136
Troost der H. Godsdienst, of beschouwingen over het geluk, hetwelk de godsdienst den mensch in alle omstandigheden des levens aanbiedt, door een R. K. Priester 138
Sancti leonis magni pontificis romani de passione sermones XXI. Accedunt tres sermones dubli us unus ineditus, nec non quidam, idem spectantit argumentum, ex ejusdem operibus selecti Flores. Quae omnia optimus editiones recusa denuo prodeunt cura et studeo A. van Heck, Dioec 139
Verantwoording van Otto Ant. Spitzen, R. K. Pr. te Groningen, op een' naamloozen, open brief, ter verdediging van den hoogleeraar en schoolopz. P. Hofstede de Groot 140
Gebedenboekje, ten dienste der Katholijke Jeugd, vooral van Curaçao; door J. J. Putman, R. K. Miss. en Pastoor te St. Rosa; met een voorberigt en gedichtjes van P. van der Ploeg, R. K. Pr. en Leeraar in het Seminarie Hageveld. Tweede en vermeerderde druk 209
Oefeningen voor de Biecht, Communie en de H. Mis, door P. J. Hesseveld, R. K. Pastoor. 211
Des affaires de l'Italie et de l'avenir probable de l'Europe. Par l'auteur de la Solution des grands problèmes. Paris, Jacques le Coffre et C°. 1849 263
Kerscantate, in zes zangen voor de zangkoren der Katholijke kerken, door J. Poelhekke; in muzijk gezet voor vier stemmen, met accompagnement van het orgel, door G. Mordach 344

OPMERKINGEN EN WENKEN

VOOR

DEN CHRISTELIJKEN STAATSBURGER,

Bij den aanvang van het jaar 1849.

Wanneer geene buitengewone gebeurtenissen de gansche maatschappij in beroering brengen, en het gedeelte der maatschappij, waarin iemand leeft, vreedzaam en zonder stoornis zijn gang gaat; dan behoeft geen eenvoudig lid zich, voor het werkelijke leven, buitengewonevragen te stellen en op te lossen; dan behoeft hij slechts, onder een rustig aanwenden van de door zijne vaderen gegevene oplossingen en verkregene resultaten, zijn geest in te spannen tot het, zoo mogelijk, volkomener beantwoorden der alledaagsche vragen, en zijn toeleg te rigten op het verkrijgen van volmaaktere resultaten. In zulke maatschappij is het noodzakelijk verband van behoud en vooruitgang tevens een vriendschappelijk verbond; hare leden genieten het van de voorgeslachten geerfde goed, en geven dit, op hunne beurt, niet slechts ongeschonden, maar vermeerderd en veredeld

aan het nageslacht over; hunne rust is geen stilstand, hunne beweging geen hollen langs ongebaande paden. Maar wanneer buitengewone gebeurtenissen de maatschappij tot in hare grondvesten schokken; wanneer men leeft in een tijdperk van gewelddadige omwentelingen, van onnatuurlijke toestanden, van vernieling der bestaande maatschappelijke vormen; dan vindt nagenoeg een ieder zich, ten aanzien zijner maatschappelijke betrekkingen, in buitengewone omstandigheden geplaatst, en moet hij zich, voor zijn werkelijk leven, buitengewone vragen stellen: want buitengewone omstandigheden vorderen buitengewone werkzaamheid, en nieuwe betrekkingen scheppen nieuwe pligten.

Wij meenen dat deze opmerking, bij den aanvang van het jaar 1849, zeer van pas is, en dat *de Katholiek* wel doet, als hij, met het oog op de buitengewone omstandigheden waaronder wij dit jaar ingaan, zijnen lezers, inzonderheid zijnen geloofsgenooten, eenige wenken geeft over de vragen, die zij zich te stellen hebben, en hun eenige hulp biedt om die vragen op te lossen. Daaraan willen we dit opstel wijden, en tot dat einde zullen wij ons eerst die omstandigheden, in eenige hoofdtrekken, vertegenwoordigen, en vervolgens op eenige, daarmede in verband staande, pligten wijzen. Wij beoogen geene volledigheid, niet eens afwerking van hetgeen we zullen aanraken; wij willen niets anders leveren dan opmerkingen en wenken.

Het jaar 1848 was een jaar van maatschappelijke omkeeringen; bijna door geheel *Europa* heerschte de gruwel der verwoesting. Wanneer men echter de omwentelingen van dit jaar, in den oogenblik van haar ontstaan, ieder

op zich zelve, en afgezonderd van zekere omstandigheden, beschouwt, dan zijn ze niet van dien aard, dat ze ons buitengewoon behoeven te verbazen. *Frankrijk* verdreef eene dynastie en riep de republiek uit: dit is eene gebeurtenis hoedanige er vele in de geschiedenis voorkomen. Het *Lombardisch Venetiaansch* Koningrijk kwam in opstand en trachtte, met behulp van *Piemont*, de Oostenrijkers te verdrijven; maar zoo menig volk heeft ooit het juk van vreemden afgeschud, en zoo menig naburig Vorst nam die kans waar om zijn gebied, of voor het minst zijn invloed, te vergrooten. De Keizer van *Oostenrijk* werd door een oproer te *Weenen*, de Koning van *Pruisen* door een oproer te *Berlijn*, genoodzaakt, om aan hunne onderdanen zekere politieke regten toe te kennen; wat ligt daarin, dat de geschiedenis niet met evenveel kalmte kan verhalen, als dat het Huis van *Habsburg* tot den keizerlijken, en het Huis van *Brandenburg* tot den koninklijken troon geraakte? Te *Rome* werd ROSSI vermoord, en de Paus vlugtte uit zijne Staten; maar de sluipmoord is te *Rome* zoo geheel nieuw niet, en meer dan één Paus zag zich door volksoproeren gedwongen om elders, zelfs buiten *Italië*, eene schuilplaats te zoeken. Men ziet dat deze gebeurtenissen, van elkander afgescheiden, of ook maar naast elkander beschouwd, hoe gewigtig op zichzelve, evenwel dat ontzettende en beangstigende niet opleveren, hetwelk geheel de wereld er van ondervonden heeft. Hoe komt het dan, dat allen, en wij zelfs, in ons stille *Nederland*, waar we verwijderde toeschouwers van die gebeurtenissen waren, er zoo door getroffen zijn geworden? Waarom slaakte gansch *Europa* een noodkreet, toen *Frankrijks* Julijtroon instortte? Waarom ijsden de constitutioneele Staten, toen FERDINAND constitutioneel Keizer, FREDERIK

WILHELM constitutioneel Koning werd? Waarom vielen aan *Lombardije* geene onverdeelde toejuichingen te beurt, toen het poogde een zelfstandige Staat te worden? Waarom betreurden de Protestanten de vlugt des Pausen? Waarom was in Februarij de schrik algemeen, als ware met LOUIS PHILIPPE geheel *Europa* gevallen? Waarom duurde die schrik voort en werd hij, bij iedere omwenteling in andere Staten, steeds vergroot?....

Geheel *Europa* had een voorgevoel van hetgeen er gebeurd is: het verwachtte, ofschoon dan niet bij het leven van LOUIS PHILIPPE, maar toch, het verwachtte eene revolutie in *Frankrijk*, en het verwachtte deze als een begin van groote omkeeringen ook in andere Staten, en het beschouwde die omkeeringen alle als uitgaande van een in zijn geheele wezen wanordelijk en verwoestend beginsel. Niet alom, niet bij allen waren dit voorgevoel en die verwachting even levendig; veel minder nog steunden ze geheel op dezelfde gronden en hadden ze denzelfden graad van helderheid; maar zij waren alom aanwezig.

Wij aarzelen niet om hier gewag te maken van de zoogenaamde prophetien, welke onder het volk de verwachting van groote en treurige dingen gaande hielden, en sedert Februarij alom eene groote opmerkzaamheid tot zich getrokken hebben. Wij willen ons over de waarde dier voorzeggingen in het bijzonder niet uitlaten; wij wijzen slechts op haar bestaan en op het gevolg daarvan, namelijk het vermelde voorgevoel, de genoemde verwachting. Zij waren het, die, zoodra de tijding van den Parijschen opstand zich verspreidde, het volk deden zeggen: nu is de tijd van de schrikkelijke angsten gekomen, nu zullen die ijsselijke bloedbaden weldra plaats hebben.

De staatslieden, althans die wat dieper zagen, waren

sedert geruimen tijd gekweld en beklemd door talrijke voorteekenen van naderende oproeren; hun ongeluk, en tevens dat van *Europa*, was maar, dat zij de eigenlijke oorzaken van het kwaad of in het geheel niet zagen, of voorzeker niet wisten te waardeeren, en dat zij dien ten gevolge noch de middelen, tot het verwijderen of krachteloos maken dier oorzaken geschikt, naar behooren erkenden, veel min aanwendden, noch ook den toestand, de magt en de verspreidheid van het kwaad naar waarheid inzagen, maar dat zij integendeel het kwaad in de hand werkten. De gouvernementen, door die staatkundigen geleid, kenden de geheime genootschappen, in welke tegen de orde werd zamengezworen; zij zagen het pauperisme dat, zoo het niet gestuit werd, tot een oorlog van de armen tegen de rijken voeren moest, en wel des te zekerder, omdat de minvermogenden en de niet bemiddelde burgerstand, hevig klagende over de belastingen op de eerste levensbehoeften en op hun bedrijf zelf, zich dreigend uitlieten tegen de aanzienlijken, die de belastingswetten maken en uitvoeren, en den opbrengst der belastingen voor ver weg het grootste deel trekken, hetzij als rentheffers, als ambtenaars of gepensioneerden van den Staat, hetzij, naar de achterdocht wilde, als onregtmatig bevoordeelden in administratiën, leverantien, enz.; de gouvernementen hoorden, zoo wel als ieder ander, dat zij van onbekwaamheid, spilzucht, despotisme, beschuldigd werden; zij vernamen dat de bevolking, over het geheel ontevreden over den gang der zaken, niet gezind was om, bij een mogelijken strijd, voor het bestuur partij te trekken; in de Staten, naar het systeem van Keizer JOSEF II ingerigt, waar alles in handen der beambten, en tot het uiterste gecentraliseerd was, daar

wisten de gouvernementen zeer goed, dat de bureaukratie door de overgroote meerderheid der bevolkingen hartgrondig gehaat werd,' en dat die meerderheid snakte naar den oogenblik, waarop de burger niet meer door beambten zou geschoolmeesterd en geringeloord worden; in de constitutionele Staten, waar *de Koningen regeren maar niet besturen*, gevoelden de gouvernementen zich onophoudelijk in het naauw gebragt en zagen zij hunne werking verlamd door de oppositie, dat is te zeggen door de zamenspanning van al die leden der wetgevende vergaderingen, en van al die organen der opinie, welke of zelve het gouvernement wilden zijn, of bijzondere belangen op den tegenstand van het aanzijnde gouvernement wilden doen zegevieren, of door inborst en beginselen warhoofden waren, terwijl niet zeldzaam de ordelievendste, belanglooste volksvertegenwoordigers en publicisten, door de, godsdienst, zeden en vrijheid stoorende strekkingen der gouvernementen, tegen wil en dank in de oppositie geworpen werden, en genoodzaakt waren door openlijke en krachtige bestrijding het aanzien van het bestuur ook bij de volgzaamsten en langmoedigsten van alle burgers te verzwakken. Dat alles kenden de Staatkundigen, en voorzeker nog veel meer, b. v. het schrikbarend toenemen van allerlei misdaden, van den zelfmoord en van de krankzinnigheid, het steeds dieper wegzinken der bevolkingen in ongodsdienstigheid en zedeloosheid, enz. Zij moesten uit dat alles ook wel pogingen tot omverwerping der bestaande orde, tot het hernieuwen van gewelddadige omwentelingen vooruitzien. Maar daartegen stelden zij hunne bekwaamheid en ervarenheid, hun genie (METTERNICH, KOLOWRAT, LOUIS PHILIPPE, GUIZOT, THIERS); daartegen stelden zij hunne staatkunde, hunne wetten, hunne *doc-*

trine, hunne policie, hunne legers; daartegen stelden zij eene matelooze uitbreiding der industrie, aanmoediging van koophandel en landbouw, vermeerdering en verspreiding onder alle klassen van zinnelijke, dierlijke genietingen — en daarenboven — de armentax, de werkhuizen, strafkoloniën, cellulaire gevangenissen, krankzinnigengestichten, scholen zonder godsdienst of ook wel met ongodsdienstigheid; daartegen rekenden zij op den voortgang der verlichting en beschaving onder de lagere volksklassen, en op de krachtige medewerking van philanthropische maatschappijen en genootschappen van allen aard, zooals b. v. bij ons zijn: de maatschappij tot nut van 't algemeen, de maatschappij van weldadigheid, het genootschap tot zedelijke verbetering der gevangenen, het matigheids-genootschap enz.; verders meenden sommigen van hen, dat zij zekere vijandige strevingen ontwapenen konden, indien zij maar de Kerk in boeijen hielden, de geestelijkheid uit het onderwijs weerden, de corporatieën onderdrukten, en der zoogenaamde philosofie en haren tolken wierook en goud gaven. Aldus meenden de staatkundigen geneesmiddelen voor alle kwalen te hebben: er was wel voor de maatschappij een oogenblik van krisis op handen, wij leefden in een tijdperk van overgang; maar zij zouden de geweldige omwentelingen wel weten te voorkomen en af te leiden; langs den weg van orde en vrede zoude hunne staatswijsheid de maatschappij in haar nieuw tijdperk, tijdperk van vrijheid en orde, weten binnen te leiden.

De uitkomsten hebben de ijdelheid van dien waan bewezen, en de maatschappij is het slagtoffer geworden zoowel van het zelf-bedrog harer bestuurders, als van de booze hartstogten der vijanden van alle orde. Dit blijft

echter waar, dat een strijd, en wel een hevige strijd, in welke de orde slechts door inspanning van al de behoudende krachten zou kunnen zegevieren, door de staatkundigen voorzien was en gewacht werd; en dat de staatkundige drukpers dien strijd sedert lang voorzegd had. Geen wonder dat geheel *Europa* in de Februarij-omwenteling den eersten veldslag erkende van alle die in dezen strijd stonden geleverd te worden, en dat het huiverde van schrik toen het de overwinning aan de zijde der anarchie zag.

Maar nog anderen waren er, welke de plaats gehad hebbende gebeurtenissen verwachtten, en welke de hoop der staatkundigen niet deelden, ofschoon zij daarom alle hoop niet hadden opgegeven. Hen mogen wij aanduiden onder den naam van *Christenen*, wel te verstaan, geloovige en verlichte Christenen, die met de kennis der geopenbaarde waarheden, ook de kennis der maatschappij, zoo in haar verleden als in haar tegenwoordige, paarden. Zij waren het, die den toestand het best doorschouwden, begrip hadden van de toekomst, en de gouvernementen en de volken waarschuwden; maar hunne stem werd niet gehoord, hunne taal werd niet verstaan, hunne voorspellingen werden bespot. Laten we ons eenige trekken herinneren van hetgeen ze zagen en zeiden. Aldus zullen we de buitengewone omstandigheden van den tijd in hare oorzaken leeren begrijpen.

Zij zagen, dat de gang der maatschappij eene van God afwijkende rigting volgde en naar het bloot menschelijke streefde; dat de maatschappij, van haren oorsprong meer en meer losgerukt, hare ware bestemming ook meer en

meer vergat, en al datgene, wat haar als middel tot het bereiken harer bestemming gegeven was, of als nutteloos en *superstitieus* verachtte en verwierp, of tot het eigengekozen doel misbruikte; zij zagen dat de Staat, welke overigens zijn regeringsvorm zijn mogt, alom de beginselen, van welke de aangeduide rigting uitging, huldigde en meer of min in praktijk bragt; dat dien ten gevolge reeds vele wanordelijkheden ingevoerd en als regtmatig erkend waren, roepende deze, tot eigen bestendiging en ontwikkeling, gestadig nieuwe wanordelijkheden te voorschijn en in het leven; dat bij het verzonken zijn in aardsch, zinnelijk, dierlijk genot, de maatschappij in twee ongelijke deelen gesplitst was, die vijandig tegenover elkander stonden, namelijk aan de eene zijde hebbenden en genietenden, aan de andere zijde niet-hebbenden en begeerenden; dat de christelijke Kerk, welke de vroegere maatschappij opgekweekt en haar al 't goede en 't gelukkige, waarin zij zich had verheugd, aangebragt had, met den Staat in de tegenwoordige maatschappij niet verbonden kon blijven, zonder zijne slavin te zijn, en dat zij daarom, ten einde hare vrijheid te redden en aan hare bestemming niet ontrouw te worden, den Staat al meer en meer moest loslaten. Uit dat alles begrepen zij, dat de bestaande orde van zaken, die niet eens orde meer was, uit elkander moest gerukt worden, en dat de strekking van den aanval wezen zoude om alles, magt en goed, op de menigte te doen overgaan. Zekerlijk voorzagen zij ook tegenstand, en daarom bloedigen strijd, ijsselijke smarten, gruwzame onmenschelijkheden.

Wat zij zagen en voorzagen, dat hebben ze ook openlijk gezegd; zij hebben de bewijzen voor hunne gezegden geleverd; maar wat heeft het gebaat? Noch regeringen,

noch bevolkingen wilden hen hooren, en hierin lag voor hen het zekerste bewijs, dat de zondvloed komen zoude. Het zal zijn nut hebben het een en ander van hetgeen toen gesproken is na te gaan; wij houden ons echter ontslagen van de verpligting om af te schrijven, en zelfs om personen en boeken aan te wijzen; de zaken zijn van algemeene bekendheid, en wij moeten kort zijn.

Dat sedert eenige jaren de afval van CHRISTUS, de afval van God, inzonderheid praktische afval, groote vorderingen in *Europa* gemaakt heeft; dat een afschuwelijk zedenbederf in bijna alle klassen der maatschappij wijd om zich gegrepen heeft; dat een onverzadigbaar begeeren, een rusteloos pogen om te hebben, te genieten, te kunnen, zich alom vertoont, en een nooit gehoord aantal van allerlei misdaden kweekt; dit is bekend genoeg. Maar minder heeft men opgemerkt, dat de maatschappij zelve, of (om dubbelzinnigheid te voorkomen) dat de Staat, als zoodanig, tot in zijn innerlijkst wezen, deelgenoot van dien rampzaligen toestand, medepligtige aan dat ongeloof, aan dat zedenbederf, aan die misdaden is.

De Staat wil beschouwd worden als iets absoluuts, als geheel onafhankelijk, als volstrekt autonomisch. Vraag de staatslieden, wat het doel is van den Staat, en zij zullen u antwoorden: het algemeen welzijn, en dit in zijn grootsten, uitgestreksten omvang. Vraag, dat zij u dit een weinig ontwikkelen, en gij zult hooren, dat dit algemeen welzijn bestaat in het *zinnelijk welzijn*, door het grootst mogelijk genot van wat de aarde kan opleveren; in het *moreele welzijn*, door krachtige handhaving van goede, allen gelijkelijk verbindende wetten; in het *intellectueele welzijn*, door echte, in alle klassen des volks verspreide, beschaving en verlichting. Hier ziet men al aanstonds, dat er aan eene

bestemming des menschen voor een ander leven dan hier op aarde, aan een laatste doeleinde des menschen, waarnaar hij hier streven moet, maar hetwelk hij ginds eerst bereiken kan, volstrekt niet gedacht wordt. De Staat weet niet, dat er een ander leven is; hij althans kent in zich geene betrekking daartoe; hij is daarvan geheel onafhankelijk. Dat algemeen welzijn is derhalve absoluut doel van den Staat; waaruit volgt, dat hij het, zonder op iets of iemand te letten, na moet jagen, dat hij het volstrekt moet verwerkelijken.

Maar tot de waardeering van dit Staatsdoel is nog veel meer op te merken. Het *algemeen welzijn* is *het welzijn van het algemeen*, en dit *algemeen* is *de Staat* zelf; immers, wat is de Staat anders, dan de algemeenheid dergenen welke hij zijne ledematen noemt? En hieruit volgt dan, dat de Staat zijn eigen welzijn, dat is, *zich zelven tot doel, tot laatste einde* heeft. Ligt het nu in het wezen van den Staat, gelijk het in alle wezen ligt, dat hij met alle krachten naar de verwezenlijking van zijn doel — zijn hoogste welzijn — moet streven, dan kan hierin de *pligt*, de onbegrensde, onschendbare pligt van den Staat niet miskend worden; maar die pligt is *regt*, dat regt is *magt*, onbegrensde, onafhankelijke, absolute magt; namelijk, dat *regt* is het *mogen* aanwenden van alle krachten tot de verwezenlijking van het doel; en dit *mogen*, uit pligt geboren, was reeds *moeten* eer het *mogen* was.

Ziedaar dan het *absolutisme*. De wil van den Staat is de opperste wil, bron van alle regt; de gedachte van den Staat is imperatief, absoluut gebiedend voor allen; niemand heeft regt tegen den willenden, niemand heeft gelijk tegen den denkender Staat; eene leer, welke noch de persoonlijkheid der menschen, noch de persoonlijkheid Gods kan

erkennen; welke het denkbeeld van afzonderlijken mensch en het denkbeeld van God doet te niet gaan, door ze op te lossen in den Staat, want de Staat is alle regt, alle vrijheid, alle onafhankelijkheid — ALLE MAGT.

Als de *Christenen* zoo spraken, dan ging er van alle zijden een oorverdoovend geschreeuw op; de monarchalen, de constitutioneelen, demokraten zelfs riepen: «Gij lastert; de spijt over uwen eigen val legt u die onregtvaardige verwijten in den mond; ook wij willen vrijheden en regten van afzonderlijke menschen, ook wij gelooven in een hoogste Wezen, hetwelk ieder mensch moet eerbiedigen en gehoorzamen. Gij trekt valsche gevolgen uit een goed beginsel, en dicht ze ons toe. Niet zulken Staat willen wij.» Doch zeer vele demokraten, die een bijnaam van *radicalen*, van *socialisten*, van *communisten* enz. tot onderscheiding droegen, schreeuwden daartegen in, en betuigden, dat zij wel degelijk verstonden tot zulken Staat te komen, en dat die wel degelijk als gevolg in het aangenomen beginsel lag opgesloten.

«Indien het staatsdoel is,» zeiden zij, «het algemeen welzijn niet slechts te beschermen en te bevorderen, maar inderdaad te verwezenlijken; indien den Staat ter bereiking van dat doel, alle krachten zijner burgers behooren; wat regt, wat vrijheid kan dan den Staat op zijn weg naar dit doel tegentreden? Of kan het iemand, wie ook, *vrij* staan het algemeen welzijn te hinderen? Of kan er een *regt* gedacht worden, strijdig aan het regt van allen om gelukkig te zijn? *Dat* is ieders vrijheid, *dat* is ieders regt, gelijk aandeel te hebben aan het algemeen welzijn. Hierin, o conservatieven van allen stempel! hierin ligt

uwe dwaling, of liever uwe misdaad, dat gij voor *algemeen welzijn* uitgeeft, wat niet *het welzijn van allen*, maar het onregtvaardig voorregt van eenigen is; dat uw Staat het welzijn der hebbenden en verkrijgenden alleen verzekert, terwijl hij alle niet-hebbenden aan hun afgrijselijk lot ten prooi laat; dat gij, na in naam van het algemeen welzijn, met behulp van het volk, de orde van vroegere tijden omver geworpen, de koningen, den adel, de geestelijkheid en andere middeleeuwsche instellingen van hunne magt en van hun goed beroofd te hebben, het volk van zijn deel aan den buit hebt uitgesloten, magt en goed voor u zelven behoudende. Neen, *uw* Staat streeft niet naar de verwezenlijking van het algemeen welzijn, en daarin ligt het onomstootbaar bewijs, dat *uw* Staat, in tegenspraak is met het ware doel van *den* Staat, met het door u verkondigd beginsel; de werkelijkheid loochent het idée.»

«En (zoo vervolgden vele Socialisten en de Communisten) wat uw eerbied voor God betreft: daar mogen zwakke hoofden onder u zijn, die de tegenspraak, gelegen in den God, dien zij huldigen, en het staatsdoel dat zij erkennen, niet inzien, en alzoo ter goeder trouw zijn; maar velen van u zijn huichelaars, die eerbied veinzen voor een God, aan wien zij niet gelooven. Zij gelooven niet aan hem, want zij gehoorzamen hem evenmin als wij, en drijven, niet minder dan wij, den spot met al zijne bevelen van zelfverloochening, nederigheid, verachting van het aardsche, versterving der zinnelijkheid enz.; zij gelooven niet aan hem, want hij is hun noch de opperste wijsheid, noch het hoogste goed. Het hoogste goed is, hun zoowel als ons, het geluk op aarde, namelijk het grootst mogelijk genot van al wat de aarde goeds oplevert; en de weten-

schap, om zich dit genot te verschaffen, is hun de opperste wijsheid. Waarom huichelen zij? Omdat zij voor zich alleen behouden willen hetgeen zij hebben, en omdat zij voor zich alleen wenschen te verkrijgen, hetgeen ze nog niet hebben. In het geloof aan God, wortelt het zoogenaamd regt van bijzonder eigendom; daarin wortelen, over het geheel, alle zoogenaamde regten van bijzondere personen, de geheele verzameling van hetgeen men historiesch regt, verkregene regten noemt. Indien God niet gebood, de overheden te eeren en te gehoorzamen en aan een ieder het zijne te laten en te geven, dan zouden zij van eerbied voor God niet spreken; zij huichelen, omdat ze conservatieven zijn, omdat ze niet het algemeen, maar hun bijzonder welzijn ter harte nemen. Wij, integendeel, wij willen het algemeen welzijn inderdaad; wij willen een Staat, die aan zijne roeping voldoet, en zijn daarom den tegenwoordigen Staat moede; wij erkennen geen regt, geene magt, tegen het iederen mensch aangeboren regt om gelukkig te zijn, om zich gelukkig te maken; en daarom erkennen wij geene magt over den mensch, geen regt van bijzonder eigendom, geen God. Dieu c'est le mal: la propriété c'est le vol.»

Geëerde lezers, vergeeft het ons, dat wij in de plaats van *Christenen*, zoo als we beloofd hadden, ook Onchristenen hebben laten spreken, en wel de consequentste en daarom de schrikkelijkste onder allen. Wat zij gezegd hebben, moest hier gezegd worden; en het paste beter, en had ook meer kracht in hun mond, dan in den mond van *Christenen*. Nu hebben *dezen* wederom het woord.

Er is geen twijfel aan, of bijna de geheele Europesche maatschappij heeft sedert geruimen tijd den weg ingeslagen, die naar het communisme leidt; niet slechts is zij reeds van demokratische, maar zelfs van socialistische elementen doortrokken; die zijn neergelegd en ontkiemen in de constitutieën der meeste Staten, en in de daarop gebouwde wetten en staatsverordeningen; die maken zich geldend, ook in niet constitutioneele Staten, door de vooruitzetting van het straks omschreven staatsdoel; dier invloed op den geheelen gang der maatschappij wordt onbeschrijvelijk bevorderd en vergroot door de gestadig toenemende verzinnelijking, en verdierlijking der menschen, en het meer en meer zich ophoopen der rijkdommen — des bezits, in 't algemeen — bij één gedeelte der maatschappij, terwijl het andere steeds armer en minder in staat wordt om in zijne wezenlijke of vermeende behoeften te voorzien.

Het is de hoofdfout van den Staat in deze eeuw, en tevens zijn bederf, dat hij ALLES wil zijn: hij moet dit willen, sedert hij het vroeger geschetste algemeen welzijn als het noodzakelijk door hem te verwezenlijken doel gekozen heeft. Dat algemeen welzijn toch omvat den geheelen mensch en de geheele aarde in betrekking tot den mensch, het is de hemel op aarde door het genot der aarde. Het is dus de bestemming van den Staat aan allen alles te bezorgen hetgeen tot dien hemel noodig geacht wordt. Daarom moet de Staat niet alleen alles kunnen, maar ook alles doen; want allen kunnen alles van hem vorderen, voldoening van al hunne behoeften, zinnelijke, moreele, intellectueele. Dit is dan ook inderdaad de vordering der communisten en socialisten, ofschoon overigens tusschen deze beiden nog aanmerkelijke verschillen bestaan.

De Staat kan die vordering niet afwijzen, noch als onmogelijk, noch als strijdig met vrijheden en regten; want van het oogenblik af aan, dat hij het als zijne bestemming, en bij gevolg als zijn pligt, erkend heeft, het geluk van allen te bewerken, kan hij noch van onmogelijkheid, noch van in den weg staande regten en vrijheden meer spreken: aller krachten zijn krachten van den Staat, en het regt tot beschikking over die krachten is zijne magt; aller regten, aller vrijheden zijn algemeene regten en vrijheden, en de algemeenheid is de Staat. Om deze redenen kunnen de staatslieden, de magthebbers in den Staat, al ware deze ook eene zoogenaamde absolute monarchie, na dat zij de verwezenlijking van het algemeen welzijn als absolute bestemming des Staats aangenomen hebben, zich door niets dan door physieke onmogelijkheid verontschuldigen, wanneer het welzijn niet algemeen is. De Staat moet doortasten en alles voor allen worden; hij moet zorgen voor vrouwen en voor mannen; voor de kindschheid, de jeugd, den volwassen en den grijzen leeftijd; voor de gezonden en voor de zieken; voor degenen die niets weten, die wat weten, die veel weten; voor degenen die eene godsdienst verlangen en die er geen willen; voor die werken en die niet werken, enz. enz. Hij sluit de huwelijken, hij voedt de kinderen op, hij onderwijst de jeugd, hij leidt op tot de hoogere wetenschappen en de kunsten, hij vormt de bedienaren van de godsdienst en voert het opperbestuur over de kerk, hij geneest de zieken, geeft werk aan de gezonden, en onderhoud aan die niet kunnen werken, in een woord, de Staat kan, doet en is alles, opdat allen alles hebben, opdat het welzijn van allen — de hemel op aarde, verwezenlijkt worde.

Nogmaals, dat is het *absolutisme*. Men bedriege zich niet: het absolutisme ligt niet in den vorm der regering; maar het communisme ligt in het absolutisme van den Staat. Men kan een absolutisme denken, volgens hetwelk allen om éénen of om weinigen zijn, en waarbij dan ook niet het algemeen welzijn maar het welzijn van dien éénen of van die weinigen als het doel wordt beschouwd, terwijl het welzijn der overigen slechts als middel tot dit doel betracht wordt. Zulk absolutisme is alleen in het heidendom bekend, en voerde daar tot de vergoding des autokraats (b. v. NABUCHODONOZOR, de Romeinsche Keizers); het Christendom, leerende dat de mensch niet in een ander mensch zijn laatste doel kan hebben, maar dat God het laatste doel van alle menschen is, heeft die tyranie tot in den grond afgebroken. Nu ligt, wel is waar, in dit absolutisme het communisme niet gelijk de plant in de kiem, maar het is toch, als absolutisme, de aarde in welke het communisme kiemen zal. De reactie kan niet uitblijven. Allen zijn niet om éénen of om weinigen, zal men spoedig zeggen; maar de menschen zijn om zichzelven en om elkander, de menschheid kan niet zijn om één of om weinige menschen, zij is zich zelve doel. Derhalve, zoo zal men voortgaan, het volk is niet om den vorst, maar de vorst slechts om het volk; het volk is dus de eigenlijke magthebber, en de vorst is zijn dienaar; het volk gehoorzaamt aan niemand, het regeert zich zelf, en gebruikt, als het wil, den vorst als werktuig, of, zoo het dit voor beter houdt, dankt het den vorst af, of jaagt hem weg, en voert de volksregering, de demokratie, in. Het komt daarbij echter niemand in de gedachten om de magt des volks als beperkt op te vatten; al wat de despoot was, dat wordt het volk; men schuift eenvoudig de abstracte algemeen-

heid in de plaats van den despoot, en het absolutisme — het alles kunnen — doen — zijn — van den Staat — wordt des te volkomener, naar mate de afzonderlijke persoonlijkheid minder is tegen over de algemeenheid dan tegen over eene andere afzonderlijke persoonlijkheid die de algemeenheid in zich zamenvat. Zulk eene absolute demokratie, of gelijk men ze thans noemt, demokratische republiek, moet het communisme tot werkelijkheid maken, of aan haar eigen vorderingen ontrouw worden. Doch dit absolutisme is met het Christendom even onbestaanbaar als het vorige; want volgens de christelijke leer is de mensch, is de menschheid, niet om zich zelve, maar om God, en zijn derhalve alle betrekkingen der menschen afhankelijk van hunne betrekking tot God.

Het zal niet noodig zijn hier nader aan te toonen, dat de Staat, in welken de persoonlijkheid des afzonderlijken menschen in de algemeenheid wordt opgelost, geen persoonlijken God erkennen kan, maar zichzelven tot God moet verklaren: gelijk het heidensch despotisme in de vergoding van den despoot, zoo moet de absolute demokratie in de vergoding der menschheid uitloopen. Wat zichzelven einddoel is, dat moet zichzelven God zijn. En al mogte een Staat, die zichzelven slechts ten einddoel neemt, de loochening van den persoonlijken God niet als leerstuk voorstellen, praktisch moet hij evenwel dit leerstuk volgen; want door het geloof aan God, oorsprong en einde van alles, zou hij zichzelven loochenen, zou hij zijne absoluutheid vernietigen, en zich afhankelijk erkennen. Indien zulke Staat de erkenning en vereering van God toelaat, zoo is dit inderdaad eene onvolkomenheid, welke hij zich getroost, maar waarvoor hij zich schadeloos tracht te stellen door de gansche godsdienst, voor zoo-

verre zij zich buiten het ontoegankelijk heiligdom des gewetens vertoont, aan zijne oppermagt te onderwerpen en te beheerschen.

Het zal ook wel niet noodig zijn op te merken, dat hetzelfde absolutisme, hetwelk we in de twee uiterste vormen — despotisme en demokratie — waargenomen hebben, zich in alle tusschen liggende vormen kan bevinden, hetzij ze zuiver, hetzij ze gemengd zijn; met de zoogenaamde getemperde monarchie, met de constitutioneele monarchie is men er evenmin tegen gewaarborgd, als met de demokratie; het onderscheid bestaat hierin, dat dezelfde absolute magt, die dezelfde resultaten moet voortbrengen, zich in een ander subject gepersonificeerd ziet; en dat men met de constituties, die uitvloeisels van de zoogenaamde volkssouvereiniteit zijn, eene legale toekomst aan het communisme voorbereidt. Te regt heeft een voornaam man en kundig schrijver gezegd, dat het absolutisme twee polen heeft, het despotismus en de volkssouvereiniteit, en dat het in den aard des absoluten Staats ligt om zich immer van de eene naar de andere pool te bewegen.

Daarom heeft het der vrijheid en het geluk van *Europa* zoo weinig gebaat, het omwerpen der min of meer despotische monarchieën van de zeventiende en achtiende eeuw, omdat het onder den druk van het absolutisme bleef; de beweging naar de demokratische pool is begonnen en voortgezet, en dreigt nu tot het uiterste punt te zullen doorgaan; maar terwijl de vormen veranderden, nam het absolutisme toe, dat is, het idée werd bestendig meer en meer verwerkelijkt. De persoonlijkheid der burgers is niet, zoo als in den waarlijk vrijen Staat moet gebeuren, beter beschermd en tot hooger magt verheven geworden; integendeel, zij is verzwakt, zij is steeds meer

en meer opgelost geworden in den Staat. Op gelijke wijze is de persoonlijke God al meer en meer uit den Staat verwijderd geworden; de Staat heeft zich ontchristelijkt, ontgoddelijkt, om zich geheel te vermenschelijken, en heidensch te worden.

Moeten we dit bewijzen?.... Welaan, wij zullen met het laatst beweerde beginnen.

Is het niet een alom aangenomen, en, in de constitutioneele Staten vooral, tot werkelijkheid gebragte grondregel: de Staat, als zoodanig, heeft geen godsdienst? *La loi est athée?* Als wij dit aan den gang der eeuw tot een verwijt maken, zoo denke men niet, dat wij voorstanders zijn van eene Staatsgodsdienst, Staatskerk, of hoe men zulk ording noemen wil; God beware ons, dat wij ooit zijne dienst aan den Staat zouden onderwerpen. Maar tusschen deze twee stellingen: de Staat heeft godsdienst — en — er is een Staatsgodsdienst, ligt het onmetelijke. Intusschen, het is maar al te waar, dat de Staat geen godsdienst heeft, dat de wet atheïstisch is; want de Staat beschouwt zich en handelt als hoogst en onafhankelijk wetgever, makende het regt naar zijn goeddunken, verklarende oppermagtig wat geoorloofd, wat ongeoorloofd is. Om in de oogen van den Staat braaf, onberispelijk, heilig te zijn, is er, dien ten gevolge, ook niets anders noodig, dan dat men buiten onaangename aanraking met de politie en justitie blijft: wie daar een getuigschrift, door burgemeester, of commissaris van politie afgegeven, van produceert, die is een man van een goed zedelijk gedrag, en die kan eene aanstelling verkrijgen, om b. v. de jeugd tot alle burgerlijke en christelijke deugden op te leiden! Maar wat is dat anders dan zich verheffen boven alle goddelijke wet? Wat is het anders dan praktische

loochening van die wet en van Dengenen Die ze gaf? Daarom, omdat men geen God erkent, komt men er toe, de menschelijke wet voor onschendbaar te verklaren, en onvoorwaardelijk te veroordeelen en te verwerpen dat eeuwig ware woord: men moet Gode meer gehoorzamen dan den menschen.

Wij ontkennen niet, dat dezelfde Staat, die in beginsel atheïst is, in sommige opzigten praktisch het bestaan van God erkent; hoe zou hij anders eeden kunnen voorschrijven die bij God gezworen worden? hoe anders zich tot beschermer van de godsdienst kunnen verklaren enz. enz. Maar dat is niets meer dan eene inconsequentie, op welke men gedeeltelijk het woord van TERTULLIANUS: *o testimonium animae naturaliter christianae*, kan toepassen, en welke anderendeels door den dwang der omstandigheden, door het feit dat de godsdienst onder het volk bestaat, afgedwongen wordt.

Overigens weten we maar al te goed, dat de Staat ten aanzien der godsdienst zulke willekeurige beschouwingen vooruitzet, en zoo willekeurig handelt, dat hij haar blijkbaar als iets bloot menschelijks en aan hem onderworpen aanziet. Al wat tot verschijning in de uiterlijke wereld komt, daar slaat hij de hand aan, en volgens hem hebben de onderscheidene godsdiensten, die over *Europa* verspreid zijn, geen ander *regt van bestaan* dan hetgeen hij verleend heeft. Nu, 't geen hij krachtens zijn absolutisme verleend heeft, dat kan hij ook krachtens hetzelfde absolutisme terugnemen; en alzoo zoude de Staat morgen *kunnen* verklaren, en dat wel regtens: «het Christendom is afgeschaft,» en indien de Staat deze verklaring voor het algemeen welzijn nuttig achtte, dan zou hij haar ook *moeten* geven! Met zulke grondaanschouwing

der zaak, telt de Staat dan ook de godsdienst als een tak zijner administratie, en beschouwt hij de bedienaren der godsdienst als zijne ambtenaren, die van hem alleen bevelen te ontvangen hebben. Niet overal treedt dit even-zeer op den voorgrond; maar overal zijn er de sporen van. Het *placet*, nu geeischt voor de afkondiging van pauselijke verordeningen, dan daarenboven voor alle openbaarmaking van acten en bevelen der inlandsche kerkelijke besturen; de agreatie of approbatie op de benoemingen, of de benoemingen zelve tot kerkelijke bedieningen aan de regeringen voorbehouden; de hand van den Staat in de opleiding en vorming der toekomstige bedienaren van de godsdienst; de eenzijdige en eigenmagtige beslissingen van het gouvernement, over zoogenaamde gemengde onderwerpen, ja niet zeldzaam over zuiver geestelijke aangelegenheden (somtijds zoover gedreven dat het gouvernement godsdienstige feesten afschafte, de uren en de soort der godsdienstoefeningen voorschreef, en bepaalde hoe dikwijls en hoe lang in de katholieke kerken het Allerheiligste ter aanbidding zou uitgesteld zijn); het overweldigen door den Staat, van het bestuur der kerkelijke goederen, voor zooverre die ergens uit de vroegere schipbreuk gered, of der Kerk later aangekomen waren; deze en ontelbare andere even willekeurige handelingen bewijzen ontegensprekelijk, dat de Staat zich als meester van het godsdienstige beschouwt: iets dat slechts eene zoogenaamde caesareopapie (17e en 18e eeuw), of een atheistische Staat doen kan. Inderdaad wat is God, als hij onderworpen is aan den Staat? En wat is de Staat als hij beschikt over God? 't is heidendom, niets anders.

Van het onderwijs, dat de Staat zich alom toegeëigend,

en waaruit hij den invloed der godsdienst geweerd heeft, zullen we nu maar niet spreken; onlangs hebben we er reeds over gehandeld (D. XIV. *October*) en wij moeten, in de voortzetting van dien arbeid, er nog op terugkomen. Maar wij willen toch de atheisterij van den Staat, en zijn allerverderfelijksten invloed op het geloof en de zeden des volks hier opgemerkt hebben. God is uit het onderwijs, uit de scholen gebannen, door vele Staten; want de God dien zij er nog overlaten, is een maaksel van menschelijke gedachten, zooals die des heidendoms van menschelijke handen. *Olim truncus eram ficulneus* enz.

Heeft de Staat aldus den persoonlijken God aangerand, hij heeft evenzeer de persoonlijkheid des burgers aangegrepen; want hij heeft den burger van zijn vrijheid en van de daarin wortelende regten beroofd. Voor zooverre namelijk het absolutisme werkelijkheid werd, voor zoover verdween vrijheid en regt des burgers. Dit punt is teer, in dezen tijd zelfs niet zonder gevaar. Wij mogen er maar weinig van zeggen; doch het weinige moet genoeg zijn tot het staven onzer bewering.

De Staat ontnam den burgers God, althans tot eene zekere hoogte; en die roof is de gruwzaamste aanslag op de vrijheid, ja, wanneer die roof voltooid kon worden, zou hij de algeheele vernietiging van alle vrijheid zijn. Indien er toch geen bovenmenschelijke wil is, geene vrij werkende Almagt, van welke alle magten, hier op aarde, uitgaan en geordend zijn, wie zal deze dan beperken? dan moet de oppermagt op aarde alle krachten, die anders individuele krachten zijn omdat zij aan een bijzonderen wil gehoorzamen, als de hare aanzien en ze aan de beschikking van dien wil onttrekken; zij moet dien wil tot werktuig, of liever tot niets maken. Indien er geen

God is, om wien ik ben, en naar wien ik met vrijheid streven moet, hoe zal ik dan aan de magt, aan de overmagt, iets onschendbaars, onaantastbaars, kunnen overstellen? En wat zal dan mijne vrijheid, wat zullen mijne regten zijn? Als er geen God, en de Staat alles is, wat zal ik dan zijn? In zooverre derhalve een Staat zich meesterschap over de godsdienst heeft aangematigd, overeenkomstig het vroeger gezegde, in zooverre heeft hij de hand geslagen aan de persoonlijkheid der burgers, en datgene in hen verminderd waardoor alleen zij bekwaam zijn om regten te hebben.

En hoevele van die regten zijn dan ook niet legaal geschonden geworden? het regt der ouders om hunne kinderen volgens hun geweten op te voeden, en dus ook te doen onderwijzen; het regt der burgers om zich te vereenigen, om te vergaderen, om zamen te wonen en volgens een bepaalden regel te leven.... maar wat is het noodig, de verkorte of geheel weggenomene regten een voor een op te tellen? Het is toch van algemeene bekendheid, dat, hier minder daar meer, maar tot zekere hoogte alom, de Staat zich met alles bemoeit, alles aan zich poogt te trekken, om het te reglementeren, en dat hij daarenboven zoo talrijke en bezwarende formaliteiten invoerde, en zoo voortgaat in het opleggen van persoonlijke lasten, dat het *mogen doen*, althans het *mogen doen* zonder verlof, zonder opzigt of toezigt van staatswege, zeer beperkt is geworden, terwijl het *moeten doen* grootelijks uitgebreid is. Dat is inderdaad een brandmerkend teeken van onzen tijd, dat, hoe grooter de vooruitgang is van hetgeen men vrijheid gelieft te noemen, en hoe werkdadiger de Staat zich toelegt op het verwezenlijken van 't geen hij als algemeen welzijn aanziet, de burgers

des te minder gebruik kunnen maken van hun vrijen wil, en des te meer het genot verliezen van hetgeen ze in zich zelve bezitten en door zich zelve kunnen, en dat het meeste tot hun welzijn toebrengt. (Zie daar eene van die tegenstrijdigheden, onlangs door *de Katholiek* aangewezen.)

Laten we nu nog eene laatste opmerking ontwikkelen, namelijk die betrekking heeft op de verzinnelijking, verdierlijking, en dus ontzedelijking des volks. Het feit wordt door niemand ontkend, maar omtrent de oorzaken zijn de meesten blind of althans zeer kortzigtig. Wij beweren dat eenige, dat de voornaamste van die oorzaken in het bovenstaande aangegeven zijn, en dat de Staat hare verderfelijke werking grootelijks bevorderd en zelfs verwekt heeft.

Men heeft God, men heeft CHRISTUS aan het volk ontnomen; men heeft des volks blik van den hemel afgetrokken om dien tot de aarde te beperken; men heeft de gedachte aan de eeuwigheid verdreven door alle oplettendheid uitsluitend te vestigen op dien tijd, men heeft de vrees voor andere straffen dan die der menschelijke justitie trachten op te heffen, en uit deze daarenboven de eenige, welke afbeeldsel der eeuwige straffen is, de doodstraf, geheel of gedeeltelijk weggenomen; men heeft aan het volk allerlei zinnelijk genot voorgespiegeld, en het gezegd: daarin ligt uw geluk; men heeft het opgewekt en aangespoord, om zich het ruimst mogelijk genot te verschaffen. De voornamere klassen der maatschappij gaven het voorbeeld; hare woorden en hare handelingen haar gansche leven was vaak niet anders dan de hulde

en de praktijk van de woorden: *laten we eten en drinken, want morgen zullen we sterven;* die hulde en praktijk werden met iederen dag onbeschaamder, en daardoor het voorbeeld verpestender; de Staat, zelf ontgoddelijkt en ontchristend, zelf geen ander doel kennende dan verwerkelijking van aardsch genot, bevorderde op alle wijzen den voortgang van die pest. En zie, daar ontstond een zedenbederf, door alle klassen der maatschappij, zoo afschuwelijk, dat men iets dergelijks, bij de bedorvenste volken des heidendoms ter naauwernood vinden kan.

Maar wat nu? De straf volgt de misdaad op de hielen. Men heeft de begeerlijkheid des volks ontbreideld, en nu eischt het de middelen om aan die begeerlijkheid te voldoen. De natuur zoo mild in hare gaven, zegt nu dat volk, kan voor ons geene stiefmoeder zijn; zij brengt alles voort voor allen. Waarom zijn er dan rijken, die ons van het genot harer gaven uitsluiten, en wat erger is, ons als middelen bezigen om voor zich dat genot te verveelvuldigen? Weg met de rijken! alles voor allen! algemeen welzijn! Dit wilt gij ons niet toestaan; welnu, wij hebben kracht in de armen en moed in de borst; wij zullen nemen 't geen ge ons onregtvaardig onthoudt; en alleen onzer zachtmoedigheid en goedaardigheid zult gij het te danken hebben, wanneer we, geen wraak oefenende, u laten mededeelen in het algemeen geluk.

En wat kunnen de rijken daartegen zeggen, zij die zelve de praemissen hebben gesteld, waaruit nu het volk de praktische, en (men kan het niet loochenen) inderdaad logische gevolgen trekt? zij, die daarenboven grootendeels schuld zijn aan het verdwijnen van een gegoeden middenstand en aan het schrikbarend toenemen van het getal der

armen? Want men lette er wel op, de rijken hebben den Staat bestuurd, en door dat staatsbestuur het middel gevonden, en ook aangewend, om hun geld vruchtbaar te maken; en die vruchtbaarheid van het geld bestaat hierin, dat alles en allen schatpligtig zijn geworden aan het geld, dat is, aan de geldbezitters, behalve de geldbezitters zelve. Het gevolg daarvan is geweest en moest zijn, dat de burgerij langzamerhand werd uitgezogen en tot armoede verviel, terwijl de rijken steeds rijker werden, en te gelijker tijd ook gieriger: gieriger omdat zij bij iedere honderd gulden, als eene weldaad van hen gevraagd, de interessen berekenden, die zij en hunne nakomelingen er van trekken konden; gieriger, omdat zij immer met hun geld kunnende winnen, nimmer geld te veel, nimmer voor hunne begeerte naar winst geld genoeg hadden. Van daar dan, dat de rijken, wel verre van evenredig aan het toenemen van hunnen rijkdom eenerzijds, en aan het toenemen der armen anderzijds, hunne gaven te vermeerderen, integendeel het tekort der inrigtingen van weldadigheid deden aanvullen door middel van belastingen — *armentax, charité legale, subsidieën* — van welke belastingen het geld al wederom vrij bleef. Nog eens dan, wat zullen de rijken zeggen, wat zullen zij doen, nu het verarmde volk verwerkelijking vraagt van het algemeen welzijn? Zullen zij hunne toevlugt nemen tot de eeuwig ware beginselen van regtvaardigheid? Zullen zij, om zich en het hunne te beschermen, het geloof aan God en zijne wetten inroepen? Maar welke kracht zal dit oefenen op eene hongerende, en door hen zelven van geloof en zeden berooide menigte? Daarenboven moeten zij wel weten, dat de regtvaardigheid niet slechts hierin bestaat, dat de arme niet stele van de rijken, maar ook hierin, dat niemand iets verkrijge zonder wettigen titel —

wettig, niet wettelijk, — en dat hij het zonder wettigen titel verkregene weêr afsta. Onregtvaardig, verdrukkend, bespottend is het, de wetten der regtvaardigheid eenzijdig te maken. Zij moeten ook nog weten, dat de maatschappij met de regtvaardigheid alleen niet bestaan kan, maar dat de oefening der liefde aan de regtvaardigheid te hulp moet komen. De regtvaardigheid beschermt, behoudt — 't geen voorzeker eene eerste voorwaarde van bestaan is —; maar zij deelt niet mede — en dit is eene andere even noodzakelijke voorwaarde van bestaan voor de maatschappij, welke door de liefde vervult wordt.

Zullen de rijken, zullen de staatslieden, zullen de volken dit begrijpen? Zullen zij daaruit leeren inzien, dat er maar één weg tot behoud voor de maatschappij is; — de opregte terugkeer tot het Christendom? Zal men het absolutisme met zijne pestaardige gevolgen willen afschaffen? zal men het ware doel des menschen willen erkennen, en dien ten gevolge de verzinnelijking, verdierlijking, materialisering van het menschdom willen doen ophouden? Zal men beproeven willen een middel te vinden om de alverslindende geldsmagt te wijzigen? Zal men het geld weer wilen houden voor hetgeen het uit zijn aard is, voor eene *res non fructifera?* Zal de mededeelzaamheid, de christelijke mededeelzaamheid, weder hare vorige plaats in de harten der rijken innemen? of zal, daarentegen, de oplossing van den tegenwoordigen, onhoudbaren, toestand door eene geweldige losbarsting plaats hebben? Het laatste is waarschijnlijk; wee dan over *Europa!*

Zoo spraken de *Christenen* vóór 1848, en wel lang voor dat jaar; en zij spraken nog meer en beter, dan wij het

hier konden herhalen. Doch, gelijk wij reeds opgemerkt hebben, zij spraken te vergeefs, althans in zoo verre te vergeefs dat hun spreken de vooruitgezegde losbarsting niet heeft voorkomen. Maar de gebeurtenissen van het rampvolle jaar 1848 hebben toch menige bekeering uitgewerkt, en op een groot deel der maatschappij een indruk gemaakt, welke eene gunstiger stemming voor de maatschappelijke leeringen des Christendoms heeft doen geboren worden. Moge het bij geene onvruchtbare stemming blijven!

Wij zullen trachten in den kring, waartoe onze werkzaamheid zich uitstrekt, van die gunstiger stemming gebruik te maken om eenige zaadjes te strooijen door de volgende wenken.

(Het slot in het eerstkomend nummer.)

DE REVISIE

VAN HET ALGEMEEN REGLEMENT VOOR HET BESTUUR

DER

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

(Vervolg van Deel XIV, bladz. 400.)

Alvorens over te gaan tot de beschouwing van het *gerevideerd algemeen reglement*, dienen wij eerst nog terug te komen op de pogingen, die de heer GROEN VAN PRIN-

STERER c. s. in het werk heeft gesteld, ten einde eene hervorming in hun Kerkgenootschap tot stand te brengen. Dit zal ons meteen doen zien in hoeverre, door de tegenwoordige revisie van het algemeen reglement, aan hunne verlangens al dan niet is voldaan.

Sedert 1842, toen zij door de Algemeene Synode werden afgewezen, hadden de Orthodoxen weinig of niets van zich doen hooren. Zij hadden echter, zooals wij boven reeds aanstipten, niet stil gezeten. In het Tijdschrift *de Vereeniging* verdedigden zij in dien tusschentijd de regten der Hervormde gezindheid *in* het Kerkgenootschap en *in* den Staat; handhaafden zij de verbindende kracht der Formulieren, en bestreden uit al hun vermogen de verkeerde rigting der hoogste Kerkvergadering, die daarenboven, volgens hunne beginselen, in haren oorsprong onwettig was. Doch hunne pogingen bepaalden zich niet enkel tot schrijven: zij strekten zich verder uit, want uit hetgeen later door hen verrigt werd, is ligtelijk op te maken, dat dit slechts de uitvoering was van vroeger overlegde en wel berekende plannen.

Hooren wij, hoe zij zelven verhalen wat zij o. a. tot dat einde gedaan hebben: (1)

«Ter gelegenheid van het zamen zijn te *Amsterdam* van Christenen uit onderscheidene oorden des Lands werd op den 4^{n} Mei ll. door eenige Leden en Predikanten tot de Hervormde Kerk behoorende (2), aanvankelijk overwogen een voorstel van D^{s}. HELDRING, strekkende om pogingen aan te wenden tot herstel van den *zuiveren Presbyteriaan-*

(1) *Verslag aan de Herv. gemeente van de bijeenkomst* te *Amsterdam* op 18 Aug. 1848.

(2) Dergelijke bijeenkomsten waren reeds vroeger gehouden, met name op 21 October 1847. — Zie *Verslag*, bl. 44.

schen kerkvorm, inzonderheid met toepassing op de zamenstelling van Klassikale Besturen. Onderscheidene gevoelens werden op dit gewigtig onderwerp in het midden gebragt: doch de al te korte tijdruimte voor deze beraadslaging afgezonderd, vergunde niet tot eenig besluit te komen, zoodat men eene nadere bijeenkomst bepaalde tegen den 17n Mei te *'s Gravenhage*. Op deze werd het voorstel: door Ds. HELDRING benevens Ds. SECRETAN nader gewijzigd aan de aldaar vergaderde Predikanten en Leden uit verscheidene plaatsen zamengekomen, voorgedragen. De gewenschte overeénstemming van alle aanwezigen gaf aanleiding tot de volgende besluiten:»

«1°. De tegenwoordige zamenkomst werd beschouwd als voorbereiding tot eene nadere vergadering van geloovige leeraren en leden der Herv. Kerk... in de maand Augustus aanstaande.»

«2°. Eene Commissie werd benoemd, bestaande uit de Predikanten HELDRING, SECRETAN en VAN TOORENENBERGEN, en de Leden GROEN VAN PRINSTERER, CAPADOSE, DA COSTA en MACKAY, aan welke opgedragen werd, het resultaat der overwegingen kortelijk bekend te maken, om alzoo, op grond van het gewigt en de pligtmatigheid der zaak, getrouwe Leeraren en Leden der Gemeente tot het bijwonen dezer Vergadering op te wekken.....»

«Dien ten gevolge werd door de Commissie algemeen bekend gemaakt eene *Noodiging aan Leeraars, Opzieners en Leden der Ned. Herv. Kerk.*»

In dit stuk komt o. a. het volgende voor: «Een zamenkomst heeft plaats gehad te *'s Hage*, op den 17 Mei ll., en eenstemmig is aldaar de erkenning geweest; — *Dat* de Herv. Kerk, gelijk die zich heden ten dage in ons land bevindt, zoo niet rechtens, althans feitelijk is afge-

weken van de groote beginselen van Gods eigen Woord, zoo ten aanzien van de leer als van den vorm. — *Dat* uit dezen stand van zaken noodwendig volgt de kwetsing van veler geweten in de uitoefening der heiligste pligten. *Dat* op allen, die de waarheid liefhebben, gelijk die in CHRISTUS JESUS is, de verpligting rust om tegen een zoodanigen toestand der Kerk te *protesteren* en den terugkeer te vorderen tot de even bedoelde beginselen, in het Evangelie van God nedergelegd.»

«Intusschen heeft eene ondervinding van vele jaren reeds de vruchteloosheid getoond van elken stap tot een zoodanigen terugkeer, *zoolang de Kerk in het land bestierd wordt naar hare tegenwoordige instellingen.*»

«Men heeft alzoo evenzeer erkend, dat in den gegevenen toestand eene gebiedende noodzakelijkheid, voor alle dingen, *het herstel van de kerkelijke organisatie op haren wezenlijken grondslag vordert.*»

Verder werd «het recht der gemeenten, om deel te nemen aan de verkiezing hunner Leeraars en Opzieners» verklaard te zijn, «het eenige middel om, met de hulp en mêt den zegen van het verheerlijkt Hoofd Zijner Kerk en van den Heiligen Geest, dien Hij aan allen die gelooven, beloofd heeft, eene levenskracht in de Kerk te herstellen, welke daarentegen het thans bestaande stelsel uit zijnen aard niet anders kan dan doen verstikken.»

En om nu «tot eene wezenlijke vertegenwoordiging der Kerk, op het Evangelie gegrond, te geraken,» worden «alle Leden en in het bijzonder de Leeraars en Opzieners der Gemeenten, die in de boven uitgedrukte gevoelens deelen, uitgenoodigd om zich op den 18n Augustus eerstkomende te *Amsterdam* te vereenigen.»

Die bijeenkomst heeft op den 18n Augustus te *Amsterdam*

plaats gehad. Uit onderscheidene gemeenten waren 33 Predikanten en 288 Leden te zamen gekomen. De heer GROEN VAN PRINSTERER leidde de Vergadering, met gebed geopend door D^s^. SANDERS. Zijn ingekomen van onderscheidene Kerkeraden, Predikanten en Leden, adhaesiën tot de gevoelens uitgedrukt in de *Noodiging*. De Voorzitter geeft, namens de Commissie, eenige inlichtingen omtrent het standpunt waaruit zij de aangelegenheden der Kerk, in verband tot de bijeenkomst beschouwt. «*Bijna algemeen*,» zegt hij, «en *onder allerhande rigtingen* in de Kerk wordt erkend dat er niet te denken valt aan eene *voortduring van den tegenwoordigen toestand;* maar indien het ons niet slechts om de vernietiging van het verkeerde, maar om verkrijging van het betere en vooral om afwering van het ergere te doen is, dan mogen zij, die de Kerkleer voorstaan, de getrouwe Lidmaten en Leeraars, niet langer verzuimen, vereenigd *hun* standpunt duidelijk te doen kennen, en tegenover de vijanden van het geloof der Kerk te doen uitkomen, *dat geen organisatie*, ZONDER HANDHAVING DER LEER, *iets baten kan tot wezenlijk herstel.*» Om dus elke misvatting omtrent het beoogde doel voor te komen, verklaart de Voorzitter: «*a.* dat er geen plan is tot *afscheiding; b.* dat men geene *revolutie* in het Kerkgenootschap wil, maar veeleer *behoud; c.* dat geen *formulierdwang* wordt begeerd; en *d.* dat geen *ontwerp eener kerkorganisatie* overwogen wordt. Het is nu alleen te doen om eensgezindheid te verkrijgen of te openbaren in de algemeene beginselen, waaraan elke organisatie ondergeschikt is.»

Vervolgens werd de ontworpen *Verklaring van beginselen* voorgelezen, en elk *alinea* afzonderlijk in beraadslaging gebragt. De vier eerste *alinea's* werden zonder belangrijke

discussie aangenomen. Hoofdzakelijk wordt daarin verklaard, «dat eene kerkelijke organisatie in de tegenwoordige omstandigheden, bij voorkeur moet worden behartigd; maar dat zij onaannemelijk is, indien zij niet gegrond is op *geloofseenheid* en op de handhaving der waarheden waarop de christelijke Kerk ten allen tijde gerust heeft.» Toen echter het 5e *alinea* ter sprake kwam, bleek het maar al te duidelijk, dat de zoo hoog geroemde «*eenstemmigheid* der talrijke vergadering» meer in den vorm dan in de zaak bestond. Maar nu gold het ook de *leer der Hervormde Kerk:* en hoe zou men in dit opzigt eenstemmigheid verwachten kunnen in eene *protestantsche* vergadering van ruim 300 leden?... De commissie, door eigen ondervinding geleerd, had zeker de moeijelijkheid er van ingezien (1); welligt om ze te voorkomen, had zij 't raadzaam geoordeeld, eenvoudig in de *Verklaring* op te nemen: «dat de leer der Kerk uit haar levensgeschiedenis en belijdenisschriften *overbekend is*, en dat haar leden, op dien grond, regt hebben de erkentenis en handhaving te vragen der

(1) Reeds in eene vroegere bijeenkomst, den 21 October 1847, was eveneens eene *Verklaring* opgemaakt, waarin onderscheidene hoofdwaarheden *bepaaldelijk* werden opgegeven. Bij de opnoeming daarvan had de heer CAPADOSE verlangd, dat ook het leerstuk der Predestinatie vermeld zou worden; terwijl de overige leden der Commissie oordeelden, dat dit leerstuk *genoegzaam* was aangewezen door het woord *vrije genade*. In de vergadering van 18 Aug. 1848 werd die *Verklaring* ter sprake gebragt en door den Voorzitter aanbevolen als voorbeeld (geenszins als model) van een protest. Bij deze gelegenheid verklaarde Mr. DA COSTA, dat hij zich «ten volle vereenigde met *alle* de groote waarheden welke den inhoud uitmaken van de (Herv.) kerkbelijdenis. Hij verheugt zich over de eenheid (?) van de leden der Commissie, *bij verschil van opvatting en rigting*, en zegt, *dat dit juist de eenheid is*, welke zij nu ook voor den meest uitgebreiden kring van geloovige lidmaten, tot krachtige zamenwerking, bedoelt; eene eenheid namelijk, die bestaanbaar kan en moet zijn *met zeer onderscheidene nuances en inzigten.*» (Verslag, bl. 28.)

kenmerkende waarheden, door wier verloochening de eigenaardigheid van haar bestaan, als Hervormde, Protestantsche, Christelijke kerk, te niet gaat.» Hoe rekkelijker dit *alinea* ware, zooveel te minder scheen het te bevallen. Mr. VAN DER KEMP liet niet na van er tegen op te komen, juist omdat hij het *te onbestemd* achtte. «Hij meent dat een beroep op de *levensgeschiedenis der Kerk* den inhoud der leer niet met genoegzame juistheid aan de hand geeft.» Indien hij uit de geschiedenis der Herv. Kerk van YPEY en DERMOUT haar leer moet opmaken (?!), zou het Zwinglianisme, en niet de leer van CALVYN, haar leer geweest zijn. [*Na drie eeuwen is het dus nog onzeker, welke de leer der Herv. Kerk geweest is.*] Hij vraagt wat men door de *belijdenisschriften* verstaat? Zijn het de formulieren van eenigheid met of zonder de Liturgische Schriften? worden de leerregelen van de Synode van *Dordt* hier mede onder de formulieren gesteld? Hij wenscht meer gepraeciseerd te zien, wat de commissie als kerkleer beschouwt.» Deze bedenkingen werden door den heer VADER en D^s^. CALLENBACH ondersteund; en ongetwijfeld zou die beraadslaging tot ernstige verwikkelingen, zoo niet volslagen scheuring, hebben aanleiding gegeven, ware niet de Voorzitter tusschen beiden gekomen, om de verdere beraadslaging over dit punt tegen te gaan. Hij deed de vergadering opmerken, dat het *ongeraden* en *ondoenlijk* was zich te begeven op dit terrein; dat het oogmerk der bijeenkomst vervallen, dat alle gemeen overleg en zamenwerking der christenen in het kerkgenootschap ten huidigen dage onmogelijk worden zou, *zoo men voorafgaande afdoening der Formulierquaestie begeerde.* «Wij gevoelen ons vereenigd,» zeide hij, «in de aanneming der waarheden, die, zoo als de ingeving der H. Schrift, de Drieëenheid, de regtvaardiging door het geloof alleen, de

onmisbaarheid der wedergeboorte en der heiligmaking, in ieder tijdperk van waarachtig geloofsleven, de banier der christelijke Kerk geweest zijn; maar *diezelfde overeenstemming wordt voor als nog niet in allen deele gezien*, ten opzigte óf van het *verbindend gezag* der Symbolische Schriften, of van de wijs waarop de voordragt en ontwikkeling der Predestinatie-leer daarin geschied is. *Met volkomen behoud van het wederzijdsche standpunt*, kunnen en moeten, naar het oordeel der commissie, deze en dergelijke strijdvragen, wat de behoefte van het tegenwoordig oogenblik aangaat, *ter zijde gesteld worden.* Zij zijn niet rijp ter behandeling; en indien deze behandeling desniettemin beproefd wierd, ware het beter de vergadering te laten uiteengaan.....»

Mr. DA COSTA voegde hier nog een woord ter bevestiging bij; Dr. CAPADOSE was ten volle er meê vereenigd; Ds. CALLENBACH berustte geheel in de gegeven opheldering, en daarmede — was de zaak gelukkig gesust.

Wie gevoelt zich niet pijnlijk aangedaan bij het hooren van dergelijke verklaring en bekentenis. Of is het niet treurig en pijnlijk, menschen te zien — van wie men veronderstellen mag, dat zij met ijver de waarheid zoeken — die overtuigd zijn dat geloofseenheid tot het wezen eener Kerk noodig is, en niettemin, als het er op aan komt hun geloof bepaaldelijk uit te spreken, zich ieder in hun protestantsch individualisme terugtrekken? Erkenden zij een levend, onfeilbaar gezag, aan hun zoeken zou spoedig een einde zijn; thans blijft hun niets over dan schikken en plooijen, om zoo veel mogelijk, eene uiterlijke overeenstemming te behouden.

Nu de bepaling der leer op zijde gesteld was, gingen de discussien weer geregeld haren gang. Doch bij het

beraadslagen over het 9e *alinea* moest de Voorzitter op nieuw tusschen beide komen. Dr. CAPADOSE trad bij die gelegenheid «in eene breedvoerige ontwikkeling omtrent de Syncretistischen grondslag en de schadelijke inrigting van het Nederlandsche Zendelingsgenootschap.» Hiertegen protesteerde Professor TYDEMAN. En toen nu de heer VOORHOEVE het woord verlangde, achtte de Voorzitter zich verpligt, de voortzetting der discussie op dit punt te beletten; tevens verklarende, dat «bij de onderschrijving van het alinea ieder in zijn gevoelen over het Nederlandsche zendelingsgenootschap vrij bleef.»

Eindelijk werden twee adressen aangenomen, het een *Aan de Synode*, het ander *Aan Z. M. den Koning*, welke te zamen met de vastgestelde *Verklaring van beginselen* werden opgezonden. In het eerste betuigen zij, de Synode te erkennen als *een administratief ligchaam*, en zich verpligt te achten aan haar de gemelde *Verklaring* te doen geworden, «waarin hunne zienswijze omtrent den toestand en de eischen der Kerk, in verband met de aanstaande Kerkelijke Organisatie, uitgedrukt is.» Zij verklaren daarbij, «naauwelijks te mogen onderstellen, dat de Hooge Vergadering de herziening der Kerkelijke Reglementen door een *geheim overleg, zonder voorafgaande en behoorlijke kennisneming der Gemeenten*, zou meenen tot stand te kunnen brengen;» doch, zoo inderdaad bij sommigen zoodanig voornemen kon bestaan, verzoeken zij de Vergadering, met den meesten nadruk en ernst, aan zulken wensch geen gehoor te verleenen. Het slot van het adres is alles behalve vleijend voor de Synode. Zich waarschijnlijk verlatende op hun goed regt, nemen de adressanten de vrijheid, aan de Vergadering onder het oog te brengen, dat, «bij de meeste verscheidenheid van inzigten, bijkans ieder

een erkent dat de Synode, welligt feitelijk en fictief, maar voorzeker in geenen deele regtens, *een vertegenwoordigend karakter bezit.*»

In het tweede adres verzoeken zij den Koning, het Algemeen Reglement niet als wettig te erkennen, ingeval het enkel door overleg van het Kerkbestuur, zonder voorafgaande en behoorlijke kennisneming der Gemeenten, tot stand kwame; «veelmin, op het voetspoor van hetgeen vroeger heeft plaats gehad, zelf eene organisatie aan de Hervormde Kerk te geven, of zoodanige organisatie te erkennen, waarin op nieuw aan het wereldlijk Bestuur regten over de Kerk zouden worden toegekend met haar vrijheid en onafhankelijkheid onbestaanbaar.»

Tot zoover de pogingen der orthodoxen, die in het kerkgenootschap blijvende, de inrigting van 1816 door eene andere wenschen vervangen te zien. Wij hebben ons wat langer daarbij opgehouden, omdat er uit blijkt, dat de verschillende partijen in het Herv. Kerkgenootschap zich hoe langer zoo scherper afteekenen; wij zullen nu aanstonds zien in hoever aan hunne verwachtingen voldaan is.

Op het verzoekschrift aan den Koning ingezonden ontvingen de adressanten een antwoord, door den minister voor de zaken der Herv. Eeredienst. In dit antwoord blijft de regering zich gelijk, en verwijst hen eenvoudig naar de ministeriele dispositie dd. 1 Julij 1842, n°. 15 (1), waarin verklaard was geworden «dat alle veranderingen in de bestaande kerkorde, voortaan alleen van de Kerk kunnen uitgaan, buiten eenigen invloed der hooge regering.»

Wat het adres aan de Synode betreft, de hooge ver-

(1) Zie *de Katholiek*, D. XIV, bl. 585.

gadering had den wensch der adressanten reeds voorkomen, in zooverre namelijk, de herziening van het algemeen reglement niet tot stand zal komen, *zonder voorafgaande en behoorlijke kennisneming der gemeenten.* Het adres was den 18 Augustus goedgekeurd, en reeds op den 15 had de commissie van revisie in haar rapport aan de Synode voorgesteld, om niet slechts volgens art. 15 van het bestaande reglement, de consideratien in te winnen van de provinciale kerkbesturen, maar ook afdrukken van het concept te doen geworden aan de klassikale besturen, en aan de kerkeraden, opdat deze «des verkiezende, hunne meening doen kennen omtrent *de beginselen en hoofdzaken* daarin voorkomende.» Niet alle leden der gemeente zullen derhalve hunne meening aan de Synode kunnen kenbaar maken; zij zullen het alleen vermogen te doen door hare vertegenwoordigers; maar indien de orthodoxen hier en daar invloed hebben in de kerkeraden, kunnen zij hem doen gelden, om de *beginselen* en *hoofdzaken* van het concept-reglement te toetsen en hunne meening uit te brengen. Of het hun baten zal moet de tijd leeren, zeker is het dat hunne beginselen en die der Synode, zoowel als die der vrijzinnige partij, lijnregt met elkander in strijd zijn.

Omstreeks half September ll. werd door de dagbladen het eerst de tijding aangebragt, dat een gerevideerd algemeen reglement was vastgesteld. Groot was de vreugde, die de vrijzinnige partij der Hervormden daarover aan den dag legde: de Synode werd hemelhoog verheven, en aan het jubelen scheen geen einde te zijn. «Onze hoop» schreef de *Kerkelijke Courant* «is aanvankelijk verwezenlijkt! Onze verwachting is schier overtroffen!.... Herv.

Geloofsgenooten! de jongste Synode heeft aanspraak op uwe dankbaarheid. Zij heeft geen moeite gespaard, om voortaan op goede grondslagen een beter kerkbestuur te vestigen. Zij heeft getoond haren tijd te begrijpen. Zij heeft kloekmoedig afstand gedaan van alles, wat zweemt naar *Oligarchie* en kerkelijke overheersching.... Zij heeft.... eene *ware vertegenwoordiging* trachten daar te stellen. In één woord, zij heeft wijselijk gehoor verleend aan het billijk verlangen der gematigden, om langs een wettigen weg eene geheele reorganisatie van het kerkbestuur te erlangen; maar zij heeft tevens even wijselijk *geen* acht geslagen op de schreeuwers, die gansch onbeperkte vrijheid, teugeloos *independentisme* en regering van het gepeupel vorderen, ten einde in dat troebele water te vischen (1). Mannen Broeders! nu het *Conservatisme* den hals aanvankelijk gebogen heeft, nu vrage niemand achterdochtig naar de redenen van dezen ommekeer (2), maar men trachte veeleer zich dien haastig ten nutte te maken.»

---

(1) Wanneer men weet, dat de heeren GROEN VAN PRINSTERER en DA COSTA, c. s. door de liberalen beschuldigd worden, de *Ochlocratie* (regering van het graauw) te willen, «ten einde als volksleiders alsdan hunnen zin te kunnen doordrijven,» is het duidelijk, wie door het bovenstaande bedoeld worden.

(2) Die redenen zijn niet ver te zoeken: zij liggen in de tijdsomstandigheden, zooals wij boven reeds aanstipten. Geheel afhankelijk van den Staat, zoo als het tot nog toe geweest is, moest het Herv. Kerkgenootschap noodwendig de terugwerking ondergaan van de veranderingen, die in de Staatsregeling plaats grepen. 1795, 1815 en 1830 hebben het onwederlegbaar bewezen. Die eenigermate bekend is in de geschiedenis der Hervorming heeft het gemakkelijk kunnen voorspellen; en door meer dan één is dit inderdaad geschied. Nog vóór onze Grondwet gewijzigd, en vóór er nog sprake was van het tegenwoordige gerevideerde reglement, schreef de predikant MENSINGA het volgende: «Is het verband tusschen kerkelijke en staatkundige zaken zoo onvermijdelijk als wij betoogd hebben, dan is het minder dan onwaarschijnlijk, dat de gewigtige gebeurtenissen in den Staat, welke het voorjaar van 1848 aanbragt, zonder invloed op onze

«Onze Ned. Herv. Kerk,» schreef een ander, «staat op het punt, om zich eene door wijze matiging getemperde vrijheid van bestuur te verschaffen, zoo ruim, zoo redelijk, zoo voorzigtig, als dus verre nog nooit in de Christelijke Kerk ergens is verwezenlijkt. En *heeft* zij deze groote weldaad, dan zal zich een leven des geestes in haar ontwikkelen, althans *kunnen* ontwikkelen, zoo krachtig, zoo veelzijdig, zoo zegenrijk, als desgelijks nog niet is gezien.»

«Wij willen met stellige woorden verklaren,» zoo drukte de predikant SPIJKER zijne goedkeuring uit, «dat, zoo het Reglement, met een enkel *Votum* van *vóór* of *tegen*, aan eene stemming werd onderworpen, wij, met applausie, het *vóór* zouden uitspreken (1).»

Maar de goedkeuring der vrijzinnigen was niet zoo onbepaald, dat er hier en daar geen wantrouwen door heen schemerde. Immers dezelfde *Kerkelijke Courant*, die zoo luide juichte, liet op den gegeven lof onmiddellijk volgen: «Men moet echter in onze dagen niet zoo spoedig de vlag uitsteken; want de vreugd mogt eens bevonden worden voorbarig geweest te zijn. Wel is het vermoeden zeer verre van ons, dat er in het genoemde Concept eene adder onder het gras zou verborgen zijn, maar de Synode

---

Kerk zouden blijven. Heeft de partij die dáár vooruitgang en hervorming begeert, op eens en onverwachts de laatste beletselen tegen hare zegenpraal zien wijken, iets dergelijks zal wel in de Kerk *moeten* plaats hebben; de partij van den stilstand en het behoud zal wel een groot deel van haren zedelijken invloed, van hare getalsterkte, van haren moed verliezen. Ja wij verwachten zelfs, in eene gewijzigde Grondwet, bepalingen van dien aard, dat ze veranderingen, welke veel dieper ingrijpen dan die welke door de Synodale Commissie zijn voorgesteld, onvermijdelijk zullen maken.» (*Over vertegenwoordiging en verkiezing*, enz. bladz. 6.)

(1) *Ontwerp van gerev. alg. regl.*, met aanteekeningen door H. J. SPIJKER, Th. Dr. en Pred. te *Amst.*, bl. 50.

heeft slechts het ijs gebroken, slechts een *begin* gemaakt; en, dewijl in het Concept wat met de ééne hand gegeven wordt, telkens met de andere hand eenigermate wordt terug genomen, zullen misschien sommigen spoedig zich te leur gesteld vinden.»

Met de orthodoxen zal dit wel zeker het geval zijn. Hunne tegenpartij moge niet instemmen, met *al* de afzonderlijke bepalingen van het reglement, over 't algemeen zal zij ten minste de beginselen niet wraken. Maar voor de orthodoxen, willen zij zich gelijk blijven, valt daar niet aan te denken. Zien wij slechts wat zij op de eerste plaats geëischt hebben, en wat de Synode hun geven wil. In hunne *Verklaring* hebben zij gezegd, «dat de leer der Ned. Herv. Kerk, uit hare levensgeschiedenis en belijdenisschriften overbekend, *op den voorgrond behoort te staan;* en dat haar belijders daarom bij voorraad moeten protesteren tegen eene weglating van hetgeen den inhoud uitmaakt van art. 9 van het Alg. Reglement (1), eene weglating waardoor de losbandigheid, welke nu feitelijk bestaat, in haar ganschen omvang als legaal zou worden erkend.» En wat heeft nu de Synode daarvan behouden? Volstrekt niets. Verleden jaar had de Alg. Syn. Commissie art. 9 in haar Concept nog opgenomen; in het nieuwe Conceptreglement is het geheel weggelaten. In plaats daarvan leest men thans, onder de algemeene bepalingen in artikel 5: «Het hoofddoel van allen, aan wie eenig kerkbestuur wordt opgedragen, behoort te zijn: de handhaving en aanbeveling van de Evangelische Geloofsbelijdenis der Hervormde Kerk, opbouw der gemeenten in keunis en heiligheid, bevordering

(1) Waarbij *de handhaving van de leer der Herv. Kerk* wordt voorgeschreven.

van het heil des Vaderlands en volmaking ván het Godsrijk op aardè.»

De oordeelvellingen over dit artikel zijn zeer uiteenloopende: dit was te voorzien. Aan D^s. SPIJKER, en velen met hem, schijnt het zóó te bevallen, dat hij het met geen ander verwisseld zoude willen. «Wij vragen,» zegt hij, «dat de belijdenis onzer Herv. Kerk, volgens art. 5, in haar uitsluitend Evangelisch karakter erkend blijve, terwijl wij, openlijk en in overeenstemming met velen, verklaren, dat wij eenen anderen of naauweren band, dan die ons aan het gezag van CHRISTUS en van het Evangelie verbindt, niet zouden kunnen of mogen dragen.» De *Kerkelijke Courant* denkt er eenigzins anders over. «De redactie,» zegt zij, «van dit geheel nieuwe artikel laat, onzes erachtens, veel te wenschen over. De uitdrukking *Evangelische geloofsbelijdenis der Hervormde Kerk* zal wegens hare onbestemdheid velen tot ergernis zijn en tot allerlei verdenking aanleiding geven. In plaats daarvan zouden wij liever lezen: *kenmerkende grondstellingen der Herv. Kerk;* wanneer tenminste de Synode den tijd rijp achten mogt, om zich daaromtrent stellig te verklaren (?); gelijk wij trouwens vermeenen, dat zich niemand der Hervormden voor die *karakteristieke* grondstellingen behoeft te schamen. Wil men echter om des vredes wil, geen verklaring omtrent de geloofsbelijdenis afleggen, dan wenschen wij het gansche artikel achterwege gelaten.»

In de aanteekeningen der predikanten HOOIJER en PARÉ (1), wordt nagenoeg hetzelfde gevoelen uitgedrukt; maar zij doen de *onbestemdheid* van art. 5 nog sterker uitkomen.

---

(1) *Aanteekeningen op het ontwerp van gerev. alg. regl.* door C. HOOIJER en J. PARÉ. *Zalt-Bommel*, 1841.

«In het geheele reglement — dus lezen wij — is dit artikel een dergene, die ons het minst bevredigd hebben, en dat ons toeschijnt weinig overeen te stemmen met den milden geest, die over het algemeen in hetzelve heerschende is. Op grond van de ervaring der verloopene jaren hadden wij verwacht, dat de Synode hier *duidelijk* en *ondubbelzinnig* haar gevoelen zou hebben uitgesproken, omtrent hetgeen in de Herv. Kerk als *geloofsregel* moet worden geëerbiedigd, en de geest van dit gansch Reglement deed dan vermoeden, dat die uitspraak zou overeenkomen met de eischen van den tijd en met de regten van het Protestantisme. Intusschen voldoet de hier voorkomende bepaling aan die verwachting niet, reeds door hare dubbelzinnigheid.» — Dit wordt vervolgens aangetoond door den *drievoudigen* zin, die in de woorden *Evangelische Geloofsbelijdenis der Herv. Kerk* ligt opgesloten. Op de eerste plaats «kan men daardoor te kennen geven, dat men *de geloofsbelijdenis der Herv. Kerk* als de *eenige Evangelische* beschouwt. Het wordt echter betwijfeld «of dat de bedoeling der Synode geweest is, en of zij daarmede de geloofsbelijdenis van alle andere Protestantsche genootschappen als niet Evangelisch heeft willen doen voorkomen.» Eene tweede uitlegging laten die woorden toe, «beperkt in den zin van het quatenus.... In dien zin geven die woorden te kennen, de geloofsbelijdenis der Herv. Kerk, *in zoo ver zij Evangelisch is*, en schijnt verondersteld te worden, dat die geloofsbelijdenis der Herv. Kerk ook in een of ander opzigt *niet Evangelisch* zou kunnen zijn. Maar ziet daar weder de vorige onzekerheid en dubbelzinnigheid....» Ten derde kunnen die woorden ook beteekenen: de Evangelische geloofsbelijdenis, *zoo als zij in de Herv. Kerk wordt opgevat*, in tegen-

overstelling van de Evangelische Geloofsbelijdenis *der Luthersche, der Doopsgezinde Kerk.* «In dien zin,» dus vervolgen zij, «vinden wij hier eene strenge verbindtenis aan onze formulieren van eenigheid. Want waaruit anders dan uit de formulieren leeren wij de evangelische geloofsbelijdenis, *zoo als zij in de Herv. Kerk* wordt opgevat, kennen? Heeft de Synode dat bedoeld, waarom dan hare meening niet onbewimpeld en ondubbelzinnig uitgedrukt? Wij kunnen ons intusschen niet overtuigen, dat dat hare bedoeling geweest is: want dit ééne artikel zou dan eene treurige uitzondering maken op den milden geest, die over het algemeen dit reglement beheerscht.... Het smart ons dat in zulk eene gewigtige bepaling, zulk eene dubbelzinnigheid van uitdrukking bestaat; het smart ons, omdat velen daaruit gelijk vroeger, zoo ook nu weder, ten onregte aanleiding zullen nemen, om het doel der Synode in verdenking te brengen. Niet weinigen zullen er misschien zijn, die haar zullen beschouwen als een soort van transactie, die men wil aangaan met de voorstanders der verschillende rigtingen in het kerkelijke; als eene *opzettelijke* dubbelzinnigheid, waarvan men zich bedient heeft, om niemand te ergeren, en de scheiding van sommigen uit de Herv. Kerk voor te komen. En vindt zulk eene beschouwing hier en daar ingang, dan is daardoor bij velen reeds de weg gebaand, om ook voortaan alle handelingen en bepalingen der Synode met zekeren argwaan en vooroordeel te beschouwen....»

Dat «zulk eene beschouwing» ingang vinden zal en reeds werkelijk vindt, is maar al te zeker. Zie hier wat een ongenoemde bij art. 5 aanteekent: «Ieder zal uit de woorden (evangelische geloofsbelijdenis) opmaken, wat hem aangenaam is; welligt, *dat men ze juist daarom koos*; maar dan

is het eene dubbelzinnigheid, beneden de waardigheid van de Ontwerpers of Wetgevers, wien het boven alles om waarheid moet te doen zijn (1).» — En zou die onderstelling zoo ongegrond zijn, als HOOIJER en anderen willen doen voorkomen? Geeft de redactie zelve van art. 5 niet alle aanleiding tot dit vermoeden? Zoo het doel der Synode in verdenking wordt gebragt, is zij zelve de schuld er van. Maar welke uitlegging aan hare woorden ook gegeven worde, ons is het boven allen twijfel, dat zij *de eigenlijke leer van het Hervormd kerkgenootschap* heeft willen uitsluiten. Hetgeen de Commissie van revisie bij dit artikel heeft aangeteekend is zoo algemeen, dat er aan geen *kerkleer* te denken valt. «Wij hebben eenparig gemeend,» zoo luidt het rapport, «hier te moeten spreken van de *geloofsbelijdenis* der Ned. Herv. Kerk, omdat ten allen tijde de Christelijke gemeente, en in het bijzonder ook de Protestantsche Kerken, en onze Herv. Kerk zelve, de *belijdenis* van haar geloof uitgesproken, aanbevolen en zich in ééne belijdenis vereenigd hebben (?!). Wij noemen die belijdenis onzer *Hervormde Kerk* eene *Evangelische*, omdat het haar eigenaardig karakter altijd is geweest en nog is, dat zij zich niet op menschelijk gezag, maar op het Evangelie van God in de Heilige Schriften beroept, en daarin steeds haren grond moet houden.» Wien echter die *uitsluiting* nog niet duidelijk genoeg wezen mogt, hij vergelijke dan de woorden, door een Lid der Synode in zijne *Toelichting* hier nog bijgevoegd: de minste twijfel wordt er door weggenomen. «De Synode,» zegt hij, «heeft geoordeeld, dat hier niet van *leer* of *leerstellingen*, die toch altijd meer tot de Scholen en de Godgeleerdheid behooren, maar van de *geloofsbelijdenis*

(1) *Kerkel. Courant*, 1849, N°. 2.

moest gesproken worden, die geheel de zaak der Kerk is.» Het is waar, Z. H. Eerw. heeft tot zulke toelichting «*geen last* van de Synode ontvangen, en zijne woorden «mogen dus niet als door of van wege de Synode zelve «gesproken worden aangemerkt. Maar hij is zich volkomen «bewust, bij dit zijn schrijven niet anders beoogd en «getracht te hebben, dan *het werk* en *de bedoeling* der «Synode *naar waarheid* te doen kennen en waarderen (1)»

En als nu eenmaal «die bedoeling» bij allen, en inzonderheid bij de orthodoxen, kenbaar wordt, zal zij dan hunne bezorgdheid niet nog meer gaande maken? zullen zij dan niet het uiterste beproeven, om zoo mogelijk de kerkleer te behouden, en «tegenover de vijanden van het geloof der Kerk te doen uitkomen, dat geen organisatie *zonder handhaving der leer*, iets baten kan tot wezenlijk herstel (2)»?

Bij een eenvoudig protest, zoo als zij bij voorraad in hunne *Verklaring* van 18 Augustus hebben afgelegd, zal het voorzeker niet blijven. Reeds is door eenige leden der Amsterdamsche gemeente een adres aan den Nederduitschen Herv. Kerkenraad ingediend, waarin zij verklaren, in art. 5 van 't herziene alg. reglement *geen genoegzamen waarborg te zien voor 't behoud der zuivere kerkleer.* «Zij begeeren geen formuliersdwang, noch kleingeestige letterzifterij, noch oprakelen van verouderde twisten, noch uitsluiting op kerkelijk gebied van audersdenkenden in zaken niet onmiddellijk tot de hoofdzaak (?) in verband staande. Zij willen bij den strijd der meeningen geen onbillijke eischen doen, maar zouden zich tot wegneming van alle zedelijk wantrouwen kunnen te vreden stellen, zoo de

(1) *Toelichting van het Gerev. alg. regl.* door een Lid der Synode. *Leeuwarden*, 1848, bl. 11 en 43.

(2) Woorden van Mr. Groen v. Pr. Zie *Verslag*, bl. 12.

Kerk (?) in korte, krachtige en ronde woorden getuigenis gaf van hetgeen de kern en 't wezen harer belijdenis, als *christelijke, protestantsche, hervormde* Kerk uitmaakt.»

Dit voorbeeld zal navolging vinden, en «het zedelijk wantrouwen» eer toe- dan afnemen, zoodra de menigte, die nog aan positieve kerkleer gehecht is, voor goed zal hebben ingezien, dat de Synode alles behalve gezind is, om aan hunne wenschen toe te geven. Maar wat zal het baten? — Tusschen 1619 en 1849 ligt eene tusschenruimt van meer dan twee eeuwen. *De stalen kling van eenen* MAURITS en de plakkaten-regering der Hoog Mogende Heeren Staten behooren thans tot het gebied der geschiedenis. Onze Regering heeft stellig verklaard, zich niet te willen inlaten met de organisatie van het Hervormd Kerkbestuur; — de orthodoxe, de liberale, of welke partijen ook, zoo wel als de Synode, mogen nu zien, hoe de organisatie tot een gewenscht einde kome.

In 1842 verklaarde de Minister voor de Zaken der Herv. Eerdienst, dat «alle veranderingen in de bestaande Kerk-orde voortaan alleen van de Kerk kunnen uitgaan, *buiten eenigen invloed der Hooge Regering.*» Sedert dien tijd vooral ontwaakte bij de orthodoxen de zucht tot werkelijke afscheiding van den Staat. Niet omdat zij zoo afkeerig waren van de oude Staatskerk — zij onderdrukten slechts hunne verlangens, dewijl eene herstelling voor het oogenblik onmogelijk was — maar in de gegeven omstandigheden was het welligt verkieslijker zich te verlaten op den invloed der gemeenten, die zooveel te sterker worden zou, wanneer de Synode niet meer door de Regering ondersteund en aan zich zelve overgelaten werd. Diezelfde zucht openbaarde zich bij de partij van den vooruitgang, die met de «Cesareo-papie» volstrekt niet was ingenomen.

«Tegelijk met of iets na het Staatsburgerlijk leven, ont-«waakte ook het kerkelijke. Er kwamen zelfstandige, «onafhankelijke, individuéle werking en onderzoek. De «onderwerping aan de Synode werd minder blind. Men «begon na te denken over den oorsprong en het regt van «gezag. Andere oorzaken kwamen er bij, die het ontzag «jegens haar verminderden. Hare houding boezemde niet «altijd evenveel ontzag in, hare maatregelen waren niet «altijd even doelmatig en uitvoerbaar. Zoo vormde zich «eene kiem van oppositie. Sints een vijftal jaren is deze «begonnen achtbaarder te worden; denkbeelden die in «1816 voor oproerig, in 1825 voor Bilderdijkiaansch zou-«den uitgekreten zijn, worden thans door personen en «ligchamen van kerkelijk aanzien openlijk voorgestaan (1).» Herziening der Kerkelijke Reglementen werd algemeen begeerd; en moge er, *bij gelijksoortigheid van aanvraag, geen gemeenschap van bedoeling of van beginsel* geweest zijn (2), de Synode werd niettemin van *alle* zijden gedrongen, en vond zich eindelijk verpligt van toe te geven. Niet aan de Algemeene Synodale Commissie, zoo als in 1846, maar aan eene bijzondere Commissie werd het opgedragen, een nieuw algemeen reglement te ontwerpen; en deze verklaarde in haar rapport, dat zij gemeend had, hierbij twee met elkander naauw verbonden *beginselen* te moeten volgen. «Het eerste beginsel, zegt zij, «is dat *der zelfstandigheid van de Kerk in betrekking tot den Staat*, die, zonder in te grijpen in het bestuur der Kerk zelve, toezigt op haar houdt, en bescherming verleent. Dit zelfde beginsel is bij den Staat aangenomen, en alzoo mede aan

(1) Mensinga, *over vertegenwoordiging en verkiezing*, bl. 25.
(2) Verklaring van 18 Aug. Zie *Verslag*, enz. bl. 39.

de Ned. Herv. Kerk verzekerd door de Grondwet; het is openlijk en onbewimpeld uitgesproken in een Ministerieel Rescript d.d. 1 Julij 1842.... Heeft intusschen dit erkend beginsel tot nu toe weinig invloed kunnen uitoefenen op de inrigting van ons Kerkbestuur, zoo lang het bestaand alg. reglement onveranderd in werking bleef; bij de ons thans opgelegde taak der Revisie van deze Kerkelijke Grondwet des bestuurs, hebben wij gemeend, dit beginsel *in al zijne hooge waardij* te moeten opnemen, en *in zijne kracht en gevolgen*, bij alle te maken bepalingen, te moeten *doorvoeren*. — Het andere beginsel, hiermede ten naauwste verbonden, is dat *der zelfstandigheid van de Kerk, met betrekking tot hare Vertegenwoordiging en haar eigen Bestuur*. Zal zij niet van buiten bestuurd worden, en noch geheel noch gedeeltelijk den grond van haar bestuur buiten zich in den Staat hebben, zij moet dan den grondslag van hare inrigting en besturing in zich zelve zoeken en vinden (1).» De Commissie stelt dus twee beginselen op den voorgrond: 1°. *scheiding van Kerk en Staat;* 2°. *zelfstandige Vertegenwoordiging en Wetgeving*. Is zij daaraan getrouw gebleven? heeft zij die in hunne «hooge waardij» opgenomen? heeft zij ze in hunne «kracht en gevolgen doorgevoerd»? In sommige opzigten, dit moet erkend worden, zijn die beginselen in 't oog gehouden; maar in andere punten is daar van afgeweken, zoowel in het oorspronkelijk ontwerp der Commissie als in de veranderingen, die de Synode er in gemaakt heeft. Niet ten onregte is der Hooge Vergadering het verwijt gedaan, «dat zij met de eene hand terugneemt wat zij met de andere gegeven had,» en dat zij «hier weder als al-

(1) *Rapport der Commissie*, enz. 's-Hage, 1848, bl. 5—6.

tijd geijverd heeft voor de regten van den *Staat.*»

De Regering zal b. v. niet meer, zoo als vroeger, aan de Synode voorstellen, dat de Hervormden en Lutherschen in ééne Kerk aan hetzelfde Avondmaal kunnen aanzitten; zij zal zich niet meer inlaten noch met de eerdienst, noch met het bestuur van het Herv. Kerkgenootschap; zij zal geen dispensatie meer verleenen in de Synodale besluiten; in bijzondere gevallen niet toestaan, dat in de voorbereiding tot 's Heeren Avondmaal eenige wijziging plaats hebbe. Dit alles en dergelijke zaken meer zullen nu enkel van de Synode uitgaan. Zoo zal ook de Koning niet meer, gelijk plagt, den President der Synode benoemen; want volgens het nieuw reglement, «kiest de Vergadering zich telken jare een Vice-President, die ten volgende jare President der Synode wezen zal (art. 58).» Maar de Hooge Kerkvergadering schijnt er zwarigheid in gevonden te hebben van *alles* naar zich te trekken, en is wel zoo goed geweest, aan de Regering — die het niet verlangt — eenige der regten toe te kennen, die WILLEM I in 1816 «*door overleg met de Kerk*» zich zelven had toegeeigend. Zie hier eenige artikelen, die daarop betrekking hebben.

«Art. 16. Nademaal de Hooge Regering voor de noodwendige kosten der Besturen van de Ned. Herv. Kerk eene jaarlijksche som verstrekt, zoo wordt de verdeeling van deze, gelijk van andere, uit Kerkelijke bijdragen voortvloeijende gelden toevertrouwd aan het hoogste Kerkbestuur. — Omtrent het beschikbaar stellen en het verantwoorden dier gelden uit 's Landskas, zal *in overleg* worden getreden *met de Regering* (1).»

(1) Het Concept-artikel der Commissie luidde als volgt: «Nademaal de Hooge Regering voor de noodwendige kosten der Besturen van

«Art. 21. Bij vacaturen van Predikantsplaatsen in de gemeenten, zal aan de Regering ten spoedigste gevraagd worden, of ook bij den Staat bezwaar aanwezig is tegen de vervulling daarvan (1), met beleefd verzoek, om daarop antwoord te mogen ontvangen vóór den tijd, dat volgens Kerkorde de beroeping behoort te geschieden.»

«Art. 22..... De beroeping (door den Predikant) aangenomen zijnde, worden op deze de Kerkelijke en Koninklijke approbatie gevraagd.»

«Art. 23. De invloed van Collatoren op de beroeping van Predikanten, waar die nu nog plaats heeft, zal in de uitoefening, zooveel noodig en mogelijk is, nader worden geregeld. Waar de belangen der Gemeenten zulks gedoogen, zal men, op de meest voegzame wijze, tot de algeheele wegneming van dezen invloed trachten te geraken (2).»

---

de N. H. Kerk, versterkt en verzekert eene som van ongeveer *f* 40,000, zoo wordt de verdeeling en bestemming van deze, en andere, uit kerkelijke bijdragen voortvloeijende gelden toevertrouwd aan het hoogste Kerkbestuur; en zal *aan de Regering* het gebruik van de door haar verstrekte gelden worden *kenbaar* gemaakt.» De heeren HOOIJER en PARÉ teekenen hierbij aan: «De Synode heeft hier weder als altijd geijverd voor de regten van den *Staat*. Van die Synode verwachten en eischen wij, dat zij nog veel meer ijveren zal voor de regten van de *Kerk*, want *dat* is hare roeping.

(1) Eene omschrijving van het woord *handopening*. Bij dit art. zegt de Commissie van revisie in hare toelichting: «Wij hebben gemeend, dat het billijk is handopening bij het Gouvernement te vragen, als zijnde dit de aanvrage, of er ook tegen de uitbetaling van het tractement voor de vacerende Predikantsplaats, zwarigheid bestaa. Door dit artikel wordt tevens gezorgd, dat deze aanvrage geene *noodelooze* vertraging in het belangrijk beroepingswerk, doe plaats grijpen.» En bij het volgende art. «Het geven van Koninklijke approbatie van beroepen Predikanten kan door den Staat billijk begeerd worden, opdat deze het burgerlijk toezigt houde op personen van gewigtigen invloed in de gemeenten.»

(2) «Strijdt, van den eenen kant, de invloed van collatoren op de beroeping van Predikanten, en vooral de wijze waarop die, *niet door Z. M. den Koning*, maar door niet weinige andere collatoren,

«Art. 23, *c.* Door alle gemeenten, die voor hare kerkelijke belangen van eenige burgerlijke Overheid subsidie genieten, of daarop immer aanspraak mogten willen hebben, zal jaarlijks van het beheer der Kerkelijke goederen verslag worden gegeven aan de Regering, zoodat zij van den toestand dier geldelijke middelen kennis verkrijge.»

«Art. 57. Het zal der Herv. Kerke welgevallig zijn, dat een Commissaris des Konings, zijnde van de Protestantsche belijdenis, en geassisteerd, zoo hij zulks verkiest, door den Secretaris-Generaal, desgelijks van Protestantsche belijdenis, de Synodale Vergaderinge bijwone (1).»

«Art. 67. De Commissaris des Konings zal, des verkiezende, de Vergaderingen der Algemeene Synodale Commissie, met den Secretaris-Generaal, bijwonen, invoege als de Synodale bijeenkomsten.»

«Art. 61. De Quaestor-Generaal, benevens zijne Secundus, is in zijne administratie gebonden aan eene Instructie, in overleg met de Hooge Regering op te maken, en door de Synodale Vergadering vast te stellen.»

---

onder gewoonte, nog uitgeoefend wordt, ten eenenmale tegen de levendige bewustheid van onzen tijd, dat Predikanten door de gemeenten zelven moeten beroepen worden; van den anderen kant, is er veel gelegen, èn in het bestaan der zaak zelve, èn *in de aanmerkelijke voordeelen*, daaraan voor de gemeenten, op sommige plaatsen, verbonden, dat eene even bezadigde als vrijzinnige behandeling dezer aangelegenheid raadzaam maakt.» *(Toelichting van het Concept.)* Er bestaan ongeveer 150 Koninklijke Collatiën. De wijze waarop die door den tegenwoordigen Koning geschieden, bestaat niet in de aanwijzing van een bepaalden persoon, maar in het aanbieden van eene Nominatie, waaruit de Kerkeraad kiest.

(1) In hare toelichting zegt de Commissie: «Dit artikel is aldus gesteld, omdat wij het achten de eer van onze Herv. Kerk te zijn, dat zij gerustelijk alle hare hoogste kerkelijke beraadslagingen en verordeningen doet plaats hebben onder het oog der Hooge Regering; terwijl het tevens in vele gevallen belangrijk kan zijn, dat de Synodale Vergadering van Staatswege gereede inlichtingen ontvangen.»

«Art. 68, Geen Reglementen of bepalingen, waarbij de Staat geacht kan worden regtstreeks belang te hebben. kunnen gemaakt worden, dan bij overleg met de Hooge Regering. Voorts worden alle Synodale besluiten van buitengewoon belang en voortdurenden invloed op de Kerk, alle Reglementen en daarin gemaakte veranderingen onverwijld door de Synode tot hare kennis gebragt.»

«Slotbepaling. In dit Reglement, volgens bestaande Kerkorde, gearresteerd door de Synode, en bekrachtigd door Z. M. den Koning, kan geene verandering worden gemaakt, dan door de Synode, en in zaken, waarbij de Staat geacht kan worden regtstreeksch belang te hebben, met overleg van de Regering.»

Bij het lezen van bovenstaande artikelen zal menigeen misschien verwonderd zijn en vragen, hoe de Synode, die thans *vrijelijk* kan handelen, er toe besluiten kon, om aan den Staat regten af te staan, waarop hij geen aanspraak heeft? Ook wij stelden ons die vraag voor; en ofschoon het antwoord ons gereedelijk voor de hand lag, wilden wij toch eerst nog onderzoeken, of er bij de Synode zelve een bevredigend antwoord op te vinden ware. Wij zochten dan eenige opheldering in het rapport der Commissie, maar te vergeefs. Niet ééne afdoende reden wordt er voor opgegeven. Wij raadpleegden vervolgens de *Toelichting* van een Lid der Synode: dezelfde teleurstelling. Slechts het volgende vonden wij opgeteekend: »Onafhan«kelijkheid van den Staat is noodig: dit weet men. — «Alleenlijk, betamende onafhankelijk worde geen roeke«looze afscheiding van den Staat, dit is wijselijk de «meening der Synode; en zij wil dus alle inzigt en alle «alle toezigt, *'t welk Deze maar immer verlangen kan*, «vrijwillig en voluit geven, *ten einde* ook wederkeerig op

«de bescherming en bevordering van de belangen der «Kerk door den Staat des te meer en volkomen te mogen «rekenen (1).» Tot het bereiken nu van zulk een doel is de handelwijze der Synode, minstens genomen, *nutteloos*. Of zijn de traktementen en andere inkomsten, door de onderscheidene godsdienstige gezindheden genoten wordende, niet bij voortduring *verzekerd?* Is de Regering niet *verpligt*, aan alle Kerkgenootschappen in het Rijk gelijke bescherming te verleenen? Mag zij de belangen van de eene gezindheid *meer* dan die van de andere bevorderen? Waartoe dan zulke maatregelen? — Zij zijn dus nutteloos, om niet te zeggen, dat er iets beleedigends in opgesloten ligt, concessien te geven aan de Regering, *opdat* deze *haren pligt* vervulle. — «Het Herv. Kerkgenootschap,» zegt men, «vreest het inzigt en toezigt der Regering niet.» Wij betwisten het niet, en willen zelfs wel gelooven, dat de Synode er hoogen prijs op stelt. Maar is in de bewuste artikelen dan enkel sprake van *toezigt* of *inzigt?* Het *vragen* van handopening en approbatie zal toch wel iets meer beteekenen dan eenvoudige kennisgeving. Dat *vragen* zal toch niet beschouwd worden als eene bloote formaliteit, om aan de Regering genoegen te geven. Dan werd het spotternij of onzin. Het zal dus een *regt* zijn, dat der Regering wordt toegestaan; en dien ten gevolge zal het van den *Staat* afhangen, of in eene gemeente, die een' predikant verlangt, aan dat verlangen al dan niet voldaan worde. Is dit bestaanbaar met kerkelijke *vrijheid* en *onafhankelijkheid?* — «De Regering», daarmeê vleit men zich, «zal er geen misbruik van maken.» — De *tegenwoordige* zal het niet doen; is men daarom gewaar-

(1) *Toelichting* enz. door een Lid der Synode, bl. 6—7.

borgd voor de toekomst? En is het doel, dat men zich voorstelt, dan zóó gewigtig, dat het kan opwegen tegen het mogelijk gevaar, waaraan men de onafhankelijkheid prijs geeft? — Waartoe wil de Synode het regt van approbatie hebben uitgeoefend? De Commissie van revisie geeft het bepaaldelijk op. «Het geven,» zegt zij, «van koninklijke approbatie op de beroeping van Predikanten kan door den Staat billijk begeerd worden, *opdat* deze het burgerlijk *toezigt* houde op personen van gewigtigen invloed in de gemeenten.» Nog eens; de Staat heeft er geen regt toe; indien hij 't vorderde, het zou onbillijk zijn. Om *toezigt* te kunnen houden, behoeft hij dat regt niet. Daartoe is niet meer noodig dan dat hij *kennis drage;* en die eenvoudige kennisgeving kan geschieden, *nadat* de predikant volgens kerkorde beroepen is.

En nu de tegenwoordigheid van 's Konings Minister in de Synodale Vergadering; wordt dáárvoor ten minste eene degelijke reden aangegeven? Geen andere, dan dat het *vereerend* is voor de Herv. Kerk, en de Synode in de gelegenheid stelt, *van Staatswege gereede inlichting te ontvangen* (1). Wij misgunnen haar noch het een noch het

(1) In het thans nog bestaande reglement had de zaak een geheel ander aanzien. In dat reglement, hetwelk uitging van de Regering, wordt art. 18 *bevolen*, dat het Hoofd van het ministerieel departement voor de Zaken van de Herv. Godsdienst de Synodale vergaderingen zal bijwonen. Dat de Regering van 1816 de bedoeling niet had, om daardoor de Herv. Kerk te *eeren*, blijkt uit een schrijven van den toenmaligen commissaris-generaal aan de eerw. klassis van *Amsterdam*. «De commissaris des Konings,» wordt daar gezegd, «is, in het Synode, met den algemeenen lastbrief, *ne Respublica damnum capiat;* om toe te zien, dat er niets voorbereid, verhandeld of verrigt worde, waardoor de Staat schade zou kunnen lijden; voorts om door zijne tegenwoordigheid, orde en decentie in de deliberatien te bevorderen; zoo veel mogelijk ongepaste twisten voor te komen, welke den vrede en de rust der Kerk en der maatschappij zouden kunnen storen, het oog te houden op de uitoefening van regt

ander; maar houden ons overtuigd, dat het meerendeel der Hervormden in dat gevoelen der Synode niet deelen zal. D^s. BROES — een dier mannen, «die mede gearbeid hebben aan het gebouw der kerkelijke verordeningen,» hetwelk thans gesloopt wordt — is met art. 57 zeer ingenomen, misschien wel uit oude herinnering. Volgens hem, «ontleent de Vergadering uit de tegenwoordigheid des «ministers voor het oog der Gemeente, wèl geschikt om «tweedragt uit haar te verbannen, een toegevoegden luister. «En mogten eens in haar midden bij wijd verschil van «meening, de stemmen mateloos hoog zich verheffen, die «zullen zich dan van wege (dat) bijzijn matigen; gelijk «weleens de deftige Notaris of Testaments-Executeur daar-«toe van nuttige dienst verstrekt voor erfgenamen bij het «deelen der erfenis» (1). Zoo mag er hier of daar een gevonden worden, die in dit gevoelen deelt; de overgroote meerderheid denkt er gewis anders over. Uit de talrijke bedenkingen, die tegen art. 57 gemaakt zijn, zal het voldoende zijn een paar aanteekeningen van D^s. SIJKER mede te deelen. «Voor ons,» zegt hij, «is die *eer* nog al twijfelachtig en dubbelzinnig; en wanneer nu de Kerk met de betuiging van haar welgevallen de vernedering van het toezien des hoogen Staatsman schijnt te bedekken, maakt het op ons den onweerstaanbaren indruk van zwakheid, die zich achter eenen fieren of zelfs stouten toon verschuilt. Welnu, zegt de *bijna* meerderjarige tot den toezienden voogd, gij moogt dan blijven, maar alleen *omdat* ik het wil. Of hij anders zou spreken, indien het alleen van zijnen wil afhankelijk ware!»

---

en billijkheid, en eindelijk om te waken voor de handhaving eener regtmatige ondergeschiktheid aan de overheid en 's lands wetten.»

(1) W. BROES, *Extra-Almanak*, aangehaald bij SIJKER, bl. 41.

«*Het is der Kerk welgevallig!* Ziedaar nu waarlijk het *placet* van de Kerk, uitgeoefend ten aanzien van den Staat. Ik weet niet hoe de Regering uw *beneplacitum* opnemen zal. Misschien laat zij u wel het woord en de houding van meerderheid, maar voor zich zelve zal zij de magt en het gezag daarvan bewaren. En als gij misschien in verzoeking komt, om u op de stoutheid uwer woorden te verheffen, dan moogt gij u, als behoedmiddel, wel herinneren, hoe de tegenwoordige Regering en de Staatscommissie van 17 Maart, over geestelijken en geestelijk gezag, over kerkgeloof en kerkgeschil, over uwe hemelsche roeping en over uwe bevoegdheid tot politische verrigtingen gesproken hebben. En zoo gij welligt voor een oogenblik gemeend hadt, dat die woorden eigenlijk op eene andere Geestelijkheid doelden, dan is nu wel uwe illusie lang voorbij!»

«*In vele gevallen is het belangrijk, dat de Synode van Staatswege gereede inlichtingen ontvange!* Hoe, is dan uwe vergaderplaats zoo *heel verre* verwijderd van het Ministeriele Bureau of Kabinet! Of is de Minister voor u minder dan voor ieder ander toegankelijk? Strekt zijne tegenwoordigheid zich niet verder dan tot het geven van inlichtingen uit? Waarlijk, dan stelt gij den hooggeplaatsten Staatsman veel te laag, en u zelven veel te hoog. Of heeft welligt somtijds, misschien ééne enkele maal, de inlichting van wege den Staat, wel niet het wezen, noch ook den vorm, maar toch de uitwerking gehad van een hoog bevel? En zeg nu niet te haastig, die booze Oppositieman! Want het is nog veel erger,.... dat het Staatstoezigt op de voorgestelde wijze moet worden uitgeoefend, om *decentie* te bevorderen, en wanneer eens de stemmen zich *mateloos hoog* verheffen! Indien eens de

oppositie zoo gesproken had, welke opschudding zou het wel geweest zijn (1)!»

Wij zouden het aantal bedenkingen, tegen dit en andere der bovengenoemde artikelen ingebragt, met eene menigte van aanhalingen uit onderscheidene brochuren en geschriften kunnen vermeerderen. Wij meenen echter dat het vorenstaande meer dan genoeg is, om onze lezers te overtuigen, dat noch door de Commissie, noch door de Synode het eerste beginsel: *scheiding van Kerk en Staat*, in zijne *kracht* en *gevolgen* is *doorgevoerd;* en dat de redenen, die werden aangegeven, lang niet voldoende zijn om het uit te leggen, waarom de Synode hier en daar te halverwege is blijven staan. De ware reden is niet ver te zoeken; zij ligt in den aard zelven van het Kerkgenootschap.

Scheiding van Kerk en Staat was het geroep, dat van alle kanten opging. Bij de verandering, die in het staatkundige plaats greep, kon de Synode zich niet langer op hare hoogte staande houden: zij moest toegeven. Maar zij trachtte zich meester te maken van de beweging, die van het staatkundig op het kerkelijk terrein werd overgebragt; en terwijl zij het uiterste der democratische beginselen te keer ging, deed zij van den anderen kant haar best, om zooveel mogelijk zich vast te klampen aan den Staat. Wilde zij daardoor zich zelve staande houden? Daar zijn er die de Synode van *baatzucht* en *zucht tot regeren* verdacht hebben. Wij vinden geen reden om die verdenking te billijken. Mogt de Synode aan zich zelve gedacht hebben, dan geschiedde het welligt, omdat zij meende, dat haar bestaan met dat der Ned. Herv. Kerk noodzakelijk

(1) T. a. p. bl. 42—44.

verbonden is. Want het *behoud* der Kerk, en wat der Kerke is, — daarvan houden wij ons overtuigd — was de eigenlijke reden, die haar aan den Staat regten deed afstaan, waarop hij geen aanspraak heeft. Toen dan een Lid der Synode verklaarde, dat de Hooge Kerkvergadering «alle *inzigt* en alle *toezigt*, *'t welk de Staat maar immer verlangen kan*, vrijwillig en voluit geven wil, *ten einde* ook wederkeerig op de bescherming en bevordering van de belangen der Kerk door den Staat *des te meer* en *volkomen* te mogen rekenen»; — toen werd de helft slechts der Synodale meening uitgesproken. Om de geheele waarheid te zeggen, had men eenvoudig moeten verklaren: zij wil *alles* toegeven, mits de Staat «*de onontbeerlijke ondersteuning*» verleene, zonder welke de Herv. Kerk niet zijn kan. — Meermalen en bij plegtige gelegenheden is door de Synode erkend, dat de Ned. Herv. Kerk «*geen anderen of beteren waarborg*» heeft dan in het Huis van Oranje en in den Staat. Nog in 1847 heeft de Algemeene Synodale Commissie verklaard, «dat het Herv. Kerkgenootschap, ook in deze dagen, *den steun van den Staat behoeft.*» En zou de Vergadering van 1848 daar eensklaps van terug gekomen zijn? Neen; zij mogt reden hebben om hare meening niet ten volle uit te spreken, zij kan toch niet anders dan overtuigd zijn, dat er geen behoud is voor het Herv. Kerkgenootschap dan «*in den band, welke haar aan den Staat verbindt.*» Die band, heeft de Alg. Syn. Commissie van 1847 gezegd, *mag niet geheel verbroken worden.* «Dit eischt het belang der Herv. Kerk, zal zij «blijven voortduren in *uitwendigen* bloei en welvaren. Doch «wij kennen daarenboven *dieper* grondslag, die *noodzakelijk* «maakt, dat de Herv. Kerk zich niet los make van den «Staat. Het INWENDIG WELZIJN der Herv. Kerk wordt hier-

«door krachtig gevestigd. Wil men haar voor *sectengeest* «en *onverdraagzamen ijver*, voor *jaarlijksche wisseling van* «*voorbijgaande meeningen* van sommigen bewaren, wil «men *orde en regel handhaven* en dus de Kerk voor ONT- «BINDING behoeden, dan behoort in zulk een talrijk en «uitgebreid Kerkgenootschap, waarin geen eenhoofdig «monarchaal gezag geldt, de Kerk *niet geheel* van den «Staat te worden losgemaakt (1).»

Aan deze beginselen is de Synode van 1848, zoo veel mogelijk, getrouw willen blijven. Ziedaar de reden van haar weifelen.

(*Het slot in het volgend N°.*)

(1) *Handel der Synode*, 1847, bl. 126.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE *PIUS*-VEREENIGINGEN IN DUITSCHLAND.

Reeds lang zuchtte de Kerk in *Duitschland* onder het ijzeren juk der overheersching van de zijde des staats. 't Was het gevolg van het Absolutisme der regeringen, door het Protestantisme ter wereld gebragt. De lange gewoonte der onderdrukking, de wanhoop op bevrijding, het gebrek aan de noodige middelen daartoe en het onvermogen om, al hadde men er ook enkelen in zijn bezit gehad, die met goed gevolg aan te wenden, de teleurstelling in de soms beproefde pogingen, een staatsonderwijs (immers, zoo mag men het onderwijs der leeraars, die in *Duitschland* door de regeringen aangesteld, of juister gezegd, met zorg uitgezocht werden, wel noemen) in het Kerkregt, eene ofschoon geheime, evenwel officiële tegenwerking tegen de orthodoxe kerkleer, ook aangaande de geloofspunten en hetgeen daarmede in het naauwst verband staat, en tegen de zielzorgers en professoren die niet op het altaar der zoogenaamde verlichting wilden offeren, — alles liep te zamen en werkte mede om de Katholieken van *Duitschland* moedeloos te maken en hunne werkingskracht te verlammen. Zij zagen zich overmand en schikten zich allengs in dit zielkwellend noodlot. Zij schikten zich te meer, daar zij, van stormen en gewelddadigheden verschoond, in eene soort van rust leefden, en, althans de leeken (ofschoon ook voor hen, wanneer zij verklaarde Katholieken waren, de zoogenaamde *pariteit*, de gelijke aanspraak op bevoordeeling en ambten, een regt zonder genot bleef), wegens hun geloof en hunne godsdienstoefening niet bemoeijelijkt werden. De vervolging was echter nog niet gestaakt; zij

werd slechts naar het stelsel van JULIAAN, den afvallige, met meer kunst en geveinsdheid gedreven. Het bekende stelsel van verdraagzaamheid beoorloogde niet zoo zeer de personen, als het aan de beginselen hinderlagen bereidde en liever geheime apostaten dan openbare martelaars maakte. O gij die zoo vaak over uwe Duitsche geloofsgenooten den staf hebt gebroken, hebt gij wel ooit overdacht, hebt gij ooit geweten aan welke gevaren zij dààr ginder waren blootgesteld? En wat wij dààr thans op het kerkelijk grondgebied zien gebeuren, wat wij er reeds eenige jaren vroeger tot onze bewondering zoo plotseling zagen opkomen, zegt ons krachtiger, dan woorden dit kunnen, dat in de Katholieken van *Duitschland* de godsdienstzin op verre na niet was uitgedoofd.

Onze verontschuldiging is echter geene ontwijking van de waarheid der geschiedenis. Ja, de stilstand waartoe de Kerk in *Duitschland* door hare bocijen genoodzaakt was, bragt verslapping, verlamming voort. Vele studenten der Duitsche universiteiten, van de kerkelijke opvoeding en opleiding tot hunnen stand verstoken, met een enkelen tred, uit het midden der wereld, in het heiligdom overstappende, bleven wereldschgezind en hadden van hetgeen den priester moet kenmerken ter naauwernood het uiterlijk kleed. De hoogere geestelijken voldeden evenmin altijd aan hunne roeping. Wel bleef hun zedelijk gedrag onbesproken; maar voor een gedeelte misten zij die stemming, waarin de ATHANASIUS van *Duitschland*, CLEMENS AUGUST, den aartsbisschoppelijken zetel van *Keulen* besteeg, den martelaarsgeest. Al schipperende waren eenige bisschoppen tot rekkelijkheid lenig geworden, andere zwegen: wien trouwens is het onbekend, dat al de bisschoppen van het aanzienlijkst koningrijk in *Duitschland*, op den raad en de vertoogen van hunnen aartsbisschop, zich tegen de uitdrukkelijke voorschriften en tegen den geest der Kerk, naar de inzigten der regering lieten plooijen? Maar nog een ander, ja verderfelijker onheil bedreigde het katholicisme in *Duitschland*; uit den onnatuur-

lijken toestand der Kerk had zich dáár een kanker ontwikkeld, welke reeds eenige leeraars verdorven, andere aangestoken had en nu op het punt stond van het godsdienstig leven ook der leeken te ondermijnen. De hoogere kerkelijke studiën, aan de zorg en hoede der Kerk ontrukt, namen eene valsche rigting en namen die onder de zekere bescherming der regering. Een theologisch stelsel, niet alleen daardoor het evenbeeld van zijnen tijd, dat het verstand daarin uitsluitend heerschte, maar ook en vooral daardoor, dat daarin het koude verstand de godsdienst zoo uit haar verband rukte, dat zij niet den geheelen mensch naar al zijne zielskrachten tot zich kon trekken en gelukkig maken — zoodanig stelsel begon veld te winnen, had zijne organen, niet bloot meer op de katheders der hooge scholen, maar reeds op preekstoelen in de kerken, tusschen de banken der school en des catechismus. Nu echter, nu de nood op het hoogste was geklommen, gaf God eene genadige redding. Maar het goede, altijd zachtaardig van natuur, en hier beneden altijd kwaadaardig tegengewerkt, gedijt steeds langzaam: zoo ging ook in *Duitschland* de katholieke reactie slechts trapsgewijze voort. Waar het grootste gevaar dreigde, daar kwam de eerste hulp. Tegenover HERMES en zijne volgelingen verhieven zich mannen van echte wetenschap, daarom van echte wetenschap, dat zij de godsdienst in al hare regten en in geheel haren invloed op den mensch begrepen en gevolgelijk de geloofswaarheden zoo voorstelden, gelijk zij werkelijk zijn. Een nieuwe gloed, eene warme geestdrift blies hunne leerlingen aan, en weldra onderscheidden de geloovigen de priesters, die met een gezond hoofd niet alleen, maar ook met een vroom hart het heilig dienstwerk verrigtten. Deze beweging ten goede ging van hen uit, die, gelijk MÖHLER, een en misschien wel de eerste dier mannen van ware wetenschap, het uitdrukt, geroepen zijn om in de Kerk het verstand te vertegenwoordigen. Zeer gevoegelijk was deze opwekking de eerste en eene voorbereiding tot andere. Na korte

jaren was het katholicke *Duitschland* rijp geworden voor eene tweede opwekking, maar die van veel grooter omvang was, die niet enkel de beoefening der kerkelijke wetenschap, maar het kerkelijk leven zelf, de vrijheid, het vruchtbaar bestaan der Kerk, regtstreeks betrof. O! wie herinnert zich niet hoe waardiglijk de Katholieken van *Duitschland* hunnen geloofs- en vrijheidsheld CLEMENS AUGUST ter zijde stonden! De bisschoppen traden in zijn spoor; de geleerden verdedigden hen; de priesters in de zielzorg ontvingen met eerbied hunne voorschriften van echt kerkelijken geest en leefden die na met zelfopoffering; de geloovigen begrepen terstond, met dat gevoel, wat een waar Katholiek niet uit het hart is te rukken, dat het hun geweten en dat hunner kinderen en kindskinderen gold en ondersteunden hen door hunnen ijver en door hunne godsvrucht. Het was eene oproeping van den wil tot de zaak van God en zijne Kerk; en dat *Duitschland* zoo krachtig daaraan beantwoordde, kwam daarvan, dat, door de betere rigting van het theologisch onderwijs, het verstand wêl ingelicht en geloovig was vooruitgegaan. Reeds terstond zag men, met den godsdienstijver, de vroomheid der geloovigen toenemen. Dit is trouwens de aard der Katholicke Kerk; liefde en ijver voor haar, is ook liefde en ijver voor God. De kerken werden drukker en met hartelijker stemming bezocht; de biechtstoelen zagen meer boetelingen nadêren; honger en dorst naar de regtvaardigheid werden thans dieper gevoeld en kwamen zich, met grooter aandrang dan bij menschengedenken ooit te voren, aan de communiebank, met het vleesch en bloed en met de Godheid des Verlossers verzadigen. Waren de Katholieken van *Duitschland* aan de eerste genaden getrouw geweest; er werd hun al overvloediger gegeven. God beschikte hun eene derde opwekking, eene opwekking voor het gemoed; deze zou hunne hernieuwing van geest voltooijen. Zij kwam niet vruchteloos. Het was alsof de schoonste tijden der middeleeuwen, zoo vol van godsdienstig gevoel, waren terug-

gekeerd. Ontelbare pelgrims trokken uit alle oorden van *Duitschland* ter bedevaart naar *Trier*. Waarom? zij, die den geest der Kerk niet kennen, hebben die vrome bedevaartgangers op allerlei wijze bespot; maar wij Katholieken, vergeven het hun: zij wisten niet wat zij deden. De bedevaart naar *Trier* was eene openbare en liefdevolle hulde aan den alom miskenden, gehoonden, gelasterden, verloochenden JESUS. Hare gedachtenis zal steeds in zegening blijven, als die van een gunstig keerpunt in de geschiedenis, als die eener ontwikkeling van eene geloofskracht, waarmede, door Gods Voorzienigheid, ten algemeenen heile, de kern eener groote natie een nieuw tijdvak en moeijelijker omstandigheden te gemoet werd gezonden.

Men denke niet, dat een gunstiger en vrijer toestand der Kerk in *Duitschland* dit ontwaken en toenemen van den geloofsijver harer leden aldaar begunstigde. Al wie den gang dier zaak heeft gadegeslagen, weet dit beter. 't Was louter het werk der goddelijke genade: in alles wat de Katholieken ten dezen ondernamen, moesten zij den geest, die hen steeds trachtte nêer te drukken, trotseren. Wij kennen de lotgevallen van MÖHLER, van KLEE, van RIFFEL, der universiteiten van BONN, van BRESLAU, van TUBINGEN, der geestelijkheid in *Wurtemberg*, van den Hoogw. LAURENT vóór zijne aanstelling in *Luxemburg*, vooral van de aartsbisschoppen CLEMENS AUGUST en VON DUNIN, van BINTERIM en van zoovele andere zielzorgers, die de kerkelijke voorschriften hunner bisschoppen getrouw bleven; maar ten voorbeelde tot welke bijzonderheden de vijandschap tegen de Katholieken en hunne godsdienstige belangen zich uitstrekte, ja, zich verlaagde, diene het volgende staal. Tijdens de bedevaart naar *Trier* bewaarden de publieke bladen, die zich anders vrij hatelijk jegens de Katholieken betoonden, aanvankelijk het stilzwijgen; slechts hier en daar werd het door enkele scherpe toonen onderbroken. 't Was echter slechts eene pauze; weldra viel de ketelmuzick met de oude hevigheid weêr in. Zelfs de

Triersche radikale courant, alzoo het orgaan van die stad, wier bewoners de godsvrucht der ontelbare pelgrims met eigen oogen gezien hadden en de hoonende logens, waaraan die biddende Christenen ter prooi stonden, konden wederleggen — zelfs dit blad riep mede. «Kruisig! Kruisig!» «Wij Katholieken, zoo sprak, in de PIUS-vereeniging, de afgevaardigde uit *Trier*, de schilder LASINSKY, wij moesten ons als vagebonden, als rokaanbidders laten lasteren, met de grievendste smaadwoorden laten behagelen, en wij stonden daar wapen- en weêrloos tegenover. En op ons dringend verzoek om eene Katholieke courant te mogen uitgeven, werd ons met verachting geantwoord: «Wij gevoelen daaraan geene behoefte.»» Ten zelfden tijde verhief zich RONGE. Aan dat dwaallicht, waarmede zij zich echter later deerlijk bedrogen hebben gevonden, daaraan vonden de mannen der Pruissische Bureaukratie een hartelijk welbehagen; maar aan een blad, dat de zaak der Katholieken verdedigde, daaraan — en, zoo ergens, hebben zij zekerlijk hier hun binnenste naar waarheid geopenbaard — daaraan gevoelden zij geene behoefte; daaraan werd geene toestemming gegeven — maar kort daarop werd de *Rheinische Beobachter* gesticht en uit de publieke penningen, dat is, met het geld des volks, ondersteund, en dit nieuwe blad was nu een vijand te meer tegen de reeds van alle zijden besiookte Katholieken. Er moet dan, zou men zeggen, behoefte aan een nieuw dagblad geweest zijn; maar slechts aan een zoodanig gevoelde men behoefte.

Maar daar komt de maand Maart van 1848 met hare onweders: de troonen wankelen; de bureaukratie stort in duigen; ook de Katholieken gevoelen zich vrij en, vol van die geestdrift voor geloof en Kerk, waartoe zij in de laatste vijf en twintig jaren, onder Gods leiding, waren opgevoerd, maken zij, zonder uitstel, gebruik van de vrijheid van drukpers en vereeniging, die door de bedreigingen der beroerten, door anderen veroorzaakt, van de regeringen werden afgedwongen. De Katholieken van *Duitschland* hebben hunnen tijd begrepen. De grootste magt op aarde

berust thans in de periodieke pers en in de vereenigingen. Wat hebben deze en vooral deze laatste, die trouwens de ziel van gene waren, in de laatste tijden niet kunnen uitwerken? Getuige het jaar 1848, dat vreesselijke gebroed der klubsen van 1847 en der vorige jaren. God wel is waar kent Zijne tijden; Zijne raadsbesluiten staan vast en Zijn wereldbestuur vol wijsheid en almagt heeft het op zich genomen, die te volvoeren; doch door bemiddeling der menschen wil Hij Zijne inzigten bereiken en voor den mensch is het een dure pligt, naar zijn best weten en vermogen het goede te bevorderen, en daartoe die middelen in het werk te stellen, die, volgens zijne gemoedelijke overtuiging, daartoe de geschiktste zijn. Maar, voor zooverre de menschelijke wijsheid mag beslissen, kan, blijkens het oordeel der verstandigste mannen en de lessen der ondervinding, het kwade niet krachtiger worden bestreden dan door hetzelfde middel, waardoor het zoo magtig is geworden — door vereenigingen. De vereenigingen planten en vestigen in al hare leden dezelfde beginselen, dezelfde stemming, hetzelfde doel; zij doen allen, met gezamelijke krachtinspanning, ieder naar zijn bijzonder vermogen, tot het uitvoeren der gemaakte besluiten werken; en wat aan een enkele onmogelijk is, valt eener vereeniging ligt. Ieder lid gevnelt zich sterk in het sterke ligchaam, waartoe hij behoort; gerugsteund, zoo als hij is, door honderde, ja, duizende medeleden, verklaart hij zich vrijmoedig voor zijn gevoelen en werkt hij, zonder weifeling omtrent de uitkomst, aan zijne taak met moed en volharding. *Possunt, quia posse videntur.* Ziedaar juist wat de goede beginselen en de goede zaak thans noodig hebben: vrijmoedige belijdenis, krachtige bevordering. Maar hieraan zal God ook Zijnen zegen schenken; en de voortgang van het goede is de nederlaag van het kwade.

Slaan wij nu een blik op de boven geschetste baan terug, welke *Duitschlands* Katholieken, onder de leiding van Gods voorzienigheid, hebben afgelegd; wiens geest gevoelt zich dan

niet overtuigd, dat de Stichter onzer Kerk, de Oorsprong en Opperbeschermer van het goede, iets groots met hen voor had? Wie kan de kwade gevolgen berekenen, die de tegenwoordige kniperijen der volksmenners na zich zouden gesleept hebben, hadden zij de Katholieken niet met dat innige geloof en dien blakenden godsdienstijver naar het kruis gekeerd aangetroffen? *Duitschland* was op den rand des ondergangs geweest. Niet de regeringen hadden het behouden: zelve immers, graafden zij den afgrond des verderfs. De Katholieke Kerk is het, die de christelijke waarheden, waarvan het geluk van den mensch en van de maatschappij afhangt, op aarde handhaaft. God heeft dit beschikt, toen Hij haar tot kolom en grondslag der waarheid stelde. De enkele christelijke waarheden, welke bij de andere gezindheden ooit beleden werden, zijn uit de Katholieke Kerk afkomstig; uit haar hebben zij die medegenomen. En dat niet aan die gezindheden, maar aan de Katholieke Kerk, van Gods wege, het bewaren der geloofswaarheden is toevertrouwd, blijkt, zonder dat wij de inwendige gesteltenis dier gezindheden behoeven uiteen te zetten, ontegensprekelijk daaruit, dat zij, wat BOSSUET reeds zoo overtuigend heeft aangetoond, omtrent eenige leerpunten niet altijd hetzelfde gehouden en dat zij aan andere vaarwel gezegd hebben, zoodat zij tegenwoordig, waar het er op aan komt eene geloofsbelijdenis te formuleren en te bepalen wat men voor Evangelische waarheid verpligt is te beschouwen en te erkennen, zich zigtbaar in eene pijnlijke verlegenheid bevinden. In het voorafgaande over de «Revisie van het Algemeen Reglement voor het bestuur der Nederlandsche Hervormde Kerk,» zal ieder lezer hebben opgemerkt, dat zij ook hier te lande, zoodra de geloofsleer ter tafel wordt gebragt, eene huivering verwekkende verdeeldheid openbaren, tot dat zij eindelijk goed vinden zich in het stilzwijgen daar over te *vereenigen*. De leer der Katholieke Kerk daarentegen blijft, geheel overeenkomstig met het karakter der waarheid, steeds dezelfde: wat eenmaal voor een geloofsartikel is verklaard,

blijft altijd daarvoor gelden en blijft dit steeds in denzelfden zin. Dit eene feit is reeds genoeg om te beslissen waar CHRISTUS met zijne verlossende waarheid verblijft. Maar wat volgt hier uit? Dat de verdrukking der Katholieke Kerk de verdrukking is der waarheid en de ondermijning van het heil der maatschappij; dat het belemmeren van de Katholieke Kerk in hare altijd heilzame inzigten en werkingen, in den grond der zaak en ook feitelijk, niet anders is dan aan den dwaalgeest en zijne verderfelijke beginselen den losse teugel laten. De ideën regeren de wereld. Geene magt, wier onmiddellijk grondgebied het stoffelijke is, kan die leiden: zij heeft er de zending niet toe en daarom niet de noodige aard en krachten. Hiertoe wordt eene andere magt vereischt, eene magt namelijk, die onmiddellijk over den geest gesteld is en daarom van den Schepper en gebieder der geesten met daartoe gevorderde en toereikende krachten is uitgerust. Wee den Staat, waarin deze magt in boeijen wordt gekluisterd! 't Is verre van ons, de regeringen van *Duitschland* te willen verdenken, laat staan, te beschuldigen, alsof zij, met dit inzigt de Kerk drukten, om de volken den gloeijenden MOLOCH in de armen te werpen. Wij vertrouwen, dat zij door eene valsche politiek verblind, zonder vereischte zaakkennis en helder doorzigt in de uitkomsten gehandeld hebben. Maar zeer veel, dat niet in de bedoelingen der menschen ligt, ligt vaak in hunne daden. Niet de persoonlijke bedoeling, maar de aard en strekking der handelingen brengen de gevolgen voort en beslissen, in zoo verre, over het lot der wereld. Zekerlijk zou het thans met *Duitschland* anders en beter gesteld zijn, hadde men dàar der Kerk de handen vrijer gelaten. De eenige goede zijde, de eenige reden van hoop voor de toekomst, welke wij dàar in de gebeurtenis van 1848 zien, is de vrijheid, welke aan de Kerk is geworden, en de moedige godsdienstijver, waarmede de Katholieken die vrijheid omhelzen om haar zich nimmer meer te laten ontrukken. Aan de verzoenende, vereenigende, behoudende kracht

der Katholieke Kerk had *Duitschland*, in vorige tijden, zijne uitbreiding, zijnen bloei, zijne grootheid te danken; heeft het goede beginselen overgehouden, die het nu nog, op de helling, waar de kwade het heêndreven en al dieper trachten voort te stuwen, kunnen staande houden, ja, nog kunnen doen omkeeren; aan de waarheidstrouw der mishandelde Kerk is het die verschuldigd. O! wat is zij nog jeugdig, frisch, die altijd schoone bruid van CHRISTUS; wat is zij, na zoo veel lijdens, nog krachtig! Het maatschappelijk leven in *Duitschland* was reeds lang door geheim verraad ondermijnd; thans zijn deszelfs doodelijke wonden en zwakte openbaar geworden; maar de Kerk, die alleen in staat is, het tot den vorigen welstand terug te brengen, biedt het eene hand van redding aan. Dit is het begrip, dat wij ons van de PIUS-vereenigingen gevormd hebben; die groote verwachting durven wij van haar koesteren: omdat wij ze als door den geest der Kerk ontworpen, tot stand gebragt en werkzaam beschouwen. De PIUS-vereenigingen zullen voortaan een der magtigste hefboomen zijn der Kerk tot redding der maatschappij. In vroegeren tijd plantte en besproeide en kweekte de Kerk de beginselen des heils voor het tijdelijke leven, zoowel als voor het eenwige, naar de behoefte der toenmalige menschheid, door hare Hierarchie; thans zal zij die naar de huidige maatschappelijke vormen, handhaven en tot gedijing doen komen, door medehulp ook van bare leeken. Niet dat bij de Katholieken in *Duitschland* of elders de Hierarchie haar aanzien heeft verloren; niet dat die Hierarchie, als een afgeleefd grijsaard, zich in haar eigen binnenste te zamen trekt en voor het algemeene welzijn naauwelijks meer eenige belangstelling gevoelt. Hare daden en die der Katholieken, inzonderheid der PIUS-vereenigingen, bewijzen het tegendeel. Zie de Hongaarsche bisschoppen; zie de Oostenrijksche onder den Aartsbisschop van *Salzburg*; zie de vergadering der andere Duitsche bisschoppen te *Wurzburg*; leveren zij niet de ontegensprekelijkste bewijzen van hunne

ijver? toonen zij niet, dat ook het Episcopaat op de hoogte van zijnen tijd staat? Maar juist daarom bepalen zij zich bij de zuiver kerkelijke aangelegenheden, bij het verdedigen van de regten der Kerk; terwijl de verdediging van de burgerlijke regten der Katholieken op de vrijheid, om volgens hunne godsdienstige overtuiging zelven te leven en hunne kinderen te doen onderwijzen, ook en vooral door de leeken als pligt beseft en ondernomen wordt. De PIUS-vereenigingen zijn, zoo als de voorzitter van hare algemeene vergadering, professor BUSZ, dit zoo eigenaardig gezegd heeft, eene missie aan geheel *Duitschland* door de leeken gegeven. Niet, dat zij zich tot priesters of bisschoppen opwerpen, of, op eenigerlei wijze, de Kerk door democratie willen doen ontaarden. Zij erkennen openlijk, dat leeken in de Kerk zonder herders onzin is; zij betuigen hunne onderwerping aan hen, die door den H. Geest zijn aangesteld om de Kerk Gods te besturen; zij protesteren, dat zij zich tot geenerlei inmenging in geloofsleer, kerkbestuur, heilig dienstwerk, bevoegd achten. Neen, zij verbinden zich tot gelooven en gehoorzamen, en slaan de handen in één om daarin elkander behulpzaam te zijn, elkander en alle Katholieken te waarschuwen tegen de hinderlagen van het stelsel van onverschilligheid, elkander en al hunne geloofsgenooten, door regtmatige middelen te verdedigen tegen de ongeregte kwellingen en boeijen van regeringen en tegen iederen aanval der vijanden hunner Kerk, wie die ook zijn. Zij verbinden zich onderling, de heilzame katholieke waarheid, waarop zij, en met regt, de eenige hoop voor de toekomst bouwen, getrouw te blijven èn in belijdenis èn in levenswandel; haar van alle blaam en laster te zuiveren; onder de min onderrigte volksklassen, door een regtzinnig onderwijs en doeltreffende geschriften, eene ware verlichting te verspreiden; aan hulpbehoevenden bijstand te verleenen; kortom de maatschappij te verbeteren, te veredelen, te redden door geloof en liefde.

Edele taak! Maar zal zij slagen? Er leeft boven onze hoofden een almagtig en eeuwig God. Voor Hem, en, naar wij ons overtuigd houden, onder Zijne geheime leiding, hebben de PIUS-vereenigingen die taak ondernomen: vertrouwen wij, dat Hij ze niet zal verlaten; dat Hij er zijne inzigten meê heeft; dat de zamenwerking van zoo vele goeden het kwade zal beteugelen, zonder dat toch aan de Kerk de kroon van haar voortdurend martelaarschap wordt ontnomen. Wat belooft ons niet die magtige opwekking van het kerkelijk leven in *Duitschland*? Wat zegt het ons niet, dat het den katholieke Duitschers verleend is geworden, die gebeurtenissen van Maart jl. en hare gevolgen met hernieuwde godsdienstkrachten te beleven, en dat zij die omstandigheden terstond ten gunste van de vrijheid der Kerk aangrepen en ook werkelijk wendden? Hoe veelbeteekend is ook niet die snelle uitbreiding der PIUS-vereenigingen, met andere woorden, die ernst en ijver ter verdediging der godsdienstige aangelegenheden? Reeds hebben de PIUS-vereenigingen eene eerste proef doorgestaan. Zij zijn verguisd, belasterd; zij zouden een Jesuitenwerk zijn; zij zouden de strekking hebben, het volk met een nieuw priesterjuk, met tienden en andere opbrengsten aan de geestelijkheid, te bezwaren; eene valsche voorzigtigheid ontraadde ze, ook door den mond van Katholieken, uit vrees van reactie van de zijde der Radikalen, of hoe ook de vijanden der Kerk thans genoemd worden. Toch namen ze toe niet alleen, maar dwongen zelfs van tegenstanders achting af. Eene zaak echter ontbrak haar nog: onderlinge aaneensluiting. Doch dit was daarom in haar een gebrek, dat zij katholiek waren en de katholieke geest steeds naar de naauwst mogelijke eenheid heêndrijft. Maar om dezelfde reden kon ook het gevoel der behoefte aan die eenheid niet uitblijven. Allen wenschten die; ieder zocht gelegenheid, dezen wensch voor anderen uit te spreken. Het feest der inwijding van den Dom te *Keulen* verschafte die. Dit feest was, wat zich de politiek over dien dombouw moge voorgespiegeld hebben, een katholiek feest.

't Had al te onwederstaanbare aantrekkingskracht voor de oprigters en leiders der PIUS-vereenigingen, dan dat zij, die in dat inwijdingsfeest, zoo wel als in den H. Rok van *Trier*, een symbool der kerkelijke eenheid zagen, het niet met geestdrift zouden gaan bijwonen. Daar kwamen dan de dragers van zoo vele bekende en gevierde namen bij elkander; ieder wenschte zich geluk met de persoonlijke kennismaking van mannen, voor wier onderneming en standvastigheid in het goede hij reeds zoo dikwijls in zijn hart had gebeden. Daar deelden zij zich onderling hunne ondervinding mede; daar wenschten zij elkander, met dankbaarheid aan God, onder Wiens zegen zij zoo blijkbaar werkten, geluk met de gemaakte vorderingen. De verschillende PIUS-vereenigingen telden reeds een millioen leden! Daar werd dan de onderlinge aaneensluiting en zamenwerking afgesproken: de eerste algemeene vergadering zou in het begin van October in *Mentz*, de oude bisschopsstad van den H. BONIFACIUS, alwaar zich ook het allereerst eene PIUS-vereeniging had gevormd, gehouden worden. Die bijeenkomst was inderdaad, gelijk de eerste spreker opmerkte, merkwaardig om haar zelve en niet minder ook om de groote gevolgen, waarvan zij zwanger ging. Treffend vertoonde zich daar wederom de katholieke eenheid. De vergaderden vertegenwoordigden niet alleen de onderscheidene PIUS-vereenigingen van *Duitschland*, maar ook alle standen van deszelfs katholieke burgers; er was onder hen linker- noch regterzijde: het kruis was hun standaard en daarom schaarden zich allen. Hunne redevoeringen ademden denzelfden geest, ontboezemden dezelfde wenschen, verkondigden hetzelfde doel en niet één middel, daartoe voorgesteld, werd verworpen, zelfs niet bestreden; en, daar allen zich aan het leergezag der Kerk, met vrije en blijde overtuiging, onderwerpen, was er aan verschil van geloofsbegrippen onder hen zelfs niet te denken. Een millioen Katholieken — en met hoe vele nieuwe leden zijn, sedert die heugelijke October-dagen, de PIUS-vereenigingen niet vermeerderd geworden? — zijn nu in een

vormelijk verbond, ter verdediging van hun regt op vrijheid van godsdienst vereenigd! De geleerden onder hen zullen, in de periodieke vergaderingen, de minder geleerden voorlichten; de Katholieke beginselen zullen aanhoudend voorgedragen, ingescherpt en, met onderlinge toestemming en medewerking, toegepast worden; de Katholieken zullen al meer tot zelfbewustheid komen; geen hunner zal voortaan meer vreezen, zich voor een katholiek te openbaren en als zoodanig te gedragen. Zoo, mogen wij vertrouwen, zullen de beginselen der Kerk invloed kunnen uitoefenen en die invloed kan slechts weldadig, orde-barend en behoudend zijn. Voorzien wij dan geene tegenwerking? O zeker; eene magtige, eene hevige. De leden zelven der PIUS-vereenigingen voorspellen die, ja, ondervinden die reeds. Maar zij hebben zich daartegen gewapend, niet met zwaard of dolk; neen, zoodanig wapentuig, — de nog versche ondervinding zegt door wien het gevoerd wordt ... maar de getrouwe zonen van PIUS IX, dien groote dulder onzer dagen, wapenen zich met den geest van zelfopoffering. Zelfopoffering is het bij uitstek katholieke middel tot alles wat groot is. Daardoor heeft de Kerk de oude tyrannen van *Rome* overwonnen; daardoor heeft zij het heidendom verchristelijkt; daardoor heeft zij de barbaarschheid beschaafd, tot zachtheid van zeden bekeerd, tot maatschappelijke orde opgevoerd. Indien de geschiedenis geen voortdurend bedrog is, dan is het een raadsbesluit van Hem, die alles bestuurt, dat zelfopoffering, doch ook zij alleen, verlossing aanbrengt. CHRISTUS zelf onderwees onder het lasteren zijner vijanden, en Zijne hoogste verlossingsdaad was Zijne vrijwillige dood aan het kruis!

Wij begonnen dit te schrijven om het tot inleiding te doen dienen tot een verslag van de algemeene vergadering der PIUS-vereenigingen, in het begin van October jl., te *Mentz* gehouden. Intusschen zagen wij, dat de «Catholijke Nederlandsche Stemmen» die taak reeds aanvaard hadden. Wij mogten daarom van ons voor-

nemen afzien, doch breidden het bovenstaande een weinig verder uit, dan wij ons dat aanvankelijk hadden voorgenomen, in hoop, daardoor iets bij te dragen om de aandacht en belangstelling der Katholieken op die mededeelingen der «Cath. Nederl. Stemmen» te vestigen.

HET VERZUIM

VAN DE

KERKELIJKE INZEGENING DES HUWELIJKS,

BIJ DE HERVORMDEN.

De Hervormers der XVIe eeuw ontkenden dat het huwelijk een *Sacrament* is, en leerden dat het om *onderscheiden* redenen kon ontbonden worden.

Niet alleen de H. H. CHRYSOSTOMUS, AMBROSIUS, AUGUSTINUS, HIERONYMUS, LEO en anderen, maar TERTULLIAAN reeds (Lib. 2 ad Uxorem, c. 8) hadden het huwelijk een *Sacrament* genoemd, en wel in de Katholieke beteekenis van dit woord. Desniettemin durfde CALVYN, in zijne *Institutiones*, beweren, dat niemand vóór den tijd van GREGORIUS, *den groote*, het huwelijk een Sacrament genoemd heeft. Om de Katholieken te wederleggen, die uit het 5^e^ hoofddeel van den Brief aan de Ephesers een bewijs voor de leer der Kerk trekken, neemt hij tot zijne gewone sarcastische spotternijen zijne toevlugt. Hij beschuldigt hen van domheid en onbekendheid met het Grieksch en Latijn: want hij gaat uit van de veronderstelling, (die echter valsch is,) dat zij dit bewijs alléén vinden in het woord *Sacramentum*, hetwelk de *Vulgata* behouden heeft. Hij wist er niets beter op dan

ze uit te schelden voor *ezels*, aan wie hij, door zulke stevige bewijzen, *de leeuwenhuid ten deele heeft afgetrokken*; en om de maat vol te meten, voegt hij er bij: dat de Katholieke Kerk van het huwelijk een Sacrament gemaakt heeft, omdat het dan als eene *geestelijke* zaak aan haar regtsgebied onderworpen en den wereldlijken regter onttrokken bleef (1).

De aartsvader der Hervorming had over het huwelijk geen hoogere gedachten. Zijne doctorale uitspraak, waarbij hij, *volgens het Evangelie (!)*, den Landgraaf van *Hessen* toestaat, twee vrouwen te gelijk te hebben, is bekend (2). Zie hier eenige staaltjes van de wijze, waarop hij met de heiligheid van het huwelijk speelt.

«Eene vrouw verlaat het huis met haren schaker; wat moet «men in dergelijk geval doen? Haar citeren voor de bur«gerlijke regtbank en de scheiding doen uitspreken. Het «huwelijk is een burgerlijk contract, de Kerk moet er zich «niet mede moeijen.»

«Er zijn twee gevallen, waardoor het huwelijk ontbon«den wordt: 1°. Overspel; 2°. Vrijwillige en herhaalde «afwezigheid..... (wat hier volgt durven wij niet afschrijven.)

«Indien uwe vrouw gedurende een jaar afwezig blijft, «neem eene andere. De pligt van eene vrouw is, bij haren «man te blijven. Zij moet niet schaamteloos hier en daar «rondloopen, en de kinderen op den rug van haren gezegen«den echtgenoot plaatsen. — Met den man is het eveneens.»

Het is waar, de zoogenaamde *tafelgesprekken*, waar aan deze doctorale uitspraken ontleend zijn, rieken soms naar *de zwarte arend* van *Wittemberg*, waar zij in den regel

(1) *Instit.* Lib. 4, c. 19, n°. 34, seqq.

(2) Zie de bewijsstukken bij BOSSUET, *hist. des Variat*, liv. 6, ch. 1, et suiv.

gehouden werden, en als zoodanig kunnen zij minder als beslissende uitspraken gelden; maar ook bij ernstige gelegenheden werden die zelfde gevoelens, in het openbaar en niet minder schaamteloos, door den «godzaligen» man verkondigd. In zijne leerrede over het huwelijk, in 1522 in de Kerk te *Wittemberg* voor eene talrijke en gemengde vergadering gehouden, ontneemt hij niet slechts alle heiligheid aan het huwelijk, maar verlaagt het tot louter zedeloosheid (1). Het is slechts een burgerlijk contract, en nog minder; men kan het aangaan met iederen ongeloovige, heiden, turk of jood; en alle huwelijks-zaken behoorden voor den burgerlijken magistraat behandeld te worden. Overspel niet alleen en langdurige afwezigheid, maar de eenvoudigste grillen eener vrouw zijn hem reden genoeg tot echtscheiding: om, even als ASSUERUS, VASTHI weg te zenden en ESTHER in de plaats te nemen.

Die heiligschennis droeg weldra hare vruchten. Men had inconsequent genoeg, de huwelijks-inzegening behouden; maar het volk, dat men geleerd had, het huwelijk als een bloot natuurlijk of burgerlijk contract te beschouwen, begon allengs de kerkelijke inzegening gering te schatten, en eindigde met die geheel te verzuimen.

Ook in *Nederland* is dit verzuim meer en meer onder de Protestanten toegenomen; en thans is het zoo verregaande, dat er gemeenten gevonden worden, waar het *Kerkelijk trouwboek* òf in onbruik, òf reeds geheel afgeschaft is. De gevolgen die er uit voortgekomen zijn en nog dagelijks

(1) Men houde in het oog dat deze leerrede geen improvisatie was. LUTHER redigeerde ze, in zijn studeer-vertrek, op de wijze der oude school, met tekst, verdeeling, onderdeelen, sluitrede. En nadat hij ze uitgesproken had, nam hij de moeite van ze in koelen bloede in het Latijn over te brengen. Zij is opgenomen in zijne werken, tom. V, edit. *Wittembergae*, pag. 119, et seq.

voorkomen, zijn allernoodlottigst, en door ieder die gevoel heeft voor zedelijkheid worden zij ten diepste betreurd. Maar wat nog het meest te betreuren is: — in de Protestantsche Kerkgenootschappen is het kwaad *ongeneeslijk*. De middelen, die men aanwendt, zijn of onuitvoerbaar of krachteloos; en konden zij al iets uitwerken, het doel zou toch nimmer bereikt worden, omdat het kwaad in de naaste oorzaken, en niet in den oorsprong zelven, wordt opgespoord en tegengegaan.

Bij de Protestanten is de God-mensch uit de Liturgie verbannen: innerlijk leven en ware vereeniging met en door CHRISTUS is er niet denkbaar. Toen men nog geloofde in de waarachtige Godheid van den Zaligmaker, toen zelfs was de regtvaardigheid slechts eene omkleeding, geen mededeeling van innerlijke heiligheid; de zonden werden *bedekt*, niet uitgewischt; de mensch was en bleef boos van natuur; de mensch was niets. — Zijne vereeniging met CHRISTUS was slechts zinnebeeldig, zij werd alleen door teekenen aangeduid, maar kwam tot geen werkelijkheid; en ofschoon LUTHER nog de wezenlijke tegenwoordigheid in de Eucharistie aannam, men at toch maar brood, en werd niet gevoed met het ligchaam en bloed des Heeren, en kon alzoo niet *leven om en door* CHRISTUS, *zoo als Hij leeft om en door den Vader*. En thans, nu de loochening der Godheid van onzen aanbiddelijken Verlosser op eene schikbarende wijze onder de Protestantsche geleerden is toegenomen, thans is het nog minder mogelijk, het huwelijk tot zijne ware heiligheid terug te brengen; want hier, als overal elders, is de verloochening van CHRISTUS, de ware en voorname oorzaak van het kwaad.

Reeds meer dan dertig jaren heeft de Algemeene Christelijke Synode der Ned. Herv. Kerk zich van tijd tot tijd bezig gehouden met het opsporen en beramen van middelen tegen

het verzuim van de kerkelijke inzegening des huwelijks; doch in plaats van beter, gaat het van kwaad tot erger. Wij wijten dit geenszins aan de Synode: in dit opzigt heeft zij meer dan eens getoond het goede te verlangen. Maar wat baat haar het geven van voorschriften, terwijl zij het *gezag* mist, om ze te doen uitvoeren? en wat zullen die middelen dan nog uitwerken, zoolang het geschonden beginsel niet hersteld wordt? En dit te herstellen — *is niet in hare magt.*

Om er ons van te overtuigen, behoeven wij slechts na te gaan, aan welke oorzaken zij het verzuim der inzegening toeschreef, en wat zij al in 't werk stelde om het te verhoeden.

In den jare 1816, de eerste maal dat de Synode vergaderd was, werd bij haar een adres ingediend, door het klassikaal bestuur van *Winschoten*, in hetwelk o. a. voorkomen, «groote klagten over diep verval van christelijke deugd en zeden,» en van welk kwaad als eene der *voornaame* bronnen wordt opgegeven: *het* DOORGAAND *verzuim van de kerkelijke inzegening des huwelijks.* Gemeld bestuur stelde derhalve aan de Synode voor, aan de attentie van Z. M. onzen geëerbiedigden Koning, nederig aan te bevelen en te verzoeken..... dat de huwelijks-proclamatien en solemnisatie voortaan weder geheel aan de Kerkelijke mogen komen, met teruggave der kerkelijke protocollen enz.» — De Commissie, benoemd om het adres te examineren, bragt bij monde van D^s^. BROES haar rapport uit, waarin het volgende voorkomt: «Uwe commissie heeft bij hare overweging van dit adres overal in hetzelve den edelsten geest ontmoet, en lofwaardigen ijver voor de beste zaak, echter komt het haar voor, dat in de gepro-

jecteerde verzoeken hier en daar iets algemeens is; en het derde of laatste, tenderende tot eene geheele terugroeping van de oude kerkelijke huwelijks-bevestiging, met afschaffing der burgerlijke, schijnbaar althans in den geest der R. K. Kerk (*dat vooral niet!*), aan zeer groote zwarigheden onderworpen is, en naauwelijks kan in aanmerking komen.» De commissie het voorstel gedeeltelijk wijzigende, onderwierp het navolgende aan het oordeel der Synode: «Te zorgen dat de kerkelijke celebratien der huwelijken, in zich zelve zoo *betamelijk* en zoo *noodig*, om *een diep gevoel der heilige pligten van dien staat in de harten in te drukken*, niet meer, gelijk op sommige plaatsen geschiedt, op allerlei wijs gecontrarieerd worden, maar integendeel door dezelve *aan te raden*, en door de gelegenheid derzelve te faciliteren, zoo veel mogelijk worden bevorderd. Nog is het bij uwe commissie in bedenking gekomen, of het ook raadzaam kunne geoordeeld worden, dat de Synode zelve, onder *de uitgedrukte goedkeuring* van Zijne Majesteit (!), aan de Ned. Herv. Kerk een vermaan en opwekking doe, tot het niet verzuimen van de meergemelde godsdienstige celebratien van het heilig huwelijk, in de onderscheidene gemeenten af te lezen van den predikstoel, en door de leeraars bij het aannemen, of liever bij het openlijk bevestigen der lidmaten, telkens te herhalen.»

Overeenkomstig de gedane voordragt, besloot de Synode: «1°. Zijne Excellentie den commissaris-generaal te adiëren met den wensch, om bij Z. M. den Koning.... de bevordering van de godsdienstige solemnisatie der huwelijken te verzoeken. 2°. Eene aanmaning en opwekking aan de Ned. Herv. Kerk, tot het niet verzuimen van de meer godsdienstige celebratie der huwelijken, te vervaardigen.» Ten gevolge van dit besluit, diende de

Synode een adres in aan den commissaris-generaal, in hetwelk *de vurigste wensch* wordt uitgedrukt, «dat het «Zijne Majesteit, op de vermogende voordragt Zijner «Excellentie, behagen moge, om.... te voorzien ... 3°. «dat de kerkelijke inzegeningen van het huwelijk, zoo «*nuttig* (de commissie zegt: zoo *noodig*) om de heilige «pligten van eenen band, (*let wel*) *met welks eerbiediging «of ontheiliging het geluk der maatschappij mag gerekend «worden te staan of te vallen*, diep in de harten in te «drukken, niet meer, gelijk hier en daar geschiedt, moei- «jelijk gemaakt, maar integendeel op alle wijzen bevor- «derd worde en aangeraden.» Overigens «neemt de Sy- node de vrijheid om, met opzigt tot het laatste, *zeer ge- wigtig punt*, in het bijzonder en nader te verzoeken, dat den Magistraten van steden en dorpen, zoo veel het noodig is, aanbevolen worde, om de burgerlijke huwelijks-be- vestiging op zoodanig uur te stellen, als gelegenheid overlaat en beschikt, om door de kerkelijke inzegening ten zelfden dage achtervolgd te worden, en in de be- schikking van die gelegenheid eenen wenk zelven te geven, dat dit Zijner Majesteit, overeenkomstig met hare belang- neming in alles wat den godsdienst en de goede zeden bevordert, bij uitnemenheid aangenaam en welgevallig is (1).»

De vermaning en opwekking werden ten uitvoer gelegd, en eene circulaire geschreven aan al de Provinciale Kerk- besturen. Maar het verzoek, aan het ministerieel depar- tement gerigt, vond geen ingang; omdat Z. E. de Commissaris-generaal «niet veronderstellen kon, dat de burgerlijke bevestiging, hetzij die op Zondag of in de week gebeure, ergens zóó laat geschiede, dat de ker-

(1) *Handel. der Synode*, 1816, bl. 14, 30, 61.

kelijke inzegening in den avond van dien zelfden dag niet gevoegelijk zou kunnen plaats hebben (1).»

1818. Nieuwe klagten uit *Vriesland* over het verzuim der inzegening. Het Provinciaal Kerkbestuur van *Noord-Holland* stelt voor: «om het daarheen te brengen, dat voor de burgerlijke trouw dag en uur bepaald wierden; en de kerkelijke trouw van het burgerlijk bestuur voor hen, die denzelven wenschen, niet bezwaard worde.» De Synode was echter van oordeel, geen verdere demarches bij het Gouvernement te moeten doen, en de zaak aan de leeraars over te laten (2).

In 1819, werd aan de Synode berigt, dat op vele plaatsen de inzegening met goed gevolg geschiedde, maar ook niet weinige gemeenten gevonden werden, zoo als in *Overijssel, Vriesland* en elders, waar die minder plaats had, ja bijna geheel in onbruik was; terwijl onderscheidene rapporten wegens de Kerkvisitatie niet eens melding maakten, of de Synodale besluiten aangaande de kerkelijke inzegening des huwelijks al dan niet werden nagekomen. Eene nieuwe aanschrijving was er het gevolg van, doch juist in tegenovergestelden zin van hetgeen vroeger verlangd werd. Men had de burgerlijke besturen willen verpligten, met de voltrekking van de huwelijken zich te schikken naar het uur der godsdienstoefening; thans werden alle predikanten aangeschreven, de gehuwden in de gelegenheid te stellen, om op denzelfden dag als de trouw burgerlijk voltrokken is, kerkelijk te kunnen worden ingezegend (3).

1820. Herhaalde klagten: in *Zeeland* en *Vriesland* geraakt

(1) *Hand. d. Syn.* 1817, bl. 57.
(2) *Hand. d. Syn.* 1818, bl. 23.
(3) *Hand.* 1819, bl. 50, 60, 61, 64.

de inzegening bijna geheel in onbruik. De Synode acht het evenwel onnoodig, nadere aanschrijvingen te doen. Zij meent, «dat de herderlijke zorg en vermaning der leeraren in de onderscheidene gemeenten, het meest gewenscht effect te dien opzigte zouden kunnen te weeg brengen (1)».

1821. De Commissie tot de kerkvisitatie geeft in bedenking, «of de Synode niet aan Zijne Majesteit kan en behoort voor te stellen, dat het den Koning, uit liefde voor godsdienst zoo wel als voor burgerlijke orde, goedgunstig geliefde te behagen, dat de burgerlijke overheden, ten minste in de noordelijke provincien, vast bepaalde trouwdagen en trouwuren bepalen, opdat er op dezelve genoegzaam tijd overblijve voor de Kerkelijke inzegening des huwelijks.» Maar de Vergadering «besloot, voor als nog te blijven bij het besluit, daaromtrent, door de Synode in 1818 genomen, in afwachting van gunstiger gelegenheid (2).»

Zeven volle jaren gingen voorbij, zonder dat een enkel woord over de huwelijkszaak in de Vergadering gesproken werd. Het scheen dat de Synode zich ten taak gesteld had, om met de meest mogelijke lijdzaamheid *eene gunstigere gelegenheid af te wachten.* In 1828 werd eindelijk dit stilzwijgen afgebroken door den Vice-President, die een voorstel indiende, «strekkende, dat de Synode door zulke maatregelen, als onder derzelver bereik zijn, trachte te weeg te brengen, dat de burgemeesters ten platten lande gelast worden, de burgerlijke voltrekking van het huwelijk op zulk eenen tijd te verrigten, dat de kerkelijke inzegening op denzelfden dag behoorlijk geschieden kan.» Een ander lid stelde te gelijk voor, «om pogingen aan

(1) *Hand.* 1820, bl. 70—75. (2) *Hand.* 1821, 74—77.

te wenden, ten einde de huwelijks-verbindtenissen gemakkelijk te maken, met opzigt tot het inleveren van buitenlandsche getuigschriften, bijzonder van reeds overleden ouders of grootouders.» De Synode vond goed, deze stukken «te stellen in handen der Algemeene Synodale Commissie, ten einde, na over deze onderwerpen met het ministerieel departement te hebben geconfereerd, *ten volgenden jare* te dienen van consideratien en advijs (1).»

De Commissie confereerde met het Ministerie, en verklaarde in 1829, van oordeel te zijn, «in overeenstemming met het departement van Eeredienst, dat de aard der zaak niet gedoogt, dat dienaangaande bij het burgerlijk Bestuur een algemeene maatregel, waarvan men zich het voorgestelde nut beloven kan, worde genomen; en het alzoo niet geraden is te achten, eenig aanzoek deswege bij het Gouvernement te doen: terwijl de bij het voorstel bedoelde algemeene maatregel ook minder noodzakelijk en doelmatig voorkomt, uit aanmerking, dat, over het geheel, er geene reden schijnt te bestaan, om zich over de wijze van handelen van de ambtenaren van den burgerlijken stand ten deze te beklagen, enz. Weshalve de Alg. Syn. Commissie van advies zoude zijn, dat de H. Eerw. Synode het, ten dezen aanzien, behoorde te laten verblijven, bij het deswege geresolveerde in het jaar 1819.» — Door de Vergadering werd «dien conform besloten (2).»

1831. Na eene rust van twee jaren werd de Synode al weder lastig gevallen. Het Prov. Kerkbestuur van *Groningen* stelde voor, «dat de burgerlijke huwelijksvoltrekking overal geschiede op een dag van openbare godsdienstoefening.» De speciale commissie, benoemd om

(1) *Hand* 1828, bl. 20. (2) *Hand.* 1829, bl. 72, 73.

daarop verslag uit te brengen, vond het niet geraden eenig voorstel daartoe bij het Gouvernement te doen; maar zij vleide zich daaromtrent met eene *betere* toekomst, en stelde dus voor, om de zaak nog eens aan de attentie der Alg. Syn. Commissie aan te bevelen. De motieven, waarop die hoop steunde, zijn karakteristiek; wij kunnen dus niet nalaten van ze hier mede te deelen. De lezer gelieve bij het volgende in het oog te houden, dat dit rapport werd uitgebragt in 1831, het jaar na de Belgische revolutie.

«....Bij den nog niet gevestigden politieken toestand onzes Vaderlands mag men als nog rekenen, dat deze omstandigheden niet genoegzaam zijn veranderd, om daarvan (het voorstel) op dezen, voor het oude *Nederland* zoo hagchelijken oogenblik een meer gunstigen uitslag te mogen verwachten.»

«dat wij uwer Vergadering daarom moeten adviseren: op grond van hetgeen ter Synode in 1829 besloten is, daarbij te blijven volharden, en alzoo in dit voorstel ook voor het tegenwoordige niet te treden.»

«dat echter uithoofde van het groote gewigt en de wenschelijkheid van zoodanig een maatregel, en van de behoefte welke daaraan duurzaam blijft gevoeld worden, het door uwe Synode *aan de Synodale Commissie* blijve *aanbevolen*, om dan, *wanneer onze politieke toestand, onder Gods zegen, op nieuw, op* ECHT NEDERLANDSCHE GRONDBEGINSELEN *mogt zijn gevestigd*, [de Staatskerk!], zoodanige maatregelen, in overeenstemming met het ministeriëel departement, te willen beramen, welke alsdan *welligt beter dan vroeger* zouden kunnen worden toegelaten, en dezelve *ter gelegener tijd* aan de Synode voor te dragen.»

«God geve, dat eerlang *zulke* dagen voor het *oude* Nederland en voor de Nederlandsche Kerk aanbreken!»

De Vergadering heeft zich daarmede «*ten volle geconformeerd* (1).»

Het volgende jaar 1832 kwam het meergemeld verzuim al weder ter sprake. Het vruchtelooze der aangewende pogingen scheen de oogen van sommigen geopend te hebben; en mogt ook de overtuiging nog niet gevestigd wezen, de vrees ten minste begon zich te openbaren, dat de oorzaak van het kwaad *hooger* lag dan men tot dus ver gezocht had. In het rapport wegens de kerkvisitatie treffen wij het volgende aan. «Nog ééne omstandigheid is uwer commissie voorgekomen, die zij meent, als een bewijs van den min gunstigen toestand van *niet weinige* gemeenten in ons vaderland, te moeten betreuren, namelijk dat, volgens de rapporten omtrent de trouwbocken en andere berigten, de godsdienstige inzegening des huwelijks op *vele* plaatsen in *onderscheidene* provincien *geheel* of *ten deele* verwaarloosd wordt. Het is haar niet te doen, om wederom terug te komen op hetgeen zoo menigmaal en nog ten vorige jare, een opzettelijk punt van deliberatie voor de Synodale vergadering heeft uitgemaakt; zij kan volkomen berusten in hetgeen ten vorige jare daaromtrent met zoo veel wijsheid voorgesteld en besloten is (!). Maar zij mag *hare vrees* niet verbergen, *dat de oorzaak hooger ligt*, dan in moeijelijkheden door bepalingen uit den weg te ruimen, en *het eerst* moet gezocht worden *in gebrek aan een regt beschouwen van den heiligen band des huwelijks* uit die beginselen, die het Evangelie ons aanwijst, en volgens welke dezelve ons *meer zijn moet dan een eenvoudig burgerlijk contract.* Zij meent, dat bij eene goede wijze van

(1) *Hand.* 1831, bl. 69, 159—161.

beschouwing de behoefte naar eene godsdienstige inzegening van zelf zoude worden opgewekt, en vreest, *of wel alle leeraren daarvan zelf genoeg doordrongen zijn*, of althans dat gevoel van behoefte bij de gemeente genoegzaam opwekken. Zij zou het nuttig oordeelen, indien op de eene of andere wijze de leeraren wierden opgewekt, om, bij gepaste gelegenheid, ook in hunne leerredenen de gemeenten opzettelijk over de aangelegenheid dezer godsdienstige inzegening in betrekking tot de christelijke beschouwing des huwelijks te onderhouden. En indien dit al min goed geoordeeld wierd, meende zij echter, dat uit haar rapport niet te mogen weglaten, als kunnende daarmede aan den eenen of anderen medebroeder, die dit tot nog toe minder had ter harte genomen, een wenk geven, die zijn christelijk gevoel zeker niet verwaarloozen zal».

De Synode dit voorstel in overweging nemende, «heeft verkozen het *te laten berusten*, bij den gepasten wenk, in het rapport voorkomende, en welke zij *hoopt* dat door al de dienaren des Woords zal worden opgemerkt en behartigd (1)».

Hier zou men bijna zeggen, dat de Synode den moed begon op te geven; en liefst willen wij het daaraan toeschrijven, dat zij hare toevlugt nam tot een maatregel, waarvan zij zelve al het ongerijmde gemakkelijk had kunnen inzien. Of is het niet ongerijmd, eene zaak van *algemeen* belang *te laten berusten* bij een *gepasten wenk*, die in den besloten kring eener Vergadering gegeven en in hare gedrukte *Handelingen* opgenomen wordt, doch zonder dat die *Handelingen* anders dan voor een klein getal uitverkorenen verkrijgbaar zijn? Wij willen wel gelooven, dat daarom het meerendeel der predikanten het

(1) *Hand.* 1832, bl. 141—143.

niet heeft laten ontbreken aan toespraken en vermaningen, om hunne onderhoorigen tot de kerkelijke voltrekking hunner huwelijken aan te sporen: maar ligt dan hierin niet een duidelijk bewijs voor de onvruchtbaarheid der pogingen van het Protestantisme?

Na dien «gepasten wenk» werd de Synode acht jaren lang in rust gelaten. Gedurende al dien tijd werd wel in de verslagen der kerkvisitatie gewag gemaakt van trouw- en andere boeken, die hier en elders te wenschen over lieten; maar van inzegening der huwelijken was volstrekt geen spraak meer. Eerst in 1840 kwam de zaak op nieuw ten berde. Door het Provinciaal Kerkbestuur van *Friesland* werd aangemerkt, dat in genoemd gewest «trouwboeken in vele gemeenten niet meer te pas kwamen, omdat de kerkelijke inzegening, vooral ten platten lande, geheel in onbruik gekomen is.» Hetzelfde werd gezegd van de klassis van *Dordrecht*. Daaruit maakte de Commissie tot de kerkvisitatie het besluit op, dat «dit van sommige andere ressorten wel eveneens zal moeten gezegd worden,» en laat er op volgen: «Wij houden dit voor een treurig verschijnsel en van eenen voor het christelijke leven in de gemeenten zoo belangrijken aard, dat wij niet nalaten kunnen de aandacht der Hooge Kerkvergadering daarop opzettelijk te vestigen (1).»

De Commissie werd voor haren arbeid bedankt, en — daar bleef het bij.

1841. Niets.

1842. Wegens de inzegening wordt uit de klassis van *Dordrecht* eenvoudig berigt, «*dat dit aldaar de gewoonte niet is*;» en uit *Friesland*, dat de kerkelijke trouw

(1) *Hand.* 1840, bl. 95.

«zoo zeer in onbruik is, dat daarvan geen aanteekeningen kunnen gehouden worden.» *Zie* hier wat de benoemde Commissie daarbij opmerkt. «Het is ons niet onbekend, dat uwe Vergadering reeds meermalen op dit verzuim *hare aandacht gevestigd heeft;* maar wij nemen echter de vrijheid U.H.E. in bedenking te geven, of er geen *maatregelen zouden te nemen zijn*, door eene hernieuwde aanschrijving aan de verschillende gemeenten, door de ijverige medewerking der predikanten in te roepen, door de burgerlijke besturen te verzoeken het kerkelijk inzegenen des huwelijks meer gemakkelijk te maken; opdat een der gewigtigste oogenblikken van het leven aldus niet alleen gekenmerkt werd door eene dorre burgerlijke handeling, die het hart koud en het gemoed ongevoelig laat, maar ook geheiligd werd door de aanroeping van den God der liefde; en door opwekkingen en vermaningen, die op zulk een oogenblik onder den goddelijken zegen gewenschte vruchten zouden kunnen opleveren (1).»

Ouder gewoonte werd de Commissie weêr bedankt, en ook ditmaal bleef het daarbij.

1843. Nieuwe en herhaalde klagten over het *meer en meer* in onbruik geraken van de kerkelijke inzegening. «Alleen in de rapporten van *Zuid-Holland* en *Vriesland* wordt van de trouwboeken afzonderlijke melding gemaakt, en in beide is die vermelding *ongunstig*, met betrekking inzonderheid tot het platte land. Het is te vreezen, dat het in de andere provincien daaromtrent niet gunstiger zal gesteld zijn. Uwe Commissie meent derhalve te moeten herhalen, wat de Commissie tot de kerkvisitatie reeds ten vorigen jare gedaan heeft; te weten, de vrijheid te nemen U.H.E.

---

(1) *Hand.* 1842, bl. 121.

in bedenking te geven, *of er geen maatregelen zouden te nemen zijn*, om de kerkelijke inzegening des huwelijks te bevorderen, opdat de smet niet kleve, door de Roomsche Kerk der Hervormde gemeenten aangewreven, dat zij die heilige verbindtenis des harten van hare heiligheid beroofd en tot eene burgerlijke overeenkomst vernederd heeft.» De Commissie stelt derhalve voor, «1° aan Z. Exc. den Minister van Staat, belast met de generale directie voor de zaken der Herv. Kerk eerbiediglijk te verzoeken, aan Z. Exc. den Minister van Binnenlandsche Zaken het verzoek te doen, door het intermediair van de heeren Gouverneurs der provincien, den burgemeesters of ambtenaren van den burgerlijken stand aan te schrijven, om niet alleen het kerkelijk inzegenen des huwelijks meer gemakkelijk te maken, maar ook door hunne ernstige toespraak, vermaning en aanbeveling te bevorderen, en tevens van *elke* burgerlijke inschrijving den predikanten der gemeente, tot welke de ingeschrevenen behooren, schriftelijk kennis te doen geven, met vermelding van naam en *geloofsbelijdenis*; 2° den predikanten aan te schrijven, om van dit berigt gebruik te maken door de burgerlijk ingeschrevenen tot de kerkelijke inzegening des huwelijks te vermanen en die inschrijvingen ook kerkelijk te doen, gelijk zulks plagt te geschieden, toen de huwelijks-verbindtenis nog geheel kerkelijk gesloten werd (1).»

Waar men al toe komt, als men geen raad meer weet! Zoo zou dan ieder burgemeester of ambtenaar van den burgerlijken stand herschapen moeten worden in een predikant, die de kerkelijke inzegening aanpreekt!! Maar veronderstel eens, dat die ambtenaar zelf niet kerkelijk

(1) *Hand.* 1843, bl. 168.

gehuwd is, zal hij dan moeten opwekken tot iets, waar aan hij niet de minste waarde hecht? Of zoo hij Katholiek of Israëliet ware, zal hij verpligt worden zich te mengen in zaken, die hem niet aangaan?.. En die *kennisgeving* aan de predikanten? Zal die, naar de bedoeling der Commissie, ook moeten geschieden, wanneer eene of beide partijen Katholiek, althans niet Hervormd zijn? 't Is niet denkbaar, dat zulks bedoeld is; maar waartoe dan weder de vermelding van *geloofsbelijdenis?* Wij begrijpen er niets van, maar houden 't er voor, dat de Commissie de zaak zoo diep niet ingezien, en alleen haren ijver heeft geraadpleegd, toen zij den Staat tot eene bemoeijing wilde overhalen, waartoe hij geen regt heeft.

Dezen keer vonden de voorstellen der Commissie ingang bij de Synode. Misschien wel, omdat *de Roomsche Kerk* er bij te pas gebragt werd, ofschoon het aan haar niet te wijten is, dat op het Protestantisme *de smet kleeft* van den heiligen band des huwelijks zoo schandelijk te hebben geprostitueerd. Genoeg; het woord *Rome* heeft eene eigenaardige uitwerking op sommige hoofden en harten.... De Vergadering was het intusschen niet volkomen eens met de Commissie, en »heeft, ten opzigte van de Kerkelijke inzegening des huwelijks, aan de Algemeene Synodale Commissie opgedragen, bedacht te zijn op zoodanige *kerkelijke* middelen, als kunnen geacht worden, geschikt te zijn om dezelve te bevorderen, en met betrekking tot de *burgerlijke* middelen, die, in verband tot de eerste, ter bereiking van dat heilzame doel kunnen strekken, deswege in overleg te treden met Zijne Exc. den Minister van Staat (1).«

(1) T. a. p. bl. 171.

1844. Alweder nieuwe klagten: «In den ring van *Heusden* en *Woudrichem* worden de trouwboeken op weinige plaatsen aangetroffen, en slechts enkele huwelijken kerkelijk ingezegend; op ééne plaats was zelfs het trouwboek reeds geheel afgeschaft.» En ondertusschen had de Alg. Syn. Commissie na een tijdverloop van twaalf maanden nog niets uitgevoerd. Of zij niets had kunnen vinden om voor te stellen, meldt zij niet. Zij nam de vrijheid de Synode te verzoeken, «haar te verklaren voor diligent»! Dit werd haar toegestaan (1).

Na eene overweging van andermaal twaalf maanden had de Alg. Syn. Commissie eindelijk een middel uitgedacht, dat wel niet spoedig zou werken, maar toch een *begin* zou wezen, om *naderhand* «eene gepaste voordragt *te ontwerpen*,» en hetwelk daarenboven het voordeel had, dat genoemde Commissie den last van zich af en op een ander kon schuiven. Zij geeft alzoo aan de Synode in overweging, «of niet, vermits het verzuim der kerkelijke huwelijks-inzegening op *onderscheidene* plaatsen aan *onderscheidene* oorzaken moet worden toegeschreven (2), voegzaam kan worden geacht, deze zaak door middel der provinciale en klassikale besturen aan de bijzondere opmerkzaamheid der respective Ringvergaderingen aan te bevelen en laatstgenoemden uit te noodigen, om den uitslag hunner overwegingen ten deze, door middel der klassikale besturen, aan de provinciale besturen kenbaar te maken, ten einde *deze* uit de bij hen deswege ingekomen rapporten, *zoo mogelijk ten volgenden jare*, aan de Syno-

(1) *Hand.* 1844, bl. 221, 65, 252.

(2) De eenige, algemeene oorzaak wordt altijd over het hoofd gezien; en als men er bij uitzondering aan denkt, dan wordt zij geloochend, en beschouwd als een smet, door de Roomsche Kerk aangewreven.

dale Vergadering *eene gepaste voordragt ontwerpen.*» — Ten aanzien van de *burgerlijke* middelen was de Commissie in overleg getreden met den Minister van Staat, en ten gevolge daarvan adviseerde zij tot het indienen van een adres aan den Koning, waarbij verzocht wierd, «dat de acten of certificaten van voor de ambtenaren van den burgerlijken stand voltrokken huwelijken, die ingevolge de wet aan de bedienaren der godsdienst moeten worden overgelegd, alvorens tot de kerkelijke inzegening der huwelijken te mogen overgaan, voortaan van het zegelregt, mitsgaders van alle leges en andere gelden mogten worden vrijgesteld of uitgezonderd, en dat dezelve dus geheel kosteloos worden afgegeven, onder bepaling, dat die acten uitsluitend tot *dat* einde zullen mogen dienen, en dat daarvan door den ambtenaar van den burgerlijken stand op die stukken melding zal worden gemaakt.»

Naar aanleiding van dit advies, «besloot de Synode tot eene circulaire voor de Ringvergaderingen en een adres aan Z. M. den Koning (1).»

Het nieuwe *burgerlijk* middel, door de Commissie uitgedacht en aan de Regering voorgesteld, werd als het vroegere van de hand gewezen. Toen de Synode in 1846 vergaderd was, werd haar door eene ministeriele dispositie ter kennis gebragt, «dat Z. M. zwarigheid gevonden had, de bedoelde certificaten van het zegelregt vrij te stellen.» Haar bleven dus niet over dan *kerkelijke* middelen; en wat hadden die tot dusverre uitgewerkt?...

Nu werden de verslagen der Ringvergaderingen, door de provinciale besturen ingediend, ter tafel gebragt. Niet alle Ringen hadden berigten ingezonden; voor zoover zij ingeko-

(1) *Hand.* 1845, bl. 33, 34, 86.

men zijn, deelen wij daarvan den voornaamsten inhoud mede.

In *Gelderland*, in de klassis van *Nijmegen*, en in *Zuid-Holland* in die van *'s Hage*, *Rotterdam* en *Leiden* geschiedt de inzegening *bijna algemeen;* in de lagere standen wordt zij hier en daar verzuimd. In den Ring van *Dordrecht* daarentegen behoort zij tot de uitzonderingen. *In eene gemeente van* 5000 *zielen waren, in den tijd van* 25 *jaren, slechts* TWEE HUWELIJKEN *kerkelijk ingezegend* (1). In *Groningen* en *Noord-Holland* laat de zaak over het algemeen veel te wenschen over. Uit eene enkele stadsgemeente wordt gemeld, dat de geheele gemeente het huwelijk voor niets meer dan eene burgerlijke plegtigheid houdt. In *Vriesland* en in *Zeeland*, met uitzondering van de klassis van *Goes*, de steden *Middelburg* en *Vlissingen* en sommige aanzienlijke dorpen, heeft het inzegenen *zeldzaam* plaats. — In *Noord-Braband* is de inzegening in den Ring van *Breda* een gezet gebruik; in den Ring van *Bergen-op-Zoom* heeft zij, schoon niet altijd, doorgaans plaats; in die van *Geertruidenberg* minder, en in die van *Willemstad* weinig. — In *Limburg* eindelijk geschiedt zij zonder uitzondering.

Uit het bovenstaande blijkt, 1°. dat het verzuim het grootste is ten platten lande; 2°. dat in de steden en aanzienlijke dorpen dit vooral onder de geringere standen wordt opgemerkt; en 3°. dat in de streken, die geheel of bijna geheel Protestantsch zijn, *en waar dus het Protestantisme het stevigst gevestigd is, en den meesten invloed heeft*, de kerkelijke inzegening het *meest* verzuimd wordt; terwijl zij over het algemeen zooveel te naauwkeuriger onderhouden wordt, naarmate de Protestantsche bevol-

(1) In eene gemeente van 5000 zielen telt men gewoonlijk 20 tot 30 huwelijken per jaar. Dit maakt in 25 jaren 500 tot 600 huwelijken.

king, onder de Katholieken, de *minderheid* uitmaakt. Dit feit alléén moest de Synode overtuigen, dat de oorzaak van het verzuim in het Protestantisme zelf, en niet in plaatselijke omstandigheden, gelegen is. Men schijnt echter meer en meer af te wijken van hetgeen vroeger erkend is geworden: *dat de oorzaak van het kwaad hooger ligt;* en het verwondert ons dan ook niet, dat de klassikale en provinciale besturen, zoo wel als de ringvergaderingen, alleen de naaste oorzaken hebben aangewezen.

«Uit deze berigten,» dus luidt het rapport, «zullen U. H. E. met ons gereedelijk ontwaren, dat er in de daad ten dezen opzigte *groot gebrek* bestaat in de Ned. Herv. Kerk, en dat dit, *ook na de reeds in 1816 aangevangen en sedert telkens herhaalde bemoeijingen der Synode en aangewende pogingen tot herstel, althans niet is verminderd.* Verschillende oorzaken worden van dit treurige verschijnsel opgegeven. Eene der droevigste ligt in de zedelijkheid, of liever zedeloosheid, waardoor in meer dan ééne streek van ons vaderland, in sommige standen althans, het huwelijk veelal niet dan een gedwongen gevolg is van vroegeren oneerbaren wandel. Meer algemeen nog worden de beschouwing van het huwelijk als niet meer dan eene burgerlijke overeenkomst, onkunde aangaande of verkeerde beschouwing van den aard der kerkelijke inzegening, waardoor dezelve aan velen als iets geheel overtolligs, aan sommigen zelfs als min voegzaam voorkomt, ligtzinnigheid, onkerkelijkheid en gebrek aan godsdienstig gevoel als oorzaken voorgesteld. Op vele plaatsen is het verzuim in deze eenmaal gewoonte geworden, welke juist daarom blijft voortduren, dewijl men van de gewoonte niet afwijken wil. Hierbij wordt van sommige plaatsen gevoegd het verschil van den tijd, waarop de burgerlijke voltrekking

des huwelijks plaats heeft, van dien voor de kerkelijke inzegening derzelven bestemd; voorts het gebrek aan medewerking bij, ja zelfs hier en daar de tegenwerking van de ambtenaren van den burgerlijken stand; eindelijk spreekt men vrij algemeen van de kosten, welke met de kerkelijke inzegening, deels noodzakelijk, deels door gewoonte, gepaard gaan.»

Ziedaar de *oorzaken*, zoo als zij worden opgegeven. Wat de *middelen* tot herstel betreft, wij besparen ons de moeite van ze af te schrijven. Zij zijn alweder de oude en dezelfde, die door de Synode zoo menigmaal voorgesteld, beproefd en krachteloos bevonden zijn. Één echter, om het gewigt der bekentenis, mogen wij niet achter houden. Een provinciaal kerkbestuur namelijk was van oordeel, «dat alle verbetering in de eerste plaats *van den Staat* «zal moeten uitgaan; *dat eerst dan*, wanneer deze de ker«kelijke inzegening ..... zoo niet volstrekt vordert, althans «krachtig bevordert, *de bemoeijingen der Kerk van eenig «gewenscht gevolg zullen kunnen zijn.*» Hiermede stemmen nog twee Ringen onder andere provinciale ressorten overeen.

De Hooge Kerkvergadering scheen er weinig lust in te hebben, de voorgestelde middelen voor als nog in 't werk te stellen: na rijp beraad besloot zij, «deze zaak in haar geheel aan te houden — *tot de volgende Synode* (1).»

1847. De voorhanden zijnde stukken, en die nog later waren ingekomen, werden in handen eener bijzondere Commissie gesteld, om daarop te dienen van consideratien en advies. De commissie ving haar rapport aan met gulhartig te bekennen, dat zij «niet kan ontveinzen, dat het allezins bezwaarlijk zal zijn, *afdoende middelen* aan te wenden, om de kerkelijke inzegening des huwelijks algemeen

(1) *Hand.* 1846, bl. 123—129.

in gebruik te brengen.» — De *oorzaken* van het verzuim, die zij opgeeft, en de *middelen*, die zij voorstelt, zijn nagenoeg dezelfde als die van het vorige jaar. Alleenlijk maakt zij onder de eerste meer in het bijzonder gewag van «de onkosten, die daaraan verbonden zijn en daarvoor gevorderd worden, niet alleen ter bekoming van een certificaat, dat het huwelijk burgerlijk voltrokken is, maar die ook wel aan predikanten voor de kerkelijke inzegening voldaan *moeten* worden; gelijk dit plaats heeft in eene gemeente onder de klassis van *Deventer*, waar de predikant oordeelt daarvan niet te moeten afzien, omdat zulks tot het tractement behoort, en hij meent geen regt te hebben om dat te verminderen.»

Den volgenden dag werd de inhond van het rapport in overweging genomen. Hoe de Synode over het voorgestelde dacht, of zij de maatregelen al dan niet uitvoerbaar en doelmatig achtte, wordt in de *Synodale Handelingen* niet opgegeven. Zij vermelden alleen, «dat de Synode, na deliberatie, besloot, deze zaak aan de *nadere* overweging der Algemeene Synodale Commissie op te dragen (1).»

Eindelijk zijn wij genaderd tot het jaar 1848. Te midden van al de werkzaamheden, waarmede de Synode in dit belangrijk jaar overladen was, zou het minder te verwonderen geweest zijn, indien zij, gelijk vroeger, de zaak der huwelijks-inzegening nog eens een jaar in advies had ge houden; maar de dringende behoefte, om in «*het groot gebrek*» eenigermate te voorzien, schijnt haar bewogen te hebben, nogmaals *hare aandacht daarop te vestigen*. De middelen tot herstel werden op nieuw overwogen; dan, «na zeer ernstige beraadslaging bleek de groote moeijelijk-

(1) *Hand.* 1847, bl. 235—237, 257.

heid [*onmogelijkheid?*], die in de keuze van *eenen afdoenden algemeenen maatregel* bestaat.» In de zitting van 21 Julij werd eindelijk het voorstel in omvraag gebragt: «om de Prov. kerkbesturen uit te noodigen, dat zij door de klassikale besturen mogen trachten zich bekend te maken met de plaatselijke zwarigheden, waardoor de gewenschte zaak wordt belemmerd.» Men kon niet tot een besluit komen, want de stemmen *staakten.* In de zitting van 18 Aug. werd echter de stemming hervat, en toen werd het voorstel bij meerderheid aangenomen.

De Prov. besturen worden alzoo verpligt zich andermaal *bekend te maken* met zwarigheden, die zij maar al te goed weten. En wanneer, na verloop van een of twee jaren, al weder die oude en zelfde bezwaren aan de Synode worden medegedeeld, zal zij dan beter in staat zijn, om een afdoenden maatregel te kiezen, waarnaar zij sinds 22 jaren te vergeefs gezocht heeft?.. ...

De Hooge Kerkvergadering zal tijd winnen, maar het kwaad zooveel te dieper wortel schieten. *De heilige pligten* van een band, «*met welks eerbiediging of ontheiliging het geluk der maatschappij mag gerekend worden te staan of te vallen*,» zullen hoe langer zoo minder worden in acht genomen; het «verval van christelijke deugd en zeden» zal zooveel te grooter zijn, naarmate de huwelijks-inzegening, die zoo *nuttig*, zoo *noodig* wordt geoordeeld, «om die pligten diep in de harten te drukken,» meer zal worden verwaarloosd. En mogten ook de volgende Synodale Vergaderingen *den moed* hebben, om nogmaals en herhaaldelijk op die zaak terug te komen, hare pogingen zullen even vruchteloos blijven, als ze sedert 22 jaren geweest zijn: want buiten de Katholieke Kerk is het herstel *onmogelijk.*

Magtelooze Synode! magtelooze Hervorming!!

DE TEGENWOORDIGE

AARTSBISSCHOP VAN PARIJS,

GESCHETST DOOR ZIJN WERK:

INSTITUTIONS DIOCÉSAINES, OU RECUEIL DES RÈGLEMENTS PUBLIÉS PAR MONSEIGNEUR L'ÉVÊQUE DE DIGNE. (1)

Ongetwijfeld herinnert zich nog iedereen den algemeenen jubel, die er in *Frankrijk* oprees, toen het zich bevestigde, dat de Hoogw. SIBOUR, destijds Bisschop van *Digne*, tot opvolger bestemd was van den Hoogw. Aartsbisschop van *Parijs*, DIONYSIUS AFFRE, wiens roemvolle zelfopoffering de bewondering van geheel *Europa* verdiende. Een der geestelijken, die als volksvertegenwoordigers ter Nationale Vergadering zijn afgevaardigd, gaf den Generaal CAVAIGNAC, die, in zijne toemalige hoedanigheid, dien verdienstelijken Bisschop voor den zetel van *Parijs* aan den H. Stoel had voorgesteld, zijne goedkeuring deswege te kennen, met de woorden: «Waarlijk, Generaal! Gij hebt ingevingen, zoo als er tegenwoordig niemand heeft.» Een tijdschrift, dat bij de Katholieken in *Frankrijk* in hooge achting staat, *Le Correspondant*, bevestigd dit gezegde en voegt er bij:

(1) *Un vol. in 8°. de 532 pages, chez Le coffre et comp. à Paris.*

» De keus van *Monseigneur* SIBOUR was ontegensprekelijk de beste, welke er uit *Frankrijk's* geheele geestelijkheid kon gedaan worden. Geen prelaat overtreft hem in degelijkheid van beginselen en beminnelijkheid van inborst.» Voortreffelijke lof voor een bisschop! Zulke hoedanigheden, waar aan (wat *Le Correspondant* er ongetwijfeld in begreep) het bovennatuurlijk beginsel niet ontbreekt, doen in een vorst der Kerk alles af, maar worden ook, in onzen tijd vooral, volstrekt in hem vereischt. *Europa* staat op een keerpunt: hoedanig deszelfs toekomstig lot zal wezen; *Frankrijk* heeft blijkens de gebeurtenissen van het jongst verloopen jaar, zijn ouden invloed op het vaste land en deszelfs geluk of ongeluk nog niet verloren. Mogen wij daarbij aannemen (wat zeker geen wèl onderrigt en nadenkend Katholiek zal ontkennen), dat de Kerk, krachtens hare zending op aarde en de gaven, waarmede zij, tot dat einde door haren goddelijken Stichter is uitgerust, insgelijks en veel meer nog eenen, ofschoon vaak onzigtbaren, toch ontegensprekelijken invloed op de wereld uitoefent; zoo is het van het hoogste belang, van welken geest de man is, die in *Frankrijk* den aanzienlijksten bisschoppelijken zetel vervult. Maar ook in het kerkelijke leven gaat *Frankrijk* eene nieuwe toekomst te gemoet. Wel heeft het zijne bisschoppen; maar na de vernietigingen der omwenteling van de vorige eeuw waren zij niet bij magte, het kerkbestuur uit den onvolkomen toestand, waarin het door NAPOLEON en de volgende regeringen terug gehouden werd, te verheffen. Zoo een toestand is onhoudbaar. Eene gebrekkige organisatie wekt van zelf het verlangen naar eene geregelde orde op en doet er ook, immers door hare lamheid en scheeve uitkomsten, de behoefte aan gevoelen. De Hoogw. SIBOUR is de eerste geweest, die dit, wij zeggen niet:

heeft ingezien: zijne ambtgenooten in het Episcopaat hebben dezelfde ondervinding gehad en ook ongetwijfeld, zoo wel als hij, de oorzaken van dat onheil begrepen; maar hij is de eerste geweest die de hand aan het werk kon leggen; die van vrome wenschen tot moedige uitvoering kon komen; die het kerkbestuur in zijn bisdom van *Digne* op den vorigen voet der Kanons heeft hersteld en daarop eene loffelijke goedkeuring des H. Stoels verworven. Die daad bewijst, dat hij, als met den waren geest van orde bezield, voor dezen tijd, waarin men in het politieke overal, hoe dan ook, maar toch organiseren wil, de man is, dien de Kerk in *Frankrijk* behoeft, terwijl zijn reeds gegeven voorbeeld nu van een hooger standpunt zal schitteren. Het navolgende verslag van zijn boekwerk ter zake zijner hervorming van het bisdom *Digne* geschreven, zal hem als den man van zoo degelijke beginselen kenmerken, wien de belangen van de Kerk en haar geestelijk gezag, ter handhaving zoowel bij den Staat, als bij zijne onderhoorige geestelijkheid, veilig zijn toevertrouwd. Bedenken wij nog dat hij die beginselen reeds onder LODEWIJK PHILIPS beleed, als wanneer de verdediging van de onafhankelijkheid der Kerk, blijkens het laatste onderhoud des gewezen Aartsbisschops met dien gewezen Koning, door onderscheidene bladen medegedeeld, zekeren moed vereischte; zoo mogen wij onder zijn bisschoppelijk bestuur de toekomst der Kerk in *Frankrijk*, onder Gods zegen veilig achten.

De storm der omwenteling van de vorige eeuw sloeg (in de redenen en inzigten van verbeterend herstel, waarom de goddelijke Voorzienigheid dit misschien heeft toegelaten,

willen wij hier niet treden) de bestaande organisatie der Kerk in *Frankrijk* deerlijk uit elkander en liet er, toen hij zich legde, slechts enkele wrakken van over. Haar zoo, gelijk zij vroeger was, volledig te herstellen, grensde in het begin der eeuw aan het onmogelijke. Daarom was het, zoo als de Hoogw. Schrijver in zijne Voorrede opmerkt, een wijze maatregel, dat de oefening der kerkelijke jurisdictie geheel en onverdeeld en zonder van eenige belemmerende vormen omkleed te zijn, den eigenlijken bezitters dier jurisdictie, den bisschoppen bleef overgelaten. Die toestand was echter vol gevaars. Het ambt, der Fransche bisschoppen was nu veel moeijelijker dan voorheen: hebben zij zich echter door den geest van herderlijke liefde en regtvaardigheid onderscheiden; hun bestuur en vooral hunne kerkelijke regtsbedeeling stonden aan den laster van ontevredenen bloot, en wie met de jongste geschiedenis der Kerk in *Frankrijk* bekend is, zal weten, dat het daaraan ook niet heeft ontbroken. Wegens het gebrek aan die formaliteiten en instellingen, welke de geest der Kerk, tot waarborg der regtvaardigheid, allengs ontwikkeld had, en daar de kapittels met er daad niet meer, zooals de Kerk die altijd beschouwd en bevoorregt heeft, de raden der bisschoppen waren; zoo was, bij iedere vervoeging, bij iedere uitspraak ter handhaving van de kerkelijke tucht, steeds de bisschop en de bisschop alleen aansprakelijk. De oude strekking, ook eeniger geestelijken, tot verzet tegen het bisschoppelijk gezag, hun streven om het, althans gedeeltelijk, op zich over te brengen, dit was nu, in 1801, wel onderdrukt, maar door eene onbevoegde magt; en zekerlijk was het niet uitgedoofd. Met nijdiger oogen, dan ooit te voren, zag het nu den bisschop, naar het scheen, veel meer dan vroeger

naar eigen inzigt handelen. Dat hij, bij gebrek aan ambtelijke raadslieden, zich door vertrouwden deed voorlichten, werd niet bedacht, althans niet openlijk in aanmerking genomen; maar de partij der ontevredenen vond juist in den toestand der kerkelijke organisatie, welken ieder bisschop, ruim zoo hartelijk als zij, betreurde, vele schoonschijnende voorwendsels tot klagt en hernieuwing des strijds tegen het kerkelijk gezag, en meer dan een bisschop in *Frankrijk* en met name de, als martelaar des vredes gestorven, Aartsbisschop van *Parijs* (zijn bedoeld Mandement is van den 26 Mei 1845) zag zich in de laatste jaren verpligt, tegen de heillooze stellingen te waarschuwen, wier naleving eene kerkscheuring moesten ten gevolge hebben.

De Hoogw. SIBOUR is van oordeel — en velen in *Frankrijk* hebben dit in hem geroemd — dat, indien de kapittels en de kerkelijke regtsbedeeling wederom, zoo veel mogelijk naar de oude en nog bestaande kanons ingerigt wierden, daardoor aan den geest van weêrspannigheid alle voorwendsel zal benomen zijn. Maar er is blijkens zijnen herderlijken brief, waarmede hij zijne verordeningen inleidt, nog eene andere oorzaak, welke hem daartoe aandrijft: de eigene waarde namelijk en het, door de ondervinding bewezen, nut dier kerkelijke instellingen, het ten deze allezins bevoegde oordeel der Kerk, die dezelve heeft ingevoerd en wenscht gehandhaafd te zien. Doch alvorens tot de bewerkstelliging van dit, altijd door hem gekoesterde plan over te gaan, heeft hij ernstig waarnemende blikken op zijnen tijd gevestigd en bevonden, dat er sedert het begin dezer eeuw eene zoo aanmerkelijke verandering heeft plaats gevonden, dat die kerkelijke tucht met nut kan hersteld worden; hij

heeft ook de burgerlijke wetten overwogen, en is tot het resultaat gekomen, dat die maatregel op geenerlei wijze daartegen strijdt. Niet minder is hij op het bisschoppelijk gezag opmerkzaam geweest: hij heeft zich afgevraagd, of het wederaanstellen dier raadslieden en ondergeschikte uitvoerders der bisschoppelijke regtsmagt, deze laatste misschien verminderen konde; maar hij begrijpt, dat de Kerk, bij hare verordeningen daaromtrent, zoodanige vermindering niet voorzien, en, bij handhaving daarvan, ook niet ondervonden, laat staan, bedoeld heeft. «De schoone inrigting onzer Kerk» zegt hij, «heeft overal het gezag gematigd (*temperé*), maar nergens verdeeld.» In der daad, alle regtsmagt, waarmede die ondergeschikten bekleed zijn, gaat eeniglijk van den bisschop uit; de regels, waarnaar zij te handelen hebben, zijn door het Episcopaat zelf opgesteld; en, bij den pligt van het kapittel te raadplegen, behoudt de bisschop de vrijheid en het regt van zijn bisdom naar eigen overtuiging te besturen, volstrekt ongeschonden: niet in het algemeen, maar slechts in enkele, door het regt bepaalde gevallen, is namelijk de toestemming des kapittels hem tot voorwaarde zijner handelingen gesteld (BENEDICTUS XIV *de Syn.* L. XIII, c. 1, n. 9).

Dien ten gevolge geeft de Hoogw. SIBOUR nieuwe statuten voor zijn Kapittel, waardoor hij het in deszelfs eigenlijke bestemming en bediening herstelt, en regelt hij de Kerkelijke regtsbedeeling in zijn bisdom.

Hiermede zijn dan de twee deelen, waarin hij zijne *Institutions Diocésaines* gesplitst heeft, bepaald.

Van het 1e deel, de Constitutie des Kapittels bevattende, zullen wij de 5 hoofdstukken, slechts aanstippen. Het 1e beschrijft de «Organisatie des Kapittels» (het be-

staat uit negen leden, allen priesters en gezamenlijk belast met de zielzorg in de kathedraal-kerk; er is onder hen ééne waardigheid, die des Dekens, voorts vier Bedieningen *(officia)*, die van Voorzanger, Aartspriester, Theologaal, Penitencier; daarenboven zullen er nog dertig eer-kanoniken aan kunnen toegevoegd worden), het 2e hoofdstuk bepaalt «de algemeene voorregten des Kapittels, als bisschoppelijke raad,» het 3e «de bijzondere pligten der Kanoniken», met name der vier Officianten, het 4e «de regten en jurisdictie des Kapittels bij het openvallen des bisschoppelijken zetels»; het 5e eindelijk handelt over de «Residentie», den pligt der Kanoniken van op de plaats hunner bediening hun verblijf te houden.

Maar bij het tweede deel, over de Regtsbedeeling, namelijk bij de Verhandeling over de Kerkelijke Jurisdictie (1), welke de Hoogw. Schrijver aan zijne bisschoppelijke verordeningen, de kerkelijke regtszaken betreffende, doet voorafgegaan, en wel bepaaldelijk bij die Hoofdstukken der Verhandeling, waarin de regten der bisschoppen op de uitvoering der jurisdictie verdedigd worden — zullen wij, wegens het leerzame, daarin bevat, aandachtiger verwijlen.

De Hoogw. Schrijver zondert, in zijne beschouwing, al de tijdelijke vormen, waarmede de oefening der Kerkelijke Jurisdictie in den loop der eeuwen, is omkleed

(1) Deze Verhandeling betoogt in de 1e harer drie onderafdeelingen, het bestaan en de natuur der Kerkelijke Jurisdictie; in de 2e beantwoordt zij de vraag, aan wie die Jurisdictie gegeven is en door wie zij dienvolgens moet worden uitgeoefend; in de 3e stelt zij de wijze voor, waarop de regterlijke magt, het geschikste voor dezen tijd, kan worden uitgeoefend.

geworden, van het wezen zelf dier oefening af; slechts dit neemt hij voor oogen en vraagt nu; wien zal die oefening, aldus beschouwd, toebehooren? Baarblijkelijk aan hen, die dit regt van JESUS CHRISTUS, den Stichter der Kerk, ontvangen en vervolgens, van het begin der Kerk af, onafgebroken geoefend hebben. Hiernaar hangt alles af van de oplossing der hoofdvraag: wie het zijn, die de Apostelen, in hunne magt en zending, van CHRISTUS ontvangen, zijn opgevolgd? De Hoogw. Schrijver wil echter hierbij niet blijven staan. Hij bedenkt, dat de oefenings-vormen of wijzen dezer kerkelijke instelling soms gelegenheid tot dwaling omtrent het beginsel zelf dier oefening hebben gegeven; en daarom wil hij die vormen inzien en aantoonen wat er de ware beteekenis van was. Derhalve: 1°. Wie hebben de geestelijke jurisdictie der Kerk, als opvolgers der Apostelen geoefend, en 2°. onder welke vormen. Doch de volledige beantwoording dier vragen zou verder gaan dan Schrijvers ontworpen plan. Hij spreekt thans niet van die jurisdictie in geheel haren omvang, maar bepaalt zich bij de magt van de Kerk te besturen, het *imperium;* en ten aanzien van deszelfs vormen, bepaalt hij zich bij datgene, wat betreft de regterlijke magt, in zoo verre zij tot het wezen der Kerk behoort.

«Ons doel is, dus gaat de Hoogw. Schrijver voort, de regten der geestelijke magt in diegenen, welke er de wettige bezitters van zijn te verdedigen, en, in de eerste plaats, tegen alle leeringen, die haar aan de tijdelijke magt willen onderwerpen, als ook tegen al de rigtingen van het Presbyterianisme, aantoonen, dat de Kerk door hare geestelijke hoofden moet geregeerd worden, en dat die geestelijke hoofden de Paus en de Bisschoppen zijn; ten tweede, zal ik die beginselen op de regterlijke magt

toepassen en daaruit doen zien, dat de Bisschoppen, ten allen tijde, die magt in de Kerk gehad hebben en dat zij haar onder zekere vormen hebben uitgeoefend, die door de kanons waren voorgeschreven en die aan de in regten betrokkenen alle noodige waarborgen gaven, zonder evenwel het gezag der bisschoppen in het geringste te verminderen.»

Het bewijs van het eerste levert Hoofdstuk I, in 2 §§ en wel door middel van de volgende stellingen, ontnomen aan de leer der Kerk:

Christus heeft in zijne Kerk een priesterschap ingesteld (*Trid.* XXIII, *cap.* I.), hetwelk niet door eene natuurlijke voortplanting des geslachts, maar door de goddelijke roeping en de HH. Wijdingen bestendigd wordt. In dit priesterschap bestaan, krachtens eene goddelijke instelling, verschillende rangen van bedienaars, met andere woorden, eene organisatie der geestelijke magt (I *Kor.* XII.), de Hierarchie. Deze is zamengesteld uit drie trappen: de bisschoppen, wier hoofd de paus is, de priester en de lagere kerkelijke bedienaars, waarvan de diakens den eersten rang bekleeden (*Trid.* XXIII, *can.* 6.). De bisschoppen staan hooger dan de priesters: zij zijn de opvolgers der Apostelen en als zoodanige, maken zij den eersten trap der Katholieke Hierarchie uit; zijn zij, gelijk den Apostel paulus zegt, door den H. Geest aangesteld om de Kerk Gods te besturen, (*Trid.* XXIII, *can.* 6. XXII, *cap.* 4,) en hebben zij dienvolgens magt en gezag, niet alleen meer dan de priesters, maar ook over de priesters: in geval, dat dezen of lagere bedienaren hunnen bisschop, als medehelpers of raadgevers, in het bestuur der Kerk zijn toegevoegd; door de bisschoppelijke magt werden zij daartoe aangesteld.

Doch ook de Bisschoppen hebben niet allen even groote regtsmagt. Zij hebben, krachtens de instelling van CHRISTUS, een eenig hoofd; dit is het middelpunt der eenheid; dezes primaatschap is een primaatschap, niet enkel wat den eerrang betreft, maar ook betrekkelijk de jurisdictie. Beneden dit primaatschap is er onder de Bisschoppen nog eene ongelijkheid in jurisdictie van kerkelijke instelling en waarin de Patriarchen, de Primaten en de Metropolitanen de hoogste plaatsen bekleeden.

Daar de magt van de Kerk te besturen, van CHRISTUS op de Apostelen uitgaande, slechts door de kerkelijke opvolging, in den tijd wordt voortgezet; zoo komt zij aan den eersten trap der Hierarchie, het Episcopaat toe (1),

(1) «Aan het Episcopaat;» de S. zegt niet: aan ieder bisschop. Of nu ieder bisschop zijne bijzondere jurisdictie van CHRISTUS onmiddelijk of wel middellijk, door tusschenkomst des pausen ontvangt, dit beschouwt de Hoogw. Schrijver, in navolging van den H. ALPH. LIGUORIO (*L.* I, *de Leg.* a. 104), als louter woordentwist: de beide meeningen laten het gezag der bisschops en zijne regtsmagt over de priesters ongekrenkt. — Dat Mgr. SIBOUR dit bekende verschil, uit een praktisch regtsgeleerd oogpunt beschouwd, als onbeduidend verklaart en daarom, bij deze gelegenheid, ter zijde laat liggen, hierin zie men geene kleinmoedige ontveinzing zijner overtuiging. In zijn Herdersbrief, aan het hoofd zijner statuten geplaatst, geeft hij zijnen onderhoorigen het navolgende te lezen. «De opvol«ger des H. PETRUS, de algemeene Vader der bisschoppen, der «priesters en der leeken, bewaakt in zijne hoedanigheid van opper«herder, met eene zorg, die zich tot allen uitstrekt, de geheele «kudde (*S. Bern. L.* II *de Contid. c.* 8) en wijdt zoo wel de scha«pen als de lammeren (*Joan.* XXI, 16). Om hem heen geschaard, «gelijk eertijds de apostelen om JESUS CHRISTUS, oefenen de be«waarders der bisschoppelijke magt, na, ieder in het bijzonder, bunne «jurisdictie uit deze altijd zuivere bron geput te hebben, het apos«telambt over de kerken, aan bunne zorg toevertrouwd, zonder «zich ooit af te scheiden, noch van den H. Vader, het beeld op «aarde, des Vaders, die in den hemel is, noch van de kinderen «en van de broeders, welke de godsdienst hun schonk. Terwijl zij «met den eerste, door de banden van kinderlijke eerbied en af«hankelijkheid, zijn vereenigd, zijn het altijd met de tweeden door «de banden der teederheid en liefde.»

en daarvan ontvangen de geestelijken der twee andere trappen hunne aanstelling tot dat bestuur en hunne magt. Deze jurisdictie berust derhalve niet bij het ligchaam der priesters (van den tweeden rang) of bij de gemeente der leeken; en het is tegen de leer der Kerk, dat de bisschoppen tot het bestuur der Kerk, zonder de medehulp der priesters, of de tusschenkomst des volks of der wereldlijke magt, niet zouden geregtigd zijn.

Is nu het bestuur der Kerk al geene volksregering; het wordt toch niet zonder raadpleging uitgeoefend *(un gouvernement, non de communité, mais de conseil)*. Altijd hebben de bisschoppen zich uit de lagere rangen der Hierarchie, vooral uit de priesters, medehelpers gekozen; zelfs worden de leeken niet buitengesloten. De Kerk is dan, wegens de eenheid van haar hoofd eene monarchie, maar, gelijk BELLARMINUS (*Contr. de Rom. Pant.* L. I, c. 5) opmerkt, zóó gepaard aan aristocratie en democratie, dat haar bestuur de volmaakste regering aanbiedt. De grondslag harer inrigting is de Hierarchie; en het beginsel der Hierarchie is het ligchaam der Bisschoppen, het Episcopaat. Dit, hetzij in zijn hoofd, hetzij in zijne leden, aantasten, is eene vernietigingspoging tegen de Hierarchie en, dienvolgens tegen de inrigting zelve der Kerk.

De tijd heeft dit kerkbestuur naar eenige zijden ontwikkeld; maar die ontwikkelingen lagen in deszelfs goddelijk plan opgesloten. De beginselen van dit plan — de apostolische opvolging der Bisschoppen en de trappen der Hierarchie, met hunne verhoudingen van gezag en onderdanigheid — zijn reeds in de allereerste jaren der Kerk zigtbaar: de overlevering is op dat punt ontegensprekelijk. Reeds verzekerde CHRISTUS de duurzaamheid en dus ook de opvolging van het Apostolaat; de naamlijsten bij IRENEUS

(*Haer. L.* IV. *cap.* 33. *n.* 8), TERTULLIANUS (*de Praeser.* c. 32) en EUSEBIUS (*Hist. Eccl.*) stellen die opvolging buiten twijfel. Deze schrijvers spreken nu, wel is waar, van Kerken, die door de Apostelen gesticht zijn; maar, met hare bisschoppen van hunnen tijd als de opvolgers dier Apostelen te erkennen, doen zij de belijdenis en getuigen zij tevens het bestaan — van een regtsbegrip, volgens hetwelk ook den bisschoppen der andere kerken het regt dier opvolging, met de jurisdictie daaraan verbonden (1), gewaarborgd is: want, ofschoon zulke kerken eerst na de tijden der Apostelen gesticht zijn; zij hebben hare oprigting en hare bisschoppen van een dier opvolgers eens Apostels ontvangen, en hare bisschoppen vormen dienvolgens even zoo vele schakels in de ketting der Apostolische opvolging. Daarom beschouwen ook AUGUSTINUS (*in Ps.* 45) en HIERONYMUS (*Ep. ad Evagr.*) zonder onderscheid alle wettige bisschoppen als de opvolgers der Apostelen.

Niet minder is het bestaan der Hierarchie met hare drie trappen en het gezag des eersten over de andere, door de oudheid gewaarborgd. Reeds beveelt de Apostel PAULUS, op meer dan eene plaats zijner brieven, de gehoorzaamheid aan de kerkelijke overheden; maar duidelijker spreekt de H. martelaar IGNATIUS bisschop van *Antiochie;* terwijl de zoogenaamde *Canones* en *Constitiones Apostolorum* ondubbelzinnig aantoonen, dat de derde en vierde eeuw der Kerk nog dezelfde regtsbegrippen en tucht bewaard hadden.

Het tweede Hoofdstuk geeft een kort overzigt over «de voornaamste dwalingen aangaande het bestuur der Kerk.»

---

(1) Men houde echter het boven vermeld verschil van rangen onder de bisschoppen zelven in het oog: de jurisdictie, gehecht aan de opvolging in de Kerken, door de Apostelen zelven gesticht, is uitgebreider, dan in andere Kerken. — Aanm. des inzenders.

De eerste aanval op de hierarchieke inrigting der Kerk geschiedde in de 4e eeuw door AËRIUS. Hij streefde naar den bisschoppelijken zetel van *Sebaste;* doch toen dit aan zijne eerzucht mislukt was, beweerde hij, na eenigen tijd, dat de priesters aan de bisschoppen gelijk waren. Zijn aanhang was te onbeduidend om de orde der Kerk te storen. Verder gingen en van grooter gevolg waren, in de twaalfde eeuw, de Waldensers, in de vijftiende eeuw WIKLEF, in de zestiende LUTHER en CALVYN: zij loochenden niet alleen het gezag der Bisschoppen, maar ontkenden zelfs de geheele Hierarchie en schaften die onder hunne aanhangers ook werkelijk af. Velen wenschten weldra die oude kerkelijke inrigting terug; MELANCHTON meende zelfs in naam zijner geheele partij te mogen zeggen, dat, «indien er zulke bisschoppen (met gezag bekleed ter handhaving van de goede orde, tot opzigt over de bedienaars der Kerk en hunne leer, ter beslissing der kerkelijke regtszaken) niet waren, zij dan ingesteld moesten worden» (*Resp. ad Bell.* verg. BOSSUET, *Veranderingen*, B. V); en, in zijne voorstellen van 1535 aan FRANS I, verklaart hij insgelijks, dat zij *allen* de onmisbaarheid van een bisschoppelijk en zelfs van een pauselijk gezag beleden. De droevige ondervinding was, hoe kort de geschiedenis der «Hervorming» ook ware, inderdaad wel in staat, aan menschen, die nadachten, deze overtuiging te geven. Maar de teerling was geworpen! LUTHER onderwierp zijne kerkelijke democratie aan de vorsten; die van CALVYN te *Geneve* bleef republikeinsch. Van anderen aard was de Engelsche «Hervorming.» Zij was het werk van een wreed en wulpsch koning en van eenige misdadige bisschoppen. Het pauselijk gezag, dat de zedeleer verdedigde, moest vallen, maar de bisschoppen mogten blijven; en *Enge-*

land's Kerk werd, overeenkomstig met de burgerlijke toestand van dat rijk, eene aristocratie, die echter, om voor de aanvallen der Katholieken en Presbyterianen, gelijk zij leerstellig reeds onderlag, ook niet feitelijk te bezwijken, tegen de *suprematie* der kroon moest gaan leunen en eene politieke inrigting worden.

In *Frankrijk*, dreef het Parlement zijne afkeerigheid van het kerkelijk gezag in het algemeen en van het primaatschap des pauses in het bijzonder, tot op de grenzen van het Anglikanisme, tot dat de sektegeest het die deed overschrijden. Toen konden de gevoelens, die, na GERSON, JOANNES MAJOR en ALMANUS, in de Sorbonne van *Parijs* kleefden en op het einde der zestiende eeuw, door RICHERIUS, syndicus der godgeleerde faculteit te *Parijs*, deels hernieuwd, deels logisch voortgezet werden, bij de staatslieden opgang maken. RICHERIUS kent het oppergezag, het burgerlijke aan het volk, het kerkelijke aan de gemeente toe. De paus en de bisschoppen zijn, in zijn oog, de dienaren, niet van CHRISTUS, maar van de Kerk; en deze, meent hij, heeft hun slechts de uitvoerende magt toevertrouwd.

Alle tegenstanders der kerkelijke magt wapenden zich tegen haar met deze leerbegrippen. De «Hervormers» bragten ze het eerste in beoefening. De Parlementen bedienden er zich van, niet zoo zeer ter verdediging van de regten der tijdelijke magt, als ter overweldiging van die der geestelijke. Den Jansenisten verstrekten zij tot borstwering tegen de strafvonnissen der Kerk. De aanhangers van QUESNEL waren, over het algemeen allen Richeristen. De 89e stelling, uit QUESNEL's *Reflexions morales* getrokken, verklaarde ondubbelzinnig, dat «de Kerk de magt van te excommuniceren bezit en dat zij die door

hare eerste herders, met, althans veronderstelde, toestemming van geheel het ligchaam, uitoefende.» De invloed van het Richerisme alleen verklaart de schismatieke rigtingen der Jansenisten, der constituërende Vergadering en het hevig Republicanisme der conventie. RICHERIUS, in zijne openbare theses, in de Sorbonne van *Parijs*, den moord, aan HENDRIK III gepleegd, als regtvaardig en verdienstelijk verdedigende, doet GREGOIRE's doodvonnis, tegen LODEWIJK XVI uitgesproken, begrijpen.

Ook in *Duitschland* en in alle staten, aan *Oostenrijk* en deszelfs invloed onderworpen, teisterden deze leeringen, vooral onder JOZEF II en ook nog na hem, de Kerk in hare verhouding tot den Staat. Zij vonden behendige verdedigers en uitleggers in VAN ESPEN en FEBRONIUS (JOANNES NICOLAAS HONTHEIM, bisschop van *Myriophites*); het concilie van *Pistoie* wilde haar kracht van wet bijzetten; maar de Bul *Auctorem fidei* heeft ze, onder luide toejuiching der geheele Kerk, veroordeeld. Desniettegenstaande bragten en onderhielden zij het bederf in menige godgeleerde school van *Spanje* en *Portugal* en de rampen, welke daarna de Kerk in die landen hebben getroffen, zijn voor een groot gedeelte aan die beginselen te wijten.

Maar de Hoogw. Schrijver bepaalt zich bij de geschiedenis van *Frankrijk* en weidt in een 3e Hoofdstuk uit over hetgeen dàar tijdens en sedert de omwenteling der vorige eeuw tegen de regten der Kerk op de uitoefening harer jurisdictie, ondernomen is.

Al die aanslagen waren het uitvloeisel van het beginsel der souvereiniteit des volks in het geestelijke. Is dit erkend, dan moeten de herders niet alleen hunne aanstelling maar ook hunne regeringsmagt, hunne jurisdictie van het volk, of van den staat, als vertegenwoordiger des volks, ontvangen

en dan komt ook aan dezen, aan het volk of aan den staat toe, te bepalen, onder welken vorm die jurisdictie zal worden uitgeoefend. Ontstond daaruit, bij den afval van de Kerk, gelijk wij boven zagen, hier een aristocratisch, elders een democratisch kerkbestuur; in *Frankrijk* leidden de Parlementen de geestelijke suprematie des Staats daaruit af, en bouwden de Jansenisten op ditzelfde beginsel die Presbyteriaansche gelijkstelling der geestelijkheid van den tweeden rang met die des eersten, welke TRAVERS, MAULTROT en dergelijken in hunne geschriften ontwikkeld hebben. Beide deze rigtingen vereenigden zich ten laatste in de Burgerlijke Constitutie der Geestelijkheid van den 26 Augustus 1790, waarvan de advocaat CAMUS, bekend wegens zijne Jansenistische gevoelens, de voornaamste opsteller was. Zij supprimeerde verscheidene oude bisdommen en rigtte eenige nieuwe op, zonder het geestelijk gezag daarin te kennen (*Tit.* I, *art.* 1—3); zij weigerde den paus het regt van institutie en beperkte de gemeenschap der Fransche bisschoppen tot eene bloote pligtpleging, waardoor eigenlijk geene onderdanigheid werd betoond (*Tit.* II, *art.* 16—19). Zij voerde de bisschopskeuze weder in, maar zoo, dat zij haar deed ontaarden: de bisschoppen en ook de pastoors zouden voortaan, niet door de geestelijkheid, maar door het volk gekozen worden, en, wat ongelooflijk schijnt, hiertoe werden ook onkatholieken, zelfs Joden bevoegd verklaard (t. a. pl. *art.* 1 v. v.). Zij schafte de kapittels af (*Tit.* I, *art.* 2) en deed die oude raden bij den bisschop vervangen door vikarissen, zonder welke hij in het bestuur zijns bisdoms niets zou vermogen (*Tit.* I, *art.* 14); en bij het openvallen des zetels zou de jurisductie, die alsdan regtens aan de kapittels toekomt, op den eersten bisschoppelijken vikaris overgaan (*Tit.* II, *art.* 41). Aldus vermat

zich eene politieke vergadering, over de geestelijke jurisdictie te beschikken, de *kanons* der Kerk te verkrachten, «de titels, grenzen der regtsgebieden, alle trappen en magten der Hierarchie omver te stooten (1)» en zelfs kerkelijke zending te geven. Te vergeefs bestreden de bisschoppen, die tot de Nationale vergadering waren afgevaardigd, deze pogingen tot kerkscheuring, door hunne *Exposition des principes sur la constitution civile du clergé*, waarin zij, op een waardigen toon, en op grond van bondige redenering, in naam der Kerk, de jurisdictie, haar door haren goddelijken Stichter onvervreembaar gegeven, terug vorderden; te vergeefs hechtten de andere bisschoppen van *Frankrijk* hun zegel aan de beginselen en het protest hunner ambtgenooten (2); te vergeefs beleden meer dan 40,000 priesters hetzelfde geloof in kerkers, in ballingschap en op het schavot; te vergeefs bekrachtigde eindelijk PIUS VI, ofschoon zelf door de omwenteling bedreigd, door zijne *Breven* van den 10 Maart en 13 April 1791 de vertoogen en het gedrag der Fransche geestelijkheid (3); slechts de drang van nieuwe tijdsomstandigheden stootte dit werk der scheuring omver. De geest bleef echter bestaan; en

(1) Protest der *Sorbonne* tegen de burgerlijke constitutie der geestelijkheid.

(2) Van de 135 Fransche bisschoppen legden er slechts 4 den schismatieken eed op deze constitutie af: DE BRIENNE, kardinaal-aartsbisschop van *Sens*, DE TALLEYRAND, bisschop van *Autun*, DE SAVINES, bisschop van *Viviers*, en JARENTE bisschop van *Orleans*.

(3) De Paus stelde de kerkscheuring der Nationale Vergadering aan die van HENDRIK VIII in *Engeland* gelijk. Met regt. Beiden volgden hetzelfde beginsel: het oppergezag des Staats over de Kerk. Wel gaf de Vergadering voor dat zij dit oppergezag bij de tucht der Kerk bepaalde; maar in hare opvatting en toepassing verschilde zij niet van het Anglicanisme. Ook de Engelsche Kerk vermeent 's konings oppergezag over de Kerk bij hare tucht te bepalen. De geloofsbelijdenis, in 1562, onder ELISABETH uitgegeven, verklaart wel is waar, dat het pauselijk oppergezag afgeschaft en door dat der kroon ver-

de heer THIERS toont ons, in zijne *Histoire du Consulat*, hoe veel kracht van wil NAPOLEON tegen den godsdienst-haat van invloedrijke staats- en krijgslieden moest ontwikkelen, om aan het algemeen verlangen des volks naar het herstel der Kerk die gevolgen te geven, welke hij er aan gaf. En hoe gebrekkig was nog niet zijne regtvaardigheid jegens de godsdienst? Te betreuren is het, niet minder voor *Frankrijk*, dan voor NAPOLEON zelven, dat hij de weldaad, welke hij zijnen katholieke onderdanen in het concordaat met den H. Stoel had geschonken, en waarvoor hem reeds bijna geheel zijn rijk eene godsdienstige, dat is, eene diep gevoelde dankbaarheid toedroeg, met zijne *Organieke Artikelen* zoo bitter vergalde.

Hierin was nu het Presbyterianisme, wel is waar, gefnuikt, maar tevens door verwaarloozing der oude en ware organisatie van het kerkbestuur, zóó gedrukt, dat het tot reactie sloeg en nu op deze wijze de kerkelijke orde belaagde. Het andere beginsel echter der gevallen *Burgerlijke Constitutie* van 1790, de overheersching der tijdelijke magt over de geestelijke, deed er wederom al te veel zijn invloed gelden. Van daar 1°. die kerkelijke

---

vangen is, maar zondert, in *art.* 37, hierop uitdrukkelijk, de zuiver geestelijke zaken, als het Woord Gods en de Sacramenten uit (BOSSUET, *Hist. des Variat.* L. X, § 13). Wat heeft het echter gebaat? Dit oppergezag over het uiterlijke der Kerk dringt van zelf ook in haar innerlijke, in het zuiver geestelijke door: dit uiterlijke is, trouwens, niets anders dan de manifestatie van het innerlijke, van het zuiver geestelijke. Is er, ik vraag niet, in de bespiegeling eens denkers, maar is er in het kerkelijk leven, wel geloof zonder belijdenis, wel zedenwet zonder oefening, wel eeredienst zonder plegtigheden, wel zending zonder gebruik, zonder mededeeling aan waardig geoordeelden en zonder ontneming aan onwaardig bevondenen, denkbaar? Het oppergezag over die manifestatiën gebiedt ook over derzelver innerlijk beginsel, indirect, indien men wil, maar dan toch beslissend.

organisatie, gemaakt buiten alle deelneming en volgehouden tegen het uitdrukkelijk protest der geestelijke magt, met welke het concordaat was ingegaan; 2°. die belemmeringen van de onmiddellijke correspondentie der geloovigen en bisschoppen met het hoofd der Kerk; 3°. dat verbod op de vergaderingen der bisschoppen; 4°. dat onderwerpen van kerkelijke zaken aan de burgerlijke regtbank (wier leden ook onkatholiek kunnen zijn) bij gelegenheid der *Appels comme d'abus;* 5° die willekeurige veranderingen van *art.* 26 in de kerkelijke tuchtregels, de H.H. Wijdingen betreffende.

Zware, knellende boeijen werden hierdoor der Kerke aangelegd: hare vrijheid werd haar ontnomen, eene verbastering harer constitutie haar opgedrongen. Een zoodanig oppergezag des Staats over de Kerk vernietigt het onderscheid der twee magten en hare onderlinge onafhankelijkheid: trouwens, het ontkent aan de Kerk eene waarachtige regtsmagt, welke zij toch gedurende drie honderd jaren buiten den Staat, ja, tegen diens wil heeft uitgeoefend. En is CONSTANTIJN de Groote, toen hij haar bekeerling werd, daardoor ook haar meester geworden? Zoodanige verhouding tusschen de twee magten zou der Kerke haar karakter van algemeenheid ontweldigen, om haar in zoo vele nationale kerken te versnipperen, als er staten en staatjes zijn. Maar zulke kerken kunnen een aggregaat, nimmer één ligchaam vormen: zij worden, ieder door de landsoverheid, niet allen te zamen door den éénen, van CHRISTUS aangestelden, Opperherder bestuurd. Waar is hier de eenheid? Waar het middelpunt der Kerk, als maatschappij? en wat zal er van de eenheid in de leer geworden? Zoo zou de Kerk eene andere zijn geworden, dan zij door CHRISTUS werd ingesteld; zoo zou

zij andere bestuurders hebben, dan die door den H. Geest over haar gesteld zijn (*Handel.* XX: 28). Hare vervolgers zouden hare meesters kunnen worden.

Deze opvatting zal den verdedigers der Organieke Artikelen — die hierin geen aanval op de wezenlijke regten der Kerk willen zien en die altijd beweren, dat zij de onafhankelijkheid der geestelijke magt erkennen — eene overdrijving toeschijnen. Maar raadplegen wij het staatsstuk, door graaf PORTALIS aan NAPOLEON overhandigd, om de Organieke Artikelen tegen de reclamaties des H. Stoels, door Kardinaal CAPRAVA ingediend, te verdedigen (1). De heer PORTALIS doet die Artikelen op twee beginselen rusten: 1°. op de volstrekte onafhankelijkheid des Staats in zijne betrekkingen met de geestelijke magt; 2°. op de onderworpenheid der geestelijke magtbekleeders, inzonderheid des pausen, aan de kanons. Meent men, dat deze beginselen voor het geloof en het wezenlijke der geestelijke regtsmagt, die in hare handelingen de kanons dan toch niet vertreden zal, onschadelijk zijn; men overwege de ontwikkeling. Krachtens het eerste beperkt de heer PORTALIS al dadelijk de geestelijke magt niet alleen tot de geestelijke zaken, maar zelfs tot de zuiver geestelijke zaken. Hieruit nu doet hij volgen, dat de gemengde zaken uitsluitend door den staat moeten geregeld worden; ja, hij komt zelfs tot het besluit, dat het gezag der Kerk, slechts in het heiligdom des gewetens huisvest, niets uit-

(1) *Exposition des maximes et des règles consacrées par les articles organiques de la convention passée le* 26 *Missidor an* IX, *entre le gouvernement français et le pape* PIE VII, *par* J. F. M. PORTALIS, *conseiller d'Etat, chargé de toutes les affaires concernant les cultes.* In de 1e *partie*, van *Discours, rapports et travaux inédits sur le concordat de* 1801, *publiés par le vicomte* FRED. PORTALIS, *conseiller à la cour royale de Paris* 1845.

wendigs heeft, volstrekt van alle dwangmiddelen verstoken is en ook in betrekking tot datgene, waarover alleen hij zegt dat deszelfs gebied zich uitstrekt de (morele verdienste en de vrijheid), niet voor eene eigenlijke magt, maar bloot voor eene bediening mag gelden. Het bestaan van twee magten, waarvan de eene in het tijdelijke, de eene in het geestelijke souverein is, zou dan ook, in het oog van den heer PORTALIS, eene ongerijmdheid zijn. Alles, wat in de wereld is, ligt op het terrein der wereldlijke magt. Zoodra de godsdienst uit hare hoogere gewesten daarop nederdaalt, en eene uitwendige, maatschappelijke gedaante aanneemt, is zij op het grondgebied des Staats en denzelven onderworpen, en tevens verpligt, van hem hare tucht en organisatie te ontvangen. Is zoo het gezag der Kerk wel iets meer dan een naam, dan een redewezen? Maar ook deze schim joeg nog vrees aan. Kon nu aan de Kerk niet alle eigen, onafhankelijk grondgebied (dat namelijk der zuiver geestelijke zaken, aldus gereduceerd) ontzegt worden; er werd eene opening gebroken, waardoor men ook daarop kon binnendringen. Bij de enkelvoudigheid der publieke magt (en deze is, bij den heer PORTALIS, gelijk wij zoo even zagen, de wereldlijke) werd het beschermregt gevoegd; en wat de Staat, als wereldlijke magt, aan de Kerk nog moest overlaten, dat zal hij nu, als beschermheer, tot zich trekken. Hier begrijpt men het belang des tweeden beginsels: dat alle kerkelijke overheidspersonen in de uitvoering hunner geestelijke magt aan de kanons onderworpen zijn. Wordt het gezag der kanons zóó genomen, dan is de beschermheer dier oppermagtige kanons ook gebieder binnen de Kerk; zelfs hare zuiverst geestelijke zaken kunnen zijn gezag niet onttrokken worden. Trouwens, de kanons betreffen ook geloofsbepalingen, de

bediening der Sacramenten enz.; maar wie ze zal beschermen, die moet ze ook verstaan, volgens zijn verstand uitleggen, over derzelver uitvoering waken, en alle bijzondere gevallen, waarop zij moeten toegepast worden, voor zijne regtbank kunnen trekken. Wie bezit hier feitens het opperste gezag over de zuiver geestelijke zaken? Ziedaar den geest der Organieke Artikelen. Zij hernieuwen de jurisprudentie der oude Parlementen: de heer PORTALIS verzekert ook, dat de Organieke Artikelen er slechts de toepassing van zijn.

Maar indien dan de geestelijke magt voor de wereldlijke zoo diep wegzinkt; indien deze laatste alleen alles vermag; met welke trouw heeft dan de heer PORTALIS tot het Concordaat van 1807 kunnen medewerken. Kon de Staat, krachtens zijne oppermagt en zijn beschermregt, niet zelf al die zaken regelen? Waartoe was de tusschenkomst des Pausen noodig?

Wij kunnen den Hoogw. Schrijver in zijne verdere wederlegging der aangevoerde beginselen des heeren PORTALIS niet volgen. Slechts kome hier nog zijne bewijsvoering (waarmede hij dit Hoofdstuk zijns boeks eindigt), dat de aanmatigingen der vroegere Parlementen, waaraan die staatsman, den druk en nood der Kerk te baat nemende, eene noodlottige zegepraal verschafte, niet voor het in *Frankrijk* heerschende, publiek regt mogen gelden. Welligt levert zij eene bijdrage ter beoordeeling van een en ander, wat, nog niet zeer lang geleden, ter gelegenheid van de discussiën over het *Placet*, is in het midden gebragt.

Als eerste en onbetwistbaar bevoegde getuige treedt de beroemde DE MARCA op, wien men noch wegens gebrek aan kennis noch wegens overdrijving ten gunste der geestelijke magt zal kunnen weren. «Aan de concilies, zegt

hij, en niet aan de magistraten, zelfs niet aan de vorsten komt het toe, van de tucht der Kerk kennis te nemen. Van daar, dat er talrijke kanons van Conciliën en Decreten van pausen over den *ritus*, de plegtigheden, Sacramenten, bedieningen der geestelijkheid, over de verscheidene kerkelijke standen, de straffen en leefregels bestaan, als over zaken aan hun gezag onderworpen, en dat hierover naauwelijks eene verordening der oude vorsten, uit hunne eigene volheid van magt voorgeschreven, te vinden is. Wel zien we, dat ten dezen de burgerlijke wetten die der Kerk gevolgd zijn, maar niet, dat zij haar zijn voorafgegaan; en dat geschiedde overeenkomstig het gezegde van JUSTINIAAN in zijne 83e *Novella*: dat de wetten na de kanons en ter bescherming hunner gegeven worden» (*Concord. sacerd. et Imp.*, c. 1). In den *Prologus* tot dit werk had reeds dezelfde geleerde de woorden van Paus GELASIUS tot den Keizer ANASTASIUS medegedeeld, waarin, onder anderen, gezegd wordt: «ten aanzien van alles, wat deze zaken (de middelen ter zaligheid, de sacramenten) betreft, moet gij u als hun (der bekleeders der geestelijke magt) onderdanig en niet hun leidsman betoonen»; en reeds had hij doen opmerken, dat deze woorden onder de *capitularia* der oude Fransche koningen zijn opgenomen en in *Frankrijk* kracht van wet bezitten.

Van niet minder gezag is BOSSUET; maar nog beslissender is zijn gevoelen, daar het gegrond is op de ondubbelzinnige woorden van keizer LODEWIJK *den Vrome*: «Ik wil dat gij (de keizer spreekt tot de bisschoppen), ondersteund door onze hulp en bijgestaan door onze magt, gelijk de goede orde zulks voorschrijft, ten uitvoer kunt brengen wat uw gezag verlangt. In al het overige beveelt de koninklijke magt en treedt zij, als met het oppergebied be-

kleed, voorop. In de kerkelijke zaken treedt zij slechts als helpster en dienaresse op. *Famulante ut decet potestate nostra*» (*Polit. sacrée*, L. VII, *art.* 5 *prop. ss.*).

De koningen van veel lateren tijd beleden nog dezelfde gevoelens. KAREL IX belastte zijne gezanten tot het Concilie van *Trente*, eenige verordeningen van kerkelijke tucht te verkrijgen, maar verklaarde te gelijk : «dat hij al te zeer in de christelijke godsdienst onderwezen was, om niet te weten, dat het oordeel over deze zaken tot de regten van het Concilie behoorde» (*Petitiones Caroli* IX. Zie *Comment. des Libertés de l'Égl. gallic.* p. 712.) Zelfs LODEWIJK XIV kent, in het Edict van 1695 (alzoo nog nà de Declaratie der Gallikaansche Kerk van 1682), het onderzoek in voorvallen, die de kloosterbeloften, de eeredienst, de kerkelijke tucht en andere zuiver geestelijke zaken betreffen, der kerkelijke regtbanken toe. In een *Arrêt du Conseil* van den 24 Mei 1766, erkent ook LODEWIJK XV: «dat de Kerk het regt bezit, niet alleen om de geschilpunten over de geloofsleer en zedenwet te beslissen, maar ook om kanons, tuchtregels voor het gedrag van hare bedienaars en geloovigen te maken...; om hare bedienaars, volgens diezelfde tuchtregels, aan te stellen en af te zetten, en om zich te doen gehoorzamen door middel van den geloovigen, naar de voorschriften der kanons, niet alleen heilzame boete, maar ook ware geestelijke straffen op te leggen, door de oordeelvellingen of door de censuren, welke de eerste herders (de bisschoppen) het regt hebben uit te spreken en bekend te maken» (*Nouv. Comment. des Libertés de l'Egl. gallic.* V, 77 en 155. Meer dergelijke besluiten bij *Abbé* PEY, *de l'Autorité des deux puiss.* T. II, c. 1; en T. III, c. 5).

Ziedaar wat in Frankrijk voor publiek regt goldt. De beginselen der organieke artikelen hebben het baarblijkelijk geschonden.

«Men ziet het,» zegt ten slotte de Hoogw. Schrijver en met deze woorden zullen wij dit verslag van zijn werk eindigen: «Men ziet het uit alles wat wij gezegd hebben; «de twee verderfelijke kiemen van Anglikanisme en Pres«byterianisme, die de burgerlijke constitutie der geeste«lijkheid bezoedelden, zijn nog volstrekt niet verstikt. «Eene daarvan is, met eenige wijzigingen, in de orga«nisatie van het jaar X (de Organieke artikelen) overge«bragt; de andere is uit deze zelfde organisatie, bij wijze «van reactie, gevolgd. Thans heffen deze beide beginselen «tegelijk het hoofd op en bedreigen, het eene de vrijheid «(der Kerk), het andere het geestelijk gezag. Terwijl de «bisschoppen over de hinderpalen, welke zij, zoo dik«wijls zij goed willen doen, op hunne wegen ontmoeten, «al zuchtende klagen, worden zij nog van misbruik hunner «magt, van despotisme, van willekeur beschuldigd. Dit «is eene valsche en gevaarvolle stelling. Slechts langs «eenen uitweg kunnen zij die verlaten; en die uitweg «bestaat in zich op de ware beginselen van de constitutie «der Kerk te beroepen; in te trachten, de miskenners «dier beginselen, zij mogen wereldlijke personen zijn, «of tot den geestelijken stand behooren, door kracht van «redenering, tot andere opvatting en betere overtuiging «te brengen; en de valsche begrippen, de blinde voor«oordeelen te verdrijven; in van buiten den haat door «wijsheid, gematigdheid en evangelische zachtmoedigheid «te overwinnen; in van binnen de ontevredenheid door «herderlijke waakzaamheid, gepaard aan vaderlijke har«telijkheid, te stillen; in de magt te waarschuwen wan-

«neer zij dwaalt, doch te gelijk ook de moeijelijkheden,
«waarvan zij belegerd is, te erkennen; in haar bij te staan
«om ze te overwinnen; in zich opzigtens het tijdelijke
«zoo onderdanig te betoonen, als onafhankelijk en vrij
«in het geestelijke; eindelijk, in ijverigen toeleg om betere
«wetten, eene minder gebrekkige organisatie te verkrijgen
«en, intusschen reeds al het mogelijke te bewerkstelligen
«en in het kerkbestuur al die verbeteringen aan te brengen,
«welke de geest van het Christendom, de ondervinding
«van het verledene en de kennis van den tegenwoordigen
«tijd ingeven kunnen en door geene wetten verboden zijn.»

(Wordt vervolgd.)

VERSCHEIDENHEDEN.

SEKTEN IN RUSLAND.

(*Vervolg van blz.* 414, *Dl. XIV.*)

Toen de goede orde ophield, nam het despotisme der aanvoerders en oudsten toe. Als znodanigen waren door KAPUSTIN dertig personen aangesteld, die zijnen raad vormden, en van welke er twaalf als apostelen werden aangezien. Deze hadden na zijnen dood onder zijnen zwakken zoon, de leiding van alles. Er waren echter te veel in de geheimen ingewijd, waardoor argwaan, mistrouwen en aanbrengen ontstond, zoo dat men voor ontdekking vreesde. Die raad van oudsten ontaarde spoedig in eene afschuwelijke inquisitie-regtbank. De grondstelling: «Wie zijnen God verzaakt, moet door het zwaard omkomen» werd vaak naar willekeur toegepast. Het geregthuis heette *Rai i muka* (de plaats des paradijs en der straf); de geregtsplaats was op het eiland, aan de mond van de *Malotschna*. Verdenking van verraad, of overgang tot de Russische Kerk, werd met marteling en dood gestraft. In een tijdvak van minder dan twee jaren, verdwenen omstreeks vier honderd menschen, zonder dat men van de meesten eenig spoor ontdekte. Een, hoe wel te laat door het landsbestuur ingesteld, onderzoek leverde schrikbarende ontdekkingen op; men vond levend-begravende, en vele verminkte ligchamen. Dat onderzoek werd in 1834 aangevangen en in 1839 geeindigd, en daarop beslistte de Keizer, dat de gezamenlijke *Duchaborzen* aan de *Malotschna* naar de *Kaukasische* provincie overgevoerd, aldaar verdeeld en onder streng toezigt gehouden zouden worden. Alleen aan hen, die tot de Russische Kerk wilden overgaan, kon vergund worden te blijven. Het bevel daartoe werd hun door den Gouverneur-generaal, graaf WORONZOW, bekend gemaakt, waarvan wij hier eene vertaling laten volgen.

De gouverneur-generaal van *Nieuw-Rusland* en *Bessarabië* aan de inwoners van het dorp *Ephranowka*, *Duchaborzen* geheeten.

Alle daden, welke onze regtgeloovige Kerk kwetsen of de openbare rust verstoren, zijn door onze staatswetten verboden en het kwetsen dier wetten wordt door strenge straffen geboet. Die wetten gaan uit van de door God aangestelde magt, ontleenen daarvan haren heiligen oorsprong en verbinden elk en een iegelijk, om aan dezelve te gehoorzamen en ze stiptelijk na te leven, zoodat degene, die aan dat gezag wederstreeft, zich tegen de instelling van God zelven verzet. Gij, *Duchaborzen*, zijt van de leerstukken, welke de regtgeloovige Kerk sedert alle eeuwen volgt, afgeweken en door gebrek aan uitlegging en door verkeerd begrip van het Woord Gods, hebt gij u onderling eene nieuwe leer gevormd, de rust der Kerk verstoord en door uwe onwettige verrigtingen, de openbare orde verbroken. Als wederstrevers der overheden en hunner verordeningen, hebt gij sinds lang reeds eene regtmatige aanklagt en straf verdiend.

Maar de op God betrouwende Keizer ALEXANDER, die door zachtmnedigheid, geduld en liefde u bekeeren wilde, had niet alleen in zijne grootmoedigheid al uwe schuld vergeten en de u bedreigende straf afgewend, maar gelast, u allen, die verstrooid zijt en in de duisternis verborgen ligt, in eene gemeente te verzamelen en u bovendien belangrijke landerijen met het geheele vruchtgebruik te vergunnen, en voor al die gunstbewijzen en weldaden had hij alleenlijk verlangd: dat gij in vrede en rust leven en de staatsverordeningen niet wederstreven zoudt. Maar welke vruchten heeft die vaderlijke zorg voor u gedragen? Naauwelijks bevondt gij u op den aangewezen grond, of gij hebt, om uw geloof en op bevel van uwe leeraars, menschen gedood, hen afschuwelijk behandeld, voortvlugtige soldaten bij u gehuisvest, de misdaden door de uwen bedre-

ven, verheeld en de overheden overal met ongehoorzaamheid en verachting bejegend.

Die handelingen, welke tegen alle goddelijke en menschelijke wetten aandruischen, waren aan velen uwer geloofsgenooten bekend, en behalve dat zij die aan de overheden niet hebben geopenbaard, hebben zij zelfs getracht ze te verbergen; velen der uwen zijn te dier oorzake in verzekerde bewaring en verbeiden de regtmatige straf hunner wandaden. Al uwe euveldaden zijn dus nu ontdekt en het heimelijk en openlijk vergoten bloed roept om wraak. De genade des gezalfden Gods, die u tot hiertoe beschermd en bewaard heeft, hebt gij zelven nu verbeurd; want door uwe overtredingen hebt gij de voorwaarden verbroken, onder welke zij u toegezegd was, Uwe daden, welke uit uw, de openbare rust verstorend, geloof voortspruiten, hebben de langmoedigheid der regering uitgeput. welke zich hierdoor overtuigd heeft, dat gij hier niet langer geduld, maar naar zulke streken moet verwijderd worden, waar u de middelen benomen zijn, om uwe naasten te beschadigen. Uwe daden eindelijk hebben de allerhoogste opmerkzaamheid des Keizers tot zich getrokken; verneemt nu zijnen wil:

Zijne Keizerlijke Majesteit heeft bevolen, dat al degene, die uw geloof deelen, naar den *Kaukasus* moeten overgevoerd worden. Daarbij verleent u onze Heer, de Keizer, de volgende gunstbewijzen: 1. Tot schadeloosstelling van het land, dat gij thans van de kroon in bezit hebt, wordt u ander gegeven in het *Grusino-Imiretische* gouvernement in den kreits *Achaltzik*. Tevens wordt u bekend gemaakt, dat, van nu af aan, de leden uwer gemeente, die naar den *Kaukasus* verhuizen, niet meer van de krijgsdienst verschoond zijn. 2. Aan de landverhuizers wordt het vrijgelaten, hunne roerende goederen mede te voeren of te verkoopen. 3. Voor de onroerende goederen, als huizen, tuinen, wordt, volgens schatting, door eene daartoe aangestelde commissie, eene schadevergoeding bepaald. 4. Gron-

den, welke aan de landverhuizers in eigendom toebehooren, kunnen verkocht of tot zekeren prijs aan de kroon overgelaten worden, onder voorwaarde nogtans, dat, wanneer die gronden op den voor de verhuizing bestemden tijd, waartoe de helft van Mei dezes jaars 1841 bepaald is, niet verkocht of aan de kroon overgelaten zijn, de landverhuizers daarom toch niet langer in hunne woonplaats blijven mogen. Tevens heeft het zijner Keizerlijke Majesteit behaagt, te beveten, u kenbaar te maken, dat zij, die hunne dwaling erkennende, zich tot het ware geloof bekeeren en in den schoot der regtgeloovige Kerk, onze algemeene moeder, terugkeeren en hare op het woord des Verlossers en des Apostels gegronde leer volgen willen, in hunne tegenwoordige woonplaats en in het bezit hunner toebehoorende en van de kroon vergunde landen mogen blijven en dat aan dezulken voortdurend bescherming en gunst zal verleend worden. Om dezen wil van onzen allergenadigsten Heer kenbaar te maken, zend ik u uwen burgerlijken gouverneur, den gewonen staatsraad, MUROMTZOW en den collegieraad, KLUTCHAREW. Ik raad en bid u, al het vorenstaande rijpelijk te overwegen en mij daarop een antwoord, betreffende uwe voornemens, te laten toekomen. *Odessa*, den 26 Januarij 1841. (Geteekend) De gouverneur-generaal van *Nieuw-Rusland* en *Bessarabië*, Graaf WORONZOW.

Overeenkomstig hiermede werden nog in dat zelfde jaar 1841 die huisvaders met hunne gezinnen, tegen wie de zwaarste grieven bestonden, ten getale van 800 hoofden, naar den *Kaukasus* overgebragt, onder welke ook LARION KALMYKOW met zijn huisgezin. In 1842 werden andermaal 800 hoofden en in 1843 nogmaals 900 hoofden weggevoerd. Een gedeelte hunner had besloten, tot de Russische Kerk over te gaan en hier te blijven; velen keeren ook uit hun nieuw vaderland terug, waar het hun vrij droevig gaat, om in de Russische Kerk opgenomen te worden. Het is intusschen meer dan waarschijnlijk, dat die overgang bloot uitwendig is. Werden er door het

gouvernement scholen opgerigt en deugdzame, vrome en ware geestelijken herwaarts gezonden, dan zou er een opregten overgang bij de nu ruwe menigte te bewerken zijn; maar zonder dat kan het niet anders, of er moet zich eene hoop eerlooze huichelaars vormen.

Alvorens tot het verhaal van mijn bezoek bij die lieden over te gaan, zal ik eene gebeurtenis mededeelen, welke mij door J. KORNIES verhaald is. In het jaar 1816 of 1817, waren er twee *Kwakers* in *Rusland*, ALLAN uit *Engeland* en DRIGHET uit *Pensylvanie*. Toenmaals was vrij algemeen de meening verspreid, dat de *Duchaborzen* en *Kwakers* dezelfde geloofsbeginselen waren toegedaan. Keizer ALEXANDER, aan wien die lieden werden voorgesteld, spoorde zelf hen aan, de zaak te onderzoeken. Zij reisden naar de *Malotschna;* de toenmalige bestuurder der *Mennonieten*-kolonie, de staatsraad CONTENIUS, bragt hen hier en deed eene soort van godgeleerd gesprek tusschen hen en eenige voorname *Duchaborzen* (KAPUSTIN was reeds dood of verborgen) plaats hebben. Het gesprek werd door tusschenkomst van tolken gevoerd en duurde een halven dag. Van den kant der *Duchaborzen*, voerde een zekere GRISCHKI, een welbespraakt man, het woord. De *Duchaborzen* spraken ontwijkend, dubbelzinnig en achterhoudend, wat zij uitermate goed verstaan; maar de twee *Engelschen* hielden hen wakker bij het woord en op het laatst konden dan ook de twee *Duchaborzen* niet meer ontwijken. Toen zij op de bepaalde vraag: «Gelooft gij in CHRISTUS, den eenig geboren Zoon Gods, den tweeden persoon in de Godheid?» antwoordden: «Wij gelooven, dat CHRISTUS een goed mensch was en niets meer,» sloeg ALLAN zijne hand voor de oogen en riep uit: «Duisternis!» Dadelijk daarop vertrokken de twee *Engelschen*.

Ik nam de gelegenheid van mijn verblijf bij de *Mennonieten* aan de *Malotschna* waar, om onder geleide van den *Mennoniet*, J. KORNIES, de *Duchaborzen* persoonlijk te leeren kennen Den 26 July (7 Augustus) 1843 reden wij naar het *Duchaborzen-*

dorp *Bagdanowka*, en werden door een der voornaamste inwoners, dien KORNIES goed kende, gastvrij ontvangen. Spoedig kwam de halve bevolking van het dorp in en om het huis van onzen gastheer. Het uitwendige van het dorp, de aanleg der tuinen en huizen en de kleeding, verschillen weinig van die der omliggende Russische dorpen. Het geheel had alleenlijk een beter aanzien van welgesteldheid, orde en zindelijkheid. Toen ik door het dorp wandelde en de kinderen en vervolgens de bewoners van het huis mijns gastheers zag, kwamen mij de zigtbaar schoone vormen der mannen en vrouwen, zoowel als hun gezond en krachtvol uiterlijke zeer opvallend voor. (1)

Het inwendige van het boerenhuis, waarin ik ontvangen werd, was volkomen gelijk aan de Russische boerenhuizen dier omstreken; alleenlijk viel mij in het oog, dat er in den hoek der kamer geen beeld eens Heiligen te zien was, zoo als in alle overige Russische boerenhuizen. Ons gesprek kwam spoedig op godsdienstige onderwerpen en, niettegenstaande door de vertolking de regte zamenhang en het fijne der rede noodzakelijk verloren ging, kon ik mij echter niet genoeg over de vaardigheid in het spreken, het gemak in de uitdrukking en de loosheid der twee voornaamste woordvoerders, van welke de eene een oude grijsaard en de andere een dertigjarige krachtvolle man was, verwonderen. Zoo dikwerf zij over de hoogere en moeijelijke leerstukken hunner sekte spraken,

(1) Dit laat zich ligtelijk verklaren; want de *Duchaborzen* dooden zonder medelijden elk kreupel of zwak kind. Zij zeggen: «De ziel, het evenbeeld Gods, moet in een, haar waardig, edel, krachtig ligchaam wonen. Vinden wij dezelve in een zwak en ongeschikt ligchaam, dan zijn wij verpligt, haar uit dien ellendigen kerker te verlossen; zij zoekt dan volgens de wetten der zielsverhuizing een ander, beter ligchaam. Dat is geen moord, want het kind is nog geen mensch, het heeft geen bewustzijn! Iets anders is het, wanneer een volwassene, die bewustzijn heeft, zwak of kreupel *wordt*; dan is het moord, hem te dooden.» — Hoe *consequent* is die leer; maar welke afschuwelijke *consequentie!*

geschiedde dat met eene dubbelzinnigheid en achterhoudendheid, en onder een vloed van gezwollen en zinnebeeldige woorden, welke den geslepensten en fijnst bespaakten sophist tot eere zou gestrekt hebben. Tot mijn leedwezen vermogt ik in hun bijzijn niets aanteekenen, om hen niet bevreesd en mistrouwend te maken. Ik kan dus alleenlijk over den indruk in het algemeen spreken, welken dat gesprek op mij maakte. Het was de zonderlingste mengeling van de verheveuste gedachten, met de stoffelijkste en dumste toepassingen op en gevolgtrekkingen voor het gewone leven, welke men bedenken kan. Hier werd het mij duidelijk, hoe ligt het geestrijkste mysticisme tot atheisme kan overslaan. De zelfvergoeding dezer lieden was op het punt, van het *idee* der positieve Godheid geheel te verwerpen. Goed en kwaad, deugd en zonde losten zich alleen in het begrip van *Ik* en *Niet-ik* op, want de *Duchaborze* is God, kan volstrekt niet zondigen; maar hij, die geen *Duchaborze* is, is de radikaal-slechte; al wat hij doet, zelfs wat goed schijnt, is zonde. (1)

Na het lange gesprek, gingen wij nog in andere huizen, om van het huisselijke en familie-leven meer te vernemen. Kornies maakte mij opmerkzaam op de onnatuurlijke verhouding der kinderen tot hunne ouders, welke echter volgens hunne beginselen, wel niet anders kan zijn. Het teelen en geboren worden stelt geene verhouding hoegenaamd daar. De ziel, het evenbeeld Gods, kent geen aardschen vader of moeder; het ligchaam stamt van de stof in het algemeen af; het is het kind der aarde; met den schoot der moeder, die het eenigen

(1) Zou dit een keer- en overgangspunt zijn, waarbij het meerendeel der *Duchaborzen*, die niet langer hevrediging in hunne vloekende leer vinden, zich wederom met het Christendom vereenigen? ik houd dat voor zeer mogelijk, maar zonder verstandig en mild onderwijs voor onwaarschijnlijk. Het zoude eene schoone en menschlievende taak voor het Russische gouvernement zijn, wanneer het welingerigte scholen daarstelde en bekwame geestelijken afzond. *Rusland* mag de zaak wel ernstig opnemen; het vermoed nog niet, welke gevaren het anders van die sekten overkomen zullen.

tijd gedragen heeft, staat het in geene nadere betrekking, dan het zaad der planten met den plant, van welken ik het heb afgeplukt. Het is voor de ziel volstrekt onverschillig, in welken kerker, dat is, in welk ligchaam zij opgesloten wordt. Er is maar een Vader, (1) de *totaliteit* Gods, die ook weder in elk een leeft, en slechts eene moeder, de algemeene stof, de natuur, de aarde. De *Duchaborzen* zeggen dan ook niet mijn *vader*, mijne *moeder*; maar mijn *oude*, mijne *oude*. Wederkeerig zeggen de ouders van hunne kinderen niet *mijne*, maar *onze* (van de gemeente). De mannen noemen hunne huisvrouwen *zusters*. Het natuurlijk gevoel en de inspraken der natuur zijn echter sterker dan beginselen en gevolgtrekkingen; en ik hoorde en zag dan ook, dat de teedere liefde jegens de kinderen en de eerbiedige vereering der kinderen jegens de ouders, welke bij de Russen zoo algemeen wordt aangetroffen, ook bij de *Duchaborzen* bestaan. Alleenlijk vermijden zij de uiterlijke kenteekenen der betrekking. Ik vroeg hen, waarom zij zich niet aan de uiterlijke wetten der *Russische Kerk*, zoo wel als aan die der wereldlijke magt onderwerpen, daar het toch, vulgens hunne beginselen, volstrekt onverschillig is, de uitwendige instellingen en gebruiken, welke zij als geheel nietig en alzoo als zonder uitwerking beschouwen, mede te volgen of niet? Zij antwoorden: SYLAN KOLISNIKOW had hun geleerd en aangeraden, in ieder land zich uiterlijk aan de wetten dier godsdienst te onderwerpen, welke daar de heerschende is, in *Polen* de Katholieke, in *Rusland* de Russische, in *Turkije* of *Perzië* de Mahomedaansche. Zij wisten ook, dat er in *Perzië* van hunne geloofsgenooten waren, die zich als Mahomedanen gedroegen, (1) maar KAPUSTIN had het hun verboden, opdat zij

(1) Daar zij er op gesteld zijn, om telkens bijbelplaatsen aan te halen; zoo voerden zij ook hier aan: «Gij zijt allen broeders en zult niemand op aarde vader noemen, want één is uw Vader, die in den hemel is.

(1) De *Zigeuners* hebben dezelfde grondstellingen. Bij de *Turken* laten zij zich besnijden, bij de Christenen doopen; in Katholieken landen gelasten zij zich als Katholieken, onder Protestanten als Protestanten.

niet door het uiterlijke, zinnestreelende der eeredienst verleid en tot afval bewogen worden.

Niettegenstaande hunne verachting van het aardsche, zijn zij toch jegens andersdenkenden onverdraagzaam en hebzuchtig. Toen de *Malakanen* uit het gouvernement *Tambow*, ook aan de *Malotschna* zouden gevestigd worden, hebben zij hemel en aarde bewogen, opdat deze hunne halve broeders naar de leer niet in hunne nabijheid zouden komen en werkelijk heeft men dezelve tusschen de *Mennonieten* en *Tartaren* moeten vestigen. Vroeger was het oord door de *Nogaische Tartaren* bewoond, die er hun nomadisch leven leidden. De stam van BUDSHAZK zettede zich eindelijk niet ver van de *Malotschna* neder. Intusschen breidden de *Duchaborzen* zich al verder uit en hun oog werd door de heerlijke wijden hunner naburen bekoord. Met geweld verdrongen zij de arme *Tartaren* en toen deze in 1814 bij het bestuur zich beklaagden, wisten de sluwe en rijke *Duchaborzen* door vermetele beweringen, lasteringen, valsche eeden en misschien ook door omkooping, het zoover te brengen, dat hun de grond toegewezen werd. De arme *Tartaren*, voor wie de grond te beperkt werd, moesten wijken en trokken, 600 hoofden in getal, naar den *Donau* heen.

KAPUSTIN had in zijnen aard en zijne stelling de grootste overeenkomst met JAN VAN LEYDEN, de koning der *Wederdoopers* te *Munster*; evenzeer hebben de godsdienstige beginselen der wederdoopers, in hunne grondstellingen zoo al niet in hunne toepassing, onmiskenbare overeenkomst met die der *Duchaborzen*. Het is overigens zeer opmerkenswaardig, dat deze, volgens onze zienswijze, onbeschaafde Russische boeren er in geslaagd zijn, eenen volmaakt theocratischen staat van 4000 zielen, eene platonische *Utopie* met christelijk-gnostische grondslagen te vormen, en zoo vele jaren te behouden.

BOEKAANKONDIGING.

GOD IS MET ONS. — Woorden van Onderrigt en bemoediging bij de rampen, welke in deze dagen de Katholijke Kerk treffen. Door *H. van Lottom*, R. K. P. Te Amsterdam, bij *J. S. de Haas*.

«'t Zijn woorden eens geloovenden,» zoo dachten wij meermalen gedurende de lezing en zoo herhaalden wij, toen wij dit geschrift, uitgelezen, met tevredenheid nederlegden Belezenheid, geschiedkennis, eigene ondervinding en overdenking werken met 's mans schriftuurkennis mede tot bevestiging van een geloof, hetwelk bij de rampen, die thans den plaatsbekleeder van CHRISTUS treffen, in vereeniging met den rouw, waarin de geheele Katholieke Kerk deswege gedompeld is, hartelijk treurt, omdat het aan liefde gepaard gaat, maar tevens zoo verre is van slechts in het geringste te wankelen, dat het veeleer in het bepaalde vertrouwen op de goddelijke belofte, nieuwe krachten schept. Deze gerustheid van gemoed, waarvan de Eerw. Schrijver in zijn eigen binnenste den troost ondervindt, in anderen op te wekken, te versterken, is zijn kennelijk doel; en, gelijk zij in hem zelven op eene wel gegronde godsdienstige overtuiging rust, zoo wil hij ook in anderen op denzelfden grondslag opbouwen: daarom schrijft hij «Woorden van Onderrigt en Bemoediging.» Hij overdenkt, met het oog steeds op de H. Schrift gevestigd, de zending en magt des Verlossers op aarde; zijne instelling eener Kerk, die tot aan het einde der eeuwen zal duren; de zending en magt, welke Hij tot opbouwing en bestendiging dier Kerk, aan zijne Apostelen geeft, wien Hij eene toekomst van vervolging openbaart, maar te gelijk hemelsche krachten daartegen belooft en zijn bescherming, ja, zijn bijzijn tot aan voleinding der eeuwen. Voorts maakt de S. opmerk-

zaam op de aanstelling des H. PETRUS tot hoofd der Apostelen, tot den grondslag, waarop de Kerk zal gebouwd worden en gedurende al de eeuwen van haar bestaan onoverwinnelijk rusten, tot herder van JESUS schapen en lammeren, en weidt daarbij uit over de volmagten en voorregten, dien ten gevolge aan PETRUS en zijne opvolgers in het primaatschap geschonken. Zoodanig werk van God is door geene geschapene magt te vernietigen. De duurzaamheid der Kerk is voor onzen S. een nieuw bewijs harer hemelsche afkomst, eene bevestiging der goddelijke beloften, haar gegeven. Zij staat, onder Gods bescherming, te midden der puinhoopen van alles wat menschelijk is, den alles verslindenden tijd trotserende. Die bescherming uit den hoogen kleeft vooral en blijkbaar op hare pausen. Hunne kerkelijke handelingen, in het algemeen genomen, leveren een bovenmenschelijk geheel, terwijl eenige bijzondere voorvallen hunner geschiedenis luide van Gods tusschenkomst getuigen; en als zoodanige worden er door onzen S. bij voorkeur drie herdacht, omdat zij thans het meeste bekend zijn. Dit verledene der Kerk voorspelt ons hare toekomst. Nooit zal zij door haren goddelijken bruidegom worden verlaten! Met deze overtuiging en troost in het gemoed vestigt de S. onze blikken op den tegenwoordigen tijd, zoo vol van rampen. Hij voelt ze, men kan het aan zijnen stijl gewaar worden, hij voelt ze diep, maar ziet ook eenige bemoedigende teekens. Zij zullen tot waarheid worden, die teekens, indien de wereldlijke magt de Kerk vrij, naar haren, dat is, JESUS geest, laat werken; indien het volk naar haar onderrigt en leiding wandelt. Als aanhangsel volgt eene korte beschouwing over 'spausen wereldlijke souvereiniteit. Hieromtrent merken wij, opdat er uit bladz. 47 geene onware voorstelling dier gebeurtenis worde opgevat, slechts dit aan, dat, gelijk onze S. zelf op bladz. 46 vermeldt, reeds PEPIJN het exarchaat van *Ravenna* voor altijd aan de Roomsche Kerk geschonken heeft, zoodat de Paus zijne souvereiniteit over den Kerkelijken Staat niet aan eene aanstelling,

hem van PEPIJNS ZOON, KAREL den Groote, geworden, te danken heeft. De Eerw. VAN LOTTUM heeft het, naar ons inzien, wèl begrepen. Voor onzen tijd geldt niet minder dan voor dien der Apostel, dat zinrijke woord: «Deze is de overwinning, welke de wereld overwint, ons geloof.» Dit moet opgewekt, maar ook nageleefd worden. V. L.'s populair geschrift is daartoe eene edele poging, en zal, naar wij vertrouwen, niet vruchteloos zijn.

TROOST DER H. GODSDIENST OF BESCHOUWINGEN OVER HET GELUK, HETWELK DE GODSDIENST DEN MENSCH IN ALLE OMSTANDIGHEDEN DES LEVENS AANBIEDT, door een R. K. Priester. Naar het Fransch. Te 's Hertogenbosch, bij *Gebr. Verhoeven.* 1848.

Het werkje, dat wij hiermede aankondigen, bevat in 267 bladz. in 24° een schat van levenswijsheid en zal menigeen, die het met aandacht leest, voorzeker naauwer aan zijne godsdienst doen verkleefd zijn, en in verschillende voorvallen des levens bemoedigen en opbeuren. Wij kunnen het echter niet verbergen, dat wij daarin wel eene andere orde zouden wenschen en dat het, bij het vele daarin vervatte goede, wat te veel van het Fransche karakter doortrokken is. Het ware goed gewenst bij de bewerking voor Nederlanders, dat te verhelpen en de denkbeelden meer duidelijk en grondig te ontwikkelen.

De mindere naauwkeurigheid der correctie benadeelt de vertaling, doch ook hierin is, bij vergelijking van het laatste met het eerste, een toenemende voortgang te bespeuren. De bewerker late het bij deze proeve niet blijven: hij ga voort met het geestelijk leven der geloovigen met nieuwen toevoer uit eigen voorraad of uit de volheid van anderen te versterken. Het ontbreekt hun, die zulks ernstig zoeken, niet aan stichtende lezing; maar nieuwe tijden brengen nieuwe behoeften

aan. Wel hem, die zijnen tijd weet te begrijpen en naar behoefte te stichten!

SANCTI LEONIS MAGNI PONTIFICIS ROMANIDE PASSIONE DOMINI SERMONES XIX. Accedunt tres sermones dubii et unus ineditus, nec non quidam, idem spectantes argumentum, ex ejusdem operibus selecti Flores. Quae omnia ad optimas editiones recusa denuo prodeunt cura et studio *A. van Heck*, Dioec. Sylvae Duc. Presb. Sylvae Ducis, apud *Verhoeven Fratres*.

Het lijden en sterven des Zaligmakers is het brandpunt Zijner barmhartigheid. De laatste vier-en-twintig uren, die dat lijden en sterven voorafgingen, bevatten geheimen, wier overdenking den Christen niet genoeg kan worden aanbevolen; zij bevatten een voorraad van zielespijs, waaruit de herders den geloovigen nimmer genoeg kunnen voorstellen. Wij juichen daarom het voornemen des Eerw. VAN HECK van ganscher harte toe, om namelijk (wat hij thans met de hier aangekondigde uitgave van Paus LEO *den Groote* begint) het voornaamste, wat er uit de onderrigtingen der H.H. Kerkvaders over dit ontwerp, door den eerbied der geloovigen voor ons is bewaard gebleven, in een gemakkelijk formaat en in eene nette uitvoering, afzonderlijk uit te geven en daardoor voor alle geestelijken toegankelijker te maken. De ernstige taal dier vrome denkers, het onderrigt dier heilige mannen over geheimen, waarvan zij de zaligmakende kracht in de eigene zielen zoo vruchtbaar en diep gevoelden, moet onbetwistbaar een leerrijk voorbeeld van kanselwelsprekendheid worden. Het moet echter niet onopgemerkt blijven, dat hunne tijden en smaak van de onze verschillen, dat wij daarom, bij het bestuderen hunner voortbrengselen de kern van

de schaal moeten weten te onderscheiden en op ieders eigenaardigheden moeten bedacht zijn. Wij hopen daarom, dat de Eerw. uitgever zijne verdiensten daardoor zal verhoogen, dat hij ons in gepaste inleidingen leere wat wij in ieder dier Kerkvaders te verwachten hebben en waarop wij bij de lezing hoofdzakelijk moeten opmerkzaam zijn. Moge hij door een ruim debiet daartoe worden aangemoedigd!

VERANTWOORDING VAN OTTO ANT. SPITZEN, R. K. Pr. te Groningen, op een' naamloozen, open brief, ter verdediging van den Hoogleeraar en Schoolopz. *P. Hofstede de Groot.* Te Zwolle en Groningen, bij *J. M. W. Waanders* en *R. G. J. Sladoot.*

Een kernachtig geschrift. Met leedwezen moesten wij de vorige maand, wegens plaatsgebrek, de aankondiging daarvan achterlaten. Intusschen heeft het in andere Katholieke bladen den verdienden lof ontvangen. Wij twijfelen niet of de lezers, welke het reeds gevonden heeft (en deze zijn, naar wij vertrouwen, velen) zullen, met ons, daarin medestemmen. De Eerw. S. voert zijne wederlegging in gematigdheid van stijl, doch zonder daarom te kort te doen aan zijne zaak. Toevalligheden houden hem niet op; fiks treedt hij voort tot in het wezen der zaak, dáár wacht en bestrijdt hij zijnen tegenstander. Hij geeft daarbij heldere en juiste voorstellingen van verscheidene waarheden onzer H. Godsdienst, die ons tot troost, doch den Protestanten tot aanstoot zijn, en daarom onophoudelijke overdenking verdienen.

OPMERKINGEN EN WENKEN

VOOR

DEN CHRISTELIJKEN STAATSBURGER,

Bij den aanvang van het Jaar 1849.

(Zie bl. 1, van dit Deel.)

Wij mogen als theoretisch bewezen en als praktisch bevestigd houden, dat de afwijking van het Christendom, van zijne leer en van zijne wetten, de rampen geteeld heeft, waaraan de maatschappij, vooral in *Europa*, thans ten prooi is. Terugkeer tot die wetten, opregte terugkeer tot het Christendom, kan derhalve, en zal ook, zoo die waarlijk algemeen plaats grijpt, de rust en de orde herstellen: niet die valsche rust en orde van de laatst voorgaande tijden; maar de ware rust en orde, in welke door de toepassing der christelijke beginselen, de menschelijke maatschappij, eene inderdaad christelijke maatschappij geworden, steeds vooruitgaat op den weg der volmaking, en, bij gevolg, op den weg des geluks. Ons bestek laat niet toe deze laatste gedachte te ontwikkelen, en aan te toonen, hoe het Christendom de maatschappij inderdaad tot het geluk voert, dat wil zeggen, tot den gelukkigsten toestand, dien de maatschappij op aarde bereiken kan. Het is ook

voor ons tegenwoordig oogmerk genoeg, erkend te hebben, dat de onheilen van onzen tijd uit de verwaarloozing en uit de verwerping van de Christelijke beginselen, ontstaan zijn: daaruit toch volgt de noodzakelijkheid om die beginselen te hernemen, weder in te voeren en getrouw op te volgen.

Maar *hoc opus, hic labor!* Hoe zal men er toe geraken kunnen om de onchristelijk geworden wereld wederom christelijk te maken? Hoe zal men die woeste, ontbreidelde menigte, die op de goederen der rijken en op de magt der vorsten vlamt, weder in teugels kunnen slaan, althans weer kunnen temmen? Hoe zal men de slechte beginselen, door bijna allen ingezogen, uit den geest en uit het hart kunnen wegrukken? hoe het onkruid, zoo welig opgegroeid en het goede graan verstikkende, weer uitroeijen? De zieke wil het geneesmiddel niet gebruiken; wat baat het dan, dat dit middel bestaat en hem aangeboden wordt?

Wij zijn geen profeet, wij weten niet wat gebeuren *zal;* maar wij weten wat gebeuren *kan.* «Hetgeen onmogelijk is bij de menschen, dat is mogelijk bij God» (1). Wachten wij ons toch voor de waan, alsof wij menschen, het aanschijn der aarde moesten vernieuwen; voor die taak zijn wij zekerlijk niet opgewassen, daartoe zendt God zijn Geest uit (2). En evenwel, laten we ons zelven niet te ver weg werpen; want «alles is mogelijk voor dengene die gelooft» (3). Zekerlijk, het is een berg om te verzetten; maar: «Hebt het geloof Gods; voorwaar, ik zeg het u, dat al wie tot dien berg zal spreken: ga weg en

(1) Luc. XVIII. 27.
(2) Ps. CIII. 30.
(3) Marc. IX. 22.

rol in zee; en hij twijfelt niet in zijn hart, maar hij gelooft, dat al wat hij zeggen zal: het gebeure; dat zal gebeuren» (1). Hoe moeijelijk, hoe onmogelijk, derhalve, het schijnen moge, dit is voor den Christen geen rede om er aan te wanhopen; de Christen wanhoopt nooit, wanneer het de zaak Gods, wanneer het de H. Kerk geldt. Hij gelooft, hij hoopt, hij bemint, hij werkt: het overige wacht hij van God, en laat het aan God over; want door de genade verlicht en gesterkt, kan hij wel planten en besproeijen, maar God moet den wasdom geven (2). Dat het streven om de christelijke beginselen in de maatschappij te doen zegevieren, over het oude en over het weer ingedrongen kwaad, hevige inspanning vordert; dat dit streven een strijd zal zijn, zwaar en zelfs bloedig; dat deze strijd niet in een kort tijdbestek kan geëindigd worden; dit alles kan al wederom geen reden zijn tot het nalaten van dat streven of het vermijden van dien strijd. De zaak Gods mag niet worden opgegeven, en «wie voor haar zijn leven mogt verloren hebben, die zal het vinden» (3). En zijn wij dan niet overtuigd, dat de verpletterende rampen van dezen tijd slechts aan den afval van het Christendom moeten toegeschreven en slechts door het Christendom kunnen weggenomen worden? Zijn wij niet overtuigd, dat er geen redding meer voor de maatschappij is dan in het Christendom? Er is derhalve geen andere keuze: of strijden en overwinnen, of lafhartig te gronde gaan! En laten wij ons niet bedriegen: de strijd kan niet bloot verdedigend, maar hij moet tevens aanvallend zijn. Dit is niets nieuws voor het Christendom;

(1) Marc. XI: 23.
(2) I Cor. III: 7.
(3) Matth. X: 39.

zijn eerste intrede in de wereld was een aanval. O ware het immer in aller harten levend genoeg gebleven, om steeds aanvallend te werk te gaan! Want toen de menschen *sliepen*, kwam de vijand en zaaide onkruid» (1). Zoo lang er kwaad op aarde is, moet het Christendom aanvallen. «Denkt niet, dat CHRISTUS den vrede», zoo als de mensch die wenschen zoude, «op aarde is komen brengen; Hij kwam niet den vrede, maar het zwaard brengen» (2). En aan niemand staat Hij toe, onzijdig te blijven, zich buiten den strijd te houden: «die niet met mij is, is tegen mij», zoo luidt zijne verklaring, «en die met mij niet verzamelt, die verstrooit» (3). Het wordt helaas! al te weinig opgemerkt, door diegenen zelfs, welke de leer des Christendoms hoogschatten en haar als bron van maatschappelijke orde aanzien, dat die leer niet slechts waarheid, maar ook gebod is; dat zij haren belijders gebiedt niet slechts zich door de orde te laten voeren, maar ook de orde te verdedigen en te helpen handhaven, en ook tot dat einde het Christendom te helpen voortplanten. De aard van het Christendom is bij uitstek werkzaamheid, omdat hij bij uitstek liefde is: liefde tot God, wiens onteering voorkomen of gebeterd moet worden; liefde tot den naaste, wiens ongeluk verhoed, wiens rampen geleenigd, wiens behoud verzekerd moet worden. Het Christendom duldt geen vadzige rust, geen onverschillige onzijdigheid, zelfs geen werkelooze toegenegenheid. Wie het hem toevertrouwde talent zorgvuldig bewaart, maar overigens ongebruikt laat, hij is reeds een ontrouwe, een slechte knecht (4).

Wellig zal bij iemand de bedenking opkomen (want de

(1) Matth. XIII: 25. (2) Matth X: 34.
(3) Matth. XII: 30. (4) Luc. XIX: 22.

traagheid en vrees zijn rijk in bedenkingen tegen het werken en tegen het ondernemen), dat de verspreiding van het evangelie aan de gezanten van CHRISTUS voorbehouden, en dat slechts aan de Apostelen gezegd is: «gaat door de geheele wereld en verkondigt het evangelie aan alle schepsel»; daaruit leidt hij dan welligt af, dat de voorplanting van het Christendom de leeken niet aangaat.

De verkondiging van het evangelie, de bediening van de Sacramenten, het bestuur der gewetens, de leiding van het geestelijk en kerkelijk leven, zijn voorzeker aan de leeken niet opgedragen; en wij zijn er verre af van hen daar in te willen roepen. Maar hoeveel, dat in handen der leeken is, ja, dat door leeken alleen kan worden gedaan, is aan het van CHRISTUS ingestelde gezag niet noodig om aan het doel zijner instelling te kunnen beantwoorden? Hoeveel arbeids der geestelijkheid zou niet vruchteloos zijn, indien de leeken niet medewerkten, nu door voor te bereiden, dan door te ondersteunen, dan weer door voort te zetten of te onderhouden? De Kerk van CHRISTUS is eene organische inrigting, een ligchaam, waarvan het eene lid aan het andere niet kan zeggen: ik heb u niet noodig, of: ik wil u niet helpen (1). Omdat de vrouwen in de kerk moeten zwijgen, is daarom de moeder niet verpligt haar kind het eerste onderwijs in de godsdienst te geven? Omdat de leek op den kansel het woord Gods niet mag verkondigen, is daarom de huisvader niet, onder de leiding van het gezag, belast met het houden en besturen der huisselijke godsdienstoefening? Omdat het Apostolisch gezag alleen onfeilbaar verklaren kan wat ketterij is, mag daarom de vader des huisgezins het toezigt op

(1) Eph. IV. Rom. XIII. I Cor XII.

de lektuur zijner huisgenooten verwaarloozen? Integendeel, het Christendom legt den hoofden van huisgezinnen, ook ten aanzien der godsdienst, zware verpligtingen op. «Indien iemand, zegt PAULUS (1), geen zorg draagt voor de zijnen, en het meest voor zijne huisgenooten, dan heeft hij het geloof verloochend, en is hij erger dan een ongeloovige.» Onder de Christelijke wet is ieder vader des huisgezins een soort van priester, waartoe hij reeds in den doop eene eerste, en in het Sacrament des huwelijks eene laatste wijding heeft ontvangen. Aan het verwaarloozen der daarmede verbondene verpligtingen hebben wij een groot deel der tegenwoordige wanorden te wijten, en zonder ijverige en bestendige vervulling dier verpligtingen, zal men te vergeefs wenschen, dat het Chistendom de maatschappij doordringe.

Zietdaar ons aan de groote vraag over de opvoeding, aan de brandende vraag over het onderwijs gekomen. Dewijl de Staat zich van het onderwijs meester gemaakt en het eene onchristelijke rigting gegeven heeft, is de jeugd van het pad gedwaald en bedorven geworden. Maar wiens zaak is het nu, te verhinderen, dat die toestand blijve voortduren? wiens zaak is het, dien toestand te verbeteren, goed te maken? Voor zoo verre de zaak haar betrof, is de geestelijkheid, althans in 't grootste gedeelte van *Europa*, ook in *Nederland*, niet achterlijk gebleven; zij heeft gewaarschuwd, met woord en schrift; zij heeft de pligten verklaard en op het hart gedrukt, de regten verdedigd en gereclameerd; zij blijft daarmede steeds voortgaan. Kan de geestelijkheid meer doen? Het overige is in de handen der leeken, in de handen van hen, die op het

(1) I Tim. V: 8.

terrein van het staatsburgerschap zich moeten doen gelden. Dezer zaak is het, de vrijheid van onderwijs tot eene waarheid te maken, en verder te helpen zorgen, dat die vruchtbaar zij. In dit laatste, heeft de geestelijkheid wederom eene groote taak te vervullen, en wij hopen, dat zij er bereid en gereed toe zal bevonden worden; maar al hare inspanning zou weinig te weeg brengen, indien de leeken haar niet schragen, niet met haar zamenwerken. Het oprigten en inrigten van scholen, het vormen en onderhouden van onderwijzers, het instellen en voeren van een behoorlijk toezigt, en nog veel meer, tot wezenlijke en algemeene vruchtbaarmaking der vrijheid van onderwijs gevorderd, kan noch door de geestelijkheid alleen, noch door de leeken afzonderlijk, tot stand gebragt worden, maar vereischt beider bestendige zamenwerking. De leek, die zich daaraan zou willen onttrekken, mag niet zeggen, dat hij met CHRISTUS verzamelt, dat de zegepraal der christelijke beginselen hem ernstig gemeend is; want of hij houdt zich dan onzijdig, 'tgeen reeds een afval van de goede zaak is, of hij wil een eigen weg gaan 'tgeen op verdeeling, dat is op verwoesting uitloopt. Inderdaad, *aller* krachten, en die *vereenigd*, zijn noodzakelijk, om van de vrijheid van onderwijs voor de maatschappij de gewenschte vruchten te plukken. Indien ook de moeijelijkheid der zaak op zichzelve deze vereeniging aller krachten niet vorderde, dan zou zij evenwel reeds noodzakelijk zijn om de concurentie met de openbare scholen. Deze laatste toch, met de openbare kas tot steun, en het openbaar gezag tot aanbeveling, zullen het leven der vrije scholen onmogelijk maken, ten zij alle krachten worden ingespannen om de vrije scholen boven de openbare te doen uitmunten, opdat zij, die de meerdere kosten der vrije scholen dragen moeten, de overtui-

ging hebben, dat hunne uitgaven wel besteed zijn. Ook alleen in dit geval zullen de vrije scholen een gunstigen invloed op de openbare oefenen; want indien de concurrentie niet ernstig is, — en zij kan bij zwakheid der vrije scholen niet ernstig zijn — dan zullen de openbare scholen noch wat degelijkheid van onderwijs, noch wat christelijke rigting betreft, verbeterd, maar zij zullen in beide opzigten slechter worden. Waarom? omdat de openbare school te vreden zal zijn, wanneer zij de concurrentie kan volhouden, en omdat dien ten gevolge de ernst der concurrentie voor de openbare school de maatstaf van werkzaamheid en de leidraad der rigting wezen zal. Wil men dus de scholen in het algemeen verbeterd hebben, wil men waarlijk de vruchten, die de vrijheid van onderwijs dragen kan, inoogsten, wil men het onderwijs weer christelijk zien, dan mag door niemand iets worden verzuimd van hetgene tot den bloei van het vrije onderwijs noodig is.

Behalve door de concurrentie der vrije scholen, moeten de openbare scholen nog door andere middelen verbeterd worden; de wetten op het onderwijs, die alom in *Europa*, inzonderheid in *Nederland*, moeten gemaakt worden, zullen voor die verbetering de grondslagen behooren te leggen. Worden die scholen weer overgeleved aan een antichristelijk gezag, het moge dan *Université* hieten, zooals in *Frankrijk*, of schoolopzigt, zooals bij ons; worden er geen regels vastgesteld, die de school ontrukken aan de onchristelijke strekking van het tegenwoordig onderwijs, en die haar, voor zoo ver de onvermijdbare gemengdheid dit niet verbiedt, onder den positieven invloed der godsdienst plaatsen; zoo zal de wensch, om het volk al meer en meer van de christelijke beginselen

te doordringen, maar zeer gebrekkig vervuld worden. En aan wien zal dit te wijten zijn? Aan hen die de wetten zullen maken, en aan hen die deze lieden tot het maken dier wetten zullen gekozen hebben. Inderdaad, kiezers en gekozenen hebben de toekomst der openbare scholen in de hand; zij kunnen er een beginsel van maatschappelijke orde of van wanorde, een geest van leven of van dood in brengen. Hun zal het te wijten zijn, wanneer de jeugd in de instellingen van onderwijs die verwoestende rigting gaat opdoen, welke haar daar, in de laatste tijden, maar al te zeer gegeven is, of tegen welke zij daar ten minste niet genoegzaam is gesterkt geworden. — Blijkbaar is het al wederom de zaak der leeken dit voorwerp te behartigen: zij zijn de kiezers, zij zijn de wetgevers.

Even zoo, als met de vrijheid van onderwijs, is het gelegen met de vrijheid van godsdienst. Zal ook deze laatste eene waarheid zijn, en zal zij vruchten dragen, dan moet de werking der leeken zich doen gevoelen. Deze vrijheid, met de voorgaande zoo naauw verbonden, staat bloot aan de beknibbeling der Gouvernementen, en aan de overweldiging van hetgeen men den Staat noemt. Het is inzonderheid ten haren aanzien, dat de staatsalmagt, het despotisme, moet geweerd worden; want mag de godsdienst in boeijen worden geslagen, dan mag de waarheid onderdrukt, dan mag den burger ieder vrijheid ontnomen worden; dan toch, gelijk we in ons vorig artikel zagen, is de grond van alle vrijheid aangerand. Overigens, zal de Christelijke godsdienst de maatschappij redden, dan moet zij krachtig kunnen werken; maar tot krachtige werking behoeft zij in de eerste plaats vrijheid. Zonder vrijheid is zij, van den eenen kant, in hare werking niet zelfstandig genoeg, en ligt zij steeds onder verdenking van

werktuig te zijn in handen van het Gouvernement; zonder vrijheid is zij, aan den anderen kant, niet bij magte om hare middelen te ontwikkelen, en daardoor beroofd van een gedeelte harer werking en van de mogelijkheid om op de maatschappij dien heilzamen invloed te oefenen, dien men wenscht. Men behoeft niet zeer diep te gaan in de beschouwing der geschiedenis van onze eeuw, om de overtuiging te erlangen, dat iedere godsdienst, welke zich door den Staat laat reglementeren, heden ten dage krachteloos is voor het behoud der maatschappij, en dat de godsdienst daarentegen, naar de mate der vrijheid, welke zij genoot, en des wettigen wederstands, welken zij aan de overheersching der staatsmagt overstelde, op de bevolking invloed oefende. Men strijde dus voor de vrijheid der godsdienst, voor hare onafhankelijkheid van den Staat in alles wat tot haren werkkring uitsluitend behoort; en men voorkome botsingen op het terrein waar Staat en Kerk beide moeten werken. Het behoeft niet gezegd te worden, dat het al wederom de leeken zijn, die deze vrijheid der godsdienst moeten verdedigen en handhaven; immers, het zijn de wetten en hare uitvoering, waardoor de werkelijkheid dezer vrijheid moet verzekerd worden, en het zijn de leeken, die de wetten maken en uitvoeren.

Met voorbedachtzaamheid hebben wij gezegd: men *strijde* voor de vrijheid der godsdienst. Want ofschoon die vrijheid in de grondwetten der meeste Staten geschreven wordt, zoo zijn daarmede eventwel de neigingen tot despotisme niet weg genomen, en is alzoo het gevaar, dat die vrijheid loopt, niet opgeheven. Het is eene ongelukkige dwaling onzer eeuw, dat zij de vrijheid acht te bestaan in het deelnemen der bevolking aan de magt, in het medewerken tot de wetgeving; terwijl men overigens

aan die magt, aan die wetgeving, alles in handen stelt. Wat baat heeft er dan toch de vrijheid bij, dat hare boeijen, in plaats van door éénen of weinigen, door velen gesmeed worden? dat de magt, welke haar ketent, in de zamenstemming eener meerderheid van vertegenwoordigers met de regering, en niet in den wil van een vorst, huisvest? Maar die dwaling heeft, benevens andere, ook dit schadelijke gevolg, dat de grootste voorstanders van het absolutisme liberaal heeten, en dat de hevigste vrijheiddrijvers, eenmaal wetgevers of regeerders zijnde geworden, aan vele vrijheden, en inzonderheid aan de vrijheid der godsdienst, onbeschroomd de hand slaan. Het is er verre af, dat zoo iets in het vervolg niet meer te vreezen zou zijn; de ware denkbeelden over vrijheid zijn nog te weinig verspreid, worden, ook in ons land, nog te weinig gekweekt, om die vrees te kunnen afleggen. Daarenboven, men vergete het toch niet, de vrijheid is eene beperking der magt; en de magt maakt zoo trotsch; en de trotschheid haat zoo zeer alle beperking! O! eerbiediging der vrijheid, veronderstelt zoo veel nederigheid en adeldom in het hart, zoo veel onbevangenheid en grootheid in den geest der magthebbenden! En zijn dan die genoemde hoedanigheden zoo algemeen in onze eeuw? lijdt zij er niet veeleer groot gebrek aan? *strijd*, derhalve, zal er noodig zijn om de vrijheid der godsdienst, met hare talrijke, maar heilzame, ja tot behoud der maatschappij noodige gevolgen, tot waarheid te maken. En wie dien strijd voornamelijk voeren moet, dat hebben we reeds gezegd.

Het kan zijn nut hebben, te dezer gelegenheid een paar hiermede verbondene aangelegenheden meer in 't bijzonder aan te raken.

De vrijheid der godsdienst is niet iets, dat, in *Europa*,

regtens nog verkregen moet worden; die vrijheid is, in tegendeel, als een gewaarborgd regt in de grondwetten der meeste volken geschreven. Wie derhalve de eerbiediging dier vrijheid en de invoering vraagt der maatregelen, waardoor haar genot verzekerd wordt, die staat op denzelfden regtsgrond, waarop geheel het gebouw van den Staat rust. Het volk van *Nederland* heeft hetzelfde geschreven regt om het genot te hebben der vrijheid van godsdienst, als om zijne vertegenwoordigers te benoemen; en men kan, zelfs aan een gedeelte van dat volk, evenmin het genot dier vrijheid, als aan eene Provincie, of aan een district, de keuze van vertegenwoordigers ontbouden: dezelfde eed op de grondwet gedaan, heiligt de verpligting om beide regten te eerbiedigen en te handhaven: Er is meer. Waartoe wordt er eene vertegenwoordiging, deelgenoot der wetgevende magt, benoemd? Is het niet hoofdzakelijk, opdat zij het genot der regten en vrijheden van het volk handhaven zoude? opdat zij alle inbreuk daarop voorkome of doe ophouden? Vertegenwoordiging is maar middel: het ongestoord genot van de regten en vrijheden is doel. Wat, derhalve, te kort doet aan het regt om vertegenwoordigers te kiezen, is een vergrijp tegen het middel — (niet eens het *eenige* middel); maar wat aan die regten en vrijheden, bepaaldelijk aan de vrijheid der godsdienst, te kort doet, is een vergrijp tegen het doel. Dit laatste vergrijp, al is het ook met alle wettelijke vormen bekleed, gelijk wel ooit gebeurd is, kan nooit wettig zijn; krenking van regt is onregt, onder wat schijn zij ook schuile. En hiertoe willen wij ook gebragt hebben die zijdelingsche krenking, welke plaats heeft door zulke verordeningen, waarvan de vaststelling door de grondwet niet verboden is, maar welker

onderhouding het genot van bij de grondwet gewaarborgde regten en vrijheden of geheel of gedeeltelijk onmogelijk maakt. Dat zijn verordeningen *in frauden legis*; wetten waardoor de grondwet een bedrog wordt.

Tot zulke listen heeft het despotisme, onder liberale vormen verscholen, in de laatste tijden, zijne toevlugt genomen: en tegen diezelfde listen zal de voorstander der ware vrijheid vooreerst nog het meest te kampen hebben. Dit zeggen wij met het oog vooral ook op *Nederland*, waar het ruwe despotisme, noch als democratie, noch als autocratie, tot heden zich baan gebroken heeft, en, zoo wij hopen, zich nimmer baan breken zal. Des te meer vreezen wij echter de kunstenarijen dergenen, die heerschen willen en wel over het geweten heerschen willen. Dat ras van despoten is in *Nederland* nog niet uitgestorven, en het heeft zich wonder wel bediend van de boven aangeduide listen; men wane niet, dat de herziening der grondwet zijn aard heeft veranderd. Daar is er, tot dat ras behoorende, die weinig of geen werk maken van geloofsleer; die er wel voor uit willen komen, dat zij vijanden zijn van alle zoogenaamd dogmatisme; maar die juist daarom de vrijheid van godsdienst, en de andere daarmeê verbondene vrijheden, op de boven aangeduide wijze, willen te niet doen, namelijk opdat de geloofsleer zich niet kunne staande houden. Zij willen niemand dwingen dit of dat leerstuk aan te nemen; dat zou geloofsdwang zijn, zeggen zij, en zij varen er hevig tegen uit; maar zij willen ieder, en inzonderheid de jeugd, zoo veel mogelijk verhinderen tot de aanneming van eenig bij hen verworpen leerstuk te geraken, en tot dat einde willen zij de middelen, waardoor het geloof aan bepaalde leerstukken voortgeplant wordt, *legaal* onbruikbaar maken, en daar-

entegen zoodanige inrigtingen tot stand brengen, waardoor het geloof bij het volk ondermijnd, of zelfs openlijk bestreden wordt. Daar is er ook, tot het genoemd ras behoorende, welke voor hebben, zich *legaal* de middelen te verschaffen, om hetgeen zij hun geloof noemen aan anderen tegen wil en dank op te dringen of bij onbedachtzamen in te planten. Misschien zijn er nog meer spelingen in hetzelfde ras. Maar hoe ook onderscheiden, allen zijn ze van de ware vrijheid afkeerig en bereid om haar genot, inzonderheid aan de Katholieken, zoo al niet onmogelijk, dan toch uiterst karig te maken. Tegen hen moeten derhalve alle voorstanders der ware vrijheid op hunne hoede zijn, en men mag niemand voor waarlijk vrijzinnig houden, die een zin verraadt om de inzigten van het boven beschreven despotenras te helpen verwezenlijken. De gevolgen, die te wachten staan, als die inzigten verwezenlijkt wierden, zijn onverschilligheid in zake van godsdienst bij de bevolking, of hevige tweedragt, waarvan de uitslag niet te voorzien is; in beide gevallen, onmogelijkheid voor de christelijke godsdienst om door haar invloed de maatschappij te redden.

Het andere bijzonder punt, waaromtrent wij nog een wenk willen geven, betreft de, uit de grondwettig gewaarborgde vrijheid van godsdienst voortvloeijende, gelijkheid der verschillende godsdienstgezindten, en de gelijke regten van allen, onverschillig tot welke godsdienstige belijdenis zij behooren.

De vrijheid van allen brengt de gelijkheid van allen voort; en omdat de gelijkheid uit de vrijheid ontspruit, kan zij nimmer tot voorwendsel strekken om eene of andere gezindte in de vrijheid te verkorten. De inrigting der onderscheidene kerkgenootschappen is onderscheiden, de vrijheid

wil dat elk zijne eigenaardige inrigting hebbe; en dus kan de gelijkheid niet vorderen, dat het eene zijne inrigting plooije naar het andere. Dat zou inderdaad eene groote ongelijkheid zijn, als een der kerkgenootschappen tot eene *norma* werd gemaakt van de andere. En het zou de dood der vrijheid zijn. De inrigting der kerkgenootschappen is met de middelen tot instandhouding en voortplanting op het innigst verbonden, en de aanwending dier middelen vordert niet minder vrijheid en gelijke bescherming. De middelen nu zijn wederom in de onderscheidene genootschappen zeer onderscheiden; men kan ze echter, voor zoo ver de vraag over vrijheid en gelijkheid er mede verbonden is, tot twee hoofdonderscheidingen brengen, namelijk bij de Katholieken in het hoofdmiddel *onderwijs*, en bijgevolg *gezag;* bij de Protestanten daarentegen *het vrije onderzoek in den bijbel*, en bij gevolg *een boek.* Men bedenke nu wat den Protestanten noodig is, of door hen noodig geoordeeld wordt, opdat dit boek middel worde; wat, aan den anderen kant, de Katholieke Kerk doen en vermijden moet, opdat haar gezag erkenning verwerve, en haar onderwijs aangenomen worde: en dan zal men kunnen begrijpen hoe uiteenloopend en tegen elkander strijdend de beiderzijdsche behoeften en werkingen zijn moeten. Welke onderdrukking zou het dan niet zijn, als men de toepassing der vrijheid bij de Katholieken met die bij de Protestanten, en omgekeerd, onder het voorwendsel van gelijkheid, een en dezelfde wilde maken? Een en dezelfde kan zij zijn *negatief*, voor zoo verre namelijk alle hindernis van bestaan en leven, van beweging en ontwikkeling, vermeden en geweerd wordt; maar niet *positief*, voor zoo verre de Staat invloed op de Kerk oefent. Het Protestantisme kan, b.v., grooten invloed dulden van den

Staat op de vorming zijner predikanten, omdat dezen, naar de beginselen van het Protestantisme, geene met hoogere zending bekleede en met gezag uitgeruste leeraars en priesters zijn, maar integendeel, min of meer geleerde en begaafde lieden, aan welke de gemeente den last opdraagt om hun leven aan het onderzoek van den Bijbel te wijden en haar althans eenige resultaten van dat onderzoek, in redevoeringen en katechizatieën, op gezette tijden, mede te deelen. Zonder dus aan den Staat (*en principe* als men zegt) het regt toe te kennen om de predikanten te vormen, kan evenwel het Protestantisme, zonder gevaar voor zijn hoofdbeginsel, die vorming geheel of gedeeltelijk aan den Staat overlaten. Niet zoo, iedereen gevoelt het, is het gelegen met de vorming der priesters in de K. Kerk. De priester, in de K. Kerk, moet gezonden worden, moet met gezag onderwijzen hetgeen hem is overgeleverd, en de middelen bedienen waartoe hem de magt is verleend. Al wat hem tot priester maakt, komt in hem door de Kerk; al wat hij, als priester doet, gaat uit van de Kerk, dat is van het gezag en van de magt der Kerk; zijne subjectiviteit is slechts dienstbaar, namelijk om te ontvangen en weer over te leveren; waar zij zich van die dienstbaarheid ontslaat, daar houdt zij op des priesters te zijn. De K. Kerk kan daarom de vorming harer priesters aan den Staat evenmin als aan iemand anders overlaten; zij zelve is de noodzakelijke, de uitsluitende vormster harer dienaren. Wanneer nu de Protestantsche Kerkgenootschappen, voor het geld 't welk de Staat aan Theologische faculteiten ten beste geeft, hunne vrijheid tot het vormen van predikanten verkoopen; mag dan de Staat, onder het voorwendsel van gelijkheid, de vorming der Katholieke priesters aan zich trekken? Kan de K. Kerk genoodzaakt worden

om met den Staat denzelfden koop te sluiten, dien de Protestanten er mede gesloten hebben? Iedereen ziet, dat dit, in de plaats van vrijheid, dwang, in de plaats van bescherming, onderdrukking zou zijn.

Maar wij mogen hier verder gaan, en vragen: kan de Staat aan zijne geldelijke ondersteuning, ten behoeve der gezindten, voorwaarden stellen, welke zonder opoffering der grondwettige vrijheid niet kunnen aangenomen worden? Het antwoord kan niet twijfelachtig zijn. De Staat mag door middel der schatkist geene ongrondwettige dienstbaarheid invoeren. Wanneer de Staat zegt: lever mij uwe vrijheid, en ik zal u geld geven, dan pleegt hij een politieke simonie. O hoeveel nadeels heeft de vrijheid door die simonie niet steeds geleden! Wanneer zoo iets aan den Staat geoorloofd kon zijn, dan waren er te vergeefs regten en vrijheden in de grondwet gewaarborgd, dan kon men de grondwet veilig afschaffen. Zulke voorwaarden zijn ongrondwettig, en kunnen daarom door den Staat niet gesteld worden. En daarmede is de oplossing gegeven van de andere vraag, of eene gezindte, omdat zij hare grondwettige vrijheid aan den Staat niet overleveren wil, van de geldelijke ondersteuning mag uitgesloten worden? Ontkenning is de eenige oplossing. Als aanspraak hebbende op gelijke bescherming, vraagt die gezindte *te* regt eene ondersteuning, geëvenredigd aan die welke andere gezindten genieten; en dat zij zich geene opofferingen wil getroosten, welke *ten onregte* van andere gezindten gevraagd zijn, kan haar niet doen uitsluiten.

Mogen alle Nederlandsche Staatsburgers, vooral de Katholieke, hier op letten: Mogen zij 't geen wij zoo even politieke simonie noemden, hartelijk verfoeijen en krachtig wezen! Waar die vrijheid veil is, waar de Staat de

grondwettige vrijheid der godsdienst van de gezindten afkoopt, daar verdient men slaaf te worden — en daar zal het christendom niet weer opbloeijen.

Wat nu de gelijke regten van allen, zonder onderscheid van godsdienstbelijdenis aangaat, daarmede is het in *Nederland* nagenoeg gelegen als met de gelijke bescherming en met de vrijheid der gezindten, namelijk: die gelijkheid, als beginsel in de grondwet geschreven, wordt als regt erkend, maar als feit niet toegelaten. Aan de Katholieken van *Nederland* wordt met de daad gezegd door degenen die de zaken in handen hebben: «ofschoon gij grondwettig evenveel aanspraak op ambten, bedieningen en waardigheden hebt als wij, en wij u die aanspraak geenszins betwisten; zoo zullen wij echter de ambten, bedieningen en waardigheden voor ons en de onzen houden.» Als men de theorie nagaat, welke tot dit resultaat, juist de tegenstelling van 't geen in de grondwet, geleidt, dan ziet men al spoedig dat zij geene andere is dan die van het bijzonder belang: het bijzonder belang van het Protestantisme tegenover dat van het Katholicisme, en veel meer nog het bijzonder belang der bevoorregten tegen over hunne in regt gelijk staande mededingers. De godsdiensthaat is bij duizenden Protestantsche Nederlanders in verre na zoo hevig en onregtvaardig niet, dat zij hunne Katholieke medeburgers, *omdat* zij Katholieken zijn, van het genot hunner regten zouden willen uitsluiten; maar onder deze duizenden zijn er weer duizenden, die, hunne zonen, broeders en neven tot ambten, waardigheden en bedieningen wenschende bevorderd te zien, zeer blijde zijn, dat een zoo groot aantal van mededingers, als het Katholicisme in *Nederland* kan opleveren, *geëcarteerd* wordt. Voor dit laatste komt echter

niemand uit, het eerste wordt beleden door de ijveraars en door de quasi-ijveraars; en die het niet openlijk belijden wil, heeft toch het middel om er de voordeelen van te trekken, door deel te nemen aan genootschappen, zoo als *Unitas*, *Christelijk Hulpbetoon*, *Phylacterion*, enz. Hoewel bijzonder belang de drijfveer tot uitsluiting der Katholieken is, ontbreekt het evenwel niet aan voorwendselen, waarmede men die uitsluiting een glimp van algemeen belang tracht te geven. Zoo wordt gezegd: het algemeen belang vordert in de openbare ambtenaren bekwaamheid, en de Katholieken zijn onbekwaam; *Nederland* heeft zich roem en rijkdom verworven door het Protestantisme, met uitsluiting van alle medewerking van Katholieken, dus kan *Nederland* alleen van het Protestantisme heil verwachten; de Katholieke Kerk is uitsluitend en onverdraagzaam, dus zal het Protestantisme, de kern van *Nederland*, vernietigd worden, als de Katholieken te veel invloed verkrijgen. Wat er verder gezegd wordt, is van geen beter allooi dan het voorgaande, hetwelk inderdaad geene wederlegging eischt, en toch reeds zoo dikwijls wederlegd is. Hier behoeft het ook niet wederlegd te worden; want wij willen slechts wenken geven in het belang der maatschappelijke orde.

En dan vragen we al aanstonds, of het in het belang der maatschappelijke orde, in *Nederland*, zijn kan, dat twee vijfde gedeelten der bevolking, met ter zijde stelling van het regt, hardnekkig van de ambten, waardigheden en bedieningen worden uitgesloten? Kan het onregt dan de orde schragen? Wij willen het onze protestantsche medeburgers gevraagd hebben: kan onregt, met smaad vergezeld, aan twee vijfden der bevolking duurzaam aangedaan, hulpmiddel zijn tot het in stand houden van den Staat? Zal daardoor

eerbied, liefde, voor de bestaande orde van zaken aangekweekt worden? Zal de eendragt, zoo noodzakelijk in dezen tijd, bewaard blijven? Wij mogen hier nog eene andere vraag bijvoegen: is het in het belang van het algemeen, dat de Staat van de diensten, welke hem Katholieken bewijzen kunnen en willen, beroofd blijft? Men zal wel niet durven beweren, dat de algemeene zaak, in *Nederland*, zoo uitstekend bestuurd is; maar die ze bestuurden, waren Protestanten. Is het vermetel, als wij zeggen: waren twee vijfde gedeelten der bevolking niet van invloed op de algemeene zaak uitgesloten geweest, dan zou ze welligt minder slecht bestuurd zijn geworden?

Aan onze Katholieke medeburgers zeggen wij: dat de miskenning u niet ontmoedige; dat het onregt u niet verbittere. Er staat een weg voor u open, waarop gij steeds voortgaande, ten laatste een betamelijk deel in de bezorging der landszaken verkrijgen zult. Die weg is niet degene waarop men kruipt, waarop men vleit en kuipt, waarop men zich jegens zijne godsdienst onverschillig toont, en protestantsche of althans niet-katholieke *air's* aanneemt; die weg is ook niet degene, waarop men scheldt en raast; maar het is de weg van kunde en burgerdeugd. Munt uit, en gij zult u noodzakelijk gemaakt hebben. Gij weet wel, dat deze woorden geen verwijt voor u zijn; neen, maar zij zijn eene aansporing. Munt uit; het is voor u niet genoeg kundig te zijn, maar gij moet uitsteken in kunde; het is niet genoeg goede burgers te zijn, maar gij moet uitstekende burgers wezen. Munt uit, en het geprangde Vaderland zal u roepen om uit zijn nood gered te worden. Daar is voor u, sedert de Grondwets-herziening en met haar de regtstreeksche verkiezingen tot stand kwamen, meer gelegenheid dan voorheen om te toonen wat gij voor

het Vaderland wilt en zoudt kunnen zijn. Laat die gelegenheid niet ongebruikt. Een ander middel, voor u zoo bruikbaar als voor ieder ander, is de drukpers. Dat geene te groote zedigheid u terughoude van uwe denkbeelden over de aangelegenheden des lands openbaar te maken; wat zijne stoffelijke belangen betreft, kunt gij ten minste zoo goed slagen als anderen; en wat de morele en intellectuele belangen, wat het hachelijk vraagstuk van het zoogenaamd pauperisme aangaat, daar kunt gij beter in slagen; want, met de leer der Katholieke Kerk doorvoed, zijt gij in het bezit van onwankelbare beginselen, van onbedriegelijke waarheden; gij deelt in den schat der Kerk, welke alleen het ware begrip van maatschappelijke orde bezit, omdat zij alleen de ware begrippen van vrijheid en gehoorzaamheid en van liefde bewaard heeft. Honderd andere gelegenheden bieden zich aan, om te toonen wat gij voor het Vaderland kunt en wilt zijn, om door geheel *Nederland* de overtuiging te verspreiden, dat niet slechts de Grondwet, maar dat daarenboven uwe hoedanigheden, uw ijver, uw verstandig en onbaatzuchtig streven, u eene onafwijsbare aanspraak geven op de deelneming aan het bestuur der landszaken.

Maar wilt gij u verzekeren van een bestendigen voortgang op den weg, u hier gewezen, dan moet gij uwe pogingen VEREENIGEN, dan moet er onder u eene algemeene ZAMENWERKING zijn. *Vae soli!* Wij kunnen thans al het nuttige, al het noodzakelijke van deze vereeniging tot zamenwerking niet uit een zetten; maar dit zal toch aanstonds door ieder gevat worden: wanneer in een land van drie millioenen inwoners, hetwelk zich door inwendige zwarigheden in grooten nood ziet, en onder welks bevolking de uiteenloopendste en tegenstrijdigste meeningen, veelal uit

eigenbelang geboren, omtrent de redding gekoesterd, en gedreven worden, wanneer in zulk land een millioen der bevolking, zich zelve van haar heilig doel — redding des Vaderlands — wel bewust, in eensgezindheid uitroept: *wij willen!* dan is het lot diens lands van dat oogenblik af beslist. — Niemand vermoede, dat wij er toe op willen wekken, om in de plaats der Protestantsche overheersching eene Katholieke overheersching in te voeren; 't is onze overtuiging, dat het streven daarnaar slechts schande en ongeluk over de strevenden zou kunnen brengen; wij zouden daarenboven de eersten zijn om hem, die dit ondernemen wilde, een verrader te noemen. Wij willen geen overheersching hoegenaamd; maar wij willen een welvarend Vaderland, waar orde, vrijheid, regt en mededeelzaamheid heerschen, waar het welzijn van allen, binnen de perken van regt en pligt en vermogen, ernstig behartigd wordt.

Hier besluiten wij onze wenken. Wij herhalen, wat we in den aanvang van ons opstel gezegd hebben, dat we namelijk geenerlei volledigheid beoogden. De maatschappij is verwoest, omdat zij afgevallen is van het christendom; er is geene redding voor de maatschappij tenzij door het christendom. Dit waren onze hoofdgedachten. Het overige zijn wenken omtrent hetgeen, bijzonder ook in *Nederland*, gedaan of gelaten moet worden, opdat het christendom de maatschappij werkelijk redde. Moge het geschrevene althans hier of daar een ernstig nadenken veroorzaken, en bij velen een edelmoedig besluit uitlokken!

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. R., THANS MED. DR. TE R.

DERDE BRIEF.

Het dichtstuk dat wij 't eerst gaan toetsen is de *St. Paulus Rots.* Om het naar behooren te waarderen, moeten wij vooraf den aard van 't onderwerp, het doel dat de dichter zich voorstelde, en de eischen der kunst kortelijk herinneren.

Het onderwerp is een geheel op zich zelf staand feit, de niet zeldzame ramp eener schipbreuk, het verzeilen van het Nederlandsch barkschip *Jan-Hendrik* op de *St. Paulus Rots*, aan welke klip het gedicht zijn' naam ontleende. Dat ongeval wordt verhaald of liever beschreven. 't Geldt dus het beschrijvend verhaal van de toedragt dier ramp, van het individuele en onderlinge leven dier schipbreukelingen, zoo als het zich in en na die oogenblikken vertoonde; en dit behoort als zoodanig tot die orde van betrekkingen, die wij, in tegenstelling van de openbaarhistorische, de *huiselijke* genoemd hebben. Doch die ongelukkigen hebben een beroep, een' stand en zijn burgers van een' Staat: ook deze betrekkingen dienen uitgedrukt, terwijl hun zedelijk karakter en hun godsdienstige zin, vooral in zulk een toestand, zich krachtig en eigenaardig en op het verscheidenst zal openbaren. De *personen* nu zijn hier, behalve den passagier en den scheepsheelmeester, allen zeelieden, onder welke, ook zonder eenige verdichting,

de bejaarde stuurman met zijn zoon en de scheepsheelmeester bijzondere opmerking verdienen. Hun *vaderland* is het onze. Van *godsdienst* was het achttal in de sloep, (gelijk blijkt uit het dagverhaal van den opperstuurman bl. 190), protestant; de overigen worden door den auteur waarschijnlijk voor zoodanig gehouden.

Het doel des dichters, dat ons den rampspoedigen bootsman der oudheid in 't geheugen voert,

merså rate naufragus assem
Dum rogat, et pietâ se tempestate tuetur (1),

dat doel is: deelneming en belangstelling voor den zeemansstand op te wekken, waarbij de *Evangelie-dienaar*, naar hij ons verzekert, in de bearbeiding der stof ook *zijner roeping* is indachtig geweest. «Zoo iets mij de hope «inboezemt,» zoo verklaart de schrijver aan het einde zijner wel wat ootmoedige voorrede, «dat dit Dichtstuk «door het beschaafde Publiek niet geheel ongunstig zal «ontvangen en beoordeeld worden, het is veel minder de «poëtische waarde, welke ik daaraan waag toe te kennen, «dan de bewustheid: dat ik, door de keuze van dit onder«werp, een' greep midden uit onzen tijd en ons eigen«aardig volksleven heb gedaan;» [gelief, mijn vriend, mede op die woorden te letten.] «dat ik, deelneming en «belangstelling voor den zeemansstand vragende en op«wekkende, eene snaar heb aangeroerd, die zelden of

(1) JUVENAL. Sat. XIV, 301; HOR. A. P. 20; PERS. Sat. I, 89. — «Het was mij eene streelende gedachte, — zegt de heer TER HAAR, «en te regt, — dat ik door deze uitgave, zoowel aan den opper«stuurman als aan den scheeps-doctor, — voor hetgeen beiden hij «deze schipbreuk hadden verloren, — eenige geldelijke vergoeding «zou doen geworden.»

«nimmer in ons Vaderland weigert geluid te geven; ein-«delijk, dat ik, mijner roeping als Evangelie-dienaar in-«dachtig, ook in dit Gedicht dien godsdienstigen toon heb «aangeslagen, die nog altijd bij het grootste gedeelte onzer «Landgenooten een' gelukkigen weêrklank vindt» (bl. xi).

Daarbij moet ik uwe aandacht vestigen op 'tgeen de auteur reeds vroeger in zijne voorrede zeide: «dat de «aanschouwelijke voorstelling» dier schipbreuk «te dieper «in het gemoed zou grijpen, juist omdat zij *waarheid* en «geene verdichting behelsde» (bl. vi). In hoeverre er nogtans aan verdichting plaats gegeven zij, kunt gij naauwkeurig weten uit de aanwijzing op bl. vii en viii derzelfde voorrede en hier en daar uit de aanteekeningen. Nog zijn wij door den dichter gewaarschuwd, dat hij, om geene bijzondere personen te kwetsen, met de uiterste kieschheid en omzigtigheid heeft moeten te werk gaan. Vervolgens hebt gij het zelf zeker niet voorbijgezien, dat de schrijver door *ooggetuigen* en door het dagverhaal van twee hunner naauwkeurig is ingelicht, en dat hij eindelijk in die schipbreuk als in de geschiedenis van het voorgeslacht den vinger Gods wil opgemerkt hebben.

Dien ten gevolge laat het *ware* en het *goede*, in welker hoogste uitdrukking wij het *schoon* meenden te vinden, zich hier genoegelijk verwachten. 't Is ons beide uitdrukkelijk aangekondigd.

Wat vordert nu de kunst overeenkomstig het onderwerp, het doel en de aldus toegezeide behandeling der schipbreuk op de *St. Paulus Rots?*

Zij treedt hier op in 't beschrijvend verhaal eener gebeurde waarheid, van een feit, dat daarom reeds uit den aard der zaak, dat om de belofte des dichters, en ook wijl het vrij algemeen bekend was, getrouwe voorstelling

vorderde; waarbij niettemin de oude regel gelden bleef:

> Publica materies privati juris erit, si
> Non circa vilem patulumque moraberis orbem (1).

Want ofschoon dat feit als feit onveranderlijk en door hem naar waarheid te vermelden is, kan hij het echter door de inkleeding eenigzins onder die tint vertoonen, welke hij voor zijn doel het wenschelijkst acht. Hij is hier bijna in 't geval van den kunstenaar, die een eenzaam, hecht kasteel niet verbouwen, maar van rondom met vindingrijken aanleg moet versieren, en het hier van blijder licht en leven, ginds van ernstiger schaduwe en stilte omgeven zal. Hij heeft dat *doode, verleden* feit in 't *leven* te roepen en *tegenwoordig* te stellen; plaats, tijd, omstandigheden, maar vooral de personen, daarin betrokken, te veraanschouwelijken; ik moet *ooggetuige* worden van die ramp; ik moet die ongelukkigen zelven in de verschillende toestanden voor mij zien; de eigen taal vernemen, die toen opwelde uit het innigst van 't gemoed; hen beluisteren wat zij klaagden in zich zelven, wat tot hunne lotgenooten; wat angstkreet daar opging tot Hem, die met de zijnen is in het hart der golven, en ze gaslaat ook op de onberbergzame *St. Paulus Rots*.

Die beschrijving mag en kan zich dan niet bij uitwendige natuurtooneelen bepalen, maar moet zoo veel meer het innerlijke leven uitdrukken, als de geest boven het stof, de ziel boven de zinnen gaat. Die uiterlijke toestanden, die zinnenwereld, hoe schitterend ook geschilderd, is te weinig geest, is te laag en vlugtig leven, om eene redelijke en onsterfelijke ziel met hare oneindige vermogens te bevredigen. In de *St. Paulus Rots* moesten

(1) Hor. A. P. 131.

daarenboven de gemoedsaandoeningen, niet alleen om het doel dat de schrijver op het oog had, eene voorname plaats innemen, maar ook om den bijzonderen toestand, die de schipbreukelingen zoo digt bij het andere leven als aan de oevers der eeuwigheid had gevoerd.

Zulk een beschrijvend verhaal moet daarom boven alles en in alles *waar* zijn: waar niet enkel de voorstelling der *gebeurtenis* zoo als zij geschied is, maar *waar* ook de *inkleeding* in dien zin, dat ze of historiesch getrouw, of waarschijnlijk en natuurlijk zij; *waar* en geeigend het *gevoel* in de verschillende gemoedstoestanden en aandoeningen; *waar*, eigenaardig *waar* de uitdrukking van den *stand*, de *karakters*, het *zielelijden*, het *zedelijk* en *godsdienstig* gevoel dier rampzalige schipbreukelingen.

Die waarheid van voorstelling, van inkleeding en gevoel zullen wij, u ten gevalle, eerst en meer uitvoerig onderzoeken; doch op de tweede plaats moet zoodanig verhaal, — 't is schier onnoodig het op te merken, — een en geheel, zich vruchtbaar ontwikkelend, helder, beknopt, snel, levendig, belangwekkend zijn, en immer, immer klimmen, soms in stouter en krachtiger toon zich verheffen. Ik zou deze hoofdvereischten van een *goed plan*, oorzaak en gevolg beide der gevorderde waarheid van voorstelling, inkleeding en gevoel, den *waren*, *levenden gang* der gebeurtenis en van hare beschrijving mogen noemen. En dat plan, waarin de kunstenaar de mate zijner scheppingskracht laat kennen, zal en moet ontspringen en geboren worden uit de gloeijende ombelzing der uitverkoren stof. Hetzij dan die ombelzing meer door den geest, door de verbeelding, of door 't gevoel, of door die vermogens te gader geschiede: liefde, die ook hier vereent, hier ons vereenzelvigt met het onderwerp, on-

eindige schoonheidsliefde doet die zielsvermogens opvlammen en zich verheffen, en wel het eerst en hevigst dát vermogen waarop het onderwerp zelf van natuur het eigenaardigst zal werken. Hier nu moest die wreede toestand eener schipbreuk met hare gevolgen, waarin de dood zijne gillende offers reeds aangrijpt, of ze schijnt te sparen om hen nog langer te folteren, hier moest die verschrikkelijke toestand *gevoeld*, en nog eens diep *gevoeld* worden. En dan rijst op eens dat feit met toedragt en gevolg *levend* voor den ontvlamden geest; dan zal de ontroerde dichter van zelf de meest belangwekkende, soms de eenvoudigste omstandigheden kiezen; bijzondere toestanden, die aan het ongeluk een *eigen* tint geven, doen uitkomen en voor die ongelukkigen, ons *bepaald* en *eigenaardig* aanschouwelijk gemaakt, een meêgevoel, een deernis opwekken, die het hart van den hoorder of lezer met hen doet zamenkrimpen van angst of wegsmelten van vertedering; met hen doet lijden, jammeren, bidden, versmachten van verlangen. Hij zal, gelijk de heer TER HAAR dit voorschrift, van den redenaar sprekende, zoo dichterlijk inkleedde:

> Hij zal, als 't heilig vuur zijn lippen aan komt raken,
> De borst van d' eigen gloed doen blaken,
> Doen slaan en golven naar den golfslag van zijn taal (1)!

Wat stoute kontrasten van zwakheid en sterkte, van menschelijke verlatenheid en goddelijke nabijheid, van moedeloosheid en vertrouwen, van gehechtheid aan 't leven en verachting des doods, van zelfzucht en opoffering bieden zich dan aan! Wat levende, sprekende tooneelen, met eenige gelukkige, uit de *natuur* bespiede trekken te

(1) De taal der Schilderkunst. 1839.

schetsen, stellen zich dan als van zelf voor den geest des waarachtigen dichters:

> Verbeelding vliegt in vlam, en spiegelt, beeld voor beeld,
> De zielsbeweging af, die door zijn aders speelt (1);

het zal de schildering worden in hare hoogste kracht, tot levend tafereel, tot ὑποτύπωσις, διατύπωσις verheven. Ook heeft de heer TER HAAR de vijf deelen, waarin zijn dichtstuk gesplitst is, zangen of *tafereelen* genoemd.

Maar is nu in de *St. Paulus Rots* aan deze *hoofdvereischten* van 't beschrijvend verhaal, want ik noemde ze nog niet allen, is daaraan, zoo als men 't van een gevierd dichter verwachten mag, genoegzaam voldaan? De toepassing der beide door ons voorop gezette vorderingen zal u het antwoord geven.

Voor uwe regtbank, liefste vriend, die dán alleen een gunstig oordeel hebt voor poëzij, als ze in den glans der waarheid zich vertoont, zal dit zoo geroemd gedicht geen onverdeelde bewondering, ik vrees zelfs, niet altoos gereede verschooning vinden. Want *waar* vooreerst, 't werd reeds meermalen opgemerkt, *waar* is het feit zelf, het historische feit niet voorgesteld. De ramp is naar 't verhaal van den Scheepsheelmeester (bl. 134), en van den Stuurman (bl. 133, noot), aan niets anders toe te schrijven dan aan schuldig pligtverzuim: men was kort te voren gewaarschuwd en er op bedacht, dat men dien nacht de welbekende *St. Paulus Rots* moest voorbij varen. De dichter daarentegen stelt de schipbreuk als een geheel onvoorzien en niet te voorzien ongeluk voor, en gebruikt een dubbeltal keurig uitgewerkte vergelijkingen, die echter, zonder die onwaarheid reeds niet geëigend genoeg, mij

(1) BILDERDIJK, *Winterbloemen*, de Kunst der Poëzy.

nu geheel ongepast toeschijnen. Immers, 't zij in 't voorbijgaan opgemerkt, de vergelijking, zal ze niet ijdel wezen, moet minstens het vergelekene of verhelderen, of verfraaijen en verrijken, of versterken, of soms ook afsluiten; want zóó slechts voldoet zij of het verstand, of de verbeelding, of 't gevoel, of komt onze eindige natuur te gemoet, die van tijd tot tijd verademing en een afgesloten, bepaald rustpunt behoeft. Dikwerf vereenigt zij dat alles en grijpt den ganschen mensch aan.

Hier verduisteren, verkleinen en verzwakken niet alleen die vergelijkingen de vreeselijk-verheven kalmte van dien heilloozen nacht, maar zij vertragen den waren gang van 't verhaal, zonder rust of verademing of eenige spanning te geven, en zijn te onaangenamer om de velerlei voorstellingen, die dan, ongelukkig genoeg, weder dadelijk volgen. Lees en oordeel:

Ach! 't is uw blijdste dag geweest.
Hoe 't scherpziend oog vooruit moog staren —
Niet één, die 't schrift der toekomst leest,
Of ons haar neevlen op kan klaren.
Een handpalm scheidt u van de baren,
Een dunne plank van 't grondloos diep,
Dat nimmer op uw zeereis slaep,
Maar grommend steeds om offers riep:
Toch slaapt ge en droomt van geen gevaren!
Zóó huppelt aan 't Javaansche strand,
Met argloos uitgestrekte hand,
Het speelziek kind den vlinder na,
Die, dartlend over 't bloemenbed,
Op 't blad van een *Magnolia*
Zijn waaijers vouwt en openzet,
Maar ziet de zwarte boomslang niet,
Die tusschen 't loof haar zwadder schiet. —
Zóó slaapt, van geen gevaar bewust,
De Hindoe aan Bengalen's kust,

Maar hoort de twijgen ritslend kraken,
En ziet (ô ijzingvol ontwaken!)
Een' tijger, die op prooi belust
Den vuurblik van zijn vlammende oogen
Strak houdt geveld, en onbewogen
Hem aanstaart, die zijn vóórklaauw rekt,
En 't bronzig lijf, eerst laag gestrekt,
Hoog opkrult tot een reuzenwrong,
De lengte metend voor zijn sprong.
Ach, 't vuur nog in de wolk verborgen,
Scheurt ras als bliksem 't zwerk van één,
En tusschen 't heden en het morgen
Bruist ligt een zee van jamren heen (1)!

Wel verre van schadelijk te zijn, doet deze driedubbele vergelijking al het onverwachte van de ramp krachtig uitkomen, zal welligt de dichter beweren; en wij zeggen: iets onvoorziens zeker duidt de onbemerkte boomslang, die tot zijn sprong gereede tijger, iets verborgens de nog in de wolk verscholen bliksemschicht aan; maar op veelerlei wijze is iets onvoorzien, en hier is het onvoorziene der schipbreuk van een' gansch anderen aard dan in die vergelijkingen wordt geschilderd: *dat* ontzettende van *dat* gevaar en *dien* toestand wordt er, het laatste beeld uitgenomen, niet *eigenaardig*, niet *bepaald*, niet *grootsch* genoeg in aanschouwelijk gemaakt. Had ik, om door eenig voorbeeld mijne meening te verduidelijken, eene onbedachte, jeugdige krijgsbende gezien, die met meer of minder schuld op het punt is van in eene hinderlaag te vallen en door een' onedelmoedigen vijand te worden

(1) Ik word gedrongen, hier dadelijk op te merken, dat ik deze twee laatste verzen zoo krachtig gedacht als geschilderd en diep gevoeld beschouw. Hoe vol van *waarheid*, vooral in dien toestand, is elk woord van die twee *schoone*, ik zou haast zeggen, *verheven* dichtregelen. Het voorgaand tweetal bereidt deze kernspreuk ook waardig voor.

vermoord: dan zou de ware toestand van 't scheepsvolk meer geëigend voorgesteld, hunne meerdere of mindere schuld naar waarheid aangegeven en bepaalder en hooger gevoel in ons zijn opgewekt. Maar gindsche vergelijkingen treffen het eigenlijk middenpunt van 't vergelekene weinig of niet. En waarlijk, schier verbijsterd wordt gij, als dezelfde rots, reeds bij een slang, bij een tijger, bij het vuur in de wolk vergeleken, in eene bonte en vreemde menigvuldigheid, die wij voor geen rijkdom willen eeren, een spooksel wordt met breede vlerken, een veelhoornig monster met schubbig lijf en geeselende staart, en dan nog eens een sterk gebouwd kasteel, en wederom een citadel,

Een citadel, met trans en muur,
Bestookt door *nimmer zwijgend vuur*,
Waar rustloos op wordt storm geloopen,
Maar zonder dat *het golfgeklots*
Lunet of ravelijn kan sloopen,
Ligt dreigend dáár ST. PAULUS ROTS!

gij ziet het: vuur en water bruischen dooreen in die overspannen, welligt zeg ik juister, niet eens opgewekte verbeelding; want die laatste regelen hebben al den schijn, dat zij hoogst bedaard werden te zamen gepast.

Wilt gij meer proeven, dat de dichter niet altoos van den waren toestand genoeg doordrongen, en daardoor zelfs beneden het feit gebleven, of onware schilderingen heeft geleverd: zie vooreerst dan, een weinig verder, het tweede tafereel, waar de levendigheid en de spanning des dagverhaals van den stuurman en scheepsheelmeester slechts ten halve zijn teruggegeven. De eerste zegt: «de stuurman «op het dek springende riep terstond uit: ««ô God, dat ««is te laat!»» daar hij de branding tegen de rots aan kon «hooren. Hij wilde echter nog eene poging doen om het

«schip te wenden, en schreeuwde uit al zijne magt: ««Aan lij het roer! Los de kluiver en fokkeschoot!»» hetwelk dan ook werkelijk gelukte. «De laatste voegt er «bij»: Het schip loefde goed op. Juichend riepen sommigen: ««Het loopt vrij! Het loopt vrij!»» Wat heeft de heer TER HAAR voor dien alles beslissenden, verpletterenden uitroep des *stuurmans:* «ô God, dat is te laat!» wat voor het sprekende: «uit al zijne magt»; wat voor die mengeling van gevoel, dat zoo ijselijk als zeldzaam kontrast: dat sommigen op het punt zelf van te vergaan reeds juichen in hun behoud? In plaats van den *stuurman* spreekt eerst *de dichter* en vervolgens een ongekende «*de ander:*»

Dáár staan ze..... ô God! 't is reeds te laat!
De hoop op redding ging verloren;....
. . . . . .
Dáár staan ze.....
. . . . . .
En *de ander* schreit den Hemel aan:
«ô Heer, behoed ons, wij vergaan!»

Dan laat hij den stuurman spreken, en voor dat krachtige, schilderende: «uit al zijne magt» heeft hij:

Toch was er op den bodem één,
Die nog op redding dacht, *naar 't scheen.*
Niet door het golfgeraas te smoren,
Als van een held in 't slagrumoer,
Zóó laat des stuurmans stem zich hooren.

Ware die vergelijking gepreciseerd van een gelijk *uiterst* gevaar, waarin een magtig bevel de moedelooze strijders tot eene laatste poging roept, zij zou voor dien toestand geëigend en schoon zijn; nu is zij te onbestemd en ongepast. Voor dat hartverscheurend gevoel der schepelingen,

die bij den gapenden afgrond juichen van hoop, voor dat hoogst dichterlijk kontrast is er niets, niets teruggegeven, maar dan moet gij weêr toeven bij eene lange, sierlijke, met zelfbehagen uitgewerkte vergelijking van de schichtig wendende kiel bij een schichtig steigerend ros, waarna het schip persoon wordt en kreunt, en de personen zelven genoegzaam worden vergeten en zwijgen.

Ook onwaar, en onedel daarbij, is mij het beeld van den ééne die nog aan boord was van het wrak en Neêrlands vlag wil redden, welke hij om zijne lendenen windt,

> En voor het echte zeemansbloed
> En 't Hollandsch hart is 't denkbeeld zoet,
> Dat, zoo hij wegzinkt vóór den wal,
> En in de diepte smoren moet,
> Die vlag zijn *lijkhemd* worden zal.

Potgieter heeft hetzelfde beeld, maar kiescher gebruikt in de *Tesselschade* 1840, Rijkdom, bl. 34:

> Al had die vaan mijn lijkkleed moeten wezen:

men vergeeft het den aldaar ingevoerden spreker, dat hij in zijne opgewonden liefde zich aldus laat hooren. Grootsch werd dat zelfde beeld bij ten kate:

> De zon verschrikt, waar ik verschijn,
> . . . . . .
> De lentewind houdt op te wemelen,
> 't Geboomt schijnt rood als bloed te zijn,
> En een onmeetlijk wolkgordijn,
> Een lijkkleed! overtrekt de hemelen!....
> Een lijkkleed!.... ô bedekte 't mij!
> . . . . . .
> Al moest daarna de wilde orkaan
> Mijn stof naar Oost en Westen strooijen,
> Ik nam verrukt die doodswade aan (1)!

(1) Bij 't beoordeelen dezer stoute uitdrukking gedenke men, *wie* hier spreekt en *waar* ter plaatse: 't is die groote verharde wereld-

Maar op die zoete gedachte aan dat *lijkhemd* passen wij toe wat de heer TER HAAR (bl. 41) van 't zeevocht zingt,

> Dat walglijk zout en bitter smaakt,
> En pas geslorpt, wordt uitgebraakt;

en teregt merkt hier de oordeelkundige POTGIETER aan, 'dat Janmaat het kleinood der vlag zeker vuriger aan den vijand dan aan de golven betwist.

Nog zijn er andere voorbeelden van valsche inkleeding en figuren in deze tafereelen te vinden, als op bl. 91, waar de dichter over den stuurman, die te *Ceara* hulp ontvangt, in dezer voege juicht:

> Doch dáár — dáár stond de grens van 't lijden,
> Dáár wenkte hem de kroon na 't strijden
> En wuifde 't hoofd, van 't zwerven moê,
> Verkoeling met haar palmtak toe.

Hoe een kroon na 't strijden wenkt, dat stelt zich de verbeelding voor; maar als de kroon het hoofd, van 't zwerven moê, *verkoeling toewuift met haar palmtak*, dan weigert zij dat valsch en nietig spel langer te volgen.

Zoo is de beeldspraak op bl. 101 onwaar en gekunsteld, als de dichter, met de reddende bootslieden en de laatste schipbreukelingen *op de St. Paulus Rots* schijnbaar begaan, ach, zoo koud! aan de *golven* toeroept:

> Buigt golven thans uw hoofd gedwee,
> En draagt hen, tot ze een ligplaats vinden,
> Op ingedoken schoudren meê!
> Wie ginds verschenen zijn tot redding,
> Zij *duiken paarlen uit uw diep;*
> Maar schooner paarlen, dan uw bedding
> Ooit voor de kroon van vorsten schiep.

---

zondaar, die den Godmensch op zijn kruisweg ruste weigerde en Hem beschimpte; die te sterven wenscht, doch naar goddelijk vonnis niet rusten noch sterven mag: 't is AHASVERUS op den *Grimsel.*

En wat dunkt u van deze apostrofe aan de *St. Paulus Rots* (bl. 106), waar de zanger zich tot de lyrische verwarring wil opwinden, en, weder met vergelijking van de vergelijking, van de klip een geharnast ruiterbeeld schijnt te maken:

Hef midden uit de baren,
Als zwarte rookpilaren,
Uw *kruin*, St. Paulus Rots!
Blijf dáár, ô Steenkolos!
Terwijl de zonnevonken
Zich kaatsen op uw *schonken*,
Als een *kuras van staal*,
In 't hart der zee geklonken
Op 't *voetstuk van metaal!*

zijne verbeelding schijnt zich in deze figuur te verlustigen: bl. 38 was reeds

de borst
Dier rotsen met een ijsren korst
Als harnas van metaal omschorst.

Gelijk meermalen op de *rots*, zoo stieten wij bij den aanhef reeds op de Morgenlandsche kust, die, zegt de dichter,

Weêr 't eerst, hoe fel de nood moog prangen,
De vrees voor donkrer toekomst bant,
En 't drukken van de veer ontspant
Door 't oopnen van uw goud-tresoren;
Die, als ge uw kielen zendt naar 't West,
Voor 't laatst een matten straal doet gloren,
Die ons van vroegre grootheid rest!

Dat drukken van de veer, door 't openen van goud-tresoren te ontspannen, moet ons het *prangen* en ontgaan van den nood aanschouwelijk maken!

Daar echter het *beeldende* zijner voorstellingen over 't geheel niet den meesten blaam verdient, zullen wij hierbij niet langer toeven, maar overgaan tot eene andere en mij dunkt wel de hoofdfout van dit dichtstuk: het gebrek namelijk aan *gevoel*. Maar uiterst zelden ontmoet gij plaatsen, waarin zich het diep getroffen gemoed laat hooren; hier en daar, ja, eene poging, wij hebben er reeds ontmoet, die u veelal koud laat; terwijl het niet onduidelijk is, dat de dichter, zelf dit gemis wel eenigzins bewust, het door middel van rhetorische wendingen, toespraken en declamatien heeft zoeken aan te vullen. Ik zal u eenige redenen aangeven, die dit gebrek aan gevoel, waarop reeds mijn eerste schrijven u verwees, genoegzaam zullen bewijzen en verklaren.

Op de eerste plaats heeft de dichter door *zijne* voorstelling der schipbreuk het spel van vele hartstogten, die het gansche verhaal hadden kunnen bezielen, ongelukkig doen verdwijnen. Ware die ramp ook als het gevolg opgevat van *schuld*, 't zij grooter of kleiner, van meer of minder personen: wat strijd en mengeling van opwellende driften, weder door stand en leeftijd gewijzigd, wat diepe verscheidenheid van karakters, van zedelijke en godsdienstige stemming had zich dan in den voortgang der gebeurtenis ontwikkeld. De gansche voorstelling zou daardoor eene meer gemengde en fijner tint verkregen hebben. In 't geheel is het te veel physische worsteling tegen het element, te weinig morele gebeurtenis en intrigue. Was hiervoor bij de schipbreuk zelve minder plaats gelaten: op de rots, in de sloep was het verblijf pijnlijk en langdurig genoeg om het onderwerp van dien kant in schoone tegenstellingen uit te werken. Zoo had de dichter menigen dag, waarvan wij nu niets hooren, hoogst belangrijk ge-

maakt; zóó, gelijk hij beloofde, een godsdienstigen toon kunnen aanslaan.

't Laat zich ten andere dan ook verwachten, hoe, uit dit gebrek aan menschelijke, morele daad, de personen wel te weinig gespecialiseerd, geindividualiseerd, te weinig gekarakteriseerd zijn, en dien ten gevolge geen of slechts een vaag belang zullen wekken. Zelfs de stuurman en heelmeester, die, gelijk hun persoon het medebragt, het meest spreken en handelen, zijn ons enkel in algemeene omtrekken en het zorgvuldigst als getrouwe bijbellezers aangeduid. Van den laatste wordt (bl. 54) met eene kwijnende omschrijving gedicht, dat hij arts is en niets meer. Van den stuurman vernemen wij, dat zijn zoon zich met hem aan boord bevindt; van de overige schepelingen hooren wij slechts zeggen *de een, de ander:* geen enkele wordt ons in zijne specialiteit geteekend; geen wonder derhalve, dat jegens hen geene bepaalde, geene levendige belangstelling in ons wordt gaande gemaakt, en er over heel het kunstig maar onbezield tooisel van het dichtstuk eene kille schittering verspreid ligt als van 't bloemenspel op de grillig-bevrozen vensterglazen. Lees nog eens, om u daarvan te overtuigen, het wederzien van den stuurman en zijn' zoon, die door hunne scheiding eene soort van intrigue uitmaakten en een bijzonder medelijden verdienden, laat het u niet koud, en maakt het u niet ontevreden? Het wederzien anders, dat de ziel zoo diep en dubbel treft, en, door in een levendig en zeker tegenwoordig de indrukken te vereenigen van wat er verleden is, ons als een oogenblik schenkt van die eeuwigheid die ons alles wedergeeft. En vraagt gij mij, wat ik van de uitbreiding denk, welke de dichter aan die plaats in den derden druk gegeven heeft: *mij* is zij onverdragelijk van koude ge-

moedelijkheid. Daar «ontmoet ge een pas hereenigd paar «van de aan den dood ontkomen schaar, te lang — hoe «naauw in 't bloed verbonden — gescheiden, maar die «thans elkaâr aan eigen haardsteê wedervonden:»

Een Vader, wien een jongeling
Het eerst aan 't *bonzend* harte ving;
Die voor Gods wonderbaar geleide
Zijn' eersten dank- en *jubeltoon*
Geknield deed opgaan tot Gods troon,
En toen hij snikkend *Amen* zeide,
Op nieuw zijne armen openbreidde,
En tranen van verrukking schreide,
In de armen van zijn' Zoon!

Hoe is het *u* bij dien jubeltoon en bij dat nadrukkelijk *Amen?* Dunkt u niet, dat de prediker TER HAAR in dezelfde temerige en al de redelijke sentimenteliteit vervalt, welke ook BORGER niet altoos wist te vermijden, die insgelijks met dat *Amen* heeft gespeeld:

't Heb echter krachts genoeg, al hikt de heesche keel,
Om met gebogen hoofd mijn *Amen* uit te spreken.
Ja, *Amen!* goede God!.....

't Is eene valsche gematigdheid van gevoel, die uit eene oppervlakkige verstandelijkheid, welke gevoelig zijn wil, geboren, en daarom ook bij de Deisten en inzonderheid bij ROUSSEAU wordt aangetroffen.

Gij begrijpt, vervolgens, reeds, dat aan de gezegde ongenoegzaamheid van zedelijke daad, die aan de personen individualiteit en belangwekking ontneemt, evenzeer het eenzelvige en onbezielde te wijten is hunner woorden en gespreken, die zelden uit het harte tot het hart gaan. En laat zich toch niet in ons spreken de grondtoon van 't gemoed karakteristiek en krachtig, en in de taal der harts-

togten het volst en diepst vernemen? Drukken wij niet daarin onze persoonlijkheid in alle rigtingen en wijzigingen het levendigst en verscheidenst uit? In die gesprekken dan zal de dichter van zijn kunsttalent doen blijken, of hij de diepten van 't menschelijk gemoed is ingegaan; en van een dichter, die zegt ook als Evangelie-dienaar zijner roeping indachtig geweest te zijn, mag en moet men die zoo noodzakelijke kennis wel degelijk verwachten. En toch durf ik beweren, liefste vriend, dat de dichter der *St. Paulus Rots* maar zeer schaarsch den toon van een waar, natuurlijk, zuiver, godsdienstig gevoel wist aan te slaan. Gij ten minste zult geheel rhetorische apostrofen en uitweidingen, die in 't gedicht niet ontbreken, gij zult gezochte toespelingen op den bijbel en zekere sprake *Kanaän's* niet met echt dichterlijk en godsdienstig gevoel verwarren; in die rhetorica mogen zich de oningewijden verlustigen; het laatste is met de straks genoemde sentimenteliteit eigen aan het Protestantisme. Ga met mij, ter nadere toetsing van 't gevoel, de gesprekken der vijf tafreelen eens door.

Het eerste heeft er geen. Het tweede laat (bl. 28) stuurman en zoon spreken, en nog eens (bl. 30) den stuurman alleen. Maar zijn beider woorden eenvoudig, natuurlijk genoeg? Is het *waar* voorgesteld, zoo als het (naar de Aant. bl. 116) *waar* geschied is. Ik weet niet of het aan mij schort, waar in dien schoonen tweestrijd tusschen vader en zoon, die onuitsprekelijk verteederend konde wezen, grijpt mij geen innige *pathos* aan; ik blijf koud; en 't schijnt mij meer 't gekunsteld werk van 't geheugen dan wel van 't diep bewogen hart te zijn. Na vader en zoon, die op het krakend wrak ieder oogenblik kunnen vergaan, in zulk een bedaarden toestand te hebben geschilderd, dat de eerste

ons aan den vader deed denken, dien wij bij TOLLENS in de hut van *Nova Zembla* 's avonds rustig nêergezeten vinden, laat hij beiden, nu zij op het punt zijn van huu leven gered te zien, aldus spreken:

«Nu gij, mijn kind!»
««Nu gij, mijn Vader!»»
«Neen, vlugt, en red u 't eerst aan 't strand!
«Reeds is de giek weêr sterk bemand;
«Ik weeg het zwaarst.... Ik blijf aan boord.»
««En ik met u!»»
is 't wederwoord,
««'k Verlaat u niet, maar blijf u bij.»»
«God zegen' u, mijn Zoon, het zij!
«Hij zal het bidden niet beschamen,
«Dat voor mijn kind ten hemel klom;
«Of sterven wij, wij sterven zamen!»

En heeft deze taal des stuurmans, waarvan wij slechts een gedeelte afschrijven, niet iets langdradigs, iets preekachtigs:

«Wie onzer, die op 't schuimend bed
«Dier golven stout zijn voetzool zet,
«Om van 't verdek naar 't strand te wandelen?
«*Één was er, één, maar die was meer*
«*Dan allen, die dat kon.... de Heer!*»

Wat een contemplatie in zulk een oogenblik!

In het derde tafreel (bl. 45) treft ons die jonge doode aan verre kust; maar is die toespeling op RESPHA (II Reg. XXI, 10) niet geheel in strijd met onze zeden en ons gevoel? en is dat «*goeden nacht!*» 't welk de dichter er bijvoegt, voor die moeder natuurlijk en gepast?

Maar zoo uw droeve Moeder 't wist,
Zij zat hier dagen lang te weenen,
Zij hield hier bij uw lijk de wacht,
En joeg van 't aas de vogels henen,
En zeî u snikkend: goede nacht!

En heeft eene echt-godsdienstige, eene christelijke moeder een zoodanig en geen hooger gevoel dan haar hier wordt toegekend? Godsdienstiger ten minste in *haren* toestand is de moeder, die ons HORATIUS (IV Carm. V, 9) voorstelt:

Ut mater juvenem, quem Notus invido
Flatu Carpathii trans maris æquora
Cunctantem spatio longius annuo
  Dulci distinet a domo,
Votis, ominibusque, et precibus vocat,
Curvo nec faciem littore demovet.

Den scheeps-kapitein en den stuurman worden (bl. 50, 51, 53) eenige passende woorden in den mond gelegd; maar wat de vlag daar in 't wappren toeroept schijnt ons even gezocht, als hetgeen (bl. 56) op de klip de wanhopige spreekt, die in zijne lang- en luid-gillende razernij geen medelijden wekt; doch bovenmate koud en gemaakt is mij de schijnbaar hoogst-teedere vermaning, welke de dichter aan dien waanzinige toevoegt op de *St. Paulus Rots*, en die tot overgang hem strekt op den naderenden regen:

Ontzinde! zwijg, of hef uw klagten
  Tot God, die 't al verzorgend leeft,
  Die voor het lam, dat blaat en beeft,
't Gesnerp der winden wil verzachten,
Die aan den uitgeputte krachten
  En 't hongrend muschken voedsel geeft.
Hij schenkt de tranen aan bedroefden,
  Hij schenkt aan 't smachtend bloemken dauw,
En zoudt gij meenen, zwaarheproefden!
  Dat u die God vergeten zou?
Blikt opwaarts! in het dampig Zuijen,
Dáár stijgt een wolk, dáár drijven buijen,

De zon schuilt weg, het zwerk wordt zwart!
Dáár valt een drop — dáár stroomt de regen!
De Hemel geeft voor vloek u zegen
En smelt van deernis met uw smart!

Dat de dichter die ongelukkigen als tegenwoordig toespreekt, zullen wij wel niet afkeuren; maar hij moet dan ook in zijn spreken zich op zulk een afstand niet plaatsen; want de toon is er in van eene zedeles, die iemand houdt na het hooren van een hem geheel vreemd voorval. En het laatste vers, waarop de regen meesterlijk beschreven wordt, behoort in de daad tot de hooge poëzij; maar klinkt hier wat luide als verhooring van den vloek eens waanzinnigen. Doch welk een naamlooze weemoed vervult ons, als wij in MILTON, bij 't volvoeren der doodelijke erfzonde, *den betrekkenden hemel eenige droeve droppelen* zien *weenen:*

Sky lour'd; and, muttering thunder, *some sad drops*
Wept at completing of the mortal sin
Original (1).

Van datzelfde uur zong onze VONDEL reeds vóór MILTON:

De lucht betreckt allengs,
de hemel treurt in rouw (2).

Welken indruk verder maakt op u het slot van het derde tafreel? Daar spreekt (bl. 59), op het gezigt van den regenboog, een vlag-guirlande uit licht geweven, er één, die vaak aan 't krankenleger stond, maar thans, meer dan ligchaamssmart te heelen vindende, zijn' broederen raad en troost wil geven (bl. 55), daar spreekt de scheeps-heelmeester op de rots:

terwijl hij rijst met drift
En d' arm houdt naar de wolk geheven:
«Leest, Broedren, 't zielvertroostend schrift,
«Dat dáár Gods vinger heeft geschreven!

(1) Parad. lost. IX. (2) LUCIFER, Ve Bedrijf.

«'t Is 't handschrift van des Eeuwgen trouw;
«'t Voorspelt behoudnis, redding, leven,
«Na zóó veel kommer, angst en rouw! —
«Neen, dempt dien kreet der razernije!
«Houdt aan in 't stil geloofsgebed!
«'t Is meer dan hoop — 't is Profecye:
«Gij sterft hier niet maar wordt gered!»

't Is een geoefend ziekentrooster waardig! wenschtet gij als geneesheer zóó te hebben georeerd? De heelmeester doet zich in zijn natuurlijk en gevoelig verhaal karakteristiek en allerbeminnelijkst voor; en wij herkennen hem niet meer in die zwarte, kerkelijke samaar, die de dichter hem heeft aangetrokken.

De alleenspraak van des stuurmans zoon op de rotspunt, waarmede het vierde tafreel begint, heeft den toon van een Ode: 't is de dichter die spreekt, en niet de persoon die ingevoerd wordt. En den heer TER HAAR treft bijzonder het verwijt dat aan onze meeste dichters kan gedaan worden, dat zij de *dramatische* poëzij weinig verstaan. En mag die monoloog godsdienstig heeten? Heeft die zoon dan geen enkele bede voor zijn' ongelukkigen vader?

Met de woorden des stuurmans in de sloep (bl. 65) kunnen wij ons vereenigen, en met die arme bootsgezellen voelen we deernis. Maar glimlacht ge niet weder onwillekeurig bij dat koel-meewarige: *Zij garen al hun kracht — de braven!* en bij 't geen hunne naar het verdwijnend schip uitgestrekte armen als smeekten: «*Ai keer!*» en bij de declamatie op het: «*Terug, terug weêr naar de rots!* waar de dichter op zijn snuivend paard regt rhetoriesch doordraaft, gelijk hij 't vroeger (bl. 25) bij de schipbreuk zelve deed op datzelfde geliefkoosde *Terug!*

De toespraak van den stuurman en passagier (bl. 68–71) verzoenen ons eenigzins met het gevoel des dichters: daar

spreekt de natuur meer hare eigen taal; *Zarphat's* weduwvrouw is er eigenaardig herdacht, eigenaardiger dan NOACH's duif op *Ararath* in de toespraak op bl. 81—82. En zeer schoon is (bl. 77) het tooneel van den vader, die 's nachts zijn' zoon meent te hooren: het heeft iets geheimzinnigs, iets diep-treurigs, het doet ons aan:

De stuurman waakt slechts; neêrgezeten
Bij 't roer, houdt hij 't bereeknend oog
Gevestigd op den starrenboog,
Of hij der heemlen ruim wil meten (1).
Hij murmelt binnensmonds een lied:
«Hij, Israels Wachter, sluimert niet!»
Maar breekt soms af en staart in 't ronde,
Alsof hem iemand fluistrend riep;
Dan buigt hij 't hoofd, dan zucht hij diep,
Dan voelt hij 't steken van zijn wonde,
Blikt opwaarts naar des Eeuwgen troon,
En stamelt zacht: «ô red mijn' zoon!»

Doch zoo gij nu al deze woorden en toespraken eens vergelijken wilt met het journaal des stuurmans, en vooral met zijn verhaal op bl. 180, dat mij de tranen in het oog deed springen, en dáár bl. 172 en 181 den passagier hoort, dan erkent ge met mij: dát is natuur, dát is gevoel: de poëzij heeft het zelden overtroffen, meermalen niet eens geëvenaard. Zegt ge misschien: zoo gemeenzaam mag de dichter niet laten spreken, ik moet dat toegeven; maar dan kome de vindingrijke kunst te hulp; zij veredele die taal, zonder ze minder eenvoudig, minder natuurlijk te maken.

---

(1) Vergelijk met deze regelen de niet minder schilderachtige plaats bij APOLL. III, 744, waar de schepelingen in zee opzien uit het schip naar het Beergestarnt en den Orion:

οἱ δ' ἐνὶ πόντῳ
Ναῦται εἰς Ἑλίκην τε καὶ ἀστερας Ὠρίωνος
Εἰράων ἐκ νηῶν κ. τ. λ.

Daarin is de heer TER HAAR niet gelukkig geslaagd. Zelfs die korte uitroepingen op bl. 83 en 84 zijn in 't eenvoudige prosa nog veel treffender meêgedeeld; en dat verlangen naar regen op de rots (bl. 160), ook in de sloep overgebragt, loopt waarlijk in 't uitsporige, als de wensch, dat in plaats van een' schoonen starrenhemel eene hevige donderbui mogt losbarsten, den dichter nog niet sterk genoeg is en hij die in de sloep zijn laat zuchten:

«Ach! dat er regen daal!
«Zij 't onweêr vreeslijk en geducht,
«Zoo slechts *met elken bliksemstraal*
«*En losgebarsten donderknal*
«*Een druppel nederval!*»

«Ongelukkig knal-effect!» zeggen wij den heer POTGIETER na, en geen gevoel.

In 't vijfde tafreel eindelijk wijst de stuurman met eenige voegzame woorden de rots aan; doch op de rots, als de schipbreukelingen er niet meer zijn, houdt hij eene rede, die voor dien toestand verre van eenvoudig is, en in dat

Dank, lof en eere,
Uw nooit volprezen goedheid, Heere!

galmt al weder de toon van den plegtstatigen kansel. Daarentegen is de taal van den schepeling, die uit zee het noodsein op de rots ontdekt, zeer natuurlijk; en natuurlijk ook het wederwoord en de aandoening van den scheepsvoogd, die met schrik de ontroering,

't Verandren van zijn trekken ziet,
En zelf op nieuw de rots bespiedt.

Maar moet gij nu niet instemmen, liefste vriend, dat het dichtstuk kwijnt uit gebrek aan gevoel? Bij de schipbreuk, op de rots, in de sloep, bij de wederontmoeting, overal treedt de dichter, de sierlijk beschrijvende dichter op den voorgrond, terwijl de lijdende ongelukkigen zelven te weinig uitkomen; niet persoonlijk genoeg, niet karakteristiek handelen, ons in hunne taal niet bepaald zijn aanschouwelijk gemaakt. Ook daarin, zoowel als in de voorstelling en inkleeding der gebeurtenis, gelijk getoond is, ook daarin, — en dit is geen geringe blaam, — missen wij maar al te dikwerf natuur, missen wij WAARHEID. En nu wij onder dit opzigt de tafreelen u ten gevalle zoo uitvoerig hebben beschouwd, zullen wij korter zijn in onze aanmerkingen over de andere door ons gestelde hoofdvereischten van het beschrijvend verhaal. Verwacht dit in een volgenden, die niet zoo onverschoonbaar lang als deze brief zal uitblijven.

Uw vriend,

P. T. A. *Pr.*

VERSCHEIDENHEDEN.

PROTESTANTSCHE ASSOCIATIEN.

Meermalen werd het, in *Nederland*, ernstig ter sprake gebragt, dat het oprigten eener katholieke vereeniging, tot afwering van de protestantsche aanvallen, niet alleen wenschelijk, maar hoogst noodig was. Ten dezen aanzien is thans het gevoelen der katholieke Nederlanders één, wanneer men die weinigen ter zijde laat, welke, — of omdat zij de protestantsche aanvallen niet gevoelen en niet kennen, of omdat zij die onmagtig achten, of omdat hun geloofsijver ontbreekt, — de noodzakelijkheid van zoodanige vereeniging *in twijfel trekken:* want haar vlak weg *loochenen*, dat doet niemand meer. En hoe is het ook mogelijk die noodzakelijkheid te ontkennen, als ieder dag ons nieuwe bewijzen levert, dat in ons land onderscheidene protestantsche associatiën bestaan, welke door allerlei, vaak ook onedele, middelen het Katholicisme trachten af te breken en de Katholieken te benadeelen? Mogen wij, Katholieken, het bij de gewone middelen van verdediging laten blijven, als onze bestrijders geheel ongewone middelen van aanval bezigen? Moeten wij niet de listen en lagen, onzen zwakken broeders en zusters gelegd, trachten te ontdekken en te verijdelen? het lage proselytisme, dat op den nood der armen speculeert en gewetens voor geld koopt, te schande — en vooral — schadeloos maken? Moeten wij elkander niet ondersteunen, als een gedeelte onzer landgenoten, voor zooveel zij kunnen, ons alle genot van het maatschappelijk welzijn onthouden, ontnemen? Moeten wij ons niet tot onderlinge verdediging naauw aan een sluiten, organisch verbinden, als wij, in ons vaderland, vereenigingen zien ontstaan, wier strekking, ja, wier soms erkend doel het is, ons te bederven, ons arm te maken, ten einde

alleen welvarend en rijk te zijn? Is er, in het bereik der menschen, een ander middel, dan dat van vereeniging, om aan zulke aanvallen het hoofd te bieden? Nogmaals, derhalve, dringen wij er op aan, dat er eene katholieke vereeniging tot stand worde gebragt, welke zich ten doel stelt, om den Katholieken tot schild te strekken, niet slechts op het politiek, maar wel degelijk ook op het socieel terrein; want men zie het niet voorbij: niettegenstaande het gemis van zekere politieke regten en vrijheden kan men nog leven; maar als men buiten de maatschappij gestooten wordt, dan moet men sterven. Nu, niet slechts het eerste, maar inzonderheid het laatste — ons uit te sluiten van alle broodwinning en met er tijd van alle bezit — hebben sommige protestantsche vereenigingen op het oog, terwijl zij al dadelijk van den ligchamelijken nood onzer armen en van hunnen rijkdom zich bedienen om ons broeders en zusters, bijzonder vader- of moederloozen, te ontstelen, ten einde ons getal te verminderen en het hunne te doen aangroeijen.

Wij zijn door vriendelijke mededeeling, waarvoor wij hier dankzeggen, in de gelegenheid gesteld, om eene bijdrage te leveren, tot het doen kennen der strekking en der werking van protestantsche associatien. Wij bezitten namelijk een exemplaar: *Kort verslag van den Staat en de werkzaamheden der Protestantsche vereeniging, onder de zinspreuk:* CHRISTELIJK HULPBETOON; *van 1°. January tot ult°. December* 1847. Dit verslag, beslaande 27 bladzijden druks, is geteekend: *'s Hertogenbosch, Augustus* 1848. *Het hoofd-bestuur der Protestantsche vereeniging, onder de zinspreuk:* Christelijk Hulpbetoon. G. A. VAN LIMBURG BROUWER, *President.* C. W. PAPE, *Vice-President.* J. G. BETZ, *Secretaris.* Van dit verslag zullen wij hier een verslag geven, opdat ieder leere wat wij, Katholieken, te wachten hebben van de protestantsche associatiën hier te lande; opdat ieder begrijpe, dat niet wij den vrede verstooren, als wij eene krachtig georganizeerde vereeniging tegen die, onverdraagzaam aanvallende, vereenigingen overstellen; opdat het wereldkundig zij, en door de

historie aan het nageslacht vermeld worde, dat in *Nederland*, in het midden der negentiende eeuw, de Katholieken, om niet slechts hunne politieke regten en vrijheden, maar inzonderheid ook om hunne middelen van bestaan, te beschermen, tegen de aanvallen van protestantsche vereenigingen, genoodzaakt zijn geweest, zich tot eene afzonderlijke vereeniging te constitueren.

Zie hier ons verslag van het *kort verslag*, waar wij eenige aanmerkingen bijvoegen.

I. *Staat der vereeniging.*

In de 33 Departementen, welke ten vorigen jare gevestigd waren (zoo berigt het *kort verslag*), is het getal leden met 257 vermeerderd, niettegenstaande de Departementen *Abcoude*, *Almelo*, *Dordrecht*, *Eindhoven*, *Geertruidenberg*, *Gorinchem*, *Groningen*, *Heusden*, *Kuik*, *Limburg*, *Middelburg*, *Nijmegen*, *Schiedam*, *Utrecht*, en *Vucht* in zielental verloren, terwijl, ten gevolge van het bedanken der meeste bestuursleden, en de aansluiting van vele leden der gemeente *Kuilenburg* aan het Departement *Kerk-Avezaath*, het Kuilenburgsch Departement geheel vervallen en tot eene sectie is teruggegaan. De voornaamste aanwinst van leden had plaats in het Departement *'s Gravenhage*, alwaar het getal van 1760 tot 2939 geklommen is. Deze aanwinst was de vrucht van eene opwekkende circulaire, rondgezonden, zoo aan de protestantsche huisgezinnen, waar geene leden der vereeniging waren, als aan die, waar in sommigen reeds tot het lidmaatschap waren toegetreden.

De hier bedoelde circulaire zal wel geene andere zijn dan die, welke geteekend was:» *'s Gravenhage* den 24 September 1846. Bestuurders van het Departement *'s Gravenhage* der Protestantsche vereeniging onder de zinspreuk: Christelijk Hulpbetoon. Namens dezelve, F. DE GREVE, *Voorzitter*. M. A. HARTMAN, *Secretaris*;» en welke is medegedeeld en beoordeeld in *de Katholiek* D. X. N°. 12 (December 1846.) Wij

durven onze lezers vragen het daar gezegde nogmaals na te slaan.

Het hoofd-bestuur zulk een goed gevolg van die circulaire ziende, en ook elders iets dergelijks bespeurd hebbende, raadt dezen maatregel, als beproefd, der Departementen, inzonderheid in grootere steden, aan.

Als nieuwe Departementen worden opgegeven: het Departement *Delft*, met 592 leden, Secretaris de WEd. heer W. VAN WESTHREENE, te *Delft;* het Departement *Sneek*, Secretaris de WEd. heer H. VAN STEENWIJK. — Nieuwe Sectiën zijn tot stand gekomen te *Aardswoud* en *Heemstede*, in *Noord-Holland;* te *Kuilenburg*, in *Utrecht (?);* te *Assen* in *Drenthe*. De Vereeniging telde met ult°. December 1847.

Departementen	34	met leden.	13455
Sectiën	60	» »	1084
		Te zamen . . .	14539 leden.

Zoodat het getal der leden, sedert 1846 met 856 was vermeerderd.

II. *Werkzaamheden der vereeniging.*

a.) Van hetgeen tot godsdienstige en zedelijke vorming van Protestanten, door de vereeniging bedoeld, is gedaan.

Daarvan wordt opgegeven, als volgt: 1°. Verspreiding van kleine geschriften, tot aankweeking van Evangelische kennis en godsvrucht en tot verhooging van belangstelling in het Protestantisme; verspreiding van eene groote menigte *Traktaatjes;* uitreiking van *Bijbels*, benevens *Psalm-* en *Gezangboeken*. — 2°. Het houden, in het Departement *Zutphen*, van *Bijbellezingen* voor jongelieden uit den geringen stand, die reeds belijdenis van hun geloof afgelegd hebben. Hun getal beliep 60. Dit voorbeeld staat te *Kampen* gevolgd te worden. — 3°. Het houden, te *Groningen*, «van katechizatie voor Roomschen, die hunne eigene «overtuiging volgende, van de Roomsche tot de Protestantsche

«kerk wenschen over te gaan, of voor Protestanten, in gemengd «huwelijk met Roomschen levende. Deze katechizatie heeft.... «de meest gewenschte resultaten opgeleverd.»

«Ook in andere Departementen heeft men het belang van dezen «maatregel gevoeld en tot deszelfs in werking brenging besloten. «Te *Amsterdam*, *Dordrecht* en *Rotterdam* toch zijn katechizatiën «opgerigt, uitsluitend voor dezulken, die op goede gronden (hm!) «*hunne begeerte te kennen geven*, om van de Roomsche tot de «Protestantsche kerk over te gaan. Ook te *Zutphen* zal men «daartoe overgaan, zoodra zich personen, voor welke deze kate- «chizatie bestemd is zullen voordoen. Te *Arnhem* is de gelegen- «heid opengesteld, tot het ontvangen van godsdienstig onderwijs «voor kinderen uit gemengd huwelijk, gelijk men aldaar ook «eene kleine bijdrage heeft toegezegd, tot het geven van gods- «dienstig onderwijs in de gevangenis.

Te *Amsterdam* wordt daarenboven gezorgd, «dat, waar zulks «in gemengd huwelijk aan te raden is, uit hoofde der gevaren, «waaraan de Protestantsche leden des gezins zijn blootgesteld, «op voegzaam uur en dikwijls met het beste gevolg, in de «woning der belanghebbenden, godsdienstig onderwijs gegeven «wordt. Bovendien beijvert zich dat Bestuur, om aan het ver- «langen der ouders of van eenen Protestantschen weduwenaar «of eene Protestantsche weduwe, om overeenkomstig de be- «staande billijke bepalingen, hunne, in de Roomsche Kerk «gedoopte kinderen, op het doopboek der Protestanten over- «geschreven te krijgen, zoodra mogelijk te voldoen, terwijl «alsdan voor die kinderen, welke in de termen vallen, onder «medewerking der respectieve Besturen, de *Diaconie- of zondag- «scholen* geopend worden, of hun plaatsing op wijk-katechizatiën «wordt bevorderd, en zij bij het overlijden der ouders, «door de belangstelling der Diakenen, in het weeshuis worden «opgenomen, waarvan het afgeloopen jaar meer dan één voor- «beeld heeft opgeleverd.»

Uit het *sub.* 3, gezegde, zal men nu ontegensprekelijk er-

kennen, dat *de Vereeniging onder de zinspreuk:* CHRISTELIJK HULPBETOON, inderdaad het proselieten-maken op het oog heeft, — iets wat zij anders ontkent, — en dat zij daarbij vooral jagt maakt op de kinderen uit gemengde huwelijken geboren — iets dat de Protestanten den Katholieken, inzonderheid den Priesters, als een gruwel plegen toe te rekenen. — Wij zullen, om deze proselieten-jagt te beter te doen uitkomen, de orde van het *kort verslag* hier even verlaten, en wat vooruitgrijpen om het voornaamste over deze zaak bij elkander te plaatsen. — Onder dezelfde l^a^. *a* vinden wij nog het volgende: «Ten laatste heeft «het plaatsen van kinderen, voornamelijk uit gemengde huwe«lijken, op scholen, waar zij voor den invloed der Propaganda» (verstaat gij 't, lezer?) «beveiligd zijn, ook dit jaar wederom een «punt van ernstige zorg voor het Hoofd-bestuur en de Depar«tementale Besturen uitgemaakt. Het getal der op deze wijze «verzorgde en voor ons kerkgenootschap behoudene» (voeg in: *en aangewonnen*) «kinderen, kan.... niet naauwkeurig worden «opgegeven. Het schijnt dat der vorige jaren weder overtroffen «te hebben. Behalve in de ten vorigen jare genoemde Depar«tementen, was men in het afgeloopene, ook te *Schiedam* op «deze wijze werkzaam, en allerwege, waar zich de gelegenheid «daartoe aanbiedt, maakt men van dezen maatregel, als uitne«mend geschikt tot beveiliging» (voeg in: *en uitbreiding*) «van «het Protestantisme, gaarne gebruik.»

Onder de verdere letters *b*, *c*, *d*, vinden wij bijzonderheden van dezen aard, waaruit het blijkt, dat het voorname middel van *Hulpbetoon*, om in de gemengde huwelijken tusschen beide te komen en zieltjes te winnen, op welke de *Vereeniging* bare *godsdienstige en zedelijke vorming* (l^a^. *a*) kan toepassen, GELD is. Onder letter *d* lezen we dit: «In onderscheidene Departe«menten, heeft men, behalve door het plaatsen op Protestant«sche scholen van kinderen, bedoeld bij het voormelde sub. «*litt. a*, ook dit jaar weder, door het geheel of gedeeltelijk op «zich nemen van de kosten der opvoeding, in gevallen, waar

«de tusschenkomst der Vereeniging gebiedend gevorderd werd, «aan de bereiking van het doel van CHRISTELIJK HULPBETOON «pogen te arbeiden.»

Dan volgen opgaven van zoodanige tusschenkomst te *Arnhem*, te *Amsterdam* en *Zutphen*, zonder uitdrukking van getal; te *'s Gravenhage*, waar *zeven* kinderen in een Diakonaal-gesticht geplaatst werden; te *'s Hertogenbosch*, waar *twee* kinderen in het weeshuis der Hervormden besteed werden, terwijl men zich van het *derde*, door geld, verzekerde; te *Leiden*, waar men in het Protestantsche weeshuis *vier* kinderen uit *Delft* deed opnemen; te *Andelst* (Ring *Elst*, prov. *Gelderland*), waar het Hoofd-bestuur *f* 50 verstrekte, tot te gemoetkoming in de verzorging van *twee* ouderlooze kinderen, uit gemengd huwelijk geboren. Wij zullen niet beweren, dat al deze kinderen in de Katholieke Kerk gedoopt waren: het *kort verslag* geeft ten aanzien van sommigen het tegenovergestelde te kennen; maar wij zullen toch hier herinneren, dat de *Vereeniging*, volgens hare eigene getuigenis, ook gezorgd heeft, dat kinderen, in de Katholieke Kerk gedoopt op het doopboek der Protestanten werden overgeschreven! Wij zullen daarbij nog deze regels afschrijven, waarmede de afdeeling onder *litt. d* geopend wordt: «In de «eerste plaats mogen wij hier wederom met blijdschap vermel«den, dat de maatregel, door het Departement *Groningen* ge«nomen, ten aanzien van het *toezigt in gemengde huwelijken* en «het *kranken-bezoek*, ook in het afgeloopen jaar boven ver«wachting goede vruchten heeft opgeleverd. Menig gezin zag, «door hartelijke toespraak aan het krankbed, of door verkon«diging des zuiveren Evangeliums in deszelfs midden, een harer «leden, door Priesterlist of bedreigingen van de Protestantsche «Kerk afgedwaald, uit overtuiging tot dezelve terugkeeren; en «menigen huisvader of huismoeder, door de uiterlijke praal der «Roomsche Kerk verblind, werden de oogen geopend voor het «licht der waarheid, zoodat zij zich ontsloegen van het juk, «door Roomsche Priesters hun te voren opgelegd.»

Wat zegt men van *zulke* pr selieten-jagt?.... en wat van zoo liefelijke wijze van uitdrukking? — Nu hervatten we wederom de orde van het *kort verslag*.

Onder letter *a* wordt 4°. dan medegedeeld, wat de *Vereeniging* heeft bijgedragen voor *Godsdienstige Leesbibliotheeken*, te *Groningen*, *Maastricht* en *Arnhem*; wat aan onderwijzers of onderwijzeressen, te *'s Hertogenbosch*, *Maastricht*, *Grevenbicht*, *Sittard* en elders in *Noord-Brabant* en *Gelderland*. 5°. Nu volgt eene opgave van *stukjes* en *traktaatjes*, door eene commissie uit het Hoofd-bestuur ter verspreiding aanbevolen. Om strekking en geest van *Hulpbetoon*, inzonderheid ook met het oog op de proselieten-makerij, nader te leeren kennen, schrijven wij eenige titels uit de lijst van 23 *stukjes* en 28 *traktaatjes* over.

Stukjes. *Waarom hebt gij de Roomsche Kerk verlaten*, te *Amsterdam* bij SEPP, 1842. De commissie voegt er de aanmerking bij: «voor ons doel als regtstreeks gemaakt.» — *De Paus en het Evangelie;* door J. J. MAURETTE, uit het Fransch, te *Amsterdam*, bij de ERVEN ONDER DE LINDEN. — *De beeldtenis van Maria in den hemel* (zonder opgave van jaartal of drukker.) — *Het Heidensch Rome* van M. ROUSSEL, toegelicht en uitgebreid. Te *Rotterdam*, bij VAN DER MEER, 1841. —

Traktaatjes. *Afgoden en Beeldendienst.* — *Een woord van herinnering, bij het afleggen van de belijdenis des geloofs.* — *Is uwe kennis van Christus de ware?*

b. *Giften* en *voorschotten*, welke ons in het afgeloopen jaar zijn verstrekt geworden.

Onder dit opschrift wordt vermeld, dat een aantal van ruim 180 huisgezinnen, benevens eenige afzonderlijke personen, uit de fondsen der *Vereeniging* geholpen is; dat aan giften werd verstrekt eene som van omstreeks *f* 3000,00; aan voorschotten, renteloos of tegen eene geringe rente, eene som van *f* 8000. Men begrijpt, dat deze sommen als toevallige baten moeten beschouwd worden, en dat daar onder de contributie der 14539 leden niet begrepen is. *Hulpbetoon* heeft derhalve over een niet

gering bedrag kunnen beschikken. En in welken geest zijn die sommen gebruikt? Dit kan eenigermate opgemaakt worden uit de volgende woorden, welke de medegedeelde vermelding vergezellen. «Menig ambachtsman en winkelier, die, door de concurrentie en tegenwerking der Roomschen, was achteruitgegaan, «is daardoor tot betere omstandigheden gebragt; menige weduwe in staat gesteld, om hare kinderen..... naar den wensch «haars harten, in de belijdenis der Protestantsche Kerk op te «voeden; menig behoeftige gesteund tegen de verzoeking, om «door gebrek afvallig te worden en gewapend tegen de aanbieding van tijdelijk voordeel, aan welke het bij den bekenden «ijver der Roomsche Propaganda niet ontbreekt.....»

Men ziet het duidelijk: *pecunia nervus belli;* het Protestantisme, in *Nederland*, staaft zijne leeringen met gouden en zilveren bewijsredenen.

Nu volgen bijzonderheden, waaruit wij er slechts weinige aanstippen. In *Noord-Braband* werd.... «aan een *schoenmaker*, «tot uitbreiding zijner schoenmakerij en tot bevestiging van zijn «bestaan, in eene genoegzaam uitsluitend Roomsche streek, een «voorschot van ƒ 150,00, tegen eene maandelijksche aflossing «van ƒ 1,00; — en aan een neringdoenden *man*, tot tegemoetkoming in oogenblikkelijke ongelegenheid en ten einde hem, «bij vele Roomsche concurrentie, in de uitoefening van zijne «broodwinning staande te houden, een renteloos voorschot van «ƒ 75,00, terug te betalen in twee halfjarige termijnen. Te «'s *Hertogenbosch* alleen, dat middelpunt van Roomsche woelingen, vond de Vereeniging gelegenheid, aan 31 huisgezinnen «en personen.... hulp te verleenen.....» «In een onzer *Zuid-Hollandsche* Departementen werd, door tusschenkomst van het «Hoofdbestuur, eene som van ƒ 600,00 verstrekt, als renteloos «voorschot, onder solieden borgtogt en jaarlijksche aflossing van «ƒ 50,00, ten behoeve van zekeren *winkelier*, ten einde hem «in staat te stellen tot het aanvangen eener winkelnering, «welke tot nog toe daar ter plaatse uitsluitend door Roomschen

«gedreven, aan eenen oppassenden en ijverigen Protestant «een allezins voldoend bestaan beloofde»..... «In een der ste«den van *Noord-Holland* had het aldaar gevestigd Departe«mentaal bestuur gelegenheid, een persoon, die als het slagt«offer van Jesuitenlist van elders overgekomen en door *Unitas* «was aanbevolen, in vereeniging met die Maatschappij, door «een voorschot van *f* 50,00 voort te helpen en voor den «invloed der partij die hem belaagde, in veiligheid te stel«len; gelijk het ook, bij vele andere hulp, heeft medege«werkt, insgelijks door een voorschot van *f* 50,00. ter «verkrijging eener som van *f* 200,00, benoodigd om eene «weduwe, met hare dochter tot de Protestantsche belijdenis «overgegaan, en wier zoon op de doop registers der Her«vormden is overgeteekend, eene affaire te bezorgen»....

Voorbeelden genoeg om de strekking en werking van ***Hulpbetoon*** te kenschetsen.

c. Wat in het afgeloopen jaar ..... tot het verkrijgen of behouden van eigendom voor Protestanten gedaan is.

Onder dit opschrift geschiedt mededeeling van rentelooze voorschotten ten bedrage van *f* 300,00 — *f* 500,00 — *f* 800,00 — *f* 629,00 — *f* 450,00 —, hypothecair of tegen solieden waarborg, met verpligting van jaarlijksche aflossing, tot het aankoopen, in Roomsche streken van *Noord-Braband*, van huizen en aakschepen, of tot het lossen van een hypotheek, ten behoeve eener Roomsche geldschietster gevestigd op een huis.

Daarna volgt de mededeeling van eenige teleurstellingen en van ondervondene ondankbaarheden, en eindelijk, onder letter *d.*, van eenige bijzonderheden, van welke wij boven reeds uittreksels geleverd hebben. Het geheel wordt besloten met eene toespraak aan de Protestanten, waarvan de korte inhoud is: erkent, dat wij, Hoofdbestuur en Departementale besturen, ons uitmuntend van onze taak gekweten, en het doel der Vereeniging voorgestaan hebben; beseft dat het

noodzakelijk middel tot dit doel geld is; dus, Leeraars en Medeprotestanten, geld! geeft en zamelt geld!

Naar aanleiding van het bovenstaande, maken wij nog de volgende aanmerkingen.

De protestantsche associatien in het algemeen, en *Christelijk Hulpbetoon* in het bijzonder, geven onophoudelijk voor, dat zij «niet door veroveringszucht, maar alleen door de zucht om te behouden», geleid worden; het *Kort Verslag* intusschen, ofschoon dat voorgeven alle vermelding van veroveringen verbiedt, draagt de ontegensprekelijkste bewijzen van talrijke pogingen tot het maken van veroveringen, pogingen door de Vereeniging aangewend, of ten minste ondersteund. Daaruit volgt ontwijfelbaar, dat veroveringszucht niet minder dan zucht tot behoud de Vereeniging bezielt, en dat hare strekking en werking inderdaad aanvallend zijn. Wat naam verdient dan het voorgeven, dat men niet wil veroveren, gepaard met smadelijke bejegening der Katholieken, die men van veroveringszucht als van eene misdaad beschuldigt? Wat naam verdient het, anderen hatelijk te maken door hem datgene te laste te leggen, dat men zelf doet, maar veinst niet te doen? De ware naam is huichelarij. Wij, Katholieken, komen er voor uit, dat wij proselieten wenschen te maken; wij erkennen, dat wij het proselieten-maken aanzien als een pligt jegens het geloof, jegens de waarheid, jegens de deugd, jegens God en den naaste; wij belijden een gebod om proselieten te maken in de woorden des Verlossers: «Gaat en onderwijst alle volken»; slechts dit stooten wij, als op zich ongeoorloofd en als ten onzen aanzien lasterlijk, terug, dat wij met geld of andere aardsche goederen de gewetens pogen te verlokken om tegen innerlijke overtuiging aan, uitwendig belijdenis te doen van de leer onzer Kerk; geen Katholiek, die zelf gelooft, kan dit doen, omdat hij boven alles de ontheiliging der Sacramenten, welke door zulken huichelaar gepleegd zou worden, moet voorkomen,

vulgens de uitdrukkelijke woorden van denzelfden Verlosser: «Geeft het heilige niet aan de honden, en werpt uwe paarlen den zwijnen niet voor.» Zoo is ons geloof, zoo belijden en handelen wij; en dat is rond en eerlijk. Maar wat doet Gij! Hoofdbestuur en Departementale besturen van *Hulpbetoon?* Gij roept: geen verovering! en onder die leus treedt men de huizen van katholieke armen binnen, met een boekske, betoogende *de voortreffelijkheid van het Gereformeeerde boven het Roomsche geloof;* dat biedt men hun ter lezing aan, terwijl onder beklag van hunnen nood, de geldstukken rammelen, en als prijs.... waarvoor?.... voor het geweten, vertoond worden. Geen verovering! roept gij; maar gij sticht katechizatiën voor degenen, die van ons tot u willen overgaan, en dat, terwijl het bekend is, dat de overgaanden op geldelijke toelagen kunnen rekenen. Geen verovering! roept gij; maar gij juicht er in, dat het door u gestichte of verrigte krankenbezoek, in menig huisgezin, een lid, van de Protestantsche Kerk afgedwaald, tot haar terug bragt; dat menigen huisvader of huismoeder, door de uiterlijke praal der Roomsche Kerk verblind, de oogen geopend werden. Is dan herovering geen verovering? Gij wilt geen verovering; maar gij rigt een toezigt op over de gemengde huwelijken, vervult uwe diakonale gestichten en weeshuizen met kinderen uit gemengde huwelijken, en doet de in de Katholieke Kerk gedoopte kinderen op de protestantsche doopregisters overschrijven! Neen, neen, als men gewetens koopt, en de overgangen betaalt, dan moet men niet uitvaren tegen proselieten-jagt, dan mag men niet roepen: geen verovering! Wie het doet, hij is overtuigd, dat hij anders handelt en anders spreekt, dat hij het woord misbruikt om zijn ware inzigt te verbergen, om te misleiden.

Eene tweede aanmerking betreft de liefdeloosheid, de onregtvaardigheid, waarmede de Katholieken en zij, die tot hen overgaan, beoordeeld worden, vooral dan in het oog sprin-

gende, als men let op de wijze, waarop over de protestantsche proselieten-makerij en over de overgangen van het Katholicisme tot het Protestantisme gesproken wordt. Deze laatste, namelijk, zijn altijd het gevolg van overtuiging, geschieden altijd uit de reinste inzigten, zonder eenig bijoogmerk, vrij van allen dwang; maar de overgangen tot het Katholicisme zijn immer gevolgen van priesterlist, geschieden altijd om den broode, of zijn afgedwongen. of beoogen ten minste iets ongoddelijks, onedels. — Wanneer een protestantsch toezigt op de gemengde huwelijken in werking wordt gebragt; wanneer het de huizen van gemengde echtelingen binnensluipt en daar den kinderen influistert, dat hun Roomsche vader een afgodendienaar, hunne Roomsche moeder door aanbidding van heiligen en beelden eene roofster is der eere van CHRISTUS; wanneer het den Protestantschen man aanzet om zijner Katholieke vrouw den bijbel, of *stukjes*, of *traktaatjes* voor te lezen, en om op de onthoudingsdagen der Katholieke Kerk zich de beschikking over de kenken voor te behouden, dan is dit alles goed, heilig, prijsbaar; maar wanneer de priester aan den Katolieken man eener Protestantsche vrouw zegt: gij zijt bij God en bij de menschen verantwoordelijk voor de opvoeding uwer kinderen, — of aan de Katholieke vrouw eens protestantschen mans: gij zijt verpligt uwen invloed, als vrouw en moeder, aan te wenden, ten einde man en kinderen tot de kennis der waarheid komen, — dan is die priester een twiststooker, die den vrede des huisgezins verstoort, een man zonder naastenliefde en verdraagzaamheid. — Zijn er ergens onder de bevolking Katholieken, die als bazen een ambacht oefenen of die eene nering drijven, dan heet dat *Roomsche concurrentie*, alsof ze ook niet onderling concurreerden; en de protestantsche baas of neringdoende, wordt dan door die Roomsche concurrentie *benadeeld* (bl. 19 van het *Kort verslag*), als of eene eerlijke concurrentie ooit eene benadeeling (een woord van verdachte betee-

kenis) mogt genoemd worden. Dát zou veeleer benadeeling kunnen genoemd worden, wanneer door eene Protestantsche Vereeniging een protestantsch concurrent, door middel van voorschot en aanbeveling *omdat* hij protestantsch is, ergens wordt ingedrongen, tot groote vermindering der voordeelen van de Katholieken, welke die broodwinning hadden. Dit is althans in de ware beteekenis eene *protestantsche concurrentie*. En dat is evenwel eene geliefkoosde wijze van hulpbetoon bij de Vereeniging: *Christelijk Hulpbetoon*.

Wij zouden meer van dien aard kunnen aanwijzen, om de tweederlei maat en het tweederlei gewigt te toonen, waarvan het *Kort Verslag* zich bedient; doch wij willen liever nog een weinig ruimte besparen voor eenige regels over *het geld ter oorzake des geloofs*.

Hij is verachtelijk die voor geld zijn geweten verkoopt: en die den koopprijs betaalt, begaat eene lage daad. Maar wanneer die prijs ontvangen en betaald wordt voor het blijven in of voor het overgaan tot eene godsdienstige belijdenis, dan is dat koopen en verkoopen des te verachtelijker en des te lager, omdat dan aan éénen kant godsdienstige overtuiging gehuicheld, aan den anderen kant deze huicheling geprovoceerd wordt. De huichelarij in het stuk van godsdienst is veel verfoeijelijker dan in het stuk van zedelijke deugd; want de eerste randt God regtstreeks aan, door van hem te belijden wat men niet van hem gelooft, gelijk de meinedige ook God zelven aanrandt door hem tot getuige van de leugen aan te roepen; de huichelaar in het stuk van zedelijke deugd, daarentegen, vergrijpt zich slechts middelijk tegen God, dewijl de deugd, die hij veinst, God niet tot onmiddelijk voorwerp heeft. Daarenboven toont de deugdenhuichelaar voor de deugd, welke hij in zijn hart geringschat, een uiterlijken eerbied; maar de geloofshuichelaar doet daarenboven het tegenovergestelde, namelijk hij veracht en onteert openlijk hetgeen hij in zijn binnenste voor waar, goed en heilig houdt. De plaats ontbreekt ons

om de boosheid en het verfoeijenswaardige der geloofshuichelarij hier verder uiteen te zetten; maar wie er over nadenken wil, die zal de oplossing vinden van de aan het volk door de ondervinding ingegeven uitspraak: die zijn God verraadt, is tot niets te goed. Dit kan aan de oprigters en bestuurders der protestantsche Vereenigingen, waarover wij hier schrijven, niet onbekend zijn; zij zijn toch doorgaans mannen, welke de godsdienst en de zedekunde tot een voorwerp van gezette studie hebben gemaakt. Maar hoe is het hun dan niet ingevallen, dat de strekking hunner Vereenigingen, die geld bieden om Protestanten protestantsch te houden, en die geld in gereedheid hebben voor degenen, die uit de Katholieke Kerk tot de Protestanten overgaan, noodwendig is, de geloofshuichelarij op te wekken en te bevorderen? Is het bestaan zelf van zulke Vereenigingen, wat voor bedoelingen men overigens bij hare bestuurders en leden veronderstellen moge, is dat bestaan zelf niet eene bekooring tot huichelarij voor de behoeftigen? Zij weten nu toch dat de huicheling hun geld op zal brengen, hun nood zal verligten. De prijs voor hun verraad, voor een verraad dat het voorkomen van godsdienstzin, en van trouw of van heiligen moed hebben zal en als zoodanig zal worden uitgebazuind, ligt gereed. Van noodlijdende en onder den grooten hoop van armen onopgemerkte lieden, zullen zij het voorwerp van bijzondere zorg, van voorkomende oplettendheid worden, en uit hun nood zullen ze worden gered; vleijende woorden zullen hun door aanzienlijke heeren en voorname dames worden toegesproken, terwijl zij uit dezer handen een weekgeld, tot hun onderhoud, of eene grootere som tot instandhouding en uitbreiding van hun bedrijf ontvangen. En voor dat alles behoeven ze niets te doen dan te zeggen: ik ben protestantsch, en te gaan naar de katechizatie en de preek. O die bekooring is sterk! sterk voor lieden, die vaak in godsdienstig en zedelijk opzigt weinig ontwikkeld zijn, en wier geest en hart, door den ligchamelijken nood dien zij

verduren, ter neêrgedrukt wordt. Ik aarzel daarom niet, de protestantsche Vereenigingen, waarvan hier sprake is, aan te zien als instellingen, die den zin voor godsdienst en deugd onder de armen aanmerkelijk benadeelen en, voorzeker onwillekeurig, der ontadeling en ontzedelijking van de behoeftigen in de hand werken.

Katholieken! als wij u oproepen tot Vereeniging, dan is het niet tot eene Vereeniging van zulken aard; dan is het veeleer tot eene Vereeniging die de schadelijke werking der protestantsche Vereenigingen, zooveel mogelijk, voorkomen en verhelpen moet. Alle geveinsdheid, alle huichelarij, inzonderheid in het stuk van godsdienst, moeten door u verfoeid, en door uwe Vereeniging bestreden worden; daarmede zult gij reeds veel gedaan hebben tot afwering der aanvallen tegen uwe Kerk, tegen uwe regten en vrijheden, tegen uwe middelen van bestaan gerigt. Daar zijn nog eerlijke menschen genoeg in de wereld, inzonderheid in *Nederland*, opdat de oneerlijken zich schamen moeten: en is eenmaal de verderfelijke, tot geveinsdheid en huichelarij leidende strekking van *Christelijk Hulpbetoon*, *Unitas* enz. bekend, en erkend door de eerlijke Protestanten, dan zullen die genootschappen van gebrek omkomen, en er zal meer vrede en deugd, minder strijd en ondeugd, in *Nederland* zijn.

MERKWAARDIG ADRES UIT NEURENBURG.

Onlangs is er uit *Neurenburg* aan de in *Ansbach* vergaderde protestantsche Algemeene Synode een adres gezonden van eenen zoo zorgwekkenden inhoud, en waaruit de steeds toenemende ontbinding van het Protestantisme wederom zoo duidelijk blijkt, dat wij meenden de voornaamste gedeelten van dat vreeslijk

document ook onder het oog onzer lezers te moeten brengen.

«Hoogwaardige Algemeene Synode!

«Er wordt geen nader bewijs meer gevorderd, dat gedurende eene reeks van jaren onder de Protestanten zich steeds dringender de behoefte heeft kenbaar gemaakt, om de geloofsformulieren der middeleeuwen met de vorderingen van den tijd in overeenstemming te brengen en te verbeteren..... De laatste omwentelingen in *Duitschland* hebben alle tot hiertoe bestaande hinderpalen (den tegenstand der regeringen) uit den weg geruimd, en wij, van den wensch bezield, dat de Protestansche Kerk, zoo 't eenigzins mogelijk is, niet in partijen uit elkander valle, wij kunnen derhalve niet achterlijk blijven, met aan Uwe Hoogwaardige Algemeene Synode eerbiedig het volgende voor te dragen.»

«Het regt van eene geloofsbelijdenis te verbeteren kunnen LUTHER en zijne tijdgenooten niet bij uitsluiting bezeten hebben. Voorzeker zal men niet bij elk klein verloop van jaren aan het hervormen willen gaan, maar als drie eeuwen zijn voorbij gevaren, waarin de wereld zulke buitengewone vorderingen in alle vakken van wetenschap gemaakt heeft, dan is het wel niet te vroeg, om hetgeen door de wetenschappelijke nasporingen verkregen is ook op het kerkelijk gebied over te brengen; ja eene dusdanige verbetering wordt van eene dringende noodzakelijkheid in het belang der godsdienst zelve, welke gestadig meer en meer van hare waarde en kracht verliest, naarmate, door het toenemen der beschaving, ook de tegenspraak grooter wordt, waarin verouderde geloofsstellingen met de innige overtuiging der tijdgenooten geraakt zijn.»

«De reine leer van JESUS is reeds in de vroegste tijden onder de handen der Heiden-Christenen vervalscht geworden, daar deze, overeenkomstig den aard hunner vroegere denkwijze, in plaats van zich te houden aan de eigene uitspraken van den stichter onzer godsdienst over God en christelijke deugd,

aanstonds de personen die bij de gronding des Christendoms voorop traden, tot hoofdzaak van de nieuwe godsdienst maakten. Jesus werd allengs geheel tot God verheven, in weerwil dat hij nergens in de Evangelien goddelijke vereering verlangt. Ja de eeuwige God zelf moest voor dezen joodschen wijze op den achtergrond terug treden; men buigt tot heden toe in de Protestantsche Kerken het hoofd voor den naam van Jesus, maar niet voor den naam van God; Jesus is de *alpha* en *omega* van alle leerredenen en voordragten; de almagtige God ontvangt op verre na zulk eene vereerende erkenning en aanbidding niet als deze, zeker hoogst vereeringswaardige, maar toch altijd slechts *menschelijke* stichter des christendums. Ook aan zijne moeder werd bijna goddelijke eer bewezen.... en de Apostelen en de eerste belijders werden heiligen, werden zekere middelwezens tusschen God en menschen. Niet de deugdzame handeling, waarop Jesus overal aandringt, maar het geloof aan de Godheid van zijn persoon en aan de werkingskracht van zijn bloed moest genade bij God verwerven en voor de deugd in de plaats treden. God zelf, de algoede God zou alle menschen voor eeuwig *onschuldig* verdoemd hebben, omdat hunne eerste ouders tegen zijn gebod een appel hadden gegeten; Hij, de regtvaardige, zou zijn eenigen, onschuldigen Zoon hebben laten om het leven brengen, opdat de zondaars van zijn geofferd vleesch en bloed eten, en zich op die wijs van zonden reinigen konden! Is dat niet een grof heidendom? — Luther heeft dit grove bijgeloof slechts ten deele weggeruimd, door de Maria- en Heiligendienst en het misoffer af te schaffen; maar van den anderen kant, bevangen als hij was van de grondstellingen zijner augustijner monnikorde, stelde hij nog beslissender vast, dan zelfs de Katholieke Kerk, «dat slechts het offerbloed van Jesus kon zaligmaken,» dewijl hij den mensch alle natuurlijke vatbaarheid ten goede ontzeide..... Genoeg, de godsdienstige overtuiging, gelijk zij in de belijdenis-schriften der Luthersche Kerk is uitgedrukt,

stemt in vele punten niet meer overeen met het bewustzijn van dezen tijd.»

«*Onze tijd verlangt, dat de vergoding van den persoon van* JESUS, *als ook dat het geloof aan 't bestaan van eenen boozen geest, van* SATAN, *en aan een' van 't ouderpaar overgeërfden vloek des menschdoms worde ter zijde gesteld, en het christendom terug gebragt op zyn eigenlijk wezen, op de vereering van* EENEN *God, en de beoefening van christelijke deugd.*»

«Naar den geest van onzen tijd, erkennen wij, de ondergeteekenden, als eeuwigdurende grondwaarheden des Christendoms en als deszelfs eigenlijk wezen;

1. de leer van het bestaan van *eenen* volkomen geestelijken God;

2. de liefde tot God en den naaste als hoogste gebod;

3. de verpligting, naar de meest mogelijke volkomenheid te streven, en God slechts in geest en waarheid aan te bidden, en

4. de hoop op een eeuwig leven.»

«Wij vergenoegen ons niet langer met deze overtuiging, slechts als bijzondere personen bij ons zelven om te dragen, maar wij verlangen, dat zij voortaan kerkelijk vertegenwoordigd worde, opdat we aan de godsdienst weder met vreugde mogen deelnemen, en we ons geweten niet meer behoeven te bezwaren, door onze kinderen deel te laten nemen aan een godsdienstig onderwijs, hetwelk in de hoofdleeringen berust op een bijgeloof, dat bij de meerdere kennis van onzen tijd, niet meer is te regtvaardigen. Het is inderdaad ook eene ernstige en heilige gewetenszaak voor ons, dat we door ons voorbeeld onze medemenschen doen inzien, hoe ze, in plaats van naar God, naar een mensch verwezen worden, die hoe vereerenswaardig overigens, hun nimmer datgene schenken kan, wat zij van hem verwachten als van eenen God.»

Na hier te hebben bijgevoegd, dat de door hen uitgesproken overtuiging, ook die is van het meerendeel der zelfden-

kende Duitsche Protestanten, stellen zij hunnen wensch voor, dat zich binnen den kortst mogelijken tijd eene nationale Duitsche Synode verzamele, welke zich belaste met de hervorming van de leer, en van het geheele kerkwezen, met het ontwerpen van eene nieuwe *agende*, van een nieuwen katechismus, van een nieuw gezangboek, en van een bijbel voor de jeugd, in welken het ongepaste en voor dien leeftijd nadeelige worde achtergelaten.

HOE MEN IN ENGELAND DEN BIJBEL VERSPREIDT.

Memorandum van den 11 April, 1846. — Gelet op de bevelen, voorkomende in H. M. *Reglementen en Orders voor het Leger*, bl. 219, heeft het den Hoofdbevelhebber behaagd last te geven, dat de kommanderende Officieren van Regementen en Dépôts, telken jaren den 1 Januarij aan den Adjudant-Generaal zullen zenden eene opgave onder couvert van het getal Bijbels (uitgave van DOUAY) hetwelk gevorderd wordt ten gebruike van R. K. soldaten van elk regement en dépôt; welke opgaven strekken moet tot informatie en narigt van den eersten Kapellaan *(chaplain)* van de landmagt, en ingerigt moet zijn volgens nevensgaand model (1). Deze opgave wordt gevorderd als bijlage tot het jaarlijks in te leveren verslag van het getal

---

(1) Dit model heeft kolommen die ingevuld moeten worden als volgt: 1°. Getal der in dienst zijn Roomsch Katholieke soldaten, die lezen kunnen en bijbels verlangen te hebben. — 2°. Getal bijbels in het bezit der manschappen. — 3°. Getal bijbels in voorraad. — 4°. Getal der voor de hospitalen gevorderde. — 5°. Dat voor op zich zelven staande soldaten. — Volgt de onderteekening van den kommanderenden officier.

Bijbels, Testamenten en Gebedenboeken (1) enz. die in het bezit zijn van elk regement en dépôt, zooals in de bovenaangehaalde Reglementen voor het leger is voorgeschreven.

(*United Service Magazine*, June 1848, p. 303.)

(1) Officiële der Engelsche Kerk.

BOEKAANKONDIGING.

GEBEDENBOEKJE, TEN DIENSTE DER KATHOLIJKE JEUGD, VOORAL VAN CURAÇAO; door *J. J. Putman*, R. K. Miss. en Pastoor te *S^t. Rosa*; met een voorberigt en gedichtjes van *P. van der Ploeg*, R. K. Pr. en Leeraar in het Seminarie *Hageveld*. Tweede en vermeerderde druk. — *Grave*, ter boekdrukkerij van *J. Witz*. 1849.

Het doel, dat de WelEerw. PUTMAN bij de tweede en vermeerderde uitgave van dit gebedenboekje op het oog had, wordt in het voorberigt medegedeeld. De oprigting van eene School op *Santa Rosa* was sedert lang de wensch van den ijverigen Missionaris. Door de vrome milddadigheid van edelmoedige gevers, en door de medewerking van opregte kindervrienden, is hij eindelijk in staat gesteld, een aanvang met dit belangrijk werk te maken. Of hij er duurzaamheid of ook meerdere uitbreiding aan zal kunnen geven, zal afhangen van de mate der ondersteuning, die hem nu verder door liefdegiften geworden zal. De opbrengsten van dit werkje zijn daartoe geheel bestemd; en dit alléén zal gewis voor velen onzer lezers eene aansporing zijn, om zich dit boekje aan te schaffen. Wie toch zou niet gaarne iets over hebben, om de beschaving zoowel als de godsdienstige opleiding dier arme kinderen te helpen bevorderen? te meer, daar dezen op hunne beurt als zoo vele apostelen worden, die hun min onderwezen ouders, of andere bejaarde negers, dikwerf in de eerste beginselen onderwijzen, of althans het hunne toebrengen, dat het geleerde niet vergeten, maar gestadig herinnerd en onderhouden worde.

Maar om deze reden alléén behoeven wij dit werkje niet

aan te bevelen. Want «het lieve boekje,» zeggen wij met den Weleerw. Schrijver van het voorberigt, «is van dien aard, dat het wel een herdruk verdient.» En mogen er al, zoo als de Eerw. Missionaris schreef, eene menigte van gebedenboekjes voor kinderen in het moederland voorhanden wezen, wij stemmen met hem niet in, dat er «*veel beter dergelijke werkjes*» te vinden zijn. Want «de korte onderrigtingen zijn zoo zakelijk en doeltreffend, en vele gebeden zoo innig en vol zalving, dat ook zij, die den kinderlijken leeftijd reeds ontwassen zijn, het boekje niet zonder geestelijk genoegen zullen gebruiken.» Dat «de Eerw. vervaardiger mede aan oudere kinderen heeft gedacht,» blijkt o. a. uit het onderzoek van het geweten, hetwelk een weinig breedvoeriger en zóó is opgegeven, «dat het te gelijk tot eene handleiding kunne dienen voor die goede kinderen te *Curaçao*, die bejaarde menschen voor hunne eerste H. Communie onderrigten;» en 't welk dan ook van dienst kan zijn, voor meer bejaarden, die er zelven gebruik van kunnen maken. En toch is dat onderzoek met zoo veel kieschheid ingerigt, dat het niet schaden kan, waar het kwaad gelukkig nog niet gekend wordt. Zoo hebben wij ook met genoegen de overwegingen voor *de Kruisweg* doorgeloopen. Voor kinderen zijn zij meer dan voldoende; doch ook voor anderen, vooral voor dezulken die eenigzins aan het inwendig leven gewoon zijn, geven zij ruime stof tot eigen nadenken. Hoe zinrijk b. v. is niet het slot der overweging bij de 13e Statie; wanneer wij het ligchaam van JESUS, als het van het kruis genomen is, in de armen der Moedermaagd zien ontvangen; en dat bleek en misvormd aangezigt beschouwen; die gebrokene oogen; die doorboorde handen en voeten; die geopende zijde; en die tallooze wonden, die den Goddelijken Verlosser werden toegebragt. Hoe vol van beteekenis zijn de woorden, die er op volgen: «Ziedaar *Gods regtvaardigheid;* ziedaar *de grootheid der zonde*, ziedaar *de liefde van* JESUS!

De *gedichtjes*, die door den Weleerw. Heer VAN DER PLOEG aan dit boekje zijn toegevoegd, dienen niet weinig om het nog meer aan te bevelen. De juiste kindertoon die er aangeslagen is; het innige, het naïve, dat er soms in ligt, en het godsdienstig gevoel dat er uit ademt, zijn met den geest van het boekje geheel in overeenkomst. Van die versjes zijn eenige reeds elders medegedeeld, en sommige vertaald of nagevolgd. *Het kindje* JESUS is zeker niet een der onbevalligste; die *vóór en na de H. Communie* zullen met geen minder genoegen gelezen worden. Mogt ook in allen, die dit boekje gebruiken, vervuld worden, wat in laatst genoemd gedichtje wordt afgebeden:

Ik wil, mijn JESUS! wat ik ben,
Mijn hart, mijn vreugd en lijden,
Mijn leven en mijn stervensuur
Ten offerand U wijden;
U, God! U, God! beminnen wij,
Blijf ons nu eeuwig bij.

De nette en correcte uitvoering doet eer aan de pers van den heer WITZ.

OEFENINGEN VOOR DE BIECHT, COMMUNIE EN DE H. MIS, door *P. J. Hesseveld*, R. K. Pastoor. Te Amsterdam bij *C. L. van Langenhuysen*. 1848.

Wij wenschen aan dit helder gedrukte werkje een gelijken bijval, als de *Overwegingen bij het H. Sakrament* en de *Overwegingen over de liefde van* JESUS van denzelfden verdienstelijken priester bij onze Katholieken hebben gevonden. Een tweede en derde druk moge wederom van hun welbehagen getuigen. Want ook deze oefeningen zijn vol leering en zalving en ademen overal eene vurige liefde tot God. De *voorbereiding tot de Biecht* doet ons diep in 't gemoed gaan; de *Communie-gebeden*, gedeeltelijk uit laatstgenoemde *Overwegingen* genomen, verteederen het hart

en stemmen het geheel tot die verschillende aandoeningen, welke ons in die geheimvolle oogenblikken moeten vervullen. Door de onderrigtingen en overwegingen en gebeden *bij de H. Mis* worden wij naar den Calvarieberg gevoerd aan den voet van 't kruis, om ons dààr in dat offer der hoogste liefde te doen verdiepen, waarvan wij aan onze altaren de overvloedige vruchten mogen smaken.

«Om u, zegt de Eerw. schrijver, in het overwegen van «het lijden des Heeren eenigzins behulpzaam te zijn, heb ik «eerst de geheimzinnige beteekenis der priesterlijke kleeding «en de punten van overdenking bij ieder gedeelte der Mis op- «gegeven, en vervolgens eenige gebeden en uitboezemingen «van een groot Heilige er bijgevoegd, waarvan gij, voor zooveel «de omstandigheden het u toelaten, kunt gebruik maken.»

Wij twijfelen niet of de ijverige herder zal ook ditmaal worden aangemoedigd, om de reeks zijner zoo stichtelijke werkjes te blijven vervolgen.

ANTWOORD

VAN

Z. H. PAUS PIUS IX

AAN DE

KERKVOOGDEN VAN NEDERLAND.

Door eene hoogstvereerende authentieke mededeeling, zijn wij in staat gesteld het navolgende te plaatsen:

Pius PP. IX.

Venerabiles Fratres, Dilecte Fili, Salutem et Apostolicam Benedictionem.

Eximia vestra religione, ac singulari erga Nos pietate et amore dignus plane est acerbissimus luctus, quo Vos, Venerabiles Fratres, Dilecte Fili, cum istis fidelibus curæ vestræ commendatis, oppressos fuisse significatis, ubi primum nefaria perditorum hominum operâ Apostolicam Dignitatem violatam, conculcatam, Romanumque Pontificem a propria sede exsulare coactum accepistis. Namque, veluti optime existimatis, luctuosissima hæc tempestas ab iis fuit excitata, qui abeuntes in consilia impiorum, ac diligentes magis tenebras quam lucem, acerrimum sanctissmæ nostræ Religioni bellum inferunt et omnia conantur ut Religionem ipsam, si fieri unquam posset, usquequaque tollant, ac funditus

evertant. Verum, cum illud a CHRISTO Domino habeamus promissum, Se usque ad consummationem sæculi cum Ecclesia Sua futurum et inferi portas nullo unquam tempore contra eam prævalituras, plane dubitare non possumus, quin Deus aliquando imperans ventis et mari faciat tranquillitatem, ac simul ostendat hanc tempestatem ad majorem Sui Nominis gloriam manifestandam, et Ecclesiam Suam novis ac splendidioribus triumphis illustrandam fuisse excitatam. Hac quidem fide vel maxime corroborati non solum acerbissimas, quibus afflictamur, calamitates constanter libenterque perferimus, verum etiam humillimas CHRISTO Domino agimus gratias, quod Nos dignos habuerit pro Nomine Ejus contumeliam pati, et aliqua ex parte conformes fieri imagini Passionis Suæ. Et quoniam veluti S. LEO Magnus, Decessor Noster, ad FLAVIANUM scribebat, necesse est Nos dolere eorum ruinas, per quos veritas impugnatur et ipsa totius Ecclesiæ fundamenta quatiuntur, idcirco ne desinatis unquam, Venerabiles Fratres, Dilecte Fili, una cum fidelibus Vestræ vigilantiæ traditis, assiduas fervidasque ipsi Domino Nostro JESU CHRISTO, qui vult omnes homines salvos fieri, adhibere preces, ut Suo Sanguine redemptos a tantis periculis liberet, nec patiatur in tam luctuosa multorum prævaricantium perditione fortitudinem Suam sine causa et vane fuisse consumptam. Pergite autem alacriori usque studio et contentione omnes vestras curas, cogitationesque in animarum salutem procurandam conferre, ac divino auxilio freti nihil unquam intentatum relinquite, ut sanctissima nostra Religio in istis regionibus majora in dies incrementa suscipiat. Jam vero coelestium omnium munerum auspicem, ac studiosissimæ Nostræ in Vos caritatis et gratissimi Nostri animi testem accipite Apostolicam Benedictionem, quam toto cordis affectu Vobis ipsis, Vene-

rabiles Fratres, Dilecte Fili, cunctisque clericis laicisque fidelibus curæ Vestræ commendatis peramanter impertimur.

Datum *Cajetæ* die 20 Februarii 1849.
Pontificatus Nostri Anno Tertio.

Pius P. P. IX.

Venerabilibus Fratribus, JOANNI Episcopo *Dardaniensi*, Vicario Apostolico *Bredano*, JOANNI AUGUSTO Episco *Hirenensi*, Administratori Vicariatus *Limburgensis*, HENRICO Episcopo *Emausensi* Vicario Apostolico *Buscoducensi*, JOANNI Episcopo *Gerræ*, Coadjutori Vicarii Apostolici *Buscoducensis*, ac Dilecto Filio CAROLO BELGRADO Vice-Superiori Missionis *Hollandiæ* in Regno *Neerlandiæ*.

Paus Pius IX.

Eerwaardige Broeders, Geliefde Zoon, Heil en Apostolische zegen.

Overwaardig uwer uitmuntende godsdienstmin en bijzondere genegenheid en liefde jegens Ons, is die bittere droefheid, welke U, Eerwaardige Broeders, Geliefde Zoon, blijkens uw schrijven, met smart vervulde, zoodra Gij vernaamt, dat, door misdadige aanslagen van pligtvergetenen, de Apostolische Waardigheid was onteerd, met voeten getreden, en de Roomsche Bisschop gedwongen, zich van den zetel, hem door den Hemel tot verblijf bestemd, in ballingschap te verwijderen. Inderdaad, die allertreurigste

storm is, gelijk Gij met groote juistheid opmerkt, door zoodanigen verwekt, die, de raadgevingen van goddeloozen involgende en de duisternissen boven het licht stellende, onze heilige Godsdienst op het hevigst bestrijden en alle krachten inspannen, ten einde de Godsdienst zelve, indien het mogelijk ware, allerwege te verbannen en geheel uit te roeijen. Maar, met het oog op de belofte van CHRISTUS den Heer, dat Hij, zoo lang de tijd zal duren, met Zijne Kerk zal wezen, en dat de poorten der hel haar nimmer zullen overweldigen, kunnen Wij er niet in het minste aan twijfelen, of eenmaal zal God over de winden en zee gebieden, het onweder stillen en daarbij toonen, dat deze storm ter luisterrijker openbaring van den roem Zijns Naams en ter verheerlijking Zijner Kerk met nieuwe en glansrijker zegepralen, was opgestaan. Dit vertrouwen versterkt Ons met buitengewonen moed, zoodat Wij niet alleen de grievende rampen, die ons treffen, standvastig en gaarne verdragen, maar ook aan CHRISTUS Onzen Heer in ootmoed dankzeggen, dat Hij Ons waardig gekeurd heeft om voor Zijn Naam smaad te ondergaan en eenigzins gelijkvormig te worden aan het beeld Zijns lijdens. En daar, zoo als de H. LEO *de Groote*, onze voorganger, tot FLAVIANUS schreef, het Onze pligt is, den ondergang dergenen te betreuren, door wie de waarheid aangevochten en de grondslagen zelven der geheele Kerk geschokt worden; houdt daarom nooit op, Eerwaardige Broeders, Geliefde Zoon, in vereeniging met de geloovigen, die uwe waakzaamheid zijn aanbevolen, aanhoudende en vurige gebeden tot Onzen Heer JESUS CHRISTUS, die aller menschen zaligheid verlangt, op te zenden, opdat Hij hen, die Hij door Zijn bloed verlost heeft, uit die groote gevaren redde en niet toelate, dat de kracht Zijner genade, in een zoo deerniswaardig

verderf van vele zondaars, te vergeefs zij aangewend. Gaat overigens voort met al uwe zorgen en gedachten steeds bereidvaardiger en ijveriger aan het heil der zielen toe te wijden, en laat, in vertrouwen op den goddelijken bijstand, niets onbeproefd, wat aan onze heilige Godsdienst in uwe gewesten een dagelijks toenemenden bloei kan verschaffen. Ontvangt eindelijk, als voorbode van alle hemelsche gaven en tot getuigenis van Onze allerhartelijkste liefde en dankbare gezindheid jegens U, onzen Apostolischen zegen, welken Wij, Eerwaardige Broeders, Geliefde Zoon, U zelven en alle geloovigen, zoo Geestelijken als Leeken, aan uwe zorg toevertrouwd, uit geheel Ons hart, met alle gevoel van liefde, geven.

Gegeven te *Gaëta* den 20 Februarij 1849.

Het derde jaar van Ons Pausschap.

Paus Pius IX.

Aan Onze Eerwaardige Broeders, JOANNES, Bisschop van *Dardanië*, Apostolisch Vikaris van *Breda*, JOANNES AUGUST, Bisschop van *Hirene*, Bestuurder van het Vikariaat van *Limburg*, HENRICUS, Bisschop van *Emaus*, Apostolisch Vikaris van *'s Hertogenbosch*, JOANNES, Bisschop van *Gerra*, Coadjutor van den Apostolischen Vikaris van *'s Hertogenbosch*, en aan Onzen Geliefden Zoon, KAREL BELGRADO, Vice-Superior der Hollandsche Zending, in het Koninkrijk der *Nederlanden*.

DE KATHOLIEKE VAST-, BOET- EN BEDEDAGEN

EN DE HEER

N. C. KIST.

De Hoogleeraar N. C. KIST gaf in den loop van het jaar 1848 het eerste deel uit van een werk, dat tot titel voert: *Neêrlands bededagen en bidddagsbrieven.* Het onderwerp van dit eerste deel is de oorsprong, lotgevallen en toestand der Christelijke biddagsviering, bijzonder in *Nederland.*

Het is ons plan niet, uit te weiden over den aard der protestantsche bededagen, voor zoover die uit de historische bescheiden, door den heer KIST geleverd, is na te gaan: in dit opzigt heeft de Schrijver aan de geschiedenis van ons Vaderland, vooral van de dagen waarin zij met het Protestantisme zoo innig was verbonden, eene gewigtige dienst bewezen. Dit alleen hebben wij hier op te merken, dat die geschiedkundige bijdragen een niet ondubbelzinnig bewijs leveren van den godsdienstigen zin der Hollandsche natie, en dat de Hoogleeraar gul weg bekent dat het vieren van bededagen, als iets goeds, iets christelijks, door het Protestantisme aan de Katholieke Kerk ontleend is.

Maar wanneer het er op aankomt de geschiedenis der Katholieke Kerk omtrent dit punt mede te deelen; wanneer het er op aankomt den aard van de Vast-, Dank- of Bededagen (1) der Katholieke Kerk te bepalen; dan

(1) Wij zullen ons van deze uitdrukkingen des Schrijvers bedienen.

wordt het meer dan duidelijk, dat de Hoogleeraar zich op een terrein bevindt, dat niet het zijne is, en dat zich dan in zijne woorden, in het werpen van eene onbewezen blaam op onzen Kerk, niet de kritiek, de naauwgezetheid van den geschiedvorscher, maar de oude sleur der vooroordeelen openbaart. Het is daarom, dat wij met de kalmte, maar ook met den ernst, die bij geschiedkundige opsporigen zoo noodzakelijk is, eenige aanmerkingen meenden te moeten maken, uit welke zal blijken, dat de oppervlakkigheid, waarmede de hoogleeraar te werk gaat in het behandelen der katholieke kerkelijke tucht, alleen te wijten is aan bovengemelde oorzaak. Kalmte missen wij hier bij den heer KIST niet, maar het is die kalmte, welke niet met ernstige nasporingen verbonden, maar eigen is aan hen, die met eene pennestreek onwaarheden op het papier werpen, welke zij van hunne voorgangers in die kategorie van schrijvers, waartoe zij behooren ontvangen hebben, en welke reeds sedert onheugelijke jaren, zonder bewijzen, maar niet zonder vooroordeel, zonder min of meer vrijwillige verblinding en met schijn van historische evidentie, zijn te boek gesteld. Het is die kalmte, welke, vooral in die zoogenaamde stalen waarheden, in die zoogenaamde onbetwistbare feiten, waar het de Katholieke Kerk geldt, in ons land, in handboeken van vaderlandsche geschiedenis en andere geschriften, eene soort van majesteit verkregen heeft, waardoor hij, die mogt willen twijfelen, met verachting, als een ongewijde wordt afgewezen.

Het is er mede gelegen, als met de leer der Katholieke Kerk zelve; ook deze wordt op die wijze onder een valsch licht voorgesteld, verminkt, en wel zoodanig, dat zij, dus voorgesteld, het zonderlinge verschijnsel oplevert van nog sterker te worden bestreden door de Kerk zelve, welke men

meende aan te vallen. Wij behoeven in den lezer ook slechts eenige ondervinding te vooronderstellen om dit met ons te gevoelen. Hij kent ze, die solemneele magtspreuken, dat geleerde gezag, grooter dan het gezag, hetwelk men in de uitspraken der katholieke bisschoppen en der kerkvergaderingen bestrijdt, en wij bekennen gaarne, dat wij, waar het zoo eene geleerdheid geldt, als op den laagsten trap van den tempel der wijsheid staande, moeten en willen beschouwd worden. Dat *plegtige* in de voorstelling der Katholieke leer is reeds vroeger zeer eenvoudig beantwoord door eene verklaring tot afwering van lasteringen tegen de Kerk (1); en tegenover de solemneele uitspraken omtrent de feiten, die met de Katholieke Kerk in verband staan, zouden wij kunnen volstaan met eene eenvoudige verklaring tot afwering van lasteringen tegen de geschiedenis. Hier echter zoude de stof ons tot in het oneindige voeren, en liever willen wij daar, waar het te pas komt, aanvullen wat aan bloote beweringen ontbreekt, en de feiten zelve laten antwoorden.

Wij hebben het gezegd, kalmte missen wij in het voor ons liggend werk niet; maar het is diegene, welke wij zoo even beschreven; en meer ontbreekt het in dat gedeelte van hetzelve, waarover wij zullen spreken, aan geschiedkundigen ernst. Men zal ons te gemoet voeren, dat dit niet in het plan van den Schrijver lag; dat Z. Hooggel^{s}. werk tot titel voert: *Neêrlands bededagen en biddagsbrieven*, en hij, van hetgeen in de Katholieke Kerk bestaat, slechts ter loops en in zoover het strikt noodzakelijk is, spreekt. Indien men dit eene opwerping noemt tegen ons, en eene regtvaardiging van de handelwijze des schrijvers; wij noe-

(1) *Katholiek* D. VII bladz. 137—155.

men het eene regtvaardiging onzer aanmerkingen en eene opwerping tegen de handelwijze van den heer KIST. En waarom? Om de zeer eenvoudige reden, dat de Schrijver den oorsprong dier dagen aan de Katholieke Kerk toeschrijft, en daarenboven de bron aanwijst, waaraan diezelfde Kerk ze volgens hem ontleend heeft. En dit is het onderwerp onzer bedenkingen. De oorsprong dier dagen, vooral der Vastdagen en van eenige Boetdagen, gelijk die in onze Kerk worden gehouden, is, volgens den Hoogl., gelijk men denken kan, niet zeer edel; en is u die oorsprong bekend, welnu, dan weet gij wat te denken van de Vast- en Boetedagen, gelijk die, ook nu nog, door de Katholieke Kerk zijn voorschreven; dan weet gij tevens wat te denken van diezelfde dagen van bede, verootmoediging of boete bij de Hervormden in gebruik: het is zonneklaar bewezen, dat deze in dit punt van de Roomsche Kerk alleen *datgene* hebben overgenomen wat goed en Christelijk was.

Vooral is hier spraak van de zoogenaamde vast- en boetedagen; deze worden door den Hoogleeraar, voor zoo ver hij zich met de kerkelijke tucht onzer Kerk bemoeit, meer in het breede besproken. Gaarne hadden wij gezien, dat de heer KIST, in de behandeling, trouw ware gebleven aan hetgeen hij ons op bladz. 420 zegt. «De geschiedenis is eene leermeesteres des levens. Wat vroeger was en voorviel kan voor hetgeen heden is en wordt, indien niet tot voorbeeld en regel, dan toch tot les en waarschuwing verstrekken. En dat bovendien elke degelijke, hetzij dan *theoretische* of ook *practische*, kennis haren vasten grond en steun slechts heeft en hebben kan in de *historische:* is eene waarheid, welke, hoe vaak ook miskend, nooit zonder groote schade uit het oog verloren wordt.»

Om de waarheid van deze laatste woorden te doen ge-

voelen, deelen wij in de eerste plaats mede, hetgeen de Hoogleeraar ons verhaalt, betreffende den oorsprong en den aard der vast- en boetedagen in de Katholieke (of, volgens het, uit gevoel van behoefte aan Katholicisme geaffecteerde, onderscheid, in de *Roomsche*) Kerk.

Op bladz. 423 zegt de schrijver, dat de geschiedenis hem heeft doen zien, dat de Nederlandsche biddagsviering, hoe eigenaardig Protestantsch en Hervormd haar karakter ook schijnen moge, toch in haren oorsprong Roomsch, ja, zelfs algemeen christelijk en godsdienstig genoemd mag worden, en dat het afkondigen en vieren van *plegtstatige* dank-, vast- en bededagen, onder de Hervormden slechts de gewijzigde voortzetting was van een oud godsdienstig gebruik, hetwelk in Nederland en elders, reeds lang voor den tijd der Kerkhervorming, een gevestigd bestaan en karakter verkregen had.

De heer KIST gispt wel is waar, wat den vorm betreft, de in onze Kerk gebruikelijke vast en boetedagen in het algemeen, maar meer bijzonder heeft hij het gemunt op de *vaststelling* van zulke dagen, hetzij jaarlijksch, hetzij meermalen, op bepaalde en daartoe voor altijd aangewezen tijden. Deze aanmerking was noodig, om den heer KIST te volgen in de geschiedenis, welke hij behandelt, en hem reeds daar te begrijpen, waar hij in algemeene bewoordingen zijne strekking doet kennen en het voorgevoel geeft van hetgeen hij later meer bepaaldelijk zegt.

Na over de gebruiken der Joden te hebben gesproken, eindigt hij met te zeggen, dat, behalve de meer buitengewone vast- en boetedagen (om bijzonderen nood of andere redenen gehouden) in de Mosaische inrigting, vooral de bepaalde jaarlijksche dag, *de dag der verzoeningen*, *de groote verzoendag*, zijne aandacht trekt, en wel in

hooge mate. En waarom? «In hoeverre.... deze Joodsche verzoendag met hetgeen in de christelijke Kerk later plaats greep te zamenhangt, en of hij inzonderheid op de vastgestelde jaarlijksche dank-, vast- en bededagen der Nederlandsche Hervormde Kerk invloed gehad hebbe, zullen wij beter eerst in het vervolg onzer geschiedenis kunnen doen in het oog vallen (1).» Wilt gij nu weten hoe verschillend die invloed is geweest op de Katholieke Kerk en het Protestantisme? lees bladz. 452 en volg. «De christelijke biddagsviering werd van stonden aan de gezuiverde en veredelde voortzetting van hetgeen vroeger onder Heidenen, zoowel als Joden, had plaats gehad.» Tot zooverre zien wij hier het godsdienstig gevoel in het algemeen tot grond liggen. Maar verder. «Meer dan één christelijk bid- en boetgezang, hetwelk uit de vierde en vijfde eeuw is bewaard gebleven, strekt ten blijvend gedenkteeken van den nog onbesmetten geest, in welken ook de christelijke Kerk aan de algemeene behoefte des tijds zich aansloot, om, bij het ondervinden van druk en nood, in gemeenschappelijke vernootmoediging en gebed de ontferming en den bijstand des Heeren te zoeken.» Van deze bekentenis nemen wij voorloopig acte, ter plaatse zal zij dienen. Maar nu komt er spraak van den *bezoedelden toestand*, die het geheele Christendom *aankleefde*, naarmate Joodsche en Heidensche bestanddeelen daarin werden opgenomen, en zelfs de bovenhand kregen; daarin moest ook de christelijke biddagsviering al spoedig deelen, zegt ons de heer KIST, en wel zoo, dat wij ons niet behoeven te verwonderen, over derzelver ontaarding «in het ontaarde christendom, zooals dit in het middeleeuwsche Katholicismus

(1) Pag. 17 en 18.

voor ons staat.» Dat de heer KIST hier de vastgestelde of *stationaire* boetedagen bedoelt, blijkt overigens uit bladz. 39 en 61, waar hij ons leert, dat die vaststelling in den geest ligt der Latijnsche Kerk en dat reeds TERTULLIAAN zich tot verdediging van de bepaalde vast-tijden der Montanisten vooral ook op de Joden en Heidenen beriep. Het Protestantisme integendeel, bood aan die vaststelling lang wederstand, en ondanks herhaaldelijk aangewende pogingen was het eerst in de 18e eeuw, dat men tot eene *stationaire* instelling, en een werk van gewoonte verviel. De heer KIST noemt het daarom eene historische onwaarheid, hetgeen sedert het jaar 1752 de biddagsbrieven onbewimpeld verkondigden: «dat de Staten dezer landen, van het begin der Republiek af, gewoon waren jaarlijks een' algemeenen dank-, vast- en bededag uit te schrijven.» Niettemin is het waar, hetgeen overigens onze hoogleeraar afkeurt, dat de bededagen der Hervormden in de 18e eeuw van lieverlede iets geheel anders zijn geworden, dan zij in de 16e en 17e geweest zijn,» dat is, zij werden *stationair*, en «bij den in de 18e eeuw bovendrijvenden Oud-Testamentischen geest, werden jaarlijksche algemeene biddagen, alzoo als in een' Joodschen grooten verzoendag herschapen (1)». Nu dit echter eenmaal zoo was, spreekt het van zelf, dat hoezeer hij het overigens afkeure, er toch nog een goede kant aan is (2). En ziedaar reeds een klein voorspel op hetgeen wij later van den heer KIST zullen vernemen omtrent den oorsprong en den aard der vast en boetedagen in de Katholieke Kerk. Voor het oogenblik heeft hij ons geleerd, dat wij in die vastgestelde dagen eene echt Joodsche instelling hebben overgenomen, een

(1) Zie ook bladz. 4 en 5. (2) Bladz. 460.

van die Joodsche bestanddeelen, die hebben medegewerkt tot den *bezoedelden toestand*, die al spoedig na de vierde en vijfde eeuw, het geheele christendom *aankleefde*.

Dat het godsdienstig gevoel ook bij de Heidenen tot het houden van Vast-, Boete-, Bede- en Dankdagen hebbe opwekt, dit zijn wij natuurlijkerwijze met den heer KIST eens. Maar ook hier hebben wij die algemeene bewoordingen, waarin ons de Schrijver, reeds bij den aanvang in zekere stemming, tot zeker vooroordeel omtrent de Katholieken gebruiken, tracht te brengen. Hetgeen wij zeggen is niet willekeurig. Vooreerst blijkt dit uit de plaatsen, hierboven aangehaald, waar de heer KIST zoowel van de heidenen als van de joden spreekt. Men vergelijke daarmede zijne woorden, wanneer hij, na uit eene plaats van TERTULLIAAN de gewoonte van jaarlijks een boetedag in zak en assche te vieren bij sommige heidensche volkstammen, te hebben aangewezen, er niet onaardig op laat volgen: «Ook uit deze heidensche bron schijnt gevloeid, hetgeen er gelijksoortigs in later tijd onder de Christenen ingang vond (1).»

Gevoelt gij het, Katholieke lezer, hoe in dat *schijnt* de naauwgezette oudheidkenner reeds zijne overtuiging uitspreekt omtrent den oorsprong van onzen Asch-Woensdag? Voor de eer van den geschiedkenner ware het te wenschen, dat van deszelfs instelling niet bleek dan na de 4e en 5e eeuw, waarin de geest der Kerk nog onbesmet was! Van die *troebele Heidensche bron* zegt de heer KIST nog een stichtelijk woord op blz. 53.

Voorloopig zijn wij dus bekend gemaakt met den oorsprong van die, gelijk de Hoogleeraar ze noemt, *Stationaire* dagen. Het was, door dat joodsche en heidensche bestand-

(1) Bladz. 27.

deelen de overhand kregen, dat het geheele Christendom ook in dit punt *een bezoedelde toestand aankleefde.*

Maar wanneer hebben dan die bestanddeelen de overhand gekregen? Nog eens, wij hopen in het belang van den heer KIST, dat het na de vierde en vijfde eeuw zij. Maar helaas! het was reeds onder KONSTANTIJN *den Grooten*, dat wil zeggen, reeds vóór de helft der vierde eeuw, «dat de geheele uitwendige staat des Christendoms eene verandering onderging.» «Velerlei oorzaken (1) gaven toen aanleiding, dat de joodsche en niet minder ook heidensche begrippen onder de Christenen ingaan vonden, en meer en meer heerschappij verwierven. En van toen aan zien wij ook in de Christelijke Kerk gewoonten en instellingen plaats grijpen, welke tot de invoering van vastgestelde algemeene Boet-, Vast-, Dank- en Bededagen den weg gebaand hebben (2).» De vastgestelde jaarlijksche boetdagen zijn, volgens den heer KIST, aan de Grieksche Kerk vreemd gebleven; in de Latijnsche zijn zij ingevoerd door het in dien haar eigen geest overnemen van de *Litaniën* der Grieken, en wel omstreeks denzelfden tijd (3), of althans niet veel later (4). Over deze beweringen preken wij nader. Stippen wij hier nog slechts eene zoetsappige insinuatie van onzen Hoogleeraar aan. Na het aanhalen der woorden, waarmede de H. CYPRIANUS den verschillenden indruk schetst, dien de aardsche rampen bij den Heiden en bij den Christen te weeg brengen, en den inwendigen troost, de inwendige geloofskracht van den Christen doen uitkomen, doet Z. Hooggel. de volgende

---

(1) Bewezen feit!
(2) Bladz. 47.
(3) Vierde eeuw.
(4) Bladz. 68

uitspraak: «Het spreekt wel van zelf (1), dat, naarmate zulk eene zielsstemming bovendreef, er ook eene groote klove aanwezig bleef, tusschen de *Biddagen* der Christenen, en de dusgenoemde *Supplicationes* en *Zwarte dagen* der Heidenen. Zulk een openlijk rouwmisbaar, als een heidensch *Justitium* kenmerkte, of, gelijk CYPRIAAN het noemt (2), zulk «een luid geschreeuw en morrend weegeklag *(impatientia clamitosa semper et querula)*», als in hunne Boetedagen zich hooren deed, was der christelijke ook buitengewone Bededagen nog geheel en al vreemd.» Dit laatste *nog*, die *Zwarte dagen*, zijn zij u duidelijk, lezer? En komt nu die *troebele heidensche bron* u niet verder voor den geest? Maar wat dunkt u nu van het eerste *schijnt*, door den heer KIST gebezigd op blz. 27? Waarlijk een geschied-schrijver, als hij, behoeft tot zoo een palliatief zijne toevlugt niet meer te nemen. Dat zijn van die *piæ fraudes* om den lezer ongemerkt in eene valsche stemming te brengen, en die, ofschoon zij nooit regt geven op verjaring, door den Hoogleeraar meermalen zijn bij de hand genomen. Men vergelijke onder anderen *De Katholiek* D. VII. bl. 369 en volg.

Maar genoeg; de vastgestelde Vast- en Boetdagen zijn wij verschuldigd aan joodsche en heidensche bestanddeelen, die de overhand hadden gekregen, en die bestanddeelen zijn opgekomen onder KONSTANTIJN, dat is, in de eerste helft der vierde eeuw, ofschoon in de vierde en vijfde eeuw de geest der Kerk nog onbesmet was. Tegenspraak van alle kanten; *mais n'importe.* De tegenspraak vindt hare voltooijing in

---

(1) Geschiedkundige aanmerking! Daarmede is alles uit. Ook geven wij dit eerste toe, maar niet in de strekking van den heer KIST; die *zienswijze* is ook nu nog niet der Katholieke Kerk.

(2) Jammer maar, dat deze niet van zulke dagen spreekt, maar in het algemeen van het gedrag des, door rampen gedrukten, Heidens.

eene andere bron, ons door den heer KIST aangewezen, en hier is het, dat wij gelegenheid zullen vinden om den diepzinnigen geschiedvorscher te bewonderen. Men houde het ons ten goede, dat de zaak zelve wat hard spreekt: wij haten alle hartstogtelijkheid; maar ook wij vorderen zamenhang, soliditeit en geene nietsbeduidende, veelmin op valsche gronden steunende beuzelarij. Ook is de faam van den geschiedschrijver hier te sterk gevestigd, dan dat wij hem anders dan door zaken zouden willen bestrijden.

Men zou nu meenen, dat die Joodsche en Heidensche bestanddeelen onder KONSTANTIJN ingang vonden en den weg baanden tot bovengenoemde *stationaire* dagen. De heer KIST zegt ons elders, dat dit reeds vroeger plaats had. TERTULLIAAN beroept zich juist op de boetplegtigheden der Heidenen, ter verdediging van hetgeen te dezen aanzien, in zijnen tijd, ook onder de Christenen ingang vond, maar vooral spreekt hij van de jaarlijksche boetedoening in zak en assche, bij sommige heidensche volkstammen in gebruik (1). Buitengewone vast- en boetdagen waren ook ten tijde van TERTULLIAAN reeds in zwang, gelijk ons de Hoogleeraar zegt, maar zij waren voor TERTULLIAAN, als Montanist, niet genoegzaam, willekeurig en ondoelmatig. In geheel zijn geschrift: *De Jejuniis*, verdedigt hij de streng Montanistische denkwijze tegenover de Christelijke vrijheid, op welke zich de Christenen, vooral ook ten aanzien van het vasten, beroepen. Hemelhoog verheft hij de, onder de Montanisten «ingevoerde, gewoonte, niet slechts om op alle destijds reeds gebruikelijke vierdagen *(dies stationum)* te vasten, of om die vasten steeds tot den avond uit te strekken, maar vooral, om nog daarenboven twee weken

(1) Bladz. 25—27.

in het jaar, als algemeene en plegtstatige boet- en vasten-tijden *(xerophagiae)* (1) af te zonderen.» TERTULLIAAN had hier, volgens den Hoogleeraar, tegenover de Evangelische vrijheid, eene slechte zaak te verdedigen; maar hij deed het dan ook, voornamelijk door beroep op hetgeen bij de Joden en zelfs bij de Heidenen plaats greep; en dit laatste beroep meent hij door de opmerking gewettigd: «dat ook in het bijgeloof steeds een oorspronkelijk goed en godsdienstig beginsel ten grondslag ligt (2).» Niet minder verdedigt hij die vastgestelde en plegtstatige boet- en vasttijden door de vonden van zijn spitsvinnig vernuft, of zelfs door de droomen eener verhitte verbeelding (3).» En nu besluit de Hoogleeraar op bladz. 42 en volg.: «Op zulke gronden dan werden die vastgestelde jaarlijksche boet- en vasten-tijden, welke wij in de IIIe eeuw, uit den boezem der Montanistische ascetiek, het eerst onder de Latijnen en bepaaldelijk in *Afrika* zien opkomen, in de Christelijke Kerk, van de eene zijde aangedrongen, van de andere bestreden (4). Voor als nog behield het beginsel der Christelijke vrijheid de overhand; ofschoon de merkwaardige invloed, welken diezelfde Montanistische geest op de leer, de inrigting en de gebruiken der geheele Westersche Kerk veelzins, en tot in onze dagen toe, had, bepaaldelijk ook ten aanzien van zulke vastgestelde plegtstatige boet- en vasten-tijden, in het vervolg telkens op nieuw ons zal in het oog vallen. Waarschijnlijk is die invloed, vooral

(1) De *xerophagiae* zijn hetgeen de Franschen *jours maigres* noemen. KIST.

(2) Bladz. 38 en volg. Dat *bijgeloof* komt wel bij TERTULLIAAN niet voor; maar het is uiterst geschikt voor het *point de mire* van den heer KIST. Zie ook bladz. 53.

(3) Bladz. 40.

(4) Zou de heer KIST er dan niet aan denken, dat in de IVe en V^e^ eeuw de geest der Kerk nog onbesmet was?

door het gezag van TERTULLIAAN, al aanstonds in eene meerdere gestrengheid en plegtstatigheid zigtbaar geworden» ook in de buitengewone dagen van vernootmoediging, en *daarom* zegt CYPRIAAN: «Naarmate wij grootelijks misdreven hebben, moeten wij ook grootelijks weenen (1).» Van daar is het, zegt de heer KIST, dat de *Litaniën* der Grieken in de Latijnsche Kerk op een' nieuwen leest werden geschoeid, — gelijk TERTULLIAAN reeds wenschte... in *vastgestelde jaarlijksche boetdagen herschapen*, en daaraan zijn de *dies Rogationum* en de *Litania Septiformis*, twee voorname plegtige instellingen der Roomsche Kerk, haren oorsprong verschuldigd. Ten slotte kan de goede lezer, nu hij den Montanistischen geest der Latijnsche Kerk kent, den zin vatten van den Hoogleeraar, wanneer hij op bladz. 44 zegt, dat de tegenstrevers van TERTULLIAAN, «de meer bezadigden onder den Christenen, met welke hij te doen had, het *den Keizer te geven, wat des Keizers is*, met het *Gode geven, wat Godes is*, volgens de les des Heeren, zooveel in hen was, poogden te vereenigen; terwijl geestdrijvers integendeel, zoo als de Montanisten, het eerstgenoemde, tot schade der Christenheid, maar al te veel uit het oog verloren.»

Nu zijn wij bekend met den oorsprong dier zoogenaamde *stationaire* dagen in de Katholieke Kerk; het volgt nu gereedelijk, dat zij niet Evangelisch zijn, en in de eerste eeuwen vruchteloos worden gezocht (2); in een volgend nummer zullen wij de naauwgezetheid en kennis van den geschiedvorscher doen kennen, en aantoonen dat de heer KIST èn onbekend is met de kerkelijke tucht der Latijnsche

(1) Bemerkt gij dat insluipend *daarom*? hoe zou ook anders CYPRIAAN zou iets hebben kunnen zeggen!

(2) Bladz. 32—34.

niet alleen, maar ook der Grieksche Kerk, èn het punt van controverse tusschen TERTULLIAAN (en zijne Montanisten) en de Katholieken zoo weinig kent, dat zijne onkunde hierin bijna ongeloofelijk is.

Wij eindigen dit artikel met de aandacht onzer lezers te roepen op eenige spreekwijzen, waarvan de Hoogleeraar zich gaarne schijnt te bedienen. 1°. Sterk komt al de kracht zijner bewijsvoering en de geregelde voortgang zijner denkbeelden uit in spreekwijzen als deze: *het schijnt, waarschijnlijk, het spreekt wel van zelf,* (een tusschen gevoegd) *daarom,* op reeds aangehaalde plaatsen; op andere wordt de zaak besloten met een *gewis* (bladz. 33 noot 1) of *Ik behoef wel niet aan te toonen* (ib. n. 2.) — 2°. Bij de lezing van zijn werk hebben wij ondervonden, dat den heer KIST dat majestueuse, dat solemneele, waarvan wij in het begin van ons artikel spraken, zoo zeer eigen is, dat de uitdrukking zelve *plegtig* en *statelijk,* en vooral het plegtstatige *plegtstatig* voor Z. Hooggel. een *geijkt epitheton,* eene *geijkte formule* (1) is geworden. Tot vervelens toe hoorden wij hem spreken van plegtstatigen ernst, plegtstatige dagen, plegtstatige oefeningen, plegtstatige tijden, plegtstatigheid, plegtstatig vieren, plegtstatige gebeden, plegtstatige optogten, plegtstatigen vorm, plegtstatig herdenken, plegtstatig oprijzen van gebeden, plegtstatig bidden en vasten, plegtstatig karakter, enz. In ruimer mate werden wij nog bedeeld met het *plegtige,* en ten slotte nog met *statelijke* gebeden, optogten, herinneringen, dagen; nog daargelaten het *aandoenlijk-plegtige* van bladz. 403, en het *plegtstatige* en *indrukwekkende* van bladz. 466. Als *curiosum* hebben wij slechts te zeggen, dat wij op bladz. 43 en 44 vinden:

(1) Uitdrukkingen van den Hoogleeraar. Op bladz. 140 is zelfs spraak van een *geijkten dag.*

plegtstatig vier malen, 48—53 plegtig, statelijk, plegtstatig tot elf malen toe, op bladz. 61—77 twintig malen, 132 plegtstatig (drie malen,) 376 en 377 vijf malen plegtig, 492 drie malen plegtig, en overigens bijna doorloopend. De heer KIST was hiermede zoozeer ingenomen, dat hij op bladz. 26 de woorden van TERTULLIAAN: *hostiam instaurant*, vertaald door: *doen een* PLEGTIG *offer plaats hebben*. Onwillekeurig komt ons hier voor den geest, hoe VAN DER PALM het ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου (1) wedergeeft door: *onder het* PLEGTIG *geluid van des archangels stem*.

DE TEGENWOORDIGE AARTSBISSCHOP VAN PARIJS,

GESCHETST DOOR ZIJN WERK:

INSTITUTIONS DIOCÉSAINES, OU RECUEIL DES RÈGLEMENTS PUBLIÉS PAR MONSEIGNEUR L'ÉVÊQUE DE DIGNE.

(*Vervolg van blz.* 126.)

De Hoogwaardige Kerkvoogd en Schrijver heeft in dat gedeelte zijner Verhandeling over de Kerkelijke jurisdictie, waarvan wij reeds verslag hebben gedaan, het regt der Kerk verdedigd om zich zelve te besturen, en aangetoond,

(1) I Thess. IV, 16.

dat, krachtens de verordening van haren goddelijken Insteller, de daartoe gevorderde magt aan bisschoppen en inzonderheid aan den Paus is toevertrouwd en altijd door hen is geoefend.

In het volgende (vierde Hoofdstuk), waarvan wij hier de ontleding aanbieden, beschouwt hij de wijze, waarop in de Kerk bepaaldelijk de regterlijke magt steeds is geoefend geworden, en, terwijl hij in de vormen, waarmede de Kerk hare regtsbedeeling omkleed heeft, haren wil ziet om de regtvaardigheid harer uitspraken te waarborgen; beweert hij — 1° tegen zoodanigen (door den Hoogw. Schrijver de «huidige presbyterianen» genoemd), die den bisschoppen het onverdeelde bezit der regterlijke magt ter zake van overtredingen der kerktucht betwisten, dit eigenlijk aan de kerkelijke gemeente toekennen en de bisschoppen willen verpligten, de regtsoefening met hunne onderhoorige priesters te deelen; 2°. tegen eenige kanonisten, die het gevoelen hebben voorgestaan, dat, sedert de instelling der officialiteiten (kerkelijke regtbanken der bisschoppelijke vikarissen), de bisschoppen, in sommige gewesten, het regt om in eigen persoon de regterlijke magt te oefenen, verloren hadden en dit slechts door middel hunner gevolmagtigden vermogten — tegen de voorstanders dier beide gevoelens beweert Monseigneur SIBOUR, dat, welke verpligting die voorgeschreven vormen aan iederen bisschop, bij de regtsoefening hebben opgelegd, zijne regterlijke magt evenwel steeds in haar geheel bleef.

Deze magt, trouwens, is een wezenlijk bestanddeel van het kerkbestuur en komt dus den bisschop krachtens het goddelijk regt en onvervreemdbaar toe. De Apostolische Constitutiën drukken daarom den bisschoppen op het hart, dat zij in hun levensgedrag onberispelijk zijn, omdat zij regters zijn,

tot wie gezegd is: wat gij op aarde zult gebonden hebben zal ook in den hemel gebonden zijn, enz. De Apostolische kanons veronderstellen overal, dat het tot het ambt der bisschoppen behoort, de leefwijze der leeken (men denke aan de toenmalige openbare boete) en der geestelijken te bewaken, te beoordeelen, te bestraffen. Dit doen mede al de Conciliën; en de regels zelven, waaraan zij de regtsoefening onderwerpen, doen haar steeds als een bisschoppelijk regt kennen (meer hierover in DE LA LUZERNE, *Droits et devoirs des Évèques et des Prêtres*, dissert 4 c. 2).

De wetten der keizers, die der wezenlijke jurisdictie der Kerk eene toevallige, wereldlijke toevoegen, kennen dan ook in de Kerk geene regtbank, dan de bisschoppelijke. Zoodat het gezegde van Paus GELASIUS: «zij (de bisschoppen) zijn door God tot regters in de Kerk aangesteld» (*Ep. ad. Gall.*), hieromtrent èn het regt èn het feit uitdrukt. Ditzelfde doen de formulieren van exkommunicatie (bij REGIN. 364—365) en de oude kapitulariën (l. VI, c. 139. VII, c. 237, 311. Addit. IV, c. 135. *Capit. Garoli Calvi*, tit. 5, c. 9). Eindelijk, om kort te gaan, het Concilie van *Trente* rigt zijne vermaningen en verordeningen over de kerkelijke regtsbedeelingen steeds en — ofschoon zij destijds bijna overal door de gevolmagtigden der Bisschoppen wierden geoefend — enkel tot de Bisschoppen; het beweert, op verscheidene plaatsen, dat al, wat de volle regtsmagt der Bisschoppen belemmert, aan de verbetering der toenmaals bestaande en betreurde misbruiken in den weg staat; in één woord, de bestendige leer van dit Concilie is deze, dat in de Kerk de Bisschop en hij alleen regter is: zoodat deze groote Kerkvergadering ook hiertoe ten bewijze strekt, dat dit oude regtsbegrip in de Kerk steeds onveranderd hetzelfde is gebleven, welke veranderingen de tijden in de

oefeningswijze ook hebben aangebragt. Doch hoe zouden die veranderingen den Bisschoppen hunne regterlijke magt ontnomen of verminderd hebben? Zij waren, trouwens, het werk dierzelfde Bisschoppen; door hun gezag zijn zij ingevoerd, hebben zij kracht van wet gekregen.

Die oefeningswijze nu was, in verschillende tijden, driërlei. De bisschoppen regten namelijk of alleen, of in vereeniging met andere bisschoppen, of door gevolmagtigden.

Van den beginne af was de Kerk in ieder van hare bijzondere afdeelingen erkend als een huisgezin, door den bisschop met vaderlijke volmagt bestuurd. Dit gaf den H. IGNATIUS, den martelaar, het schoone gezegde in: «Diegene, «welke door den (hemelschen) Vader gezonden is om het «huisgezin te besturen, moet ontvangen worden zooals «Hij zelf, die hem zendt» *(Br. tot de Smyrn.)*. Trouwens, de eerste Kerk van *Jerusalem* onder de Apostelen, het voorbeeld aller volgende kerken, had er het volmaakte voorkomen van; en welke plaats bekleedden daar de Apostelen, vooral PETRUS? Was nu de straf van ANANIAS en SAPHIRA meer eene tuchtiging des Hemels, dan een vonnis van PETRUS; zij stond echter niet buiten alle betrekking tot diens ambt in de Kerk, ook als regter; met het oog op zijne laatste woorden tot SAPHIRA, mag men vragen: zou die gebeurtenis niet voor eene ontzagverwekkende inleiding tot het regtersambt in de Kerk mogen beschouwd worden? Onmiskenbaar treedt de Apostel PETRUS, in zijn vloekvonnis over SIMON, den toovenaar, uitgesproken, waarmede hij tevens, voor alle volgende eeuwen, den heiligschendigen handel met heilige voorwerpen veroordeelt, als regter op en met het volle bewustzijn, dat zijne von-

nisseo eene geestelijke kracht hebben (*Hand.* VIII. 20, vv.).

De zachtaardige JOANNES bedreigt den scheurmaker, DIOTREPHES, met magtbetoon (III. Br. f. 9), en spreekt, volgeos het verhaal vao TERTULLIANUS (*de Bapt.* c. 17), werkelijk het vonnis van afzetting uit tegeo een priester van *Asië*, die de vervaardiger was van een onecht boek, op den naam der H.H. PAULUS en THECLA verspreid. Hij exkommuniceert ook de eerste ketters, ontwijkt hen en schrijft voor, hen te vermijden (II. Br. V. 10, 11.).

De daden des Apostels PAULUS zijn in meer bijzonderheden bekend, dao die zijner ambtgenooten; maar hoe krachtig zien wij hem niet ijveren met dat wapentuig, hetwelk niet vleeschelijk is, maar de magt Gods tot... vernedering van alle hoogte, die zich tegen de wetenschap Gods verheft,.... eo tot bestraffing vao alle oogehoorzaamheid (II. *Cor.* X, 4—6). Hij spreekt een schrikbarend *anathema* uit tegen allen, die een ander evangelie verkoodigen (*Gal.* I, 8, 9); hij exkommuniceert en ontbindt wederom den bloedschandigen Korinthiér (I. *Cor.* V. 3—5; II. *Cor.* II); de zelfde straf spreekt hij ook tegeo HYMENEUS eo ALEXANDER uit, (I. *Tim.* I, 20); en zijne woorden: «ik heb hen den duivel overgeleverd,» waarmede hij zelf de natuur van deze zijne vonnissen verklaart, toonen onwedersprekelijk, dat hij daar bovennatuurlijke gevolgen aan toekent. Met datzelfde bewustzijn zijner hemelsche volmagt vraagt hij, de woelige Korinthiërs bedreigeode: «of hij met de roede in de hand, dan of hij in liefde en in den geest van zachtmoedigheid tot heu moete overkomeo» (I. *Cor.* IV, 21); hij waarschuwt hen, dat hij, bij zijne terugkomst, voor zekere zondaars onverbiddelijk zal zijn (II *Cor.* XIII, 2); te gelijk echter vermaaot hij hen, dat zij hem niet zouden noodzaken, «de gestrengheid te oefenen, waartoe

hem de Heer de magt heeft gegeven» (t. a. p. 10.).

Diezelfde magt der Apostelen gaat op hunne opvolgers over. Van daar, dat de Ap. PAULUS zijnen leerling den Bisschop TIMOTHEUS vermaant, geene beschuldiging tegen een priester aan te nemen, dan die door twee of drie getuigen bevestigd wordt (I. *Tim.* V, 19), en dat hij aan TITUS schrijft, dat de veroordeeling eens ketters na vooraf gegane vermaning moet geschieden (*Tit.* III, 10).

Zien wij hier reeds de eerste hoofden der bijzondere kerken in de volle oefening van hun regtersambt; wij ontmoeten er tevens maatregelen ten behoeve der regtvaardigheid: ook de Ap. PETRUS verbiedt alle willekeur en heerschzucht jegens de onderhoorige geestelijkheid (I. *Petr.* V. 2, 3).

Even duidelijk is het, wie in de Kerk als regters gelden: geen ander treedt als zoodanige op dan de Apostelen en hunne opvolgers, de Bisschoppen. Zeer schoon zegt daaromtrent een schrijver, beroemd door zijn vernuft, vóór dat hij berucht werd door zijne dwalingen: «Niets is, in den aanvang, eenvoudiger dan de drijfveeren dier bewonderenswaardige tucht. De Kerk had alstoen meer het voorkomen van een huisgezin, dan dat eener maatschappij: een bejaard Bisschop, als ware hij de vereerde stamvader van dat heilige geslacht, was er de opperste magistraatspersoon van. Niemand betwistte hem zijne regten; maar allen eerbiedigden ze, en de liefde maakte van de gehoorzaamheid de allerbehagelijkste vrijheid. Ieder bisschop stond aan het hoofd van een tak der groote familie; zij bestierden ze, onder de leiding des algemeenen bisschops, met behulp der priesters en diakens.» (1).

(1) *Tradition de l'Église sur l'Institution des Évêques, par l'auteur de l'Essai sur l'Indifférence.* Introduction.

Te vergeefs zoekt men in de christelijke oudheid een hieraan tegenstrijdig voorbeeld of regtsbegrip. Doch in den H. CYPRIAAN meenen eenigen iets dergelijks te vinden, in zijn besluit namelijk, bij zijn aanvaarden van het bisschoppelijk ambt genomen, van steeds zijne geestelijkheid en zijne leeken te raadplegen. Maar nam hij dit besluit niet vrijwillig? en had hij het wel behoeven te nemen, indien reeds de constitutie of de tuchtregels der Kerk den bisschoppen eene zoodanige beperking hadden voorgeschreven? Heeft daarenboven diezelfde H. bisschop in buitengewone omstandigheden zijne volheid van magt niet onbeperkt doen gelden, met, zoowel als de Apostel PAULUS, in zijne afwezigheid het vonnis van exkommunikatie uit te spreken? men vergelijke zijn 28ste brief.

Wat den H. CYPRIAAN tot dat besluit bragt, was de geest van gematigdheid en ootmoed, aan de ware vroomheid eigen, die in de Kerk allerwege en vooral in betrekking tot het onderwerpelijke, zich kenmerkt. Als getuigen hiervan kunnen de zoogenaamde Apostolische Constitutiën en Kanons, niettegenstaande hunne onechtheid, dienen: want nimmer zouden die kerk-orde en tuchtregels als van de Apostelen afkomstig uitgegeven, en zekerlijk nimmer daarvoor aangenomen zijn, waren zij niet, voor zooverre de kennis der geschiedenis reikte, met de oude gebruiken overeenstemmig bevonden. Al hadden nu dezen niet ondubbelzinnig het regtsbegrip uitgesproken, dat de bisschop allen, de priesters, vorsten, vaders, zonen, leeraars, oordeelt, en dat hij daartoe met goddelijke magt bekleed is (*Const. Ap.* cap. 11, 12); de vermaningen van onpartijdige en tevens milde regtvaardigheid, welke daarin uitdrukkelijk en uitsluitend aan de bisschoppen gegeven worden, doen genoegzaam vooronderstellen, dat eigenlijk de

bisschoppen alleen met de regtsbedeeling belast zijn. Maar diezelfde historische bronnen bewijzen ook, dat de bisschoppen, hunne regtsoefening zóó hadden ingerigt, dat niemand behoefde te vreezen, aan eigendunkelijkheid of heerschzucht te zijn blootgesteld. 1°. De aangeklaagde, wordt er gezegd, moet gehoord en van de schuld overtuigd worden, en dit door minstens twee getuigen van ernstig levensgedrag en door afgunst noch haat had gedreven. 2°. In de regtbank (waarin de Bisschop des Maandags zitting hield, opdat de twistende partijen, indien er waren, zekerlijk vóór den volgenden Zondag en de alsdan mede te vieren geheimen, zouden verzoend zijn) was de Bisschop gewoonlijk van zijne priesters en diakens omringd en bijgestaan. 3°. De straffen moesten, naar evenredigheid der schuld, verschillend zijn; de Kanons der Apostelen maakten zelfs een tamelijk volledig strafwetboek uit. 4°. De geheele behandeling van dergelijke zaken geschiedde daarenboven meestal in het openbaar, ten overstaan der geheele gemeente. 5°. Het hooger beroep naar den H. Stoel, gegrond in het oppergezag en de regten van het Primaatschap, was reeds in de eerste eeuwen der Kerk (ofschoon, wegens de vervolgingen, vaak onmogelijk en altijd moeijelijk te bewerkstelligen en ook daarom zeldzaam geoefend), althans in gewigtige zaken, in werking. In de tweede eeuw kwam MARCION, door zijnen Bisschop afgezet, te *Rome* van Paus ANICETUS zijne herstelling verzoeken. In de derde beklaagden zich FELICISSIMUS en zijne aanhangers wegens het exkommunikatie-vonnis van CYPRIANUS.

Zoo waren dan, niet alleen de regterlijke magt in de Kerk, maar ook de verschillende trappen dier magt, van de eerste tijden des Christendoms af, erkend en reeds vroegtijdig zigtbaar. Beider oefening werd in den loop der

tijden, naar de nieuw opkomende behoeften, ontwikkeld.

Met de bekeering van keizer CONSTANTYN opent zich een nieuw tijdvak voor de kerkelijke tucht. De vergaderingen der bisschoppen worden nu mogelijk, althans veel minder moeijelijk en daarom ook veelvuldiger; de uitwendige organisatie der Kerk wordt ontwikkeld, komt tot voltooijing. Maar de nieuwe, gunstige toestand der Christenen lokt ook de baatzucht naar de heilige doopfont, en zóó komt er onkruid op den akker des Heeren.

Deze voor- en nadeelen brengen ook in de regtsoefening der bisschoppen, althaus wat de persoonlijke regtszaken der geestelijkeu aangaat, eene verandering te weeg. Daar namelijk de hartstogt of partijzucht de regtvaardigheid nu en dan deed zwijgen (verg. *Conc. Nic.* can. 5. *Conc. Sard.* can. 17); waren er meer formaliteiten en waarborgen noodig geworden; en men vond niets krachtiger dan een grooter getal van regters en eene uitbreiding van het regt van het hooger beroep. De uitwendige vrede der Kerk, het grooter aantal en de geringe omvang der bisdommen maakten het den bisschoppen gemakkelijk, bij een te komen en de beslissing over kerkelijke regtszaken, zoowel in eersten als in tweeden aanleg, aan hun gezamenlijk oordeel te onderwerpen. Men mag er bijvoegen, dat de toemalige inwendige gesteldheid der Kerk, het woelen en drijven der Donastistische en Ariaansche partijen, zoodanige regtbanken wenschelijk, ja, noodig maakte.

De nieuwe tucht, die, in zekere gevallen, de beslissing van meerdere Bisschoppen vorderde, kwam het eerste in *Afrika* op, en ging van daar in al de andere kerken van het Westen over.

Het eerste Concilie van *Karthago* verordende, dat er, ter beoordeeling van een diaken drie, van een priester zes, en van een Bisschop twaalf Bisschoppen als regters zaten. De twee volgende Conciliën dier stad bekrachtigden dezen maatregel, zóó echter, dat het derde uitdrukkelijk bepaalde (wat deze verordening reeds stilzwijgend inhield), dat over de andere geestelijken de Bisschop alleen zal regten. Maar het vierde Concilie van *Carthago* (welks echtheid nogtans betwist wordt) voegt daar, en wel als voorwaarde der geldigheid van het vonnis, de formaliteit bij, dat de geestelijkheid van den Bisschop regter het geding bijwone.

Het Spaansch Concilie van *Sevilla* in 590 herhaalt, als eene *oude* kerktucht, het verbod, dat een Bisschop een zijner priesters of diakens — zonder voorafgaande onderzoek van een Concilie, afzette. De Fransche Conciliën, het vijfde van *Arles*, het tweede van *Tours* spreken in denzelfden geest (verg. THOMASSINUS, *Discipl.* T. II, p. 2. l. 1. c. 15 et seqq.).

Maar nog grooter waarborg verleende de bepaling van meerdere trappen van regterlijke magt. Hierdoor werd het regt van hooger beroep geregeld, de verbetering van een eerste vonnis gemakkelijker en tot de veroordeeling des aangeklaagden meerdere gelijkluidende uitspraken noodzakelijk.

Het Concilie van *Niceë* gaf er het eerste besluit over. Het bepaalde, dat de uitspraak over een Bisschop voor het Provinciaal-Concilie kon gebragt worden, en wilde, voornamelijk om deze reden, dat er tweemaal 's jaars zoodanige Conciliën gehouden wierden. Maar uitvoeriger verordende het Concilie van *Sardika* in 347 (soms voor eene voortzetting van dat van *Niceë* gehouden), dat de Bisschoppen van dezelfde kerkelijke provincie hunne onderlinge geschillen

niet voor Bisschoppen eener andere provincie zouden brengen; dat, zoo een Bisschop zich ten onregte veroordeeld achtte, hij een nieuw onderzoek zijner zaak kon vorderen, indien namelijk de Roomsche Bisschop dit, op het berigt, hem door de eerste regters zelven, of door de Bisschoppen eener naburige provincie te zenden, alzoo goedkeurde: in zoodanig geval zou hij de regters benoemen en mogt er, vóór dat de zaak bij de regtbank des Roomschen Bisschops afgemaakt ware, geen ander in de plaats des veroordeelden Bisschops worden aangesteld. — Ook aan priesters en diakens werd het beroep van hunnen Bisschop tot de naburige bisschopppen toegestaan; doch evenzeer gaf het Concilie van *Sardika* bepalingen tegen het ontduiken en verijdelen van de vonnissen des eigen Bisschops.

Ook in *Afrika* werd er eene uitvoeriger regeling van het hooger beroep vastgesteld. Het Concilie van *Miletum*, waaraan de H. AUGUSTINUS deel nam, vergunde den priesters en lageren geestelijken een hooger beroep van den Bisschop tot de naburige Bisschoppen en nogmaals van dezen tot het, in *Afrika* zoogenaamde algemeene concilie (*concilium plenarium*), hetwelk eigenlijk een nationaal concilie van dat gewest was. Het schijnt tot die bepaling te gereeder overgegaan te zijn, omdat de allengs vermenigvuldigende appellatiën naar *Rome* aanleiding gaven tot misbruik; van daar, dat zij die wilden beletten, door de bepaling: dat zij, welke naar overzeesche conciliën beriepen, van de kerkelijke gemeenschap wierden uitgesloten (1). Maar een maatregel, door eene bijzondere Kerk genomen, kan geen algemeen geldend regt te niet doen. Paus

(1) Het bleek echter in 419, dat de kanons van *Sardika* aldaar niet bekend waren. Verg. ROHRBACHER, *Hist. de l'Egl.* VII 525 suiv.

ZOZIMUS nam dan ook het beroep van den priester APIARIUS aan, en niet zonder gevolg. De Afrikaansche Bisschoppen wierpen in 419 den pauselijken gezanten het Concilie van *Niceë* hier tegen op. Dit nu, in zooverre het niet met dat van *Sardika* als één beschouwd wordt, heeft inderdaad van zoodanig beroep niet gesproken. Maar deze tegenbedenking was weinig afdoende. Dit beroep had namelijk altijd vrijgestaan; het Concilie van *Niceë* behoefde er niet van te spreken; deszelfs doel was, een middentrap van jurisdictie in te stellen, door het beroep naar het provinciaal-concilie te openen. Zoo kon de onschuld zich gemakkelijker verdedigen; en de tijden vorderden zoodanigen maatregel.

Overigens Bisschoppen, als AUGUSTINUS, betwistten den Paus niet het, hem alom toegekende, oppergezag ook over de regtsbedeeling; zij keurden er slechts de oefeningswijze van af; en hunne vordering, dat hunne regtszaken in *Afrika* zelf wierden ten einde gebragt, had niets anders in, dan dat de Paus, door middel van gevolmagtigden, op de plaats zelve van het geding, zijn regt om de vonnissen te herzien, dede uitvoeren.

Terwijl deze en andere bepalingen den aangeklaagde overvloedige waarborgen toestonden, en daarvoor den Bisschoppen, bij de oefening hunner regterlijke magt, eenige regels voorschreven, strekken zij tevens allen tot bewijs, dat de Bisschoppen, en hun uitsluitend, die magt wordt toegekend, en laten zij die magt zelve in haar geheel. Inderdaad, Bisschoppen zijn het, welke, in de Conciliën, die maatregelen nemen. De Bisschoppen zijn steeds de regters; nergens treft men aan, dat priesters of lageren over Bisschoppen oordeelen. In het Oosten regtte altijd de Bisschop alleen zijne onderhoorigen in eersten aanleg;

de anders bevelende Afrikaansche kanons kwamen er niet in zwang. In het Westen zelf ziet men soms, in weerwil van die kanons, heilige Bisschoppen, zoo als een GREGORIUS, een AUGUSTINUS, geheel alleen vonnissen. AUGUSTINUS erkent zelfs, dat eene regtbank, naar het voorschrift van het Concilie, uit meerdere Bisschoppen zamengesteld, misschien een ander oordeel over zekeren ABUNDANTIUS zou uitbrengen, dan hij gedaan had; desniettegenstaande meende hij zich, om het heil der zielen, voor een dergelijk geval van die formaliteiten te mogen ontslaan (*Epist. class.* 2, *epist.* 45, n°. 2).

Intusschen deed wel eens een Bisschop zijne wereldlijke regtsmagt, hem door den keizer verleend, door gevolmagtigden uitoefenen (verg. SOCRATES, *Hist. cules.* l. VII, c. 37). De H. AUGUSTINUS ontlastte zich, op het einde zijns levens, ook van de kerkelijke regtsoefening, en droeg die eenen medehelper, die niet Bisschop was, over (*Ep. class.* 3. *ep.* 213). Naarmate, in volgende tijden, de bisdommen in *Europa* uitgebreider werden, konden de Bisschoppen al moeijelijker in provinciaal-Conciliën bijeenkomen en waren zij, ook uit hoofde hunner politieke positie, met menigvuldiger bezigheden bezet; van daar, dat eenige hunner de regtsoefening aan gevolmagtigden hunner keuze toevertrouwden.

Sedert de zesde eeuw stegen de aartsdiakens in aanzien; blijkens het Concilie van *Macon* in 682, werden zij soms ook als regters over geestelijken gedelegeerd. De kapitulariën maken insgelijks herhaaldelijk gewag van bisschoppelijke vikarissen ook in het regtersambt (LABBE, *Coll. Conc.* VII).

Dit waren welligt de aartsdiakens, om wier aanmatigingen te fnuiken de Bisschoppen, naar het gevoelen van

FLEURY (*Droit ecclés.* p. 3, c. 3), de groot-vikarissen of officialen aanstelden, die, èn wat den omvang èn wat den duur hunner volmagten aanging, steeds van het goedvinden der Bisschoppen afhingen en zich daarom enkel voor dezer plaatsbekleeders konden doen gelden. Gewoonlijk echter wordt de instelling der groot-vikarissen aan het Concilie van *Lateranen* onder INNOCENTIUS III (1215) toegeschreven, en waarschijnlijk werden zij nu weldra algemeen (THOMASS. *Discipl.* p. I, l. II, c. 8); en met hen werd dit ook de regtsoefening der bisdommen door middel van gevolmagtigden. In eenige kerken oefenden de groot-vikarissen beide, de administratieve en de regterlijke magt des Bisschops (van daar heet het: *Vicarius et officialis sunt synonymi;* De offic. Vicarii in 6to); maar in *Frankrijk* werden deze twee takken van jurisdictie aan verschillenden toevertrouwd, en den plaatsbekleeder des Bisschops in de regterlijke magt, de naam van officiaal gegeven.

De regtspleging der officialiteiten was, naar den aard van het geding, burgerlijk of crimineel; hare beginselen waren ontleend aan het Romeinsch of aan het Kanoniek regt en opgehelderd en ontwikkeld door de reeks van regtsgeleerde Pausen in de 13e en 14e eeuwen, onder wie INNOCENTIUS III uitmuntte. De behandeling der criminele zaken, door dezen Paus op het Concilie van *Lateranen* voorgeschreven, heeft aan de wereldlijke regtbanken ten voorbeeld gestrekt. Zij is gestreng in het handhaven der goede orde; zij vervolgt de misdaad door middel van accusatie, denuntiatie en informatie; maar van den anderen kant is zij ten hoogste bezorgd voor de onpartijdigheid en de regtvaardigheid; zij gaat langzaam en voorzigtig voort, gebiedt, den aangeklaagde, zoowel als de getuigen, te hooren; en doet den regter alle mogelijke inlichtingen inwinnen.

Wel verbleef ten laatste de beslissing uitsluitend bij den officiaal; maar in moeijelijke en in gewigtige zaken was hij verpligt, raadslieden, zelfs assessoren te nemen. Overigens stond altijd het hooger beroep open; het was echter zoo geregeld, dat niet een der drie trappen van regterlijke magt mogt worden overgeslagen: van den Bisschop of diens officiaal werd naar den Metropolitaan en van dezen naar den Paus geappelleerd.

Men heeft uit deze organisatie willen besluiten, dat zij de regterlijke magt, of althans de regtsoefening den Bisschop ontnam en op den officiaal overdroeg. Geheel ten onregte. De officiaal was, krachtens zijne aanstelling, slechts de vikaris, dat is, de stedehouder des Bisschops, en de pligten, die hem, bij zijne regtsbedeeling, werden voorgeschreven, veranderden zoo weinig de natuur zijner stelling, dat het kerkelijk regt tusschen de regtbank des officiaals en die des Bisschops geen onderscheid toelaat. (*De Appellat.* c. 3. *Romana Ecclesia*, in 6to.)

't Is opmerkelijk, dat er juist ten aanzien der regterlijke, en niet der administratieve bediening der bisschoppelijke magt eene dergelijke dwaling ontstaan is. De oorzaak is hierin te zoeken, dat, in die tijden, de Bisschoppen, behalve hunne wezenlijke of kerkelijke magt, ook eene toevallige, wereldlijke bezaten, weshalve hunne officialen ook wereldlijke zaken behandelden. Dit gaf aanleiding tot verwarring van regtsbegrippen. 't Was een beginsel van het leenregt dat de heeren, die met de regterlijke magt bekleed waren, haar niet in eigen persoon oefenden; daar nu de officialen hunne Bisschoppen in beide betrekkingen als regters vertegenwoordigden, en zelfs, gelijk die tijden het medebragten, meer met wereldlijke zaken dan met kerkelijke bezet waren; zoo is dit beginsel, hetwelk slechts de wereldlijke magt

der kerkvoogden kon betreffen, ook op hunne kerkelijke toegepast.

Deze laatste echter is van geheel anderen aard dan de eerstgenoemde. De voornaamste regtsgeleerden hebben haar dan ook steeds als een onvervreemdbaar eigendom des bisschops beschouwd, en hem bij gevolg het regt toegekend, de gedingen, ook al waren zij reeds bij de officialiteit aanhangig, aan zijne eigene beslissing te onderwerpen. Werkelijk bestaan hiervan verscheidene voorbeelden, inzonderheid van zulke gevallen, waarin de ingewikkelde stijl van procederen, bij de officialiteiten in gebruik, de handhaving der kerkelijke tucht zou belemmerd hebben.

Over het algemeen hebben de officialiteiten de tucht inderdaad al te weinig bevorderd. Persoonlijke zaken van geestelijken werden er zelden behandeld; bijna geheel werden zij bezig gehouden met wereldlijke zaken, of met gedingen over beneficiën, of andere tijdelijke goederen der Kerk en hare dienaars, zoodat, naarmate de wereldlijke magt der Bisschoppen van omvang verminderde, ook die kerkelijke regtbanken haar aanzien verloren. Daarenboven werkte haar tal van formaliteiten den geest der tegenspraak in de hand, om de processen tot in het oneindige te rekken, waarom men zich ten laatste wel genoodzaakt vond, voor de gewone tuchtzaken eene kortere en betere regtsbehandeling te zoeken. Slechts voor de gewigtige zaken en ergerlijke misdrijven bleef de oude weg van procederen behouden.

De ijver, zoo van Conciliën als van enkele personen of kerkvoogden, tot verbetering der gebreken huns tijds, maakte dan ook van de officialiteiten niet veel werks. Het concilie van *Trente* wijzigde zelfs aanmerkelijk hare gebruiken. Het verbood, in alle zaken van visitatie,

correctie, bekwaamheid of onbekwaamheid en in de criminele zaken, vóór de beslissende uitspraak, in hooger beroep te komen (*Sess.* XIII, *de Ref.* c. 1); opdat het verdedigingsmiddel der onschuld niet misbruikt wierde om de verdiende straf te ontwijken. Het ging nog verder. Terwijl het bepaalde hoe de aanklagten, tegen Bisschoppen ingebragt, moesten behandeld worden (*Sess.* XIII *de Ref.* c. 7, 8 XXIV *de Ref.* c. 5); stelde het dezen ten pligt, de zeden der geestelijken vooral der zielzorgers te bewaken (*Sess* XIV, *de Ref.* Prooem.) Over zware misdaden, die tevens de degradatie ten gevolge hadden, veroorloofde het den Bisschop of zijn vikaris, bijgestaan door even zoovele priesters als er oudstijds Bisschoppen toe vereischt werden, regt te spreken (*Sess.* XIII, *de Ref.* c. 4); de gewone zaken gelastte het den Bisschop, òf zelf, òf door zijn vikaris, volgens de gewone regtspleging te beoordeelen; maar, indien de handhaving het vorderde, liet het hem vrij, de kerkelijke straffen *ex informata consientia*, met achterlating der regterlijke formaliteiten, uit te spreken.

Terwijl alzoo het Concilie van *Trente* de bovengenoemde drie wijzen der bisschoppelijke regtsoefening erkent en behoudt, stelt het te gelijk de bisschoppelijke magt als de bron voor van alle regterlijke jurisdictie in kerkelijke zaken, en wil het die magt in hare regtspleging, aan geene bepalingen binden, dan in zooverre de onpartijdige regtvaardigheid, tot waarborg voor de onschuld, dit vordert en de handhaving der tucht zulks veroorlooft.

VERSCHEIDENHEDEN.

HET HOLLANDSCH PENNING-MAGAZIJN VOOR DE JEUGD.

(Ingezonden.)

Dezer dagen kwam ons toevallig in handen N°. 1 van het maandschrift: HET HOLLANDSCH PENNING-MAGAZIJN VOOR DE JEUGD — voor 1849 — Ter boekdrukkerij van J. H. LAARMAN te *Amsterdam*, waarbij gevoegd was een berigt van inteekening, waarin het volgende voorkomt: «Het Hollandsch Penning-Magazijn «is een even aangenaam als nuttig boekgeschenk voor de jeugd «en jongelingschap, aan wie het is toegewijd. In onderhoudende «verhalen, in belangrijke mededeelingen over wetenschappen, «kunst, spoort het knapen en jongelingen, meisjes en jonge «dochters aan tot het navolgen van brave edele daden, het «aankweeken van deugd en christenzin, tot liefde voor het «vaderland, en den naaste, tot het waardeeren van al wat groot «edel en schoon is.»

Voorwaar, een veelbelovend *programma*. Wij weten echter uit de ondervinding welke waar er maar al te dikwijls onder zulke etiquetjes wordt aangeboden, en wij vertrouwen, dat ouders en voogden, om dezelfde reden, alvorens hunnen kinderen en beschermelingen, iets in handen te geven, naauwkeurig toezien. Een boek of vervolgwerk kan veel goeds en schoons bezitten en toch aan de jeugd schadelijk zijn: wanneer er namelijk hier of daar ook eenige voorstellingen van nadeeligen invloed voorkomen. Wat er nu al aanbevelenswaardigs, of laakbaars, of gevaarlijks in het onderwerpelijke *Penning-Magazijn* te vinden is, kunnen wij niet optellen: wij zijn niet met deszelfs bijzonderheden bekend. De eerste aflevering voor 1849 kwam ons, gelijk wij zeiden, slechts toevallig onder het oog: en deze zelfs hadden wij op het oogenblik den tijd niet

door te lezen; maar wij zagen er toch, in een enkel artikel, genoeg om het geschrift met ontevredenheid neêr te leggen. Wij willen deze onze ontmoeting niet gewigtiger opgeven, dan zij verdient. Zij, wien het bekend is in welke handen de bewerking van het maandschrift zich hoofdzakelijk bevindt, mogen het ons mishagende artikel, en, indien het soms niet alleen sta, ook de anderen van dien stempel, nader beoordeelen; gaarne laten wij ook den bestendigen lezers de uitspraak over de strekking van het geheel des *Magazijns* over; wij voor ons meenden, op hetgeen wij er lazen daarom tot eenige aanmerkingen geregtigd te zijn, omdat de daarin uitgedrukte gevoelens en gewaarwordingen tot de karakteristieke trekken behooren, waaruit wij hier te lande de boeken en schrijvers zoo tamelijk leeren kennen, waarop wij dan ook, men houde ons ten goede, naauwlettend, zelfs kiesch zijn. Een der opschriften boven de artikels geplaatst, trok meer dan de andere — en men zal begrijpen waarom? — onze aandacht. Het luidt: *De Hertog van* ALBA *bij de onthoofding van* EGMOND *en* HOORNE. In het berijmde stuk, wat er op volgt, wordt aan den eenen kant de genoemde hertog een mensch genoemd, die van heerschzucht uitgaande, het medelijden voor zoogenaamde pligtvervulling doet wijken, den naam van beul bij dien van veldheer voegt, en de teregtstelling, van EGMOND en HOORNE heimelijk bijwoonde; terwijl aan den anderen kant de beide graven als onschuldige slagoffers van wraak, en wel van godsdienstwraak, wier bloed zonder de minste reden vergoten is, worden voorgesteld. Dat ALBA, in de oorlog opgevoed en een krijgsman van beroep, niet zoetzappig was in zijne maatregel, is te begrijpen en, zonder zijn hart te veroordeelen, ook te erkennen. Maar gestrengheid is nog geene wreedheid; een doodvonnis uitspreken of uitvoeren getuigt nog niet van bloeddorst en is zekerlijk geen bewijs van gewetenlooze onregtvaardigheid. Men leze BILDERDIJKS geschiedenis des vaderlands, en men zal er vinden, dat er op zeer goede gronden anders over ALBA ge-

oordeeld kan worden, dan dit door schrijvers van zekere kleur gewoonlijk gedaan wordt. Doch hoedanige opvatting der geschiedenis van dien tijd en der toenmalige regtsbegrippen vooronderstellen niet bovenaangehaalde uitspraken? uit welke godsdienstbegrippen komt die opvatting voort, en tracht zij over te planten? Wij weten hoe daarbij de Katholieke Kerk steeds mishandeld wordt. Op hare rekening wordt ten laatste al het verachtelijke gesteld, hetwelk men, hoe wederregtelijk ook, den tegenstanders der «Hervorming» opdringt. Geen wonder derhalve, dat wij onze aandacht vestigden op de slotverzen van het bedoelde stuk.

Niet vruchtloos heeft men mij der godsdienst wraak vertrouwd:
Haar wraak; mij schat en magt. — Mijn leus zij bloed en goud.

De heer R., gelijk zich de schrijver noemt, vraagt en antwoordt:

«Wat is geschiedenis? Een schandlijk leugenblad,
«Naar 's schrijvers eigen zin en valsch gevoel beklad.»

Hij heeft wel gelijk. Hij zal het ons daarom wel het minste ten kwade duiden, dat wij alles, wat ons op naam der geschiedenis wordt opgedischt, ook al gebeurt dit in versmaat, niet maar onnoozel weg voor goede munt aannemen: ook voor ons staan de bronnen open; ook wij maken aanspraak op zoo veel gezond verstand, als er noodig is, om zwart niet wit, en wit niet zwart te noemen. Wij hebben niet voor, ons over het bestuur van den hertog van *Alba* uit te laten, hetwelk wel beschouwd, nog al iets te wenschen overliet; maar wij zullen er nimmer toe komen, de teregtstelling der graven van *Egmond* en *Hoorne* eenen geregtelijken moord te noemen. Onstaatkundig was zij; onregtvaardig was zij niet. Ware koning PHILIPPUS II zelf in de *Nederlanden* gekomen om den toestand des lands gade te slaan, en naar bevind van zaken maatregelen in het werk te stellen; gaarne gelooven wij dat zij van geheel anderen aard zouden geweest, en niet op het ongeluk van zoovele voorname personen uitgeloopen zijn. De tegenwoordigheid van den vorst, die, helaas! alles uit

zijn kabinet te *Madrid* wilde besturen, zou zeer veel hebben toegebragt, om de woelzieken in bedwang te houden; om de wankelende en verontruste gemoederen gerust te stellen en het kostelijke kleinood zijner kroon voor geweldige botsingen te behoeden. ALVA, die een groot krijgsbevelhebber, maar minder staatsman was, kende geene onderwerping, dan die van den krijgsknecht, en had al te weinig begrip van hetgeen men *geven* en *nemen* noemt. Wat den graaf van *Egmond* aangaat; hij die uit hoofde van zijne afkomst, vermogen en beminnelijke hoedanigheden, gemakkelijk den luister van zijn vaderland had kunnen helpen vergrooten, was overigens een man van een zeer zwak karakter, van het begin der onlusten af, onzeker welke partij hij zou kiezen; altijd dobberende tusschen het bejagen van volksgunst, en het gevoel van pligt, om zijnen koning getrouw te blijven, liep hij, die op den voorgrond meende te staan, aan den leiband van een ander, en bevorderde, zonder het schrander op te merken, de bedoelingen van eenen man, die er op uit was, om door opstand en afval voor zich zelven den weg tot het opperbewind te banen. (1)

(1) Znnder op dit oogenblik diep in de geschiedenis der *Nederlanden* te willen ingrijpen, maken wij de aanmerking, dat Prins WILLEM van *Oranje*, toen hij doodgeschoten werd, op het punt was, de grafelijke waardigheid in zijn geslacht te vestigen. RAYNAL zegt in zijne *Histoire du Stadhouderat:* «Prins WILLEM heeft een meester-«stuk uitgevoerd, met het volk te doen gelooven, dat hij niets an-«ders, dan deszelfs vrijheid op het oog had; daar hij inderdaad, er «op uit was, om zelf meester te worden. Wanneer men zijne gangen «aandachtig gadeslaat, komen zijne ontwerpen, zijne inzigten, zijne «staatkunde duidelijk voor den dag. Hij was het, die de nieuwe «leer, welke hij wist, dat aan het hof van *Madrid* mishaagde, of «invoerde of begunstigde, en daardoor den weg tot eene revolutie «baande. Hij was het, die onder nietswaardige voorwendsels, den «burgeroorlog aanblies, en de toorts van tweedragt aan alle kanten «ontstak. Hij was het, die door eenen barbaarschen oorlog te ont-«werpen en te voeren, harten en zielen onverzoenbaar verdeelde. «Hij was het, die achtervolgens Lutheraan, Katholijk, Kalvinist en «als znodanig zonder godsdienst, de Roomsche Eeredienst verbande, «als den eenigste band, waardoor men nog aan *Spanje* kon gehecht «blijven. Hij was het, die door zijne fierheid, zijne verraderijen,

Sedert men de oorspronkelijke stukken van dat regtsgeding, onder de oude archieven heeft weten op te sporen; is er een nieuw licht, te voren ongekend, over hetzelve opgegaan. Het verhoor, dat de graaf van *Egmond* tijdens zijne hechtenis ondergaan heeft, is nog in wezen, en al te merkwaardig, om bij deze gelegenheid niet vermeld te worden. Wij zullen er eenige hoofdpunten van mededeelen, en dan den regtschapen lezer zelf laten beslissen, of wij waarheid gesproken hebben of niet. (1)

Ondervraagd: of hij geen leenman van Z. M. is, en uit

«zijne raadgevingen, de vreemde Prinsen wegzond, wier gezag het «zijne overschaduwde. Hij was het, die tot drie malen toe, de «onderhandelingen verbrak, welke zoo ver gevorderd waren, dat er «een einde aan onze geschillen op handen scheen. Al deze stappen «tot de dwingelandij zouden hem gelukt zijn; bij was het toppunt «zijner wenschen genaderd, toen het moordend lood aan zijne dagen, «aan zijne eerzucht, en aan zijne hoop een einde maakte.» De heer GROEN VAN PRINSTERER, die warme vriend van het huis van *Oranje*, vindt zich, in weerwil van zijne zucht om de inzigten van WILLEM I te vergoelijken, genoodzaakt de volgende verklaring af te leggen: «De Prins van *Oranje* was noch gestreng, noch spaarzaam van be- «ginselen, en werd door eerzucht en eigenbelang beheerscht. Den «Keurvorst van *Saxen* doet hij verklaren, dat hij voor de hervorming «zeer gunstige gevoelens koestert; hij belooft, dat zijne huisvrouw «op geenerlei wijze in de uitoefening harer godsdienst zal gehinderd «worden; over de belangen der hervorming drukt hij zich in dier «voege uit, dat den Evangelischen Prins geen de minste achterdocht «kan bekruipen. Maar ten zelfden tijde, wachtte hij zich wel (koning) «FILIPS te veel te verontrusten. Somwijlen vertoonde hij een schoonen «ijver *tot instandhouding van het papisme*. GRANVELLE zelf werd er «door om den tuin geleid..... Hij deed zijn best, om met alle par- «tijen goed te staan: leefde als een Roomsch-Katholijk, ontving de «Protestanten, legde, al naar dat de omstandigheden het medebragte, «ijver voor de Roomsche Kerk, en medelijden voor de ketters aan «den dag, en vond het voor zijne overtuiging gemakkelijk, om den «uiterlijken schijn te bewaren, maar niet om zich tegen alle achter- «docht in veiligheid te stellen.» *Archives ou correspondance inédite de la maison de Nassau* (Tom. I de la 2me edition pag. 20) etc.

(1) *Extrait de la correspondance de* MARGUERITE *de Parme, deposée aux archives de la Belgique.*

hoofde van zijne landen en heerlijkheden geenen eed van trouw heeft afgelegd? geantwoord: ja!

Ondervraagd: of hij niet stadhouder van *Vlaanderen* voor Z. M. geweest is? — geantwoord: dat hij voor Z. M. stedehouder van *Vlaanderen* en *Artois* geweest is: kapitein van wapenen sedert 24, en kapitein van het kasteel van *Gend* sedert 5 jaren!

Ondervraagd: of hij, uithoofde van genoemde Gouvernementen, en bevelhebberschappen niet den eed van trouw gedaan heeft? — geantwoord: dat hij den eed van trouw heeft afgelegd, en wel naar hij meent, in handen van Mevr. de hertogin van *Parma*.

Ondervraagd: of hij niet staatsraad van Z. M. geweest is en in die kwaliteit den eed heeft afgelegd? — geantwoord: ja!

Ondervraagd: of niet hij, de Prins van *Oranje*, de graaf *van Hoorne*, de markgraaf *van Bergen*, eene vergadering aangelegd, en zich tegen den kardinaal GRANVELLE verbonden hebben; om dezen uit het bewind te drijven? — geantwoord: dat hij een van die heeren was, die verlangden, het krediet van den kardinaal in staatszaken gefnuikt te zien.

Ondervraagd: om welke reden zij leverei met pijlen hebben laten dragen; daar het ter hunner kennis gebragt was, dat zij het niet doen moesten? — geantwoord: dat dit plaats heeft gehad, om onnoodige uitgaven te vermijden, om een goed voorbeeld aan vele ridders te geven, die zich hierin te buiten gingen, en opdat, zoo lang zij met den kardinaal verschil hadden, de dienaren van den eenen of anderen heer niet zouden herkend worden.

Ondervraagd: wie het waren, die deze leverei hebben aangeschaft? — geantwoord: hij zelf, de prins van *Oranje*, de graaf van *Hoorne*, de graaf van *Hoogstraten*, de markgraaf van *Bergen*, de graaf van *Megen*, mijnheer de MONTAGNY, en daarna, van *Mansfeld*, de heer van *Brederode*, van *Kuilenburg*, en andere ridders.

Ondervraagd: of hij gezegd heeft, dat de ministers van Z. M. hinderpalen tot het bijeenkomen der Staten-Generaal in den weg stelden? — geantwoord: dat men daarover meermalen in den Staatsraad gesproken en gehandeld had, en dat hij van gevoelen was geweest, dat de Staten-Generaal behoorden te vergaderen, naar het goedvinden van Z. M. en om geld te bekomen en in de behoeften van het oogenblik te voorzien!

Ondervraagd: of hij, de prins van *Oranje*, de graaf van *Hoorne*, graaf LODEWIJK, en andere verbondenen geene vergadering te *St. Truien* gehouden hadden, en wat aldaar was voorgevallen? — geantwoord: dat hij naar *St. Truien* gegaan was, om den prins van *Oranje* te zien, dat aldaar tegenwoordig waren, de graaf van *Hoorne*, de graaf van *Hoogstraten* en LODEWIJK; *dat zij zich in eene kamer hadden opgesloten....* dat hij zich herinnerde, dat aldaar over eenige waarschuwingen gesproken was, welke men van verschillende kanten over het ongenoegen des konings bekomen had, dat er een afschrift van zekeren brief, zoo men zeide aan Mevr. van *Parma* gerigt, was voor den dag gebragt, en dat men over den inhoud daarvan beraadslaagd en in omvraag gebragt had, of men zich al dan niet tegen zulke ongelegenheden behoorde te voorzien.

Ondervraagd: of er op de vergadering te *St. Truien* en op andere plaatsen niet was gehandeld: *dat bij aldien de Koning met gewapende magt kwam, men hem het land niet moest binnenlaten?* — geantwoord: dat men te *St. Truien* gesproken had, wat beter ware: *het land te verlaten*, o*f de wapenen op te nemen*; maar dat men tot geen besluit gekomen was.

Zoo dat de graaf van *Egmond* 's konings leenman en krijgsoverste, stedehouder van *Vlaanderen* en van *Artois*, bevelhebber van het kasteel van *Gend* en Staatsraad, de graaf van *Egmond*, die den koning zoo vele eeden gedaan had, als hij waardigheden bekleedde, overal onder de vijanden

van zijnen vorst gevonden wordt. Hij was de vriend van den prins van *Oranje*, van LODEWIJK van *Nassau*, van *Kuilenburg* van *Brederode* enz.: hij was er de medepligtige, of het werktuig van: hij behoorde tot de zamenspanning tegen GRANVELLE, en was zeer op denzelver gebeten. Zoo hij niet openlijk voor het bondgenootschap uitkwam; vele edellieden van zijn huis waren er leden van; hij zelf was met de voornaamste raddraaijers naauw verbonden. Hij wil, dat de Staten-Generaal zullen bijeenkomen, hij spreekt er van in den Staatsraad: in weerwil dat hem den onwil des konings bekend was, die daaruit nog meer onheilen voor het land te gemoet zag. Hij woont de vergadering te *St. Truien* bij, sluit zich met den prins van *Oranje*, met de graven van *Nassau* en van *Hoorne* in eene kamer op, neemt kennis van eenen brief aan de hertogin van *Parma* en behandelde mede de kwestie: of, bij aldien de koning gewapenderhand kwam, men hem het land moeste binnenlaten? De zamenverbondenen beschouwden zich als meesters van het land, of zij hielden zich in hun geweten overtuigd, dat er voor hen geene vergiffenis te hopen, maar alleen in de oorlog, toevlugt te vinden was. Daar overigens de hoofden in verband met de nieuwsgezinden van *Frankrijk* en *Duitschland* stonden, valt het niet moeijelijk te gissen, wat er te *St. Truien* voorgevallen is. Wij willen niet zeggen, dat EGMOND de beeldstorming in zijne provinciën oogluikende heeft toegelaten; doch het is zonderling, dat, daar hij zich onmagtig rekende dezelve te beteugelen, een ander (NOIRCARMES, stadhouder van *Henegouwen*), die in gezag en in magt bij hem niet halen kon, dit zonder veel moeite ten uitvoer bragt. In plaats van eene zwakke vrouw, die het koninklijk gezag vertegenwoordigde, onder zijne bescherming te nemen, spande hij met hare vijanden tegen haar zamen. Bijaldien EGMOND, in plaats van met den koning van *Spanje*, met eenen FREDERIK *den Groote*, of met eenen NAPOLEON had te doen gehad; meent men, dat hij zijne rol zoo langen tijd ongestraft had kunnen

voorlspelen? voorzeker ware hij evenzeer, maar spoediger, tot zijn pligt gebragt. In een woord, aan zijne hooge krijgskundige bekwaamheden regt doende, en het beklagende, dat PHILIPPUS zijnen toorn niet met zachtmoedigheid getemperd heeft, zijn wij echter van gevoelen, dat er van den luister, door onze historie- en romanschrijvers zoo hoog opgevijzeld, vrij wat kan afgedongen, en dat de graaf van *Egmond*, ofschoon het offer van gebeurtenissen, welke magtiger waren dan hij, evenwel niet onschuldig kan gerekend worden.

Dat waren de grieven, welke de graven van *Egmond* en *Hoorne* — want ook deze was niet alleen onderdaan, maar ook ridder van het gulden vlies, en admiraal der Nederlandsche zeemagt — met hunnen oppervorst te verrekeren hadden. In de weegschaal geworpen en te ligt bevonden, ondergingen zij de straf, welke, vóór de afschaffing der doodstraf voor politieke misdrijven, elke Regering voor zoodanigen bepaald had, die, met afgelegde eeden den spot drijvende, tegen de bestaande orde van zaken zamenspannen.

Wij mogten daarom met regt ontevreden zijn, over die valsche voorstelling der geschiedenis, zoo als wij die in de bedoelde verzen wederom herhaald zagen. Wij wilden er onze geloofsgenooten opmerkzaam op maken, èn om de waarheid zelve, èn omdat het ons, vooral in deze tijden, waarin de eerbied voor het bestaande gezag maar al te veel ondermijnd wordt, gevaarlijk voorkomt, die teregtstelling, vooral op eenen zoo meesterachtigen toon en als of het in het minste niet konde betwijfeld worden, aan de willekeur der gezagvoerders toe te schrijven, èn ook — wegens de godsdienstige strekking van die behandeling der geschiedenis, tegen welke, in hoedanig boek of geschrift zij ook voorkomt, de katholieke jeugd moet gewaarschuwd worden, en volgens wier geest de heer R. heeft gedacht, gevoeld en gedicht.

HET SYNODAAL WEEKBLAD.

In den jare 1847 zonden de boekhandelaars NOMAN & ZOON te *Zalt-Bommel* eene missive aan de Algemeene Synodale Commissie, het verzoek inhoudende, dat de Algemeene Synode hare kerkelijke aanschrijvingen, besluiten en dergelijke, voor zoo verre ze voor de publiciteit bestemd zijn, alsmede de mutatiën in het personeel der Kerk voortaan niet langer aan de *Boekzaal*, maar *uitsluitend* aan het maandblad: *de Hervorming* zoude afstaan; waarvoor zij als uitgevers van dit blad jaarlijks eene som van duizend gulden aan het Synodale weduwenfonds aanboden.

Ik las dit berigt, maar het kon mijne goedkeuren niet wegdragen. *De Boekzaal der geleerde wereld* — in deftigen stijl ook genaamd: *Tijdschrift voor de Protestantsche Kerken in Nederland*, of in de wandeling: *Het Dominé's-Boekje* — moge in alle opzigten aan haren weidschen titel niet beantwoorden; men kan toch niet ontkennen, dat de oude matrone haar uiterste best doet om te behagen, en dat zij zelfs door den aangebragten opschik van «MENS INGENUA *grata deo*» somtijds een jeugdiger en min of meer geleerder aanzien vertoont. Dan hoe het zij, eene jongere zuster diende toch wat meer respect te toonen voor eene oudere; en ik vind het lang niet zusterlijk, dat zij bij de Hoog Eerwaardens het voorstel komt doen, om de oude aan den dijk te zetten.

Het is waar, een *weldadig* doel wordt er meê beoogd; maar is het daarom goed te keuren? Veeleer beschouw ik het als een teeken van onzen philantroptschen tijd, waarin de weldadigheid beoefend wordt, op voorwaarde, dat men er zelf eenig voordeel of vermaak van geniete. Men *drukt*, men *geeft uit*, men *zingt*, *speelt*, *danst*, alles met een weldadig doel: na aftrek van de *noodige* kosten is de opbrengst voor armen, weduwen en weezen. 't Is waarlijk als of het Protestantisme zich wil wreken op zijne vaderen. Deze schaften de verdienstelijkheid der goede werken af, en begeerde er zelfs geen *hemelschen* loon voor. De

nakomelingen zijn minder belangloos en eischen ten minste een *aardschen*.

Maar de beschermheeren van de *Boekzaal* lieten zich niet overtreffen in grootmoedigheid. Zij deden de oude regten van hunne pleegdochter gelden, en zagen er niet tegen op, om ten haren gevalle nog veel weldadiger zich te toonen. De boekhandelaars DE ERVEN ONDER DE LINDEN & ZOON te *Amsterdam* verzochten van hunnen kant, als uitgevers van *de Boekzaal*, «dat dit reeds meer dan eene eeuw bestaande Tijdschrift in zijn karakter als Maandschrift der Protestantsche Kerk moge gehandhaafd worden;» en stelden insgelijks ter beschikking van de Hooge Kerk-vergadering, voor de Synodale fondsen ad pios usus, *een gedeelte* der jaarlijksche *zuivere* opbrengst van dit geschrift, het aanbod der uitgevers van *de Hervorming* te *bovengaande*.

Was de zaak eenigzins moeijelijk voor de Synodale Commissie, zij had toch hare gunstige zijde. Men kon regt geven aan wie regt toekwam: de honderdjarige aanspraak van eene geleerde dochter handhaven; en daarbij — jaarlijks aan de Synodale fondsen meer dan duizend gulden doen toevloeijen. Dit was zoo verwerpelijk niet..... De Commissie gaf zich dan de eer, de ontvangen missives ter kennis van de Synode te brengen, en in zooverre aan het verlangen der inzenders te voldoen; maar, zonder voor als nog in eenig oordeel over den inhoud van dit schrijven te treden, beval zij alleen het gedaan verzoek en aanbod als *overwegingwaardig* aan een nader onderzoek der Synodale Vergadering.»

De Synode nam den inhoud der beide missives in overweging, en droeg nu weêr aan de Algemeene Synodale Commissie den last op, «om naar aanleiding daarvan ten volgende jare aan de Synode zoodanig voorstel te doen, als zij *in het belang der Kerk* het meest geraden zal oordeelen.»

De Commissie voldeed aan den opgedragen last, en «na rijp beraad» heeft zij in eene der zittingen van 1848 voor-

gesteld, «dat de Synode besluiten mogt tot de uitgave van een *Kerkelijk Weekblad*, waarvan de zuivere opbrengst ten voordeele van de Predikanten-Weduwen zal besteed worden.» De Commissie had het zoo kwaad niet ingezien. Het was haar zeker niet ontgaan, dat de uitgevers van de *Boekzaal* slechts *een gedeelte* van de jaarlijksche *zuivere* opbrengst hadden aangeboden; en dat *gedeelte* bedroeg nog meer dan duizend gulden. Wilde nu de Synode voor eigen rekening een weekblad uitgeven, dan kon zij over de *geheele* winst beschikken ten voordeele van de weduwen-beurs. En wie weet, of men op de LANDSDRUKKERIJ, waar de Synodale stukken CONFIDENTIEEL gedrukt worden, het niet voor een prijsje gedaan kreeg?

Het voorstel was te gewigtig, dan dat de Hooge Kerkvergadering zoo maar dadelijk konde beslissen. De Synodale commissie had er een jaar lang over nagedacht; ligt dat der Synode eenige tijd gegund wierd, om zich te beraden. Zij vond dus goed, eerst nog eene personele commissie te benoemen, om in deze belangrijke zaak haar te dienen van consideratie en advies.

«Deze Commissie heeft, bij monde van den heer WILDSCHUT, rapport uitgebragt, en de Commissie heeft desovereenkomstig besloten.»

Vraagt ge nu: wat heeft dan de Synode besloten? Ik kan er u niet op antwoorden. Zij heeft goedgevonden de geheele zaak met den sluijer des geheims te bedekken. Noch het rapport, noch de inhoud van het Synodaal besluit is in de gedrukte *Handelingen* van 1818 opgenomen.

HET GELOOF ALLEEN. — DE WERKEN ALLEEN. —

Wat is oorzaak, dat de leerlingen van de hervormers, wier hoofdleer het was: *het geloof alleen regtvaardigt; het geloof alleen brengt tot de zaligheid*, er toe gekomen zijn om te zeggen: ten jongsten dage zal de Regter niet vragen: *wat hebt gij geloofd, maar: wat hebt gij gedaan?* Hoe is het uit te leggen, dat onder de menschen, bij welke het geloof ALLES geworden was, het geloof nu ten laatste NIETS meer is? Zou de uitlegging deze kunnen zijn? Toen het geloof alles geworden was, behoefde men, om regtvaardig en zalig te worden, het goede niet meer te doen, noch het kwade te laten. De booze neiging was haar breidel kwijt, de hartstogt kon teugelloos heerschen: een vloed van zonden overdekte de aarde. Nu zagen velen, dat zulk een leven met den inhoud des geloofs in strijd was, zoowel als met de edele natuur, waarvan zij, in weerwil der hervormings-leer van de alverdorvenheid des menschen, in zich nog overblijfselen ontwaarden. Het licht hunner rede en het zedelijk gevoel, tot die overblijfselen behoorende, verzetten zich tegen de aannemelijkheid eener leer, volgens welke de vrouwenschender en de oudermoordenaar bij den Heiligen God geen meer gevaar van verwerping liepen dan hunne schuldelooze slagtoffers. Maar hoe nu? Deze door hen verafschuwde leer behoorde evenzeer tot den inhoud huns geloofs als de tien geboden, waarmede zij in strijd was; ja, zij was het onmiddelijk en noodzakelijk gevolg van de hoofdleer: het geloof alleen maakt zalig. Menigeen mag zich bij het maken dezer opmerkingen beklemd, beangst gevoeld hebben; daar mag hem wel eenige twijfel bekropen hebben over dat fundamenteel punt; die toestand bragt de meesten eventwel niet verder dan tot het zoeken van een uitweg. Daar werden er vele gevonden: verschillende door verschillende personen, en op verschillende tijden. Maar alle liepen hier op uit: tot den inhoud des geloofs kan niets behooren dan hetgeen de rede als waar en goed er-

kent; maar aangezien de rede, in onderscheidene personen huisvestende en werkende, de tegenstrijdigste leerstukken aanneemt, zoo moeten we er aan wanhopen de eenige ware leer te vinden; het kan dan ook de wil Gods niet wezen, en bijgevolg ter zaligheid niet noodzakelijk zijn, dat wij de eenige ware leer zouden erkennen en belijden; ten dien aanzien houde dus ieder zich in 't algemeen bij CHRISTUS, en in 't bijzonder bij zijn eigen gevoelen; doch ten aanzien der regelen van gedrag is de zaak anders; de groote beginselen der zedenleer erkent de rede, wij vinden ze vrij eenparig in het Nieuwe Testament; hieraan dus moeten we ons houden, en wij zullen zalig zijn: ieder geloove derhalve wat hij waarheid *meent* te zijn; maar niemand wijke af van de voorschriften der zedenleer. Is dit wel iets anders dan 't geen de goddelooze VOLTAIRE zeide, in het bekende vers?

Soyez juste, il suffit; le reste est arbitraire.

Als ware er geen verband tusschen het ware en het goede, tusschen de leugen en het booze!

BOEKAANKONDIGING.

DES AFFAIRES DE L'ITALIE ET DE L'AVENIR PROBABLE DE L'EUROPE. Par l'auteur de la *Solution des grands problèmes.* Paris, *Jacques le Coffre & Cie.* 1849.

Wij meenen onzen lezers eene dienst te bewijzen door hun de brochure, welker titel hierboven staat, bekend te maken; zij is niet alleen belangrijk om haren inhoud, maar ook zeer *piquant* door de wijze waarop zij geschreven is; zij beantwoordt geheel aan de verwachting, welke men vooruit op mag vatten van een geschrift, dat den auteur van de *Solution des grands problèmes*, en van *Platon Polichinelle*, tot maker heeft. Hiermede wil Ref^t^. niet zeggen, dat hij zijn zegel hecht aan ieder woord, aan iedere zinsnede, aan iedere bladzijde, in de brochure voorkomende; maar hij getuigt gaarne, dat de totaalindruk, welke hare lezing op hem gemaakt heeft, zeer gunstig is, en dat hij menige bladzijde bewonderd heeft. De onbevangenheid van den Schrijver en de vaak geniale uitdrukking zijner gedachte behagen zelfs dan, als men zijne meening of zijne vooruitzigten niet deelt. De ruwheid der eeuw, dit moet echter erkend worden, toont zich hier en daar ook bij den Schrijver.

Achter zijn opstel, onder den vermelden titel, laat hij eenige brokstukken volgen uit een werk, dat hij in Februarij 1848 ter perse had, maar dat, gelijk hij het uitdrukt, toen onder de pers dood gebleven is. Dat werk was getiteld *Les Béats.* De Schrijver heeft zeer wel gedaan, dat hij althans deze fragmenten heeft medegedeeld; er is leven in, en zij bevatten eenige krachtig voorgestelde waarheden, hoogst nuttig ter overweging.

Voor eene analyse is het werkje minder geschikt; het bevat opmerkingen, beschouwingen, waardeeringen van toestanden en

eiten, inzonderheid in *Italiën*, en allerbijzonderst in den *Kerkelijken Staat* en in *Piemont;* die toestanden en feiten worden evenwel niet geïsoleerd, maar zij blijven in hun verband met den algemeenen toestand en met de zamenhangende gebeurtenissen in *Europa*. Zoo wordt het mogelijk, dat de Schrijver van tijd tot tijd een blik werpt op, en bijwijlen staande blijft bij de waarschijnlijke toekomst van ons werelddeel. Het behoeft niet gezegd te worden, dat de beginselen van maatschappelijke orde, en de onderscheidene vormen van regering vaak ter sprake komen.

Tot proeve vertalen wij eenige uittreksels.

In het 1° Hoofdstuk handelt de S. over de hervormingen, door PIUS IX ondernomen; — over de kunstgrepen der Italiaansche Socialisten; — over de reden van de tijdelijke souvereiniteit der Pausen; — over hunne politische onzijdigheid; — over de ondankbaarheid der Italianen. Van het eerste en tweede gaat hij tot het derde en vierde punt aldus over. «Vandaar die onophoudelijke ovaties en die volks-moties, aan welke te wederstaan of te gehoorzamen even gevaarlijk was. De wederstand werd intusschen een pligt voor PIUS. Men vroeg hem twee zaken, die hij niet kon toestaan: 1°. Afstand, in schijn gedeeltelijk, in waarheid geheel, van zijne wereldlijke magt, ten behoeve van eenige intriganten, door het invoeren van eene constitutionele, uitsluitend leeken-regering; 2°. Het verlaten van den staat van onzijdigheid, door zijne toetreding tot een Italiaanschen bond, welke hem dikwijls in een staat van vijandschap kan plaatsen, tegenover eenig deel van de groote Christen-familie, daar hij de Vader van is.» — Daarop laat de S. volgen:

«Ten aanzien dier beide punten bestaan bij lieden, wier geest weinig nadenkt, eene menigte van geliefkoosde vooroordeelen.»

«Velen verbeelden zich, dat eene aardsche kroon weinig passend is voor den Stedehouder van den Godmensch, Die, in een stal geboren, in een armen ambachtmanswinkel opgevoed, zijne leer in vlekken en gehuchten predikende zonder iets te

hebben waarop zijn hoofd kon rusten, een leven, vol ontberingen en lijden, met een wreede en smadelijke dood eindigde. Hun schijnt niets gevolgrijker tot stichting der wereld dan een Paus, die, als capucijn, met zijne kardinalen van aalmoezen levende, in de plaats van de driedubbele, met edelsteenen versierde kroon, eene grove kap op 't hoofd zou dragen.

«Goed! Mijne Heeren Hervormers; maar waar zult gij het pauselijk convent plaatsen? Zal het onder het patronaat en goeddunken van den Italiaanschen bond zijn? Of zult gij, tot verzekering van deszelfs vrijheid en onafhankelijkheid, het omringen met garnizoenen, in soldij van al de mogendheden, die met het hoofd der Christenheid iets hebben uitstaan?»

«Zoo het den Stichter van het wondervol geestelijk rijk, hetwelk sedert achttien eeuwen aan den stroom der politische omwentelingen weêrstand biedt, behaagd had, voor den Paus en zijne helpers in het geestelijk bestuur der wereld, een middengewest te scheppen, tusschen den hemel en de aarde, waar zij kost en dekking vonden, en waar zij hunne betrekkingen met de volken en de regeringen konden onderhouden, zonder de werking van dezen te ondergaan, dan zouden de ware Katholieken niet aarzelen, aan den Paus en het heilig collegie te zeggen: Heilige Vader, en gij, Uitmuntende Kardinalen, gaat naar boven, en laat het aan de Romeinen onverlet, zich tot eene republiek te vormen, en hun regt tot de algemeene heerschappij geldig te maken.»

«Maar nu de Paus veroordeeld is te leven op deze, tot voeding zijns onmetelijken huisgezins bestemde aarde, moet hij, om aan geene kroon onderworpen te zijn, noodzakelijk eene kroon dragen: en nu mag niemand, zelfs geen MAMIANI, geen STERBINI of CANINO, zich verstouten hem die te ontnemen.»

«In 't algemeen gesproken, heeft iedere natie het regt om van hare vorsten waarborgen tegen de willekeur te vragen.... Wat de tijdelijke magt des Pausen betreft, men moet wel erkennen, dat zij een exceptioneel karakter heeft: bestemd om

's opperpriesters onafhankelijkheid te waarborgen, palladium van de godsdienstige vrijheid en van de algemeene beschaving, is zij niet en kan zij niet zijn eene aangelegenheid, met welke de Romeinen alleen zich in te laten hebben.»

«Dat de Paus zich late inlichten door zijne onderdanen, en zich van diegenen onder hen, die licht geven kunnen, omringe, ten einde aan hun welzijn te arbeiden, en hen aan de wereld te toonen als voorbeeld van wat het Katholicisme voor de materiële welvaart der Staten vermag, zeer goed! en dat is het, hetgeen PIUS IX tot groote voldoening der Christenheid ondernomen had.... Maar de Paus kon aan de Romeinen niet zeggen: Romeinen, neemt de teugels van het bestuur in handen, Ik ben te vreden met de eer van hier te regeren, en met het besturen van den geestelijken staat der Kerk (1). — Alle katholieke volken, en die het worden willen, zouden reden gehad hebben om te roepen: Heilige Vader, hebt gij er wel op nagedacht? Wij, wij houden een Paus die niet bestuurt, voor een Paus die bestuurd wordt. Bij den invloed, welken een besturend volk oefent op de besluiten van een koning die slechts regeert, zou de oefening van uw opper-Priesterlijk gezag in ons oog verdacht zijn, ook al vonde zij geen hindernis. Het heiligst belang, het belang van alle volken, van het Romeinsche nog meer dan van de anderen, vordert, dat gij, voor 't oog van allen, ten uwent meester zijt, en dat gij óm u, boven uwen leeken-raad, slechts den grooten geestelijken raad hebt, u door de Kerk gegeven, terwijl gij boven u slechts den goddelijken Geest hebt, u door Hem beloofd wiens stedehouder ge zijt. In de gewigtige zaken, die wij aan uwe beslissing moeten onderwerpen, inzonderheid in de keuze van uwe ministers voor 't geestelijke, en van uwe opvolgers, willen wij evenmin Romeinsche, als Oostenrijksche,

---

(1) Toespeling op het fameuse: *le roi regne, et ne gouverne pas.* (*Vert.*)

Fransche, Spaansche, Engelsche, inblazingen. Behoor aan u zelven, opdat gij behooret aan allen!»

«Deze weinige opmerkingen bewijzen, zoo 't schijnt, dat zij die een Paus willen zonder tijdelijk gebied, dat wil zeggen, zonder onafhankelijkheid, of volstrekt geen Paus willen, of volstrekt niet weten wat een Paus is.»

«De onzijdigheid van den pauselijken Staat is ook een dier artikelen van het symbolum der Europesche politiek, welke PIUS IX niet moest uitwisschen. Zij is de *conditio sine qua non* van 's Pausen onafhankelijkheid, zoo in 't geestelijke als in 't wereldlijke.»

«Lid van een Italiaanschen bond, zou de Paus er de vorderingen van moeten ondergaan, zou hij zich deszelfs twisten en belangen moeten aantrekken. Gaf men hem het præsidium, zooals GIOBERTI wilde, en zooals de eer van den H. Stoel het zou schijnen te vorderen, dan zouden zijne betrekkingen, hetzij tot de verbondene Staten, hetzij tot andere mogendheden, er des te moeijelijker om worden. Wie ziet niet, dat hij, noodwendig medegesleept in de staag veranderende dwarreling der algemeene politiek, verpligt door de eenen tot toegeeflijkheden en bevoorregtigingen, die kwetsend zouden zijn voor de anderen, zich zou bevinden in een toestand, allerongunstigst voor de verhevene zending van hem, die, van wegen God en de algemeene opinie, het middelpunt der godsdienstige eenheid, en de groote bevrediger der geesten moet zijn? Om een deel van die nadeelen te vermijden, zou de bond zelf zich tot een systeem van volstrekte onzijdigheid moeten bepalen, iets dat wel eens niet van zijnen smaak zijn, of buiten de mogelijkheden der Europesche politiek liggen kon.»

«Men heeft gezegd, en men zal verder zeggen: de onafhankelijkheid van Italiën valt zamen met de onafhankelijkheid van den H. Stoel: daarom was zij immer het mikpunt der grootste Pausen. Toen nu het oogenblik om haar te bemagtigen

gekomen was, kon PIUS IX zijne medewerking niet weigeren, zonder den pligt, dien hij als Italiaansch vorst te vervullen had, te vergeten, zonder onverschilligheid voor de nationale zaak aan den dag te leggen, zonder zijne populariteit in het schier-eiland te kwetsen.»

— «Gij vergeet eene zaak, namelijk dat de populariteit van den opperpriester niet aan de grenzen van Italiën mag ophouden. Zij moet zich tot alle volken zonder onderscheid uitstrekken: tot sommige om ze in de katholieke eenheid te behouden en te verlevendigen, tot andere om ze tot die eenheid uit te noodigen.... Te midden der barensweeën, welke *Europa*, en vooral de Duitsche wereld lijdt, zou een offensief verbond van den H. Stoel met de andere Italiaansche vorsten, tot bevrijding der Lombardo-Venetiaansche provincieën, in den geest van 't Noorden, reeds weinig gunstig, ontwijfelbaar een voor de katholieke zaak noodlottigen indruk te weeg gebragt hebben; en wat voor baat kon zij den Italiaanschen kampvechters aanbrengen? de hulp van eenig weinig krijgshaftige bataillons.»

— Maar, zegt men, de toetreding des Pausen zou der Italiaansche zaak eene groote zedelijke kracht toegevoegd hebben.»

— «En juist dat moest de Paus vermijden; hij mogt het verwijt, den Pausen der middeleeuwen zoo vaak gedaan, niet op zich laden, van de geestelijke magt aan politieke belangen dienstbaar te maken.»

«Wat die oude Pausen betreft, niets is gemakkelijker dan hunne regtvaardiging. Kon er, tegen de gekroonde roovers, die zich de voorgewende regten van het heilig Roomsche rijk slechts toeëigenden om Italiën te vertrappen, en om van het Hoofd der Kerk een buigzaam werktuig voor hunne heiligschendende begeerlijkheid en voor hun mateloos despotisme te maken, kon er tegen dezen eene andere magt aangewend worden dan de geestelijke, de eenige in staat om den onderdrukkers vrees aan te jagen en den moed der slagtoffers op te beuren? Dewijl de vrijheid van Italiën zich toen zigtbaar

vereenzelfdigde met de onafhankelijkheid van het pausschap, de eenige toevlugt der volken tegen de woeste grillen hunner hoofden, zoo was de worsteling der Pausen tegen de keizers in het belang van alle nationaliteiten, en wel verre van ook maar eene enkele te kwetsen. Dat was de strijd van het regt tegen het brutaal geweld, van de beschaving tegen de barbaarschheid, een inderdaad *humanitaire* strijd, waarvan de uitslag voor *Duitschland* niet minder dan voor andere natieën voordeelig moest zijn.»

«Zoodanig is voorwaar de huidige Italiaansche oorlog niet. Beschouwt men hem als bloot politieken oorlog, dan kon de Paus, zonder misbruik, hem geen kleur van godsdienstigheid geven.... Beschouwt men hem als een nationalen oorlog, als een tweestrijd tusschen de twee familieën, welke *Tyrol* van een scheidt, dan mogt de herder der volken, de algemeene vader aller natieën, niet tusschen beide komen tenzij om te verzoenen.....» «Aan deze en aan gene zijde van *Tyrol* moet de kreet: *Leve* Pius IX! weergalmen, niet als oorlogskreet, maar als eene herinnering van godsdienstige broederschap, geschikt om de afgrijselijkheden van den strijd te temperen, en om hem een met de beginselen der regtvaardigheid en der menschelijkheid overeenkomenden uitslag te verschaffen.»

. . . . . .

«Het is ligt te zien, dat er alom in den geest der menschen een groote afkeer van den oorlog heerscht; waarlijk, welke andere oorzaak kan men aanwijzen van den langdurigen vrede, dien men, te midden van zoo veel ontvlammingselementen, genoten heeft? De volken, hunne bloedige verdeeldheden moede, herinneren zich ten laatste, dat zij broeders zijn; zij zien er naar uit, om hunne geschillen langs een min woesten weg dan die des gewelds te beeindigen. Doch waar zal men het levend beginsel der algemeene broederschap en eene voor deszelfs toepassing berekende zedelijke magt vinden? Te *Rome!* is het antwoord des algemeenen gewetens.»

«Daaruit ontstond die onverklaarbare zamenstemming van toejuichingen, welke, voor drie jaren, de verkiezing van een Opperpriester, met een onbekrompen en verzoenenden geest bezield, bejegende. Daaruit schoot, bij ieder woord van zijn mond, die straal van vreugde en hoop, welke het kommervolle gelaat der volken tegelijkertijd verhelderde. Wat was de heerschende gedachte in de duizenden adressen, welke de natieën van alle spraken, en zonder onderscheid van eeredienst, voor den pauselijken troon nederlegden? Deze: Heilige Vader, U alleen is het gegeven de kwetsuren des menschdoms te doen heelen, door over hetzelve nieuwe stroomen van licht en leven uit te storten. De christelijke natieën, ten prooi geworden van eindelooze verscheuringen, inwaarts en uitwaarts, sedert zij het zegel der eenheid, door den CHRISTUS op zijn werk gedrukt, verbroken hebben, streven naar het wederbemagtigen van het beginsel eener in vooruitgang van allen aard vruchtbare harmonie. Bereid, Heilige Vader, bereid die zalige hereeniging voor; opent aan de slagtoffers der dwaling den eenigen toegang, welke hen tot de waarheid kan brengen, den toegang der liefde. Dat zij, die aan de algemeenheid uwer leer nog niet gelooven, zonder aarzelen gelooven aan de algemeenheid uwer liefde; en deze eeuw, die bij uwe verheffing van vreugde opsprong, zal groot zijn onder de groote eeuwen.»

«Hoe kon, bij zulken staat van zaken, de Paus de algemeene verwachting te leur stellen, en deel nemen aan een oorlog, waarvan de uitslag voor het minst twijfelachtig was, en die, zoo hij wat moest duren, geheel *Europa* in vlam zou gezet hebben? Zoo tot het werk der maatschappelijke wedergeboorte, hetwelk de wereld van hem wachtte, de bevrijding van *Italien* behoorde, maakte de wijsheid het hem tot pligt om daartoe niets anders aan te wenden dan de kracht des voorbeelds en den invloed, welken de aan zijne Staten gegeven instellingen op den openbaren geest en op de regeringen van het Schiereiland natuurlijkerwijze moesten oefenen. Dit eenig aanwendbare

middel was ook het eenig werkdadige, en het bewijs daarvoor ligt hierin, dat Oostenrijk eene hartstogtelijke maar magtelooze oppositie voerde tegen de pauselijke hervormingen!»

«*Italiën* heeft dat niet kunnen begrijpen. Het heeft, boven de zedelijke agitatie van zijn grooten o'CONNEL, waardoor alleen echter zijne opleving mogelijk was, de voorkeur gegeven aan de krijgszuchtige grootspraak van zijne o'BRIENS, en van zijne MEAGHERS. Den vreedzamen bevrijder, aan de Italiaansche natie door den hemel gezonden, heeft zij willen verlagen tot een oorlogswerktuig. En omdat PIUS IX die onzinnige vorderingen bestreed, daarom heeft *Italiën* hem gehoond, daarom heeft *Rome* hem den kelk der smarten tot den bodem doen ledigen; en is het er niet in geslaagd om van het *Quirinaal* een *Golgotha* te maken, wij weten wien daarvoor onze dank verschuldigd is.»

Zoo veel nemen we over betrekkelijk *Italiën* in verband met PIUS IX. Uit het 4e hoofdstuk, waar de godsdienstvrijheid ter sprake gebragt wordt, ontleenen wij het volgende.

«Is de christelijke godsdienst niet de hoop der menschheid, de toekomst van het menschelijk geslacht, de alleen mogelijke bemiddelaarster van den heiligen bond der volken? Zoo deze ooit er toe komen, om elkander met er daad als broeders te erkennen, zal dit ergens anders gebeuren dan aan den voet van het Kruis?»

«Zie toch rond! Wie kon tot heden of wie zal in de toekomst kunnen ééne ziel en één hart geven aan honderd tachtig millioenen menschen, door duizenden talen en duizenden uren van elkander gescheiden? Hoe komt het, dat, als een geessel een volk slaat, dat dan een woord, van *Rome* uitgegaan, het katholiek heelal in beweging brengt, en dat de Christenen van *Azië*, *Oceaniën*, *Afrika* en *Amerika* voor hunne in *Rusland* en *Polen* vervolgde broeders de handen ten hemel heffen, en dat zij hun brood met de ongelukkige Ieren deelen? Aan wien zijn wij het verschuldigd dat goddelijk schouwspel, hetzij van mis-

sionarissen, die op kosten der Europesche liefdadigheid, heen snellen, en op de ongastvrije eilanden der zuidzee de martelie gaan trotseren, tot uitbreiding der grenzen van het groote vaderland der zielen, hetzij van nieuwbekeerden die, nog onlangs gewoon den vreemdeling en den landgenoot tot spijze te kooken, nu verteederd worden bij het verhaal van de smarten hunner broeders in *Europa*, nu hunne beden en hunne tranen met de onze mengen, en hun penningske bij de algemeene aalmoes voegen?»

«Hebben de natieën, die den naam van christelijk dragen, zich in hare onderlinge betrekkingen tot heden toe zoo weinig christelijk getoond, dan moet men dit aan de geheel heidensche politiek harer hoofden wijten. Eindelijk schijnen zij toch te begrijpen, dat de vrede haar eerste goed, en dat *de vrede het werk der regtvaardigheid is* (1); maar hoe anders dan door het Evangelie kan de liefde voor den vrede en voor de regtvaardigheid algemeen worden?»

«Wat valt nu uit deze — ligt te vermeerderen — beschouwingen over den invloed van JESUS godsdienst te besluiten? dat zij aan allen politieken invloed onttrokken moet zijn. Kent men aan éene regering het regt toe om er de hand aan te slaan, zoo zou men het ook aan de andere moeten toekennen; en van dien oogenblik af is godsdienstige eenheid en broederschap onder de individus en onder de volken onmogelijk.»

«De regering heeft den pligt om iederen burger in de belijdenis van zijn geloof, en in de vrije oefening zijner eeredienst te beschermen; maar zij moet het zich niet in het hoofd stellen de godsdienst zelve te beschermen en te inspecteren. In de staatstaal is beschermen zoovcel als besturen, administreren, hanteren; zoo dus de Staat de godsdienst zelve als voorwerp zijner bescherming aanziet, zal 't nogmaals gebeuren, dat onze staatmannen, voor de goddelijke, alle

(1) Is. XXXII. 17.

menschen met elkander verbindende godsdienst, ons eene politieke godsdienst geven, bestemd om het despotisme te heiligen en de volken, naar ziel en ligchaam, onder het juk van een autokraat te doen krommen.»

«Dochter van God en moeder der menschen, heeft de godsdienst geen anderen harer waardigen steun, tenzij de magt haars vaders en de vrije overtuiging harer kinderen.»

Het spijt ons, dat we uit het zesde hoofdstuk, waarin over de opvoeding der jeugd en over den onderstand aan de behoeftigen gehandeld wordt, niets kunnen overnemen; maar wij bevelen dat hoofdstuk inzonderheid ter overweging aan hen, die de aanstaande wetten op het onderwijs en op het armwezen moeten helpen maken. Een gedeelte van het zeer belangrijke zevende hoofdstuk bevelen wij vooral aan de aandacht der geestelijkheid. Uit het negende hoofdstuk deelen wij mede het volgende portrait van degenen, die thans de orde bestooken.

«Alom is de maatschappij handgemeen met wilden van de ergste soort, die niet uit de bosschen, maar uit het slijk onzer beschaving te voorschijn zijn gekomen. In den strijd met dat volk is het niet te doen om staatkundige en godsdienstige leerstellingen, om dezen of genen regeringsvorm; de vraag is niet of wij monarchaal of republikein, katholiek protestant of jood zullen zijn. Maar dit is de vraag: zullen wij menschen blijven, of zullen wij vee worden? dat wil zeggen: zullen wij voor ons en voor onze kinderen het regt behouden, om zelve eene ziel, eene gedachte te hebben, het regt om te beschikken over onzen persoon, over onzen arbeid en zijne voortbrengselen, over den arbeid onzer voorouders, of zullen wij automaten zijn, machines die werken onder den drijverstok van den Staat, in handen der PROUDHONS en der overige constituerende geniën van het socialisme?»

«Godsdienst, huisgezin, eigendom, dat zijn de drie elementen, op welker hervorming, dat is vernietiging, die wilden

het gemunt hebben. Zoo zij pralen met aanroeping van den aanbiddelijken naam van CHRISTUS, dan zoeken zij daar in slechts eene gelegenheid om hem nevens de afgrijsselijke namen van MARAT, ROBESPIERE, BABOEUF, te plaatsen. De door het Evangelie geleerde gelijkheid is voor hen slechts het regt om de hoofden af te houwen en de beurzen te ledigen, die boven de door hen getrokken lijn uitsteken?

«Op alle plaatsen verspreid, maar onderling verbonden door den draad der geheime genootschappen en door afschuwelijke eeden; met alle middelen om te schaden gewapend, en voor geen uiterste terugbevend; gebruik makende van den laster, van den dolk en van het gif, gaan zij met een verwonderlijke eenstemmigheid, op de verwoesting der maatschappij los. Om hun front te dekken en den weg te banen, plaatsen zij in de voorhoede eene menigte van bedrogenen, welker eerzucht zij vleijen, en welker populariteit zij zich dienstbaar maken. Wat zijn (in *Italien*) MAMIANI, STERBINI, GUERRAZI, GIOBERTI enz.? de pionniers der benden door MAZZINI en andere minder bekende *chefs* aangevoerd. De bestaande magten ten gronde werpen, de godsdienstige genootschappen, ware contre-mine van de geheime genootschappen, verbieden en berooven, zich meester maken van de opvoeding der jeugd ten einde haar te bederven, verdeeldheid en schrik verspreiden in de gelederen der geestelijkheid en der verdedigers van de orde, dat is hunne zending. Is te eeniger tijd deze zending vervuld, dan zullen die reileiders plaats maken voor hen die keln.»

«De wilden hebben drie tooverwoorden, waarmede zij de menigten betooveren: de Staat, de Wet, het Volk! Door oproer en geweld op het kussen gekomen, zeggen zij aan eene natie, daar ze niet het duizendste deel van zijn: wij zijn de Staat! Zij smeden eerlooze wetten, en roepen: eerbied voor de Wet! Zij doen het gepeupel brullen, en verklaren: het is de stem des Volks!»

In het volgende hoofdstuk, waar de S. twee groote partijen, zoo als hij zich uitdrukt, die der Socialisten, en die der Retrograden bestrijdt, om vervolgens van het herstel der orde en van de waarschijnlijke ontknooping der huidige gebeurtenissen te spreken, teekent hij het plan van 't Socialisme aldus: «Onder de massa's den haat aanblazen tegen de bestaande maatschappij, door overdrevene schilderingen harer misbruiken en kwalen; alle booze driften tegen haar in 't harnas jagen; zich door verrassing of door geweld van de oppermagt meester maken, en zich in haar bezit handhaven door een schrikbewind, zoodanig is het plan van het Socialisme.» Dit plan moet echter, volgens de meening van den S., mislukken. «Gelukkigerwijze, zegt hij, hoe groot ook het getal zijn moge der ellendelingen, die het terrorisme inroepen, en der lafhartigen die er voor vreezen, het kan niet wederkeeren. Hetgeen in *Zwitserland* en in *Italiën* gebeurt, is er slechts eene ijdele schaduw van. Het ontbreekt daar niet aan lieden, welke zonder twijfel zeer gezind zijn om geld te munten met menschenhoofden, en om de vrijheid te huwen aan den beul. Zij zeggen het althans, en men mag hun hierin gelooven. Evenwel bepalen hunne daden zich en zullen zich blijven bepalen, tot het berooven van ordesgeestelijken en weerlooze priesters, en tot het uit den wegruimen van eenige vijanden door den dolk of door het oproer..... Om het *terrorisme* te herstellen, is 't niet genoeg dat er ROBESPIERRES en *terroristen* zijn; die zullen er altijd wezen. Maar men moet eene *terrorisable* natie vinden; en die bestaat niet meer, de geest der revolutie heeft haar gedood. Ik onderzoek niet of het tegenwoordig menschengeslacht meer of minder verlicht, meer of minder godsdienstig is dan dat van 1789; maar ik beweer dat het honderdmalen minder schaapachtig, minder gedwee voor de regeerders is, en honderdmalen minder gezind om bij een naam of bij een woord in hartstogt te schieten.»

Wenscht men nu ook een woord van den S. over den afloop der tegenwoordige gebeurtenissen te vernemen, dan moge men

hier nog het slot lezen van het dertiende hoofdstuk. «Iedereen vraagt waar wij heen gaan, en wat de eindpaal van zoo veel omkeeringen zal zijn. Wanneer men zich boven de feiten van den tweeden rang plaatst, en de reeds verkregene algemeene resultaten beschouwt, dan zal men zien dat God ons geleidt naar de verwezenlijking van de twee beginselen der christelijke beschaving: de algeheele onderscheiding (niet, scheiding) van de godsdienstige en van de burgerlijke orde, en eene wijze afbakening van de politieke magt, welke afbakening het gevolg zijn zal van twee tegenwigten: eene onafhankelijke godsdienstige magt, en het algemeen stemregt.»

«Deze beginselen, welker aanneming, twaalf maanden geleden, eene fabel kon schijnen, zijn voor de toekomst ingevoerd. Door *Frankrijk* en *Duitschland*, ofschoon met eenige beperkingen die weldra verdwijnen zullen, gehuldigd, kunnen zij in het overige *Europa* geene zeer ernstige hinderpalen meer ontmoeten.»

«Het tijdperk van afbreken schijnt alzoo ten einde geloopen; de providentieële reden voor de groote omwentelingen, het baren, het ontboeijen der beginselen, bestaat niet meer.

«De bevrijding der Kerk en de onbevoegdheid van het politiek gezag in zake van godsdienst brengen het herstel der kerkelijke verkiezingen mede. Een systeem van verkiezingen, in evenredigheid met den tegenwoordigen toestand, en waarbij aan wettigen invloed plaats wordt gelaten, is een van de eerste behoeften der Kerk. Dit werkstuk, gelijk ook dat der vroeger aangeduide hervormingen, kan slechts in provinciale concilieën vervaardigd worden, en deze zijn stappen tot eene algemeene Kerkvergadering, welke al te noodzakelijk is om niet weldra mogelijk te worden.»

«Wanneer het groote brandpunt van maatschappelijk licht en leven, wanneer de Kerk in 't genot zal zijn van hare vrijheid om te handelen, dan zal de politieke wereld als van zelve en zonder geweld den weg van orde en vrijheid inslaan. Bij haar ook bestaan reeds groote voorbereidselen.»

Deze tracht de Schrijver in het volgende hoofdstuk aan te wijzen; maar wij kunnen hem niet verder volgen, en verzenden den lezer naar het boek zelf. Wij kunnen ons echter niet onthouden van nog eenige regels te vertalen uit de fragmenten van het boek dat getiteld zou geweest zijn: *Les Béats.*

«Een woord aan de *Béats Devots.*»

«Mijne broeders, ik spoor u aan om voor een oogenblik uwe extasen ter zijde te laten, ten einde dezen grooten grondregel te overwegen: help u zelven, zoo helpt u God.

— «Foei! dat is een helsch woord, de spreuk van een genootschap van CARBONARI.»

— «Het zij zoo; maar als de duivel u eene waarheid zegt, moet gij, in plaats van een kruis te maken en 't op een loopen te zetten; dat woord aangrijpen; en dadelijk zal hij wegvlieden, als een dwaas, die zijnen vijand de zweep ter hand gesteld heeft.»

«Mij dunkt, gij weet nog niet, dat zijn groote krijgslist hierin bestaat, dat hij de waarheden neemt, om ze aan de dwaling als een paspoort meê te geven, en om ze een kwaden dunk te doen verkrijgen in den geest dergenen, die zeggen: zoo spreekt de duivel, dus is het slecht. Wat is daar het gevolg van? Dat het devote volkje, al de ver uitgezette posten van de christelijke gedachte verlatende, zijne stellingen inkrimpt, en zich in een steeds verengenden kring zamentrekt, waar het armelijk leeft van kleine ideetjes, godzalige bevindingen en devote praktijken..... Men heeft veel herdrukt (ten aanzien van *Nederland* mag men zeggen: vertaald); maar voor wien zijn die boeken? voor die ze 't minst noodig hebben, voor de geloovigen..... Immers, 't zijn twee soorten van boeken: verdedigingsschriften, en godvruchtige (ascetische) werkjes. De eersten... kunnen door de menigte niet begrepen worden,... en geven ook aan degenen, die ze lezen, geene volledige wapenrusting tegen het huidig antichristendom..... Bij de oude moet men nieuwe verdedigschriften voegen, naar het woord van den Meester: *alle leeraars*,

die wel onderwezen zijn in de zaken van het rijk der hemelen, zijn gelijk aan een huisvader, die uit zijn schat nieuwe en oude dingen te voorschijn brengt (MATTH. XIII: 52.) Te meenen, dat het Evangelie, door de bewerking van onze groote mannen des verloopen tijds, is uitgeput, en dat men volstaan kan met voor de tegenwoordige eeuw te herhalen hetgeen aan de voorbijgegane eeuwen gezegd is, dat zou diepe onkunde verraden zoo ten aanzien van het Evangelie als van onzen tijd.»

«Wat de godvruchtige boeken betreft,.... deze worden door degenen die niet gelooven *(niet katholiek zijn)*, niet gelezen; maar beantwoorden ze zelfs wel aan de behoeften dergenen die gelooven? Voor hen is 't, om aan de verleiding te kunnen wederstaan en om op eene ongeloovige wereld terug te werken, behoefte, een onbekrompen en grondig onderrigt te verkrijgen. De godsdienstigheid en de godsvrucht, op dien grondslag niet gebouwd, zouden ons (aan het Katholicisme) eer schadelijk dan voordeelig zijn; want zij zouden de niet-katholieken versterken in hun geliefkoosd vooroordeel, dat het katholiek geloof slechts door zwakke geesten kan worden aangenomen, en dat deszelfs beoefening voor de vierschaar eener verlichte rede niet geregtvaardigd kan worden. En vele uwer boeken.....?.....

«Een woord aan de *Béats du Sommeil.*»

«Slapers! alles is gereed om te ontwaken in vuur, bloed en tranen! Dank uw eeuwig dommelen, dank den blinden, dien ge de wacht hebt toevertrouwd, de vijand heeft vreesselijke stellingen genomen.»

«'t Is nog tijd; bij snelle en krachtige handeling, is de overwinning mogelijk, waarschijnlijk, ik zou haast zeggen, zeker. Morgen, dan valt er aan geen weêrstand meer te denken, en ook niet aan slapen.»

..... — Waar moeten we dan naar toe? — Daar, waar de meesten van u uit onvergeeflijke lafhartigheid tot heden toe niet kwamen, namelijk, naar de zamenkomsten, de vergaderingen, waar thans alles behandeld wordt, alles leven of sterven moet,

godsdienst, maatschappij, geestelijke en wereldlijke belangen.»

«Zoudt gij dan veroordeeld zijn om veertig, vijftig jaren in dit leven door te brengen, zonder te weten wat er voorvalt? Luistert!»

«In onzen tijd heerschen de meerderheden. — De meerderheden vormen zich onder den invloed der heerschende denkbeelden. — Geene denkbeelden zijn heerschend, dan die zich zonder uitstel, door stem of drukpers, onder het publiek vertoonen. — Het publiek behoort steeds aan hem die spreekt: derhalve, wanneer bij eene natie van vijf, tien, twintig, dertig millioenen zielen er slechts vijftig duizend zijn, die in het publiek spreken, die schrijven, dan zullen in den kring der denkbeelden, door die vijftigduizend sprekende zielen geuit, de meerderheden zich achtervolgens vormen; en de gedachte van vijf, tien, twintig, dertig millioenen zielen die zwijgen, zal, omdat ze gezwegen wordt, zijn als of zij niet ware.»

«Gij, zwijgende Christenen, gij hebt van den hemel de inderdaad maatschappelijke gedachte ontvangen, de gedachte, die eeniglijk in staat is om het duurzaam verbond van orde en vrijheid te vestigen..... Gij kondet die gedachte heerschend maken..... Maar neen; gij hebt die gedachte, waardoor allen behouden konden worden, gij hebt ze verborgen in 't geheim van uw geweten, van uw huisgezin; en ter naauwernood hebt gij het gewaagd om het klein getal van dapperen, die haar durfden uitspreken, karig en vreesachtig toe te juichen.»

«Die gedachte werd vroeger en wordt nog in het openbaar misvormd, gehoond, gesmaad, vertrapt; en indien men bij u al een dof zuchten vernam, geen mannenstem heeft zich doen hooren. Hoort wat vier jaren geleden, een onzer moedigste wekkers zeide: Katholieken, die durven antwoorden, zijn zeldzame verschijnselen. Sedert honderd jaren is 't een bij de Katholieken geldend vooroordeel, ook buiten *Frankrijk*, namelijk dat de Katholieken onwetend en dom zijn, dat er geen knappe lieden zijn dan de ongeloovigen, knappe lieden, die men niet

gelooven, naar welke men zelfs niet luisteren moet, maar die men vooral ook niet moet antwoorden.»

«Wat is het gevolg geweest van dat rampzalig zwijgen, en van die fraaije reputatie van onnoozelheid, die we u dank weten?..... Daar staat nu het radikalisme, gereed om godsdienst en maatschappij onder een ijzeren kar te vermorselen, en vervolgens de bloedende brokken aan het socialisme en communisme te verteeren te geven. Hebt gij, ten minste nu, uwe ongelooflijke illusies laten varen?.....»

«Ik eindig, terwijl ik u met eene diepe overtuiging zeg: Indien gij, omdat ge dwaze vooroordeelen niet af wilt leggen, volhardt in de u vrijwillig opgelegde ontzegging uwer publieke regten, dan verraadt gij God, de godsdienst, het vaderland; uw huisgezin, u zelven; en wanneer weldra het communistisch radicalisme u geholpen zal hebben om uit deze wereld te geraken, dan zal u daar boven gezegd worden: In den hemel komen noch de vrijwillige dwazen, noch de lafhartigen.»

Wij hopen, dat de gegevene uittreksels menigeen onzer lezers zullen opwekken om het geheele werkje te lezen, en dat zij voor de overigen niet zonder nut zullen zijn. Men heeft voorzeker reeds opgemerkt, dat de S., bij de beoordeeling des algemeenen toestands en bij het gissen naar de toekomst, wel ietwat gedomineerd wordt door den toestand van *Frankrijk* en van *Italiën*; hun, die bij de beschouwing dit gebrek verhelpen kunnen, dient het tot een dieper blik in die beide landen.

DE REVISIE

VAN HET ALGEMEEN REGLEMENT VOOR HET BESTUUR

DER

NEDERLANDSCHE HERVORMDE KERK.

(Vervolg van bladz. 61 en slot.)

Bij het herzien van het algemeen reglement had de Commissie zich twee beginselen voorgesteld, die zij meende in hunne «hooge waardij» te moeten opnemen en in hunne «kracht en gevolgen» doorvoeren: *a.* de zelfstandigheid van de Kerk in betrekking tot den Staat; *b.* de zelfstandigheid van de Kerk met betrekking tot hare Vertegenwoordiging en haar eigen bestuur. In hoever zij het eerste beginsel heeft gehandhaafd, hebben wij in het laatste artikel aangewezen. Wij zullen nu nog in het kort zien wat er van het tweede zij; en daarbij, even als vroeger, ons vooral bedienen van hetgeen door Protestanten daarover gezegd is.

De organisatie van 1816 was uitgegaan van Koning WILLEM I. Zij werd ingevoerd, zoo heette het, *in overleg met de Kerk;* maar de waarheid is, dat zij aan de Hervormde Kerk werd opgelegd, en blijkbaar met geen ander

doel dan om haar geheel afhankelijk te maken van den Staat. Van daar dat, in strijd met het presbyteriaansche beginsel, alles van boven af uitging; van daar dat de verkiezingen verwisseld werden met de nominatien. Want die verwisseling, zegt MENSINGA, «stond in verband met het, toenmaals, even als in het onmiddellijk voorgaande Napoleontische tijdvak, drukkend overwigt van den Staat, van het ministeriëel gezag, van den centralisatiegeest.» Sommigen zelfs «hielden het nominatie-stelsel voor eene proefneming om langzamerhand de Kerk aan Hierarchie te gewennen, en haar voor te bereiden tot het ontvangen van Superintendenten of Bisschoppen (1).» De vertegenwoordiging, zoo als thans algemeen erkend wordt, was dan ook niets anders dan een schaduwbeeld; en het bestuur van het Hervormd Kerkgenootschap in handen van eenige weinigen, die met de meeste gedweeheid ten uitvoer leggen wat de Regering goedvond te bevelen.

Maar de tijdsomstandigheden, die zulke gewigtige veranderingen in den Staat aanbragten, oefenden geen minderen invloed op het bestuur der Hervormde Kerk. Reeds in 1842 had het Ministerie verklaard, «dat alle veranderingen in de bestaande Kerkorde voortaan alleen van de Kerk kunnen uitgaan, buiten eenigen invloed der Hooge Regering.» De Synode had er evenwel geen gebruik van gemaakt; en niet voor dat zij door de omstandigheden er toe gedrongen werd, ging zij tot de herziening over. Eerst in 1848 «herneemt de Kerk aanvankelijk het haar toekomend regt. Het hoogste Kerkbestuur, niet door Koninklijk besluit daartoe geroepen, maar door eigene verkiezing gedreven, gordt zich aan om der Kerke eene eigene,

(1) *Over vertegenwoordiging* enz. bladz 18.

uit eigen boezem afkomstige, wetgeving te schenken. De Kerk, niet meer onder de voogdij van den Staat gesteld, gaat hare eigene inwendige belangen regelen, en de banden losmaken (?), die, als een overblijfsel van vroegere dagen, uit sleur en gewoonte nog waren blijven knellen, zonder als evenwigt het vroegere nut aan te brengen, door de uitsluitende bescherming van den Staat haar verleend (1).» Andere beginselen vorderden eene andere wijze van handelen. Eene eenvoudige herziening, als in 1847, voldeed niet meer aan de eischen des tijds: eene geheele omwerking van het Reglement werd volstrekt noodzakelijk, nu het democratiesch element de plaats van het aristocratische scheen te willen innemen. Dit begreep ook de Commissie ter revisie, en daarom achtte zij het noodig, van beneden naar boven op te klimmen, in plaats van, zoo als vroeger, van boven naar beneden af te dalen. «Gaat alles,» zegt zij, «in dit Concept niet van eene, «van Staatswege verordende, Synode uit, maar rust hier «alles op de Gemeenten zelven, wij hebben dan ook in «de orde van het Ontwerp gemeend dit te moeten uit«drukken, en zijn, na eenige Algemeene Bepalingen, be«gonnen met de regeling van de belangen der bijzondere «plaatselijke Gemeenten, om van deze voort te gaan tot «de gemeenschappelijke aangelegenheden van vele Gemeen«ten te zamen, en zoo allengskens op te klimmen tot de «algemeene belangen der geheele Nederlandsche Hervormde «Kerk, door de Synode te behartigen (2).»

Alles rust hier op de gemeenten zelven, zegt de Commissie. Wordt dit beginsel eenmaal aangenomen, dan volgt

---

(1) *Aanteekeningen* enz., door HOOIJER en PARÉ.

(2) *Rapport der Commissie*, bl. 7.

er ook uit, dat de Gemeenten waarlijk moeten vertegenwoordigd worden; dat van haar, als eerste oorzaak, de geheele wetgeving moet uitgaan. Maar de Commissie is, evenmin als de Synode, aan dit beginsel getrouw gebleven.

Eene oppervlakkige beschouwing slechts van de bijzondere bepalingen zal het ons duidelijk maken.

Het eerste hoofdstuk handelt over: *het bestuur over elke Gemeente in het bijzonder*. Dienaangaande bepaalt

«Art. 17. De belangen van iedere plaatselijke Kerkmeente zijn toevertrouwd aan den Predikant (of de Predikanten), aan de Ouderlingen, de Diakenen, en de Administrateurs harer kerkelijke goederen.»

«Art. 18. De Predikant (of de Predikanten) met de Ouderlingen maken uit den *Kerkeraad*. — Dezen met de Diakenen maken uit den *Breeden Kerkeraad*. — En al de genoemden maken met de Administrateurs der Kerkelijke goederen den *Grooten Kerkeraad* uit.»

«Art. 19 De Ouderlingen, Diakenen en Administrateurs der kerkelijke goederen worden gekozen door de *bevoegde* manslidmaten der Gemeente, *uit een viertal* voor elken aftredende, opgemaakt door den Grooten Kerkeraad en voor te dragen aan de Gemeente.»

«Art. 22. De Predikanten worden door den Grooten Kerkeraad, in vereeniging met bevoegde leden der Gemeente, die haar vroeger in den Kerkeraad gediend hebben, beroepen.»

Dat het democratiesch beginsel hier verre is van in zijne «kracht en gevolgen» te zijn doorgevoerd, zal wel geen betoog behoeven. Een Lid der Synode tracht, in zijne *Toelichting van het gerevideerde algemeen reglement* (1), de

(1) Bladz. 14.

strekking van genoemde artikelen te verdedigen, en heeft er het volgende bij aangeteekend: «Dat deze keuze door *de Gemeente* moet geschieden, volgt noodzakelijk uit de boven aangewezen beginselen. waarvan dit Reglement uitgaat. De verordening van een *viertal*, daartoe aan de Gemeente voor te dragen, is eene soort van maatregel, die niet alleen hier, maar ook elders door het *geheele* Reglement heen met verschillende wijzigingen is aangenomen, ten einde zoo veel mogelijk, voor onderscheidene Collegien en Commissien de *geschiktste* personen doorgaans mogen gekozen worden. Zie art. 38, 43, 47, 68, n°. 6. Waar anders, hetzij door onbekendheid van sommigen met de geschiktste personen, hetzij *door den invloed eener zich opwerpende partij*, ligtelijk *zeer ongeschikte* mannen tot het Bestuur zouden komen, daar mag men van zulke voordragten, met bedaard overleg door de bevoegde Collegien of Commissien opgemaakt, veelal het beste verwachten. Dit is dus een doorgaande maatregel van orde, *die wel eene onbepaalde vrijheidszucht, welke ligt tot verwarring en verkeerde uitkomsten leidt, beperkt*, maar de ware vrijheid niet bindt, dewijl deze niets dan wat ordelijk en heilzaam is, bedoelt.»

Bij dezulken, die van gevoelen zijn, «*dat de geheele Vaderlandsche Kerk nog niet rijp is voor de volkomen toepassing van het, door velen zoo hoog geroemde*, democratisch *beginsel*,» en die het minder te doen is om *consequentie*, dan om hetgeen zij *het belang der Kerke* noemen, — vindt die verdediging ongetwijfeld bijval; bij anderen daarentegen zal eene onbepaalde goedkeuring haar niet te beurt vallen. Een paar aanhalingen mogen hier ten bewijze dienen.

D^s^. SPIJKER verheugt zich, dat in art. 19 het kiesregt der Gemeente erkend wordt. «Het is [zoo spreekt hij] de belang-

rijkste verandering, en naar diep gevoelde overtuiging zeggen wij, *verbetering* der geheele Kerkelijke *organisatie.* — De Gemeente wordt tot de verkiezing van hare bestuurders toegelaten. Van nu af niet langer de Kerkeraad alleen beslissende over de keuze der Opzieners, Armverzorgers, Administrateuren. De Gemeente niet langer als eene familie van minderjarigen, met stilzwijgend en lijdelijk toezien, aan de beslissing van den Familieraad onderworpen.» — Mogen anderen bevreesd zijn, dat daardoor welligt mystieken, onrustigen en zelfs onkerkelijken als leden van den Kerkeraad zullen optreden, de heer SPIJKER deelt niet geheel in die verwachting en nog minder in de daarop gegronde vrees. Maar aan al de beperkingen, die op dat artikel gemaakt zijn, kan hij zijne goedkeuring niet hechten. Dat *vrouwen*, dat *gecensureerden*, ook *gealimenteerden* onbevoegd verklaard worden, keurt hij goed, of wil hij ten minste laten gelden. Maar dat de keus der Gemeente beperkt wordt tot *een viertal, opgemaakt door den Grooten Kerkeraad*, dit acht hij eene levensvraag; die beperking der vrije verkiezing kan hij niet goedkeuren; want «zij tast het beginsel aan, en is op zich zelve alleen in staat, om het kerkelijk leven der Gemeente in den vroeger doodelijken sluimer te bewaren, of het eerlang daartoe te doen wederkeeren» (1).

Opmerkelijk is het voorzeker, dat in den boezem der Synode zelve die beperking niet door allen werd goedgekeurd. Een lid der Commissie van revisie heeft bij het uitgebragte Rapport, in Bijlage A, het volgende doen aanteekenen: «Naar het oordeel van een der leden, behoort de keuze van Ouderlingen en Diakenen door de Gemeente,

(1) *Aanteekeningen* door SPIJKER bl. 28—30.

niet door eene voordragt van den Kerkeraad te worden beperkt. De voordragt geschiede; maar tevens verblijve aan de Gemeente het regt van vrije keuze uit allen, die, ook buiten deze voordragt, naar Kerkorde benoembaar zijn. Geschiedt dit niet, dan blijft, hoewel in ruimeren kring, niettemin in den grond der zaak, de verkiezing bij den kerkeraad zelven. Er is geene *ware* vertegenwoordiging, en de anomalie, waarover men zoo te regt en zoo luide klaagt, blijft bestaan» (1).

Artikel 22 vindt bij D^s^. SPIJKER nog minder bijval dan art. 19. «Zoo is,» zegt hij, «wat gij art. 19 met de eene hand, en nog niet zonder terughouding, gegeven hadt, nu met de andere hand weêr teruggenomen. De Gemeente stelt hoogeren prijs, en waarlijk niet te onregt, op de verkiezing der Leeraars, dan op de keus der overige Kerkeraadsleden..... — Gij zegt, de Gemeente kiest door hare vertegenwoordigers. Ja, zeggen wij, zoo gij die vertegenwoordiging reeds op haren eersten trap niet illusoir maakt. Geef mij, bij de benoeming der gewone Kerkeraadsleden de vrije keus der Gemeenten, en ik wil vooreerst nog en ja, ook voor langen tijd, eene Nominatie van Predikanten, door den Kerkeraad geformeerd en ter electie aan de Gemeente voorgedragen, mij laten welgevallen. Maar zoo niet, al uwe concessies zullen niet verhinderen, dat het ontwaakte gevoel van vrijheid en regt in de Gemeente blijft spreken, eischen, dreigen!.....» (2).

In talrijke gemeenten — zoo geeft men ten minste voor — zou eene algemeene en vrije verkiezing van Predikanten en andere Kerkeraadsleden aan te groote moeije-

---

(1) *Rapport der Commissie* enz. bl. 29.

(2) T. a. p. bl. 31.

lijkheden onderhevig zijn, en men oordeelt het daarom beter, dat die keuze door den kerkeraad beperkt worde. Doch anderen zijn wederom van gevoelen, dat men om eenige moeijelijkheden het beginsel zelf niet mag opofferen, of meenen dat die moeijelijkheden niet van zulken aard zijn, dat zij niet gemakkelijk kunnen worden uit den weg geruimd. Nog vóór dat er sprake was van het tegenwoordige gerevideerd reglement, is reeds dit vraagpunt behandeld geworden door D^s^. MENSINGA; maar voor hem schenen die moeijelijkheden geen afdoende reden te zijn, om daarom de vrije keuze der Gemeente te beperken. «Wij willen niet ontkennen,» zegt hij, «dat de verkiezing des Kerkeraads door de gemeenteleden, in grootere gemeenten, aan bezwaar onderhevig is; evenzoo in de gemeenten waar zaden van onrust en twist aanwezig zijn. Hoezeer echter, naar onze gedachten, die bezwaren bij lang na zoo groot niet zijn, als men zich verbeeldt en als men ze uitmeet (1). — In het staatkundige zullen de regtstreeksche verkiezingen vrij wat meer bezwaar inhebben, gezwegen van de stembevoegdheid van *alle* burgers, zoo als in *Frankrijk* en *Pruissen*. Maar, laten die bezwaren ook wigtiger zijn, ze blijven dan toch uitzonderingen ten opzigte van enkele gemeenten, het blijft eene waarheid, en men zal het moeten erkennen, dat het regt der gemeenteleden in 't algemeen en de wettige en natuurlijke betrekking tot hunne zoogenaamde vertegenwoordigers wordt opgeofferd aan de bezwaren welke deszelfs uitvoering in sommige gemeenten zouden hebben. En dat regt is zoo heilig, het is eene

(1) D^s^. SPIJKER heeft er bereids een middeltje op uitgevonden, en verwijst op «de verdeeling van de bezoekwijken der Predikanten, om de stemming der gezamelijke bevoegde manslidmaten, door splitsing, meer gemakkelijk en geregeld te doen zijn.»

zaak van zoo veel gewigt en verantwoordelijkheid, dat regt aan te tasten. Het is niet alleen door theorie dat het aanbevolen wordt, maar het is het aloude regt onzer Hervormde Kerk (1), het is het merkteeken, dat hare kerkregtelijke beginselen onderscheidt, dat haar zuiver Protestantismus, hare lijnregte tegenkanting tegen de hiërarchie van den *Clerus* in het Pausdom kenteekent; het is een regt, dat door menige gemeente nog tot in 1816 werd uitgeoefend. Is het billijk, is het wèl gedaan, is het geoorloofd dat regt der geheele Kerk op te offeren aan de belangen van sommige gemeenten?» (2)

En zie, dat «heilig regt», het merkteeken, dat haar «zuiver Protestantismus kenteekent,» wordt door de Synode zelve aangerand, miskend, met voeten getreden!! Is het dan te verwonderen, dat er zijn die «het aannemen van het gerevideerd reglement voor verderfelijk en schadelijk houden»; en die zelfs van oordeel zijn, «dat het oneindig beter is het bestaande Reglement, hoe gebrekkig dan ook, te behouden, dan in naam te verbeteren, en in de daad het oude te laten bestaan, ja, dat zelfs nog slechter te maken (3).»

Om het «verderfelijke en schadelijke» in alle opzigten te doen uitkomen, werd ook het «*nervus belli*» niet vergeten, en heeft men zelfs betoogd, dat het niet-deelhebben der Gemeenteleden wel eens het niet-mededeelen ten gevolge kon hebben. «Op onze Staatsbegrooting,» zoo luidt een ingezonden artikel in de *Kerkelijke Courant*, «wordt jaarlijks eene aanzienlijke som voor ons Kerkgenootschap

(1) Vergelijk art. 20 en 22 der Kerkordening van 1586, aangehaald bij SPIJKER, bl. 31.

(2) *Over vertegenwoordiging en verkiezing*, bl. 12.

(3) Zie *Kerkel. Courant*, n°. 2, 1849.

bestemd. Het is bekend, dat eene vrij sterke partij in den Staat (zoo wel van Roomschen als niet-Roomschen) die uitgaven afkeurt en voor te hoog houdt. Niemand zal dan ook beweren, dat die uitgaven gering zijn. In den tijd, dien wij beleven, is het niet mogelijk, van de ingezetenen voortdurend geldelijke offers te vragen, zoo men niet belangstelling opwekt. Met het ontworpen Reglement is die niet denkbaar. Hoe zullen de Gemeente-leden belang stellen in een Genootschap, aan welks bestaan zij geen deel hebben?» (1)

Het aangehaalde zal wel voldoende zijn om onze lezers te doen zien, dat er tegen den eersten trap van verkiezingen nog al bedenkingen worden ingebragt; zien wij nu wat er is van de overige.

Volgens het ontwerp zal «*het Bestuur over meer gemeenten*» zijn toevertrouwd «deels aan Klassikale Vergaderingen, deels aan Klassikale en Provinciale Commissien van bestuur en andere Collegien door de Vergadering te benoemen» (art. 29). — In iedere provincie zijn van drie tot zes klassen; alleen in *Limburg* is er slechts één (art. 30). — De Waalsche Gemeenten maken te zamen één afzonderlijk kerk-ressort uit (art. 31). «Tot de Klassikale Vergadering in ieder Klassikaal ressort worden door de Kerkeraden jaarlijks afgevaardigd de dienstdoende Predikanten der respectieve gemeenten. Ook is elke Kerkeraad *bevoegd*, om eenen dienstdoenden Ouderling af te vaardigen ter Klassikale Vergadering. Uit Gemeenten, waar meer Predikanten zijn, kunnen ook meer Ouderlingen afgevaardigd worden, maar hun getal mag dat der Predikanten niet te boven gaan» (art. 32). «De Klassikale Vergaderingen kiezen, elk voor zich, eene

(1) T. a. p.

Commissie van bestuur ter behartiging van de belangen der klasse. Deze Commissie bestaat uit President, Vice-President en Secretaris, zijnde Predikanten, benevens vier leden, te weten twee Predikanten en twee Ouderlingen» (art. 36). — «De leden dezer Commissie hebben zitting voor den tijd van drie jaren» (art. 37). «De benoeming van leden in gezegde Commissie geschiedt met *vrije* keus der Klassikale Vergadering. Bijaldien deze het begeeren, zal haar door de Commissie een *viertal*, voor elk der aftredenden, worden aangeboden» (art. 38). — «Door de Klassikale Vergaderingen in ééne en dezelfde provincie, gelijk mede door die der klasse van *Limburg*, wordt ingesteld eene Provinciale Commissie van bestuur. — Genoemde Commissie zal bestaan uit de Presidenten der Klassikale Commissiën van bestuur in dezelfde Provincie, benevens twee Ouderlingen, leden dezer Commissien, en een Secretaris, zijnde Predikant, zitting hebbende voor vijf jaren, enz.» (art. 42 en 43).

De verordening omtrent de Klassikale Vergadering noemt D^s. SPIJKER: «belangrijke vooruitgang en verbetering;» want «de Klassikale Vergadering,» zegt hij, «in hare eer hersteld, bestaat uit afgevaardigden der Kerkeraden, Predikanten en Ouderlingen, beide, zoo als het ten minste facultatief gesteld wordt, in *gelijk aantal*». Hierin is dan ook de Synode liberaler geweest dan hare Commissie ter revisie; want deze, met uitzondering van één lid, had het voorstel gedaan van op drie Predikanten slechts één Ouderling af te vaardigen. Geen wonder dan ook, dat de heer SPIJKER er bijvoegt: «naauwelijks een jaar geleden hadden wij zoo goeden en wezenlijken vooruitgang wel niet durven verwachten. Laat dan nu toch uwe adhaesie voor allen kennelijk worden, opdat ook uwe stem van goed-

keuring tegen mogelijke bedenkingen van anderen opwege!» Hij meent echter zijne ambtsbroeders te moeten waarschuwen tegen art. 38, waarin, naar zijne meening, «reeds eene zijdeur geopend is, waardoor al het uitgedrevene kwaad weêr binnen sluipen kan. De Klassikale Commissie zal u, zoo gij het begeert, een viertal ter electie aanbieden. Welke Vergadering zal het begeeren? Laat toch deze nuttelooze bepaling weggenomen worden: of zoo niet, gij zult het vermoeden opwekken, dat de hierarchische geest zich hier als in eene laatste verschansing heeft teruggetrokken, om ten geschikten tijde van hieruit eenen aanval op de tegenovergestelde beginselen en krachten te doen» (1).

Over het aantal Ouderlingen in de klassikale Vergadering, hetwelk gelijk staat met dat der Predikanten, zijn de heeren HOOIJER en PARÉ het volstrekt niet eens met hunnen collega SPIJKER. «Al ware het alleen om der consequentie wille», zij zouden gewenscht hebben, dat de Synode het ontwerp harer Commissie ware gevolgd. Maar ook andere redenen schijnen hun daarvoor te pleiten. *a.* Zulk een regt wordt over het algemeen door de Gemeenten in ons vaderland niet verlangd. *b.* Stond in de Hervormde Kerk, gelijk in de Roomsche, de geestelijkheid tegenover de Gemeente, dan mogt eene *gelijke* vertegenwoordiging van *beide* billijk schijnen (2). Maar (bij de Protestanten) zijn ook de Predikanten de vertegenwoordigers der gemeente (3), en door opzettelijke opleiding in den regel het meest geschikt tot het voeren van kerkelijk bestuur. *c.* Aan de Klassikale Vergadering zijn werkzaamheden opgedragen,

(1) *Aanteekeningen* enz. bl. 36—37.

(2) Het schijnt dat die heeren niet al te goed weten, hoe, in de Katholieke Kerk, de verhouding van geestelijken tot leeken is.

(3) Als of zij dit bij de Katholicken niet waren!

waaronder dezulke, waartoe men op *een hooger wetenschappelijk standpunt* schijnt te moeten staan, dan gewoonlijk van leeken *(sic?)* kan worden verwacht. *d.* Zal daarenboven de tegenwoordigheid van den *eenvoudigen land-ouderling* niet menigmaal, ter zake van zijne eigene rust en de rust der gemeente, den Predikant belemmeren, om *vrijelijk de stem uit te brengen*, die hij, op hooger standpunt van kennis en wetenschap staande, meent te moeten uitbrengen? (!!) — Om deze en andere redenen wenschen de heeren HOOIJER en PARÉ, dat het oorspronkelijk ontwerp der Commissie worde hersteld en aangenomen.

Doch wel verre van zulks te verlangen, zijn er weêr anderen die het zelfs afkeuren, dat het *gelijk* aantal Ouderlingen slechts *facultatief* is; die het *verpligtend* willen maken, omdat, naar hun inzien, «die bepaling in volslagen strijd is met den aard eener vertegenwoordiging;» en die het aan de heeren Predikanten maar niet vergeven kunnen, dat dezen van hun hooger wetenschappelijk standpunt zoo laag op Ouderlingen nederzien. Het zal dan ook niemand bevreemden, dat dezulken, ook aan Diakenen en Administrateurs, niet minder dan aan Predikanten en Ouderlingen, zitting willen geven in de hoogere besturen.

Zoo zijn er nog anderen die van oordeel zijn, dat het aantal leden der onderscheidene klassikale commissien geheel onevenredig, en de werkkring dier Commissien zelven niet bepaaldelijk genoeg omschreven is. Zelfs vonden wij ergens de opmerking gemaakt, dat de Provinciale Commissien uit den schakel van besturen wel geheel konden wegvallen. Want mogten zij vroeger een vereischte zijn, omdat zij de uitvoerende magt uitmaakten van de Provinciale Vergaderingen: men acht ze nu toch overbodig, dewijl die Vergaderingen bij het ontwerp zijn opgeheven.

«Door de afschaffing,» zegt men, «van dit vijfde wiel aan den wagen, zal veel vereenvoudigd, veel bezuinigd worden, en tevens het irrationele worden weggeruimd, dat *Limburg*, hetwelk slechts ééne klasse uitmaakt, toch ook eene Provinciale Commissie hebben moest».

In hoe verre nu de meergemelde Commissie van revisie het beginsel van Vertegenwoordiging «in zijne kracht en gevolgen hebbe doorgevoerd,» mogen onze lezers beslissen. Wij bepalen ons met nog een en ander aan te stippen wegens «*het bestuur over al de gemeenten te zamen*».

De algemeene belangen der gemeenten zijn toevertrouwd aan de Synode, met hare Synodale Commissie. — Tot de Synodale Vergadering worden telken jare afgevaardigden benoemd..... door de Klassikale Vergaderingen, en ook door de Reunion der Waalsche Gemeente (art. 50 en 51). In de volgende artikelen wordt bepaald, wie en hoevelen jaarlijks tot de Synode worden afgevaardigd. — Wij meenen niet beter te kunnen doen, dan hier ter plaatse over te nemen wat de heer SPIJKER over die artikelen heeft aangeteekend:

«Volgens het nu voorgestelde, zal de Synode zamengesteld zijn uit 52, en om het derde jaar uit 53 leden, waarvan 3 Hoogleeraars, 37 Predikanten, en 12 of, om het derde jaar, 13 Ouderlingen».

«De Synode van 1848 heeft bestaan uit 3 Hoogleeraars, 14 Predikanten en 2 Ouderlingen, te zamen 19 leden.»

«Naar het oorspronkelijke voorstel der Commissie van revisie, zou het nu bestaande getal verdubbeld zijn geworden, te weten 3 Hoogleeraars, 26 Predikanten en 8 of 9 Ouderlingen.

«Intusschen had één lid der Commissie eenige meerdere extensie verlangd, en is zijn advies bij het nu voorloopig

aangenomen artikel gevolgd, waardoor nu *uit elke Klassikale Vergadering jaarlijks één lid*, hetzij dan Predikant of Ouderling, ad Synodum gezonden zal worden. Wij keuren het goed en mogen het prijzen».

«Nog een ander lid der Commissie had voorgesteld, dat uit iedere klasse jaarlijks *één Predikant en één Ouderling* afgevaardigd zou worden. Daardoor zou het geheele getal nu geklommen zijn tot 97 leden, namelijk 48 Predikanten, 46 Ouderlingen en 3 Hoogleeraars. Zijn advies heeft aan het slot deze woorden:

«Er zij dus eene Synode, achtbaar als talrijke, volledige en ware vertegenwoordiging der geheele Ned. Herv. Kerk, wier gezag niet verzwakt wordt door de tijdelijke uitsluiting van vele der talrijke, en in zich zelve, krachtige Klassikale Vergaderingen, maar wier gezag integendeel geldend en klemmend zij, door de belangstellende en werkzame deelneming van al die invloedrijke vertegenwoordigende ligchamen der Ned. Herv. Gemeenten»».

«Wij aarzelen niet dit Advies het betere te noemen. Maar wij gevoelen dat eene Vertegenwoordiging van 97 leden, dat is nog één lid meer dan een Amsterdamsche Breede Kerkeraad, voor velen een al te democratisch schrikbeeld wezen zou. Wij geven dus nu gaarne, met goedkeuring en lof, onze adhaesie aan de bepaling van het Concept-Reglement, opdat wij niet, door naar het betere te staan, het goede verliezen. — Alleen geven wij in bedenking, of niet voor het minst *een Predikant uit iedere klasse* zou behooren toegelaten te worden, en of niet de andere Synodale leden ook *Diakenen* en *Administrateurs van kerkelijke goederen*, zoowel als Ouderlingen, zouden mogen zijn».

Er valt niet aan te twijfelen, of het meerendeel dergenen, die der partij van vooruitgang onder de Hervormden

zijn toegedaan, zullen, als D^r. SPIJKER, voor het oogenblik althans, zich tevreden stellen met het nieuwe reglement, «opdat zij niet, door naar het betere te staan, het goede verliezen». Anderen daarentegen zullen het geheel afkeuren, omdat het niet *alles* geeft wat zij verlangden, en waartoe zij meenden regt te hebben. Hun aantal zal echter niet groot wezen. Maar het zal ook niet ontbreken aan mannen van behoud (en welligt is hun getal niet van het geringste), die met alle krachtsinspanning het oude zullen trachten te handhaven; die, in weerwil van het protestantsch beginsel, de democratie in het kerkgenootschap zullen bestrijden; en zeker het geliefkoosde terrein niet verlaten, dan na het voet voor voet aan hunne tegenpartij betwist te hebben. — Reeds worden door dezen en genen allerlei jeremiaden aangeheven. Men spreekt met angst van «een jeugdig *Nederland*», van menschen, die ijdele droombeelden in het politieke ook op *kerkelijk* gebied verlangen verwezenlijkt te zien. Men is beducht voor aristocraten, die in het kerkelijke *ultra-democraten* geworden zijn; en door wier toedoen vooral een hevig onweder over de Hervormde Kerk dreigt los te breken. Men gewaagt van niets minder dan eene «MONSTER-COALITIE» tusschen ultra-liberalen en ultra-orthodoxen, waardoor «op het terrein der Ned. Herv. Kerk vertoond zou worden wat in het achterlijke *België* voor jaren plaats had.» En men bidt en smeekt een ieder, die er naar hooren wil, om het onweder te bezweren, dat boven de hoofden hangt!! — «De vraag,» zegt een ander, «nopens de aanneming der *beginselen* van het Ontwerp, is geheel afhankelijk van de *subjectieve* meening, aangaande de rijpheid der Kerk voor *autocratie*, en aangaande de vatbaarheid der Gemeenten voor eene gematigde *democratie*. Al zijn toch de beginselen *op zich zelven* allezins

billijk, zij *kunnen* evenwel leiden tot de jammerlijkste uitkomsten, zoo niet de *Kerkelijke zin* (?) allerwege wordt opgewekt, en niet alle weldenkenden de handen ineen slaan tot handhaving der Evangelische vrijheid, en tot afwering der misbruiken, die de *Ultra's* beoogen.» En ten bewijze, hoe donker hij in de toekomst ziet, haalt hij de woorden aan van een' Duitschen godgeleerde, die hij op de Herv. Kerk in *Nederland* toepast: «Nooit is de Evan«gelische Kerk door zulke doodelijke gevaren omgeven «geweest, als in dezen oogenblik. Daagt er door goede «middelen, welke God aanwijst en zegent, geene spoedige «hulp, dan zullen zich velen in de eene of andere red«dingsboot werpen, en de gansche Kerk zal dus in een «heir van *secten* worden ontbonden. Welk een treurig einde «zoude dit zijn van eene Hervorming, die zoo luistervol «werd begonnen!»

Maar welk zal dan het lot zijn van het tegenwoordige concept-reglement? — In de maand van Julij aanstaande komt de Synode weêr bijeen. Spoedig zal het dus beslist worden. — Intusschen zouden wij wel durven gissen, dat het nieuwe reglement hetzelfde lot ondergaan zal als onze nieuwe Grondwet. Men zal loven en bieden; door inlassching en weglating een en ander nog meer uit zijn verband rukken en minder consequent maken; en eindigen met een Reglement vast te stellen dat niemand voldoen zal.

En als dan de Hervormde Kerk (gedeeltelijk) gescheiden is van den Staat, en eene zelfstandige (?) vertegenwoordiging en wetgeving bezit, wat zal er dan van haar geworden? — De tijd zal het leeren.....

NEDERLANDSCHE LITERATUUR.

BRIEVEN VAN T. A. AAN ZIJN' STUDIEVRIEND DEN WELED. HEER A. K., THANS MED. DR. TE R.

VIERDE BRIEF.

Op de tweede plaats verlangden wij van 't beschrijvend verhaal, dat het een en geheel, zich vruchtbaar ontwikkelend, helder, beknopt, snel, levendig, belangwekkend zou zijn, altoos klimmen en soms in stouter en krachtiger toon zich zoude verheffen. Deze hoofdvereischten van een goed plan, — oorzaak en gevolg tevens, gelijk we zeiden, der gevorderde waarheid van voorstelling, inkleeding en gevoel, — moesten den waren, levenden gang der gebeurtenis en van hare beschrijving uitmaken. Daar wij meermalen, zoo als getoond is, die drievoudige waarheid in de *St. Paulus Rots* misten, is hiermede reeds grootendeels bewezen, dat ook het *plan* van het dichtstuk ons niet heeft bevredigd. Wij zullen dit echter nu meer bepaald nagaan, om vervolgens ons oordeel op te maken, of de dichter overeenkomstig den aard van 't onderwerp, zijn doel en zijne belofte aan de vorderingen der kunst heeft voldaan.

«Eene vlugtige schets van het dichtstuk, zegt de auteur «bl. VI, was spoedig ontworpen. De eerste Zang of het «*eerste* Tafereel zou de reis naar *Java*, tot op den oogen«blik des onheils; het *tweede* de *Schipbreuk;* het *derde* het «verblijf der schipbreukelingen op de Klip; het *vierde* de

«reis van de sloep naar *Brazilië*, en het *vijfde* de nog «tijdig aangebragte *Redding*, als de ontknooping des ver«haals, kunnen schilderen.» *Wél* mag die schets vlugtig heeten en spoedig ontworpen; zeker zoo iets had geen moeijelijkheid in. Wie van de *Amstel*- naar de *Rottestad* wil stoomen, moet langs *Haarlem* en de overige steden heen. Maar die vlugtige, spoedig ontworpen schets is nog geen dichterlijk ontwerp, geene vruchtbare conceptie; daar ligt nog geene vinding, nog geene poëzij in van *plan;* 't geen toch, hoezeer ook verwaarloosd, de meeste schepping, en eene hoogere schoonheid te noemen is. Of doet niet dat geheimzinnig spel in de schikking der hoofd- en onderdeelen, en hunne zamenstemming en wederzijdsche werking en kontrasteriug tot een enkel doel, — doet niet dat genetiek geheel door zijne eenheid en verscheidenheid, door zijne volledigheid en evenredigheid, met zijne snelle beknoptheid en altoos klimmende belangwekking, met zijn zachter of stouter licht en duister, met zijne vruchtbare barenskracht, met de daaruit ontsproten nieuwheid en rijkheid, met zijne verrassende en natuurlijke overgangen, doet niet een zoodanig plan, op zich zelf reeds, — meer of minder naarmate van zijn omvang of diepte, — een' verrukkenden weerglans der oneindige harmoniën uitschijnen en genieten? En is dat geene ware, geene levende poezij?

In de *St. Paulus Rots*, waarin toch, zoo als in elk kunstwerk, hoe beperkt ook, eenig plan te brengen was, schijnt aan dat dieper-liggende schoon weinig gedacht te zijn; een bloot overzigt van den gang des verhaals zal u dadelijk doen zien, hoe er meestal het een slechts achter het andere volgt of geplaatst is, zonder dat eene dringende ontwikkeling die toestanden voortbrengt en aan een sluit. 't Is geen bezield geheel, dat leven en werking vertoont,

maar veeleer een zamenvoegsel van allerlei leden tot een misvormd schelet, dat aangekleed is en met bloemen getooid: *casuris, si leviter excutiantur, flosculis nitet* (1). Tikken wij er even de bloemen af, en gij zult die stijve vormen eens zien. Ik zal meest de woorden des auteurs gebruiken en er slechts enkele bemerkingen tusschenvoegen; is het u soms en vooral in den vijfden zang niet helder, wil dit niet mij maar der rangschikking wijten.

Eerste zang, de reis naar *Java: Holland's* duin duikt weg; het laatst *vaarwel* rolt van de tongen — de reis gaat naar het *Oosterstrand*, welk woord eene lange apostrofe aan *Java* uitlokt. Zal ook uw oog dat oord begroeten, koen scheepsvolk! dat die bodem draagt? — is de banale vraag en overgang van *Java* op het jeugdig barkschip, dat in zijn sneller of matter gang wordt gevolgd, tot dat ge met eene toespraak aan de togtgenooten en den wakkeren stuurman komt op *Neptunus*-feestdag; elk droomt er van, maar droomt van geen gevaar. Wat spooksel breidt ginds zijn vlerken uit? Dáár ligt, dreigend ligt dáár *St. Paulus Rots!*

Tweede zang, de schipbreuk. 't Is de tweede nachtwake; alles sliep. Dáár klinkt op eens de noodkreet: «land!» Het grijnzend land ligt dwars van voreu; eene poging tot redding mislukt; het schip is vastgehaakt; terug, terug, wie middenscheeps of omlaag gaat! De giek gestreken! Maar vliegenssnel! En door de giek worden acht levens op de rots behouden overgebragt; de stuurman staat op het wrak naast zijn zoon en met de overigen te wachten naar de giek, welke te loor gaat; eenigen komen daarbij om; een knaap echter wordt door een schepeling aan den

(1) Quint. I. O. L. XII, 10.

dood ontrukt. Op het schip geeft de oude zeeman, die daar zeer langwijlig is en zelfs zich hervat bij zijn spreken, den raad van zich langs eene lijn naar de klip te redden, waar allen aankomen, en een loflied aanheffen, zoo als er geen schooner tot den Heer rees.

Derde zang, de klip: dáár rijst de zon; dáár lag de rotsklip arm en naakt; dáár huist en joelt een talloos heir van zeegevogelt. Thans ziet ge, geredden! thans weet gij, droeven! waar gij zijt, en hoe gij gedoemd kunt zijn om dáár te sterven. *Toch* leent de hoop op redding krachten. Zij vergaren en visschen op wat zij slechts kunnen; maar als de haak [de 3e druk heeft: de hand] weêr plompend daalt, vat ze in de kleederen van een lijk; welke jonge doode wordt toegesproken; zoo was de eerste dag ten eind gebragt; maar vóór den nacht nog wordt de sloep gevonden, welke men den tweeden dag optuigt; één maakt er vuur; ginds hengelen de jongste maats; ginds ziet men forsch gespierde mannen een tent spannen. Den derden morgen zien ze een brik; acht springen er in de sloep, om haar in 't gemoet te roeijen; een hunner is de stuurman, die zijnen zoon op de rots moet achterlaten. [Hier begint, zegt de dichter in de aanteekeningen bl. 116, daar de gebeurtenis geenerlei *intrigue* toeliet, de draad, die tot het einde des verhaals doorloopt; des verhaals, namelijk, dat 100 bl. en vijf zangen beslaat en reeds tot de 50 bl. en het laatste gedeelte van den *derden* zang gevorderd is!] Eene toespraak aan de droeven zegt, dat de brik verdwenen is, en ook de sloep — zij keert niet weêr. Een loome dag kroop weêr voorbij; de vijfde zon ving aan te gloren; een sloep komt naar het strand gedreven; de helft wordt door ROXBY gered; elf rampzaligen blijven achter, die de scheepsheelmeester troost.

Zóó vlood een TIENTAL dagen heen,
Daagt thans het licht der redding? — Neen!

Men maakt geen vuur, men bereidt geen spijs meer, men bidt om regen; één wordt waanzinnig en wil zijn bloed zwelgen en slorpen; die ontzinde wordt toegesproken, en zie, dáár stroomt de regen, en dáár dankend neêrgeknield voorspelt de heelmeester, op 't gezigt des regenboogs, dat zij gered zullen worden.

Vierde zang, de sloep. De zoon des stuurmans staat nog — wij gaan hier al die dagen terug en komen niet weder op de rots, dan na de redding der laatste schipbreukelingen, om er dan te lang te vertoeven — die jongeling staat nog aan de eigen plek, van waar de sloep was afgevaren; het achttal, dat de rots verliet, dobbert daar nog op de golven; houdt zijn gang gerigt naar 't schip, dat verdwijnt. Terug? Terug naar de rots? Dat kunt gij niet. De stuurman stelt voor naar *Brazilië* te stevenen; de passagier ondersteunt hem en sluit met den uitroep:

«« Vooruitgezeild op Gods genâ!
«« Ik volg u — naar *Amerika!*»»

«« In Gods naam!»» roepen allen 't na,
«« Vooruit dan, naar *Amerika!*»»

En *Amerika* wordt nu, het liet zich verwachten, *con amore* opgevat, en in ruim vier bladzijden geapostrofeerd! 't Wordt dan avond op 't Atlantiesch meer, waar wij de sloep wedervinden, wier wedervaren van acht pijnlijke dagen wij in vijf, zes bladzijden volgen, en wij landen in *Amerika.*

Vijfde zang, de redding. Een schip, een schooner, de *Maranhon* nadert de *St. Paulus Rots.* Een sloep roeit aan,

één wijst den roeijers de hoogste rotspunt en spreekt iets. Gij vraagt niet, wie daar zuchtend sprak; 't is de vader, de stuurman, die u weder wordt bekend gemaakt, en gij hoort wat ge reeds wist of niet wist, maar hier, terwijl ge met den stuurman op de rots staat, niet van den dichter moest vernemen. Ziet hen, zoo zingt hij, [en gij wordt hier nog eens ettelijke dagen teruggevoerd,] ziet hen, de veege zwervelingen, door 't brandend zand gaan der barre kust, door diepe kreek en stroom, het hart door van *Brazieljes* wouden, van *Sobral* naar *Ceara;* dáár, dáár stond de grens van 't lijden; en schip en volk wordt veil gegeven, *Brazilië* geapostrofeerd en nu — na twintig bange dagen, is weêr de reis volbragt. Dáár ligt de *St. Paulus Rots* weêr voor 't gezigt; dáár staan ze op 't eens bewoonde vlak; die er achterbleven, zijn, zoo als uit eenige teekenen wel is op te maken, gered; de opgetogen vader hoopt zijn' zoon weder te zien in 't vaderland.

En 't was zóó; de derde Zondag — wij gaan andermaal eenige dagen terug — die Zondag kwam, een jubeldag in *Nederland*, maar niet op de rots; en toch vóór den avond zou 't ook daar een dank- en feestdag zijn. Op zee drijft weêr de kiel van een fregat, die de ongelukkigen op de *St. Paulus Rots* ontdekt en tot den laatsten redt. Wat beschikte hun die hulp? Het toeval? Blikt, dwazen! naar de *St. Paulus Rots* en bloost! 't Was de Voorzienigheid! Ontvlugt nu, verbeelding! dit eenzaam strand en zoek weêr de kust van 't vaderland! Ziet hen, door andere kielen opgenomen, toch allen digter komen aan het oord, dat al hun smarten heelt. Daar ziet ge een jonge vrouw in de armen van haren echtvriend, een moeder aan 't hart van haren zoon, een jubelend huisgezin haalt den weêrgekeerden broeder in, en daar ziet ge een' vader in de armen van

zijn' zoon. Eene soort van lyrische apostrofe aan de *St. Paulus Rots*, waarin ook een woord aan de zwervers op de baren wordt gerigt, sluit eindelijk zegevierend dit beschrijvend verhaal.

Is 't nog noodig, lieve vriend, u in 't bijzonder te wijzen op de gebreken van een plan, dat zonder hoofdgedachte, zonder handeling en streving, nogtans in ons verslag van alle langwijligheid ontdaan, meer eenheid, helderheid en snelheid vertoont dan 't werkelijk heeft? Is 't noodig te zeggen, dat de dichter, door verzuimde of kwalijk berekende rangschikking, ons telkens te leur stelt en vooral in het vijfde tafreel ons telkens terugvoert, om dadelijk oplossing te geven van 't geen eerst op een laatst en enkel oogenblik moest geweten worden. Zoo b. v. de geheele ontknooping en verklaring der redding tot het wederzien in 't vaderland ware bespaard, welk een veelzijdig drama had dan de woning van den 't laatst en pas teruggekeerden stuurman kunnen aanbieden. Als daar vader en zoon over elkaâr hunne lotgevallen sinds de scheiding hadden afgemaald, in het bijzijn van heel het luisterend gezin, dat door zijn meegevoel, — uit de weerhouden ademhaling, op het gelaat, in zuchten, uitroepen en vragen te vernemen, — aan 't verhaal der geredden kleur en leven had bijgezet; als dan de vader vertelde, hoe hij in dé sloep, op de rots, toen hij er niemand vond, bij den terugtogt naar 't vaderland, zoo dikwerf aan de zijnen dacht en hoe hij dan leed en deed en bad, in dier voege als de gevoelvolle TEN KATE in zijne *Durgerdamsche Visschers*, den vader daar laat spreken van zijn huis, van zijn' vader, van zijn' eerstgeborene, vooral van zijne *weduwe*, dat het hart er van breekt; als dan ook de zoon van zijne herinneringen en aandoeningen ophaalde, en

vader en zoon elkaâr bij wijlen onderbreken en de echtgenoote, de moeder, beurtelings van deernis en vreugde schreit: wat rijk, wat verteederend tafreel hadden wij in 't gelukkige gezin der geredden niet genoten. Lieve vriend, nu ik *de Durgerdamsche Visschers* heb gelezen, en ik weet niet hoe dikwerf reeds heb overgelezen, nu spijt het mij nog duizendmaal meer, dat TEN KATE de schipbreuk van den *Jan-Hendrik* niet heeft behandeld. Wat een plan vol vinding en handeling in die 36 bladzijden! Ik geef er het plan van de geheele *St. Paulus Rots* voor; want in dit dichtstuk is, bij eene schijnbare volgorde, toch geene genetieke ontwikkeling; het verhaal gaat er niet snel, niet handelend door, maar, telkens door uitvoerige schilderingen vertraagd, sleept het zich moeizaam voort door middel van alledaagsche overgangen, afgesleten vragen en wendingen, te hulp geroepen aan- en toespraken, die u heen en weder sleuren, tot dat ge eindelijk ontstemd en wrevelig in 't vaderland te regt komt en ook daar geene voldoening erlangt.

Hieraan dan ook dat de dichter geen ordelijk geheel in den geest had, is het toe te schrijven, dat hij bij elke gelegenheid uitweidt in natuurtooneelen en uiterlijke toestanden, om 't even of het ter plaatse was of niet. En zeker is 't gemakkelijker in deze dichtsoort uitvoerig dan wel spaarzaam te wezen. Die groote gemakkelijkheid verleidde hem tot overgroote uitvoerigheid; en hoe verrukkelijk enkele deelen geschilderd zijn, gelijk straks uit eenige aan te halen en aan te geven plaatsen zal blijken, de poezij van het *plan* heeft er onder geleden, en de dichter heeft ditmaal iets van den kunstenaar, dien HORATIUS beschrijft:

Aemilium circa ludum faber unus et ungues
Exprimet, et molles imitabitur aere capillos,
Infelix operis summâ, quia ponere totum
Nesciet (1).

Daar vervolgens het inwendige leven grootendeels aan de zinnenwereld is opgeofferd, ontstaat er natuurlijkerwijze onevenredigheid en onvolledigheid; verdwijnt het hooger beginsel, dat alle deelen moest doordringen; wijkt de geest van het stof, de ziel van het ligchaam en het kunstvoortbrengsel gelijkt op den half verstorven boomstam, die met enkele jeugdige bladen en bloemen zijne dorre naaktheid niet kan overdekken. Er is in dit tal van aaneengeschakelde tafereelen geene gedachte, geen daad, geen gevoel, er is niets dat die toestanden bij al hunne verscheidenheid waarlijk beheerscht en bezielt, en eene treffende zamenstemming van toon en strekking voortbrengt. Maar gij wordt van schilderij tot schilderij, in grooter of kleiner lijst gevat, onophoudelijk voortgetrokken, gelijk wij in de bonte kunstzaal eener tentoonstelling langs allerlei paneelen rusteloos worden rondgevoerd; of, wilt ge, wij dolen om door die verschillende, onzen predikant niet onbekende woonvertrekken, die hij noch door één zelfden grondslag, noch door ééne zelfde kroonlijst tot een zamenstemmend gebouw heeft weten te hervormen (2).

Al noeme hij b. v. (bl. 124) den togt door *Brazilië* (bl. 90) een tusschenverhaal met grootsche trekken om de eenheid niet te schaden, die regtvaardiging bevredigt ons niet — wij hebben reeds gezegd waarom — en was overbodig, bijaldien de mislukte rangschikking haar niet vorderde.

En al zegge de heer TER HAAR (bl. 116), om de volgorde

(1) A. P. 32.
(2) Verg. *de Katholiek*, D. IX, bl. 66.

van zijn dichtstuk te verschoonen, dat hij slechts weinige personen handelend kon doen optreden en de gebeurtenis geenerlei *intrigue* toeliet, dan moge dit wel voor de moeijelijkheid van het onderwerp, maar niet minder voor 't gebrek aan dichterlijke vinding getuigen. Waarom mogt hij, die het feit zelf in den grond gewijzigd durfde voorstellen, niet *meer personen* doen *handelen*, of *dezelfde personen meer handelend*, meer *zedelijk handelend* doen optreden? Kan men zelfs de eenvoudige gebeurtenissen niet zoo rangschikken, dat zij bijna een *intrigue* maken door 't verlangen dat er opgewekt wordt om de ontknooping te kennen? Wat anders is 't hetgeen sommigen door 't bekende *rapere in medias res* verstaan? Kalm en rustig het voor ons liggend prosa op te sieren, en over de moeijelijkheden heen te glippen of daarvoor terug te deinzen, is niet het werk van den dichterlijken genie, die juist bij de opgeworpen bezwaren ontvlamt, ze weet te vermeesteren en aan 't beoogde doel zal dienstbaar maken. Mag de geest dan zwichten voor het stof, dat hij, door er de eenheid van zijn hooger leven aan meê te deelen, moet weten te beheerschen en te herscheppen.

Wij meenen, dat hetzelfde gebrek van plan zich bij wijlen in het technische van het dichtstuk verraadt. Zeker moeten wij bekennen, dat, ofschoon ook hierin aan den zangerigen TEN KATE de palm toekomt, de verscheidene versmaat en de soms huppelende dans, soms zacht glijdende spoed der voeten met zoo vele andere verwisselingen van eene zekere heerschappij in de techniek getuigen; maar daarom juist is het minder nog te begrijpen, hoe de dichter, om b. v. een gewenscht en dikwerf om een slepend rijm aan 't eind van een vers te brengen, zoo veel krachtelooze hulpwoordjes, waarvan onze taal toch zoo overladen is, heeft

willen inroepen: een *ziet, is, wordt,* maar vooral het verzwakkende en vertragende *doet, blijft, komt,* en bovenal het telkens terugkeerende *gaan* en *gaat,* als bl. 5 moet *gaan* bevrachten; bl. 6 *gaat* beuren, binden; 44 *gaat* spreken, rooven; 65 *gaat* versnellen, ontvellen (1). Wij willen gaarne toegeven, dat dit laatste woord een enkele maal zelfs keurig kan gebezigd worden (2); doch zulk een herhaald gebruik, ook in de beste beteekenis, kan niet anders dan aan de kracht, levendigheid en den voortgang schadelijk zijn.

Wat enkele prosaische uitdrukkingen en sommige afgebruikte toevoegselen betreft, als: *klaar bemerken, snerpend* leed, *bonzend* hart: zij komen te zeldzaam voor, om den glans der poëtische taal en der overigens met zorg gekozen en dikwerf gelukkige *epitheta* te verduisteren.

Doch voor lang reeds voert gij mij te gemoet: in uwen eersten schreeft ge, dat gij in dit gedicht ook veel te bewonderen zoudt vinden: tot dus verre hebt gij veel gegispt en weinig bewonderd. Daarom, lieve vriend, willen wij nu minder gispen, ofschoon er nog wel stoffe is, en meer bewonderen en ons verlustigen gaan èn in menige schoonheid van *détail,* èn in sommige meer uitgebreide, hoogst schilderachtige natuurbeschrijvingen. Beiden zijn overvloedig voorhanden, zoodat ik er grootendeels maar op verwijzen en slechts eenige schitterende plaatsen hier kan overnemen.

De schilderij van het schoone en vruchtbare *Java* (bl. 6–9) lacht u toe; jammer dat de laatste trekken weinig geschikt zijn, om 't volksleven te verheffen van den Nederlander,

---

(1) Hetzelfde *gaat* vindt ge minstens nog op een veertiental bladzijden terug.

(2) Het drukt b. v. het Grieksche ἔρχομαι, *non multum abesse, je m'en vais, op het punt zijn van* enz., somwijlen goed uit.

die ons het eerst voor de oogen treedt, als de heer TER HAAR in zijn dichtgroet aan de Morgenlandsche kust in minder schoone verzen aldus verzucht:

> ô Bragt de vreemdling aan uw stranden,
> ô Bragt de dankbre Europeaan —
> Die thans met nooit verzaadbre handen,
> Blijft graven in uw ingewanden,
> Die thans Maleijer en Javaan,
> Om uit uw altijd vloeijende aderen
> Zich vrucht en rijkdom op te gaderen,
> In 't diensthaar juk gekromd doet gaan —
> In ruiling voor de ontvoerde schatten,
> Zóó wijd om 't strand uw golven spatten,
> U 't hoogre licht des geestes aan!

De beschrijving van den aanvang der reis (bl. 9—12) is verscheiden, als de vlugger of trager gang, waarin het barkschip wordt voortgestuwd, en de ligt veranderde maat is daar van hoogst graphische werking. Klein, maar zeer keurig, is de beschrijving van de pekton, bl. 15:

> Men laat de ton ten prijs der golven,
> Die hupplend naar hun maatslag danst,
> En als een vuurge kogel glanst,
> Tot zij, door 't zwalpend schuim bedolven,
> Voor 't laatst met bloedrood schijnsel blinkt,
> En kentrend naar de diepte zinkt.

Afgezien uit het leven is (bl. 22) de voorstelling van het door den noodkreet gewekte scheepsvolk, —

> Dat sluimerdronken, half gekleed,
> Den doodschrik reeds om 't hart geslagen,
> Met duislig hoofd en naakten voet,
> Het valluik door naar boven spoedt. —

Even aanschouwelijk is (bl. 25) de worstelende kiel in deze regelen geschetst:

Het werkend schip hangt overzij',
En woelt zich om en op en kentelt,
Als of 't zich in een doodstuip wentelt,
En voelt: het sterven is nabij!
De mast, die topzwaar overzwiepte,
Reikt telkens lager naar de diepte.

als (op bl. 66) de in zijn gang gestuite sloep:

De spanen
Ontzinken hun verstijfde hand,
En slingren ledig aan den rand
Van 't schomlend vaartuig.

en (bl. 104) de statig voortreppende boot:

waar, met vuur in pols en aderen,
Bij 't rustloos wentlen van de raderen,
Het stoomschip, op zijn rookslag stout,
Zijn waterwielen klept door 't zout.

Wend nu uwe blikken van deze keurige, kleinere voorstellingen, zoo als er vele in het dichtstuk voorkomen, op de grootsche, krachtige apostrofe aan *Amerika*, bl. 71—76. Zoo gij ze voor 't plan van 't verhaal te uitvoerig vindt, zal ik u niet tegenspreken, maar dat vergeet ge gaarne, als gij die prachtige uitweiding op zich zelve geniet. Bij de regelen over de bergen: 't Is eeuwig zomer aan uw voet;.... en

Dáár dragen *Chimborasso's* toppen,
Nooit van hun blinkend kleed beroofd,
Den eeuwgen winter op het hoofd!

gedachten wij den *Libanon*, uit MOORE's *Lalla Rookh:*

Whose head in wintry grandeur towers
And whitens with eternal sleet,
While summer, in a vale of flowers,
Is sleeping rosy at his feet.

Hoogst dichterlijk gevonden en uitgewerkt is de verpersoonlijking dier beide werelddeelen; geestig, Ovidiaansch is de trotsche *Maranhon*, bij zijn beginnenden loop voorgesteld:

De reuzenvloed der *Amazonen*,
Die eerst als een satijnen lint,
Gestrikt door 't haar dier strijdbre schoonen,
Zich langs zijn boschrijke oevers windt.

Geheel afgewerkt, zoodat het, dunkt mij, niets te wenschen overlaat, is, bl. 76, dit betooverende schouwspel op de *Atlantische Zee*, dat ik hier geheel moet overnemen.

't Wordt avond op 't Atlantisch meer.
De zonneschijf spreidt rooder glansen,
En schijnt de sloep vooruit te dansen,
Terwijl haar vuurbol aan de transen
Met meer dan dubble grootte blinkt,
Hoe lager zij in 't westen zinkt.
Soms — door de deining van de golven —
Schijnt zij te steigren langs haar baan,
En hoog nog aan de kim te staan;
Soms — door de purpren zee bedolven —
Verdronken reeds in d' Oceaan,
Om ras, als brak weêr de uchtend aan,
(Begoochlend schouwspel, prachtig wonder!)
Op nieuw vol luister op te gaan!
Nu beurt zij 't hoofd, dan duikt zij 't onder,
Tot zij, vergeefs teruggewacht,

Voor aarde en zee heeft uitgeblonken,
  En nu in onhetwiste pracht,
't Gestarnt laat schittren met zijn vonken,
  In d' onbewolkten keerkringsnacht;
En lucht en golf en zee en heemlen,
't Schijnt in één' glans door een te weemlen,
  En zaâm te smelten tot één' gloed;
Omhoog een oceaan van zonnen,
Omlaag veel duizend Orionnen,
  Die hupplen langs den zilvren vloed!

Vol leven en verscheidenheid, in even levendige en verscheidene maat, zijn, bl. 78—80, de kleine groepen rondom de boot geschilderd in een vijftigtal schier onberispelijke verzen. Ik zou ze gaarne hier overnemen, zoo ik niet liever, na die uiterlijke natuurtooneelen, u een paar schilderijen van meer innerlijk leven wilde voorhouden. Zie eerst het schoonste groepje van 't wederzien, het penseel van een DOW niet onwaardig.

Gij kent met mij zulke schamele verblijven; die jonge vrouw daar, welke *naar de deur schiet*, met dat *bevend lampje:* 't heeft iets eenvoudigs, iets antieks, klassieks daarbij. Men denkt zich die moeder, al is het niet gezegd, 't is genoeg aangegeven, die haren echtvriend waant omgekomen, maar den zwaren stap des zeemans, neen, *zijn* stap, *zijn* zwaren stap meent te erkennen en opvliegt met hunnen eersteling naar hem heen; men denkt zich die veelvuldige verrukking des wederziens, al dien overvloed van echtelijke, vaderlijke, moederlijke weelde, en wij danken dat genot aan de kiesche spaarzaamheid des dichters, die ons hier op de wijze der klassieken met een enkelen trek zooveel te gevoelen gaf:

En kraakt daar niet een zware stap
Op 't hout van d' uitgehoolden trap,

Waarlangs geen venster licht verspreidt,
Die naar een donkre vlieringkap
In 't naauw-beklemde steegje leidt? —
Een jonge vrouw, die aan haar borst
Haar' eerstgeboren zuigling torscht,
Schiet naar de deur — maar wind en regen
Snuift haar en 't trillend lampje tegen;
Maar in den eigen oogenblik
Ligt de echtvriend haar in d'arm gezegen,
Dien ze uit den dood heeft weêrgekregen.

Die andere plaats is van lyrischen aard in den slotzang. Vroeger (bl. 17) herinnerde ons het spooksel met die zware stem der zee, en bl. 98 de klip, die als een grijnzend spook hare armen optilt, aan *Adamastor* en den *Cabo Tormentorio* uit de *Lusiada* van CAMOENS (1), hier doet de *Steenkolen* in den aanhef nogmaals aan deze regelen diens Portugeschen dichters denken:

Era o segundo
De Rhodes estranhissimo Colosso,...
Co' hũ tom de voz nos falla horrendo e grosso,
Que pareceo sahir do mar profundo.

vergun mij met de bedoelde strofe onze aanhalingen te sluiten; van ganscher harte stemmen wij met dit gedeelte der ontboezeming aan de *St. Paulus Rots* in:

Zoo lang rondom uw klippen
De schorre branding brult,
En om uw mantelslippen
De witte stuifzee krult,
Blijft gij een sein en baken
Voor wie uw boorden naken,
Hoe van de starrendaken

(1) Zie Canto V, Str. 37—40.

Het Vaderoog blijft waken
Van Gods Voorzienigheid;
Dat àls een heldre sterre,
Die ons belonkt van verre,
Langs 's levens zee ons leidt!

Trekken wij nu ons oordeel zamen, en vragen wij naar 't geen wij uit den *aard* van 't onderwerp, het *doel* en de *belofte* des auteurs van de kunst verwachten mogten: is er in dit gedicht een greep uit onzen tijd en ons eigenaardig volksleven gedaan? Beslis het voor u, mijn vriend, *ik* blijf met *Holland's Muze* van TEN KATE vragen:

Zijn dát de zangen, die, in ónze lucht geboren,
Vol melodij en hemelvlam,
Tot óns zich richten en óns harte toe behooren,
Gelijk de bloesem aan zijn stam?
Waar 't VOLKSKARAKTER in weêrspiegelt? Die 't behoeden
Als met een vaas van kristallijn?
De Natie streelen en veredelen en voeden,
Wijl zij der Natie WAARHEID zijn (1)?

Wat toch is er eigenaardig Hollandsch in 't gansche gedicht? Bijkans niets dan de aangevoerde regelen van de Hollandsche vlag, welke er geene schoone figuur maakt, en bl. 43 de gemoedelijke weeklagt aan Hollands wimpel, welke daar ter plaatse weinig verwacht werd. Het verwijt van gouddorst in de apostrofe aan *Java* maakt waarlijk den Nederlander niet beminnelijk, al zou die trek, helaas! een greep uit onzen tijd en ons volksleven mogen heeten; de herinnering aan *Brazilië* (bl. 75) getuigt «van uitgeschenen heldenglorie», en de (bl. 97) even ingelaschte verwinning van *Waterloo* is zeker «Neêrlands

(1) Legenden en Mengelpoëzij, bl. 133.

daukbre zonen» dierbaar, maar doet het gedicht nog geen Neêrlandsch leven ademen.

Is er deelneming en belangstelling voor *onzen* zeemansstand in opgewekt? Het bovenstaande geeft hier reeds een ontkennend antwoord op. Ik heb *bepaald* den *Hollandschen* zeeman nergens herkend: want zwetsen, bl. 15; slapen, bl. 16; nooit voor God zijne knieën te buigen, bl. 34; onzinnig razen en wanhopen, bl. 56, 66; booze vermoedens en scherpe verwijten, bl. 81: dat alles is toch *zijn* karakter niet. Integendeel, ik ken brave *Hollandsche* zeelieden genoeg, om van hunne schoonste deugden, ook zonder verdichtsel, een soort van ideaal-matroos te kunnen schetsen. In zoo verre de hier geschilderde gevaren en 't gehouden gedrag eigen zijn aan elken zeevaarder, en dus ook aan den Hollandschen, voelden wij deelneming voor menschen, die immer bloot staan aan 't hagchelijk spel der golven; deelneming ook voor één der schepelingen, welke met lijfsgevaar den knaap redt die met den dood worstelde. Doch waarom enkel in de aanteekeningen, bl. 116, en niet in het gedicht zelf gewag gemaakt van den derden stuurman, die het zijnen pligt rekende bij het overbrengen der manschappen tegenwoordig te zijn, maar het slagtoffer zijner naauwgezette pligtsvervulling werd. Mij dunkt, de dubbele glorie van die heldendaad had onzen Hollandschen zeeman in een schitterend licht kunnen plaatsen.

Heeft de heer TER HAAR, «als Evangelie-dienaar zijner roeping indachtig», een godsdienstigen toon aangeslagen? Hetgeen wij hieromtrent reeds gezegd hebben, bragt ons de volgende wat harde klagt over onze hedendaagsche poëzij in 't geheugen:

Genie, Liefde, en Geloof! Gaaf boven alle gaven!
Drup die de lichtzee Gods ontviel!
Hoogst, zuiverst, langst genot dat sterflijken kan laven,
Drieënheid van de Dichtrenziel!
Gij zijt het die ontbreekt in deze onze ijzren dagen!
Of — in wat boezem klopt gij nu?....
't Onheilge heeft de hand aan 't Heilige geslagen:
De lier wil zingen zonder U (1)!

Ik ben verre van dit strenge vonnis over *onze* poëzij des tijds of over den *dichter* der *St. Paulus Rots* uit te spreken: maar krachtiger geloof toch, inniger liefde en dieper godsdienstig gevoel, uit beiden ontspruitend, hadden wij in zijn dichtstuk gewenscht. Immers de woordekens *ai* en *amen* en *Vader!* en aangevoerde bijbeltaal spreken nog geen godsdienstig leven uit. De zwakke wensch naar 't hooger licht des geestes (bl. 9), de krachtelooze apostrofe en hulde aan de menschlievendheid (bl. 29, 93), eene naauw genoemde onsterfelijkheid (bl. 45), de tirade tegen het toeval en 't geloof in eene Voorzienigheid (102 en 106) zijn nog niet voldoende, om aan 't gedicht eene waarachtig godsdienstige strekking te geven. Ademt er dan een levend geloof, tintelt er een gloed van liefde zelfs in die trekken, die er het meest toe leenden? Een zeker vroom vernis, dit loochenen wij niet, is er op gebragt, en wie zich aan uiterlijken schijn wil vergapen, moge daar zaligljk bij aangedaan zijn: niet hij die een godsdienstigen grondtoon verlangt, uit de diepte des gemoeds en hooger levensbron geweld.

Wil de heer TER HAAR, die in zijne lange beschrijving van 't zeegevogelt van een *spokendrom* gewagen, en in zijne apostrofe aan de menschlievendheid haar bij een *Engel*

(1) J. J. L. TEN KATE, t. a. p. bl. 135.

durft vergelijken, ook als dichter ik zeg niet van Beschermheiligen, maar van geen Schutsgeesten, van geen Engel der wateren weten; mag er verder nergens in zijn gedicht van een geestenwereld worden gerept, waaraan een BILDERDIJK zijne schoonste verzen wijdde: den Verlosser toch, God toch, den Hemel toch mogten die ongelukkigen voor zich en voor elkander bidden in zoo veel uren des gevaars! Waar heeft hij, die zich Evangelie-dienaar noemt, waar heeft hij getoond de goddelijke poëzij van het *gebed* te gevoelen? Behalve de plaatsen, waar hij zijdelings van het bidden dat niet beschaamd wordt, en van d' aan God gewijden dag gewaagt; behalve 't schriftuurlijk *o Heer! behoed ons, wij vergaan!* behalve de stille bede des vaders: *o red mijn zoon!* vindt ge het koude, gemaakte *ai, geef een druppel regen, Heer!* vindt ge het vrij wanhopige *ai keer! of is er redding en ontferming voor ons bij God noch menschen meer?* vindt ge, en de dichter heeft hier blijkbaar op effekt gewerkt, in de door ons aangehaalde plaats een' biddende *regtstreeks* geschilderd in den persoon des heelmeesters, die zich daar met gemaakt en gemoedelijk gebaar in profecye laat hooren. Geloof, hoop, liefde, die woorden zijn, ja, hier en daar genoemd; maar hoe weinig heeft de dichter, die, zijner roeping als Evangelie-dienaar indachtig, een godsdienstigen toon zou aanslaan, dat geloof die hoop, die liefde in woord en daad, in het *leven* zóó doen uitkomen, dat zij u diep in 't geopend gemoed grijpen. Of zou zich vooral in die drie verhevene gaven, die God en mensch zoo troostend vereenigen, het godsdienstige leven niet openbaren? Of zou de mate van 't waarachtig gebed, waarin de ziel, door die drie krachten opgevoerd, met God verkeert, niet meer de maatstaf zijn van 't godsdienstige leven?

Heeft de dichter gegeven wat hij beloofde? Waarheid, die in 't gemoed greep? Aanschouwelijke voorstelling van 't feit, die geene verdichting behelsde? Gij moogt het zelf beslissen. Waarheid in uiterlijke schilderingen hebben wij meermalen, waarheid van gevoel hebben wij zeldzaam genoten. Waar geen persoon, geen karakter, geen zieleleven, geen stand, geen vaderland, geen godsdienstzin aanschouwelijk genoeg is voorgesteld, waar schier geen *zedelijke daad* wordt bezongen, zult gij vergeefs naar die beloofde waarheid vragen, al vergeeft gij het ook, dat de dichter het noodig oordeelde, de gebeurtenis zelve in den grond te wijzigen.

Dus heeft de kunst haar toppunt niet bereikt? Wat behoef ik een ongustig antwoord te herhalen: de dichter gaf noch wat het onderwerp, noch wat zijn doel, noch wat zijne belofte vorderde: hoe kan er derhalve aan al de eischen der kunst voldaan en haar toppunt bereikt zijn. En hiermede meen ik mijn beweren meer dan genoegzaam te hebben gestaafd, dat wij in dit dichtstuk wel veel te bewonderen, maar veel ook zouden te gispen vinden.

Gij wilt mij misschien nog vragen, of ik niet gelezen heb, wat de heer TER HAAR in den derden druk van zijn gedicht aan de heeren BEETS en POTGIETER heeft geantwoord. Is dat geene afdoende regtvaardiging? Ik beken, dat de heer BEETS, die den heer TER HAAR van oneerbiedigheid jegens den H. PAULUS beschuldigt, omdat hij bij een dichtstuk de *St. Paulus Rots* getiteld, niet van dien apostel of zijne schipbreuk gewaagt, afdoende wederlegd is: de dichter had den H. PAULUS en *zijne* schipbreuk *kunnen* gedenken; maar dat hij dit niet deed, bewijst volstrekt niets tegen zijnen eerbied voor dien grooten leeraar der heidenen. En wat den scherpzinnigen POTGIETER betreft, ofschoon ik zijne

recensie als een meesterstuk beschouw, en ik uit den aard der zaak meermalen in zijn ongunstig oordeel instemmen of dezelfde schoonheden moest aangeven, ik vind toch wel, dat hij den dichter over zijne gewijzigde voorstelling der schipbreuk wat al te hard is gevallen. 't Blijft echter niet te betwisten, dat de auteur zich door die vergoelijkte voorstelling van menige schoonheid heeft beroofd, en dat die kieschheid, hoe anders ook te huldigen, hier gewettigd noch nuttig was, daar hij waarheid en geene verdichting heeft beloofd, en het ernstige prosa tot tweemalen toe in 't zelfde boek de onbewimpelde waarheid vermeldt.

Ten slotte, vriend, moet mij nog een woord van het hart: gij zijt opregt en waarheidlievend als de genoemde recensent der *St. Paulus Rots* in *de Gids;* eere aan zijne regtschapenheid, die zich boven menschen en misbruiken en vleijerijen weet te verheffen, en zich openlijk naar de inspraak zijns harten en naar zijnen hier weder gebleken kunstsmaak durft verklaren. Ik wensch *u* ook zoo te zien. Prijs uwen bevoorregten dichter, prijs een ieder die 't verdient; maar zie uit eigen oog, niet beneveld door wolken wierooks, niet door vooroordeelen verduisterd. Prijs dan wat waarachtig schoon is; dat is ons zoet: zoet om de glorie aan de kunst en aan 't eeuwig schoon gebragt; zoet om den kunstenaar, om de maatschappij en het dierbaar vaderland. Maar verachtelijk moet het u gelijk mij toeschijnen, als men prijst en lofzingt *quand même;* als *coterie* en *cameraderie* boven waarheid en opregtheid, boven smaak en eeuwige kunstregelen gaan. Verachtelijk is het, als enkel eene gevierde of gevreesde dichterbent verdiend of onverdiend wordt bewierookt, en men met een groot en regtschapen dichter over *Hollands* Muze verontwaardigd zou moeten klagen:

Gij wierdt een bedelkind, met kakelbonte lompen
En kopren franjes opgefraaid,
Dat, hunkrende om een duit en bibbrende in de klompen,
Het jankend kermisorgel draait.

of met hem den valschen priesteren der kunst moet toevoegen:

Is 't dan, helaas! zoo zoet, in wierookwalm te baden,
Door tafelschuimers toe gezwierd?
Zoo zoet, te sluimren op de valsche lauwerbladen,
Waar dwaze vriendschap meê lauwriert (1)?

Verachtelijker nog is het, als die partijzucht, waaruit dan ook ontsproten, den waarachtigen zanger miskent, omdat hij zijne ingevingen en verrukkingen aan den voet van een kruis zoekt, dat de wereld heeft herschapen en de bron is van alle schoon. Waar waarachtige poezij mij aangrijpt, vraag ik niet naar den persoon des dichters of zijne belijdenis; ik dank hem voor het hooger genot dat hij mij schonk, voor de openbaring der aanschouwde, der gevoelde en genoten waarheid in dien verrukkelijken vorm van 't schoon; en 't is mij immer een zielsgenot geweest, den waren kunstenaar, wie ook, te prijzen en te danken, gelijk ik bij dezen den dichter TER HAAR bedank voor het kunstgenot, dat hij mij nu weder in zoo vele schoone plaatsen zijner *St. Paulus Rots* heeft verschaft.

Zoodra mijne vele werkzaamheden het gedoogen, zullen wij, liefste vriend, onze beloofde beoordeelingen vervolgen. Inmiddels als immer, C. C.

T. A. Pr.

(1) J. J. L. TEN KATE, t. a. p. bl. 133, 136.

VERSCHEIDENHEDEN.

TOESTAND VAN HET PROTESTANTISME IN BEIJEREN

Terwijl wij in het welcer zoo godsdienstige, zoo katholieke *Duitschland*, de Katholieke Kerk, naauwelijks van de boeijen bevrijd, waarin haar een wederregtelijk despotisme der vorsten *in sacris* of *circa sacra* had geklonken, met een nieuwen luister zien oprijzen, levert ons het Protestantisme een treurig bewijs van zijne onmagt. Het kan die vrijheid niet verduren. Van waar dat verschil? Zoo vragen wij ons zelven af. En het antwoord ligt voor de hand. Het Katholicisme leeft van eigen leven, het draagt een levend beginsel in zich, dat, hoe meer het zich ontwikkelt, het Katholicisme des te meer kracht en grootheid bijzet, terwijl gebrek aan vrijheid, aan vrije werking, het in eenen kwijnenden toestand doet verkeeren. Dat is een onbetwistbaar teeken van waarheid. Het Protestantisme integendeel rust op een beginsel, dat, hoe meer het zich ontwikkelt, hoe vrijer het werkt, des te meer kwijning, verdeeling en versnippering veroorzaakt, tot den ondergang, tot den dood leidt. Blijft het voortduren, het is niet door zijn eigen beginsel, door zijn eigen leven, het is door eene oorzaak van buiten; valt deze weg, dan snelt het met des te meer vaart zijne ontbinding te gemoet, als de vrije werking van zijn doodend beginsel door die oorzaak van buiten meer belemmerd en onderdrukt is geworden. Die uitwendige oorzaak, zekerlijk de voornaamste, was de magt der vorsten; moet het Protestantisme zonder deze, dat is geheel vrij en op zijn eigen beginsel voortwerken, dan is geene magt in staat het op de steile helling te doen staande blijven. Daar ligt de reden van de verschillende werking der vrijheid en onafhankelijkheid op Katholicisme en Protestantisme; en het bevreemdt ons niet, dat dit, zich schamende over eigene

zwakheid, ook het Katholicisme door dien knellenden band wenschte geboeid te zien.

De waarheid van hetgeen wij zeiden bevestigt zich, en heeft zich ten allen tijde bevestigd, in de sekten, die zich van dat levend beginsel der Katholieke Kerk hebben afgescheiden. Het is daarom, dat wij het eene voor het Protestantisme heillooze verblindheid noemen, wanneer wij zoo velen zijner belijders naar vrijheid en onafhankelijkheid van den Staat hooren verlangen; maar ook het is eene verblindheid, en dat verlangen kan niet voortkomen dan uit een ofschoon onbekend gevoel van de waarheid; het is eene hulde aan het Katholicisme. Nog eens, het gezegde wordt ook in onze dagen, en meer dan ooit, bevestigd; behalve *Pruissen* (1) en vele andere landen levert ook het Protestantisme in *Beijeren* ons een treurig bewijs. Ook daar kunnen zij, die zijnen ondergang met alle krachten bevorderen, de Rationalisten, zich op het beginsel zelf van het Protestantisme beroepen; de nog geloovige Protestanten, die een afschuw hebben van het ongeloof, door hun eigen beginsel voortgebragt, zien zich met schrik den steun van die oorzaak van buiten, waardoor zij staande bleven, ontvallen door de volkomene vrijheid en onafhankelijkheid, waarin zij door de laatste gebeurtenissen verplaatst zijn, en angstig pogen zij zich op nieuw aan de tijdelijke magt vast te klampen.

Wij kunnen ons van dezen toestand een denkbeeld vormen, wanneer wij de taal hooren van beide partijen; in de eerste voldoet ons de consequente voortgang, in de tweede de gehechtheid aan het Christendom; voor de eerste gevoelen wij afkeer om haar ongeloof en hare godslasteringen, voor de tweede gevoelen wij een innig medelijden om den angst en de bange onzekerheid, waartoe zij door de behoefte aan God en Godsdienst, aan de leer van JESUS, gebragt is.

---

(1) *Der Katholik. Mainz* 1849. s. 20.

Als bijdrage tot staving van het gezegde kunnen ons voorloopig dienen twee artikelen in Duitsche bladen geplaatst, waarvan het eene van rationalistische, het andere van orthodoxe strekking is. Het zijn niet slechts beschouwingen van bijzondere personen, maar de strijd die er in wordt geleverd is aanhoudend; het is een strijd tusschen twee partijen, die der Rationalisten en die der Orthodoxen of regtgeloovigen, waarbij deze in de pijnlijke noodzakelijkheid verkeeren, van hun eigen beginsel, den grond hunner leerwijze, door de Rationalisten consequent tegen zich te hooren aanwenden.

De *Vernunftgläubige* zegt in de *Allgemeine Zeitung* (Januarij) dat de inrigting der Protestantsche Kerk in *Duitschland* niet meer houdbaar is. Overal, zegt hij, heerscht de minderheid der ledematen, overal schrijft zij de wet voor (1). Het is de schuld der Consistorien, dat scheuring en afscheiding en het grootste particularisme in het Protestantisme heerschen; de *Protestantsche Kerk*, die anders zoo populair was, staat nu eenzaam en verlaten van hare ledematen te midden van het volk, en toch een volk zonder Kerk is een volk zonder Godsdienst, zonder grondstellingen, zonder zedelijkheid en gehalte. Eindelijk besluit hij met te zeggen, dat, indien de *Protestantsche Kerk* in de bekrompenheid, in de kleingeestigheid harer belijdenis volhardt, eenmaal op haren grafsteen zal staan: zij stierf aan kortzigtigheid.

Het tweede artikel vindt men in de eerste aflevering van het Tijdschrift der Luthersche godgeleerde faculteit van *Erlangen (voor Protestantisme en Kerk)* (2); het is, gelijk men wel denken kan, van orthodoxe strekking. Maar waar ziet het

---

(1) Uit deze zinsnede, waardoor niet onduidelijk de regtgeloovigen of Orthodoxen worden aangeduid, kan men opmaken hoe ver het met de Protestantsche *fides sola* gekomen is, en hoe diepe wortelen het ongeloof in *Duitschland* heeft geschoten.

(2) *Zeitschrift für Protestantismus und Kirche;* onder redactie van vier hoogleeraren.

redding en behoud voor het protestantisme? Niet in het protestantsch grondbeginsel, het gevoelt hier zijn onvermogen, en wenschte wel dat dit in den strijd met de Rationalisten op den achtergrond bleef. Het ziet die redding, dat behoud alleen in eene oorzaak van buiten, in het behoud der lang bestaande inrigting onder het episcopaat van den landheer, van den tijdelijken vorst, en onder een consistorie, dat alles doet uit naam van den landheer, maar uit wiens naam de landheer zelf niets doen kan. Daarin ziet het de eenige redding, de eenige hoop, tegen den *Vernünftigen Unglauben*. Het koninklijk gezag is daartoe noodig, vooral om de leerstoelen van school en Kerk te vervullen. Het Erlangsche tijdschrift legt vlak weg, maar met eene onbetwistbare bevreesdheid, de levensquæstie met de volgende woorden bloot: «Het kan slechts om deze vraag te doen zijn: Is de tijd daar dat de gemeente het kerkbestuur uit de handen van den landheer in de hare neme, en hoe zal zij het dan waarnemen? of schijnt het raadzamer het onder bepaalde borgtogt nog in het vervolg aan den landheer over te laten? Over de *wijze waarop* kan men in beide gevallen onderhandelen; over het alternatief zelf moet men duidelijk zijn.»

Het tijdschrift geeft aan het laatste lid der gestelde vraag verreweg de voorkeur, en betuigt, dat het niet zoo zeer aankomt op het abstracte regt, dan wel op hetgeen onder de gegevene omstandigheden het raadzaamst en heilzaamst is. Het klimt hooger op en draagt deze zijne handelwijze zóó voor als ware zij niet anders dan het *wel doordacht conservatisme der Hervormers*, dat, vóór alles, reeds bestaande verhoudingen en inrigtingen tot heil der Kerk trachtte te nutte te maken, en omverwerpende maatregelen zooveel mogelijk te vermijden. Dit weldoordacht conservatisme, zoo zegt het, komt ons dubbel goed te pas. En waarom? De bekentenis is allerbelangrijkst: «Voor eene aan de belijdenis getrouwe, in het ware geloof ééne, gemeente heeft het niet de minste

moeijelijkheid in, zich ook als vrije Kerk in te rigten en zich een kerkbestuur te geven, gelijk haar past; want het zal voorzeker overeenkomen met het geloof, dat in allen leeft, al neme het dan de vorm van synodaal of episcopaal opperbestuur, of een mengsel van beiden aan. Maar met eene gemeente, waarin een overgroot getal harer ledematen, inwendig van het gelouf en de belijdenis afgeweken, nog slechts door uitwendige banden van gewoonte aan dezelve gebonden is, kan men niet vele proefnemingen doen; want iedere doortastende proef van verandering kan tot splitsing voeren of aan de antichristelijke strekkingen een vurig verlangd overwigt bezorgen.»

«Maar nu eens aangenomen, zoo gaat het voort, dat men zich geheel vrij en onafhankelijk stelle, wie zal dan het kerkbestuur waarnemen? Het keert tot de Algemeene Synode terug. Maar aan wien zal deze het weder overdragen, met wien hetzelve deelen? Aan den ofschoon Katholieken vorst is de achtbare houding der Beijersche Protestantsche landkerk te danken; hij is het die zooveel hij kon het kerkelijk radicalisme te keer ging, meer dan de Algemeene Synoden zelve, wier geest maar al te dikwijls met hetzelve strookte. Eindelijk volgen hierop de bedenkingen aan de laatste politieke beroerten ontleend. «Mogt men echter tegen ons inbrengen, dat de boven beschreven gunstige verhouding der landheerlijke magt tot de Kerk door de jongste veranderingen te veel in gevaar wordt gebragt, dan dat men hetzelve langer aan die magt kunne overlaten, dan geef ik het gevaar toe. Maar waar ligt het? Daarin alleen, dat het aan de inwendig gevallene ledematen onzer Kerk thans ligter kan gelukken, door stormpetitien en vreesaanjaging de staatsmagt tot aanmatigingen over te halen, gelijk zij dit reeds met gevolg beproefd hebben. Maar begrijpt men dan niet, dat deze talrijke ledematen hunne plannen nog veel zekerder zullen bereiken, wanneer zij volstrekt niet meer noodig hebben, eerst een aan de wet en

dezer regtelijke beperking gebonden bestuur te overwinnen, maar door hunne meerderheid deze wet en deze beperking zelve kunnen afschaffen? Of zijn er dan zulke ellendige droomers, die meenen, dat men het teruggenomen kerkbestuur ter beschikking der geloovige geestelijken zal stellen of aan hen overdragen? Dezulken zoude wel eens een bitter ontwaken uit hunne zoete droomen kunnen te wachten staan!!» Ook deze laatste woorden schetsen ons den diepen val van het protestantisme in *Beijeren*. Dit is zeker, dat, worde ook al de wensch der Erlangsche faculteit vervuld, dat beginsel niet te min zal doorwerken, vooral bij de Duitschers, die èn de voorstelling der Erlangers als vol tegenspraak en onhoudbaar beschouwen op het standpunt van het Protestantisme, en, het beginsel gesteld zijnde, in hunne redenering onverbiddelijk zijn. Het vrije Protestantisme, met vrij onderzoek, vrije wetenschap, vrijen voortgang, zal zich om een oppercon-sistorie en eene standhoudende hoogeschool niet bekommeren, maar vooruit snellen en beide achter zich laten staan (1).

Nog eens die toestand is verschrikkelijk, wij gevoelen al de consequentie der Rationalisten en het doodende van het Protestantsch beginsel, dat het Protestantisme tot zelfmoord vervoert; maar ook wij gevoelen diep medelijden en ware achting voor het godsdienstig gevoel der Orthodoxen of regtgeloovigen.

Wij hebben het gezegd, het zijn geene individuele uitspraken die wij mededeelden; men schreef zoo in het begin dezes jaars en naauwelijks eene maand daarna werden bij duizende exemplaren twee circulairen aan de Protestanten van *Beijeren* rondgezonden, onderteekend door PLATNER en Dr. GHILLANY in *Nürnberg*. De eene is gerigt aan hunne Protestantsche medeburgers; de andere aan de «hoogwaardige» Algemeene Synode

(1) Wij hebben deze bedenkingen gedeeltelijk ontleend aan het *Bamberger Diöcesanblatt*, n. 4 en 5.

te *Ansbach* vergaderd (1), waarin onder anderen met de de verregaandste onbeschaamdheid de verwerping wordt verlangd der Godheid van CHRISTUS, als met den vooruitgang des tijds niet meer vereenigbaar. Wilde de Synode, van welke zij evenwel niet veel verwachtten, hunne voorstellen niet volgen, dan waren zij voornemens zich geheel van haar af te scheiden, om zich aan de Protestanten van het noordelijk *Duitschland* aan te sluiten.

Men begrijpt de verlegenheid der Vergadering, vrij wat erger dan die der Haagsche Algemeene Synode. En hoe hebben zich de vaderen van *Ansbach* uit dezelve gered? Zij hebben betuigd zich gaarne te willen, niet vereenigen, maar confedereeren, maar een verbond sluiten, zelfs met die zoo ver afgedwaalde ledematen, mits zij ten minste de Godheid van CHRISTUS niet krenken (2). Maar dit is juist de groote grief van die verdoolde schapen, en waartoe hun het vrij onderzoek gebragt heeft. Men ziet dus, het gevaar is dreigend, allerbangst is de toestand van het Protestantisme in *Beijeren*. Maar ook het eindbesluit der Ansbachsche vergadering bewijst meer, de waarheid namelijk der in het begin van ons opstel medegedeelde gedachten over het Protestantsch grondbeginsel. Want de Synode heeft besloten 1°. dat zij *Luthersch* Protestantsch is, met andere woorden, dat zij zich aan de Augsburgsche confessie houdt, en 2°. dat zij niet kan leven dan onder het opperbewind, niet van den minister der eeredienſten, maar des Konings zelven. Zij vraagt de constitutionele inrigting van het Protestantisme, eene algemeene Synode als wetgevende vergadering, en een opperconsistorie als administratieve en uitvoerende magt, doch geheel verant-

(1) De vergadering der *Vereenigde Protestantsche Algemeene Synoden* aan gene zijde van den Rhijn was op 28 Januarij naar *Ansbach* beroepen. De circulaire aan de Synode is in onze aflevering van Maart medegedeeld.

(2) *Neue Sion*, 1849, s 191.

woordelijk aan de Synode. Indien men nu bedenkt, dat de Koning van *Beijeren* Katholiek is, dan gevoelt men meer en meer het dreigend gevaar en de zwakheid van het Beijersch Protestantisme; en het is uit het hoven aangehaalde tevens duidelijk dat *Erlangen* de algemeene Synode geinspireerd heeft.

Met gespannen verwachting zien wij uit naar de verdere besluiten der Rationalistische ledematen.

DE ANARCHISTEN EN HUNNE LEERMEESTERS, IN FRANRIJK.

Louis veuillot, de mede redacteur van het dagblad *l'Univers*, die, als hij de ongodsdienstige philosofen, de valsche liberalen en de egoïstische republikeinen beschrijft, zich van eene scherpe stalen pen weet te bedienen, heeft in een vernuftig pamphlet de ijsselijke begeerten der anarchisten geschetst, en met sprekende trekken de demagogen afgemaald, voor zoo ver dezen, op eigenbaat doelende, de woeste togten des armen volks eerst ontbreideld hebben, en vervolgens, na 't bereiken van hun doel, diezelfde togten pogen te temmen. Het zal gansch niet nutteloos zijn, dat wij het hier aangewezen gedeelte der Fransche maatschappij wat nader leeren kennen, opdat wij ons nog bij tijds leeren wachten voor degenen, die beproeven mogten om ook ten onzent het arme volk te bederven, ten einde het als werktuig van baat- en staatzucht te gebruiken. Deze gedachte wekt ons op, om de volgende uittreksels uit het bedoelde pamphlet, *L'esclave Vindex*, te vertalen.

De inleiding tot het werkje — eene zamenspraak tusschen vindex en spartacus, — is een brief van den Schrijver, gedateerd 30 Januarij 1849, *aan den procureur der Republiek, te.....*

«Burger, ex-conspirateur.»

«Gij hebt dikwijls twee standbeelden gezien, die in den tuin der *Tuilerien*, voor het paviljoen *de l'Horloge*, tegenover el-

kander staan. Het eene, van brons, stelt den slaaf VINDEX voor, plat neergezeten en zijn snoeimes scherpende, op den oogenblik, waarop hij de zamenzwering der zonen van BRUTUS afluistert. Het andere, van marmer, stelt SPARTACUS staande voor, terwijl hij zijne armen, daar nog een stuk keten aan hangt, met verwoedheid kruist, en een degen in de regterhand houdt. Onder LOUIS PHILIPPE gîngt gij die beelden voorbij, om u van de sectie *des Droits de l'homme* naar het bal van de *Femme affranchie* te begeven.»

«Het bronzen beeld is zeer schoon. Die slaaf, mager, gespierd, kloek, luistert met eene uitdrukking van boosaardigheid. Zijn reeds verouderd gelaat, zijn kaal en gerimpeld voorhoofd, toonen, dat hij tijd gehad heeft om te lijden. De physionomie duidt op verstand, maar zonder verheffing; daar is ik weet niet wat voor koude en wildheid in. Indien hij, zoo aanstonds, de zamenzwering, waardoor *Rome* bedreigd wordt, aan BRUTUS gaat bekend maken, dan zal hij 't doen om eene belooning te verkrijgen, misschien om zich te wreken, zeer zeker niet omdat hij zich *Rome*, BRUTUS, of de patricier-vrijheid aantrekt.»

«Het marmeren beeld is middelmatig.... De beeldhouwer wilde ons een oproerigen slaaf geven, en hij heeft slechts een advocaat gebijteld. Waaraan toch kan men den slaaf herkennen in dien mooijen jongen van vijf en twintig jaren, zoo mollig en zoo coquet, wiens gelukkig gelaat zich nutteloos geweld aandoet om toorn uit te drukken? Het standbeeld draagt den datum van 25 Julij 1830. Het is vóór de revolutie gemaakt, en herinnert zeer goed de liberalen van 1829: iets declamatorisch en onwaars; een onderdrukte met een goed inkomen, die van de oppositie is en vooruitkomt. Die man is niet gewend naakt te zijn, noch vernederingen te ondergaan; hij is geen slaaf, die zich opheft, maar een demagoog die poseert. De kunstenaar.... heeft niet eens gemerkt, dat zijn model van de koude lijdt: SPARTACUS heeft kippenvel..... Zie VINDEX

eens: hij toont zoo weining *gêne*, en ltijd zoo weinig van de open lucht, als of hij in een dubbel kleed stak.»

. . . . . .

«Tegen uw gevoelen in, was ik altijd van meening, dat die twee personaadjen geen neven waren. Ten dezen aanzien hechtte ik meer geloof aan hunne physionomie dan aan uwe redeneringen; en ik zeide, waarom gij nog wel kwaad werd, dat VINDEX ten langen laatste aan SPARTACUS een stoot in de zijde zou geven. Zoo gij u die oude kibbelarijen nog herinnert, zult ge niet zonder belangstelling een vrij onstuimig, maar daarom juist echt parlementair onderhoud lezen, dat onze twee standbeelden zamen hadden in den nacht van den 25 op den 26 Junij.»

«Dien nacht was ik gelegerd in de *Tuileriën*. Na op schildwacht gestaan te hebben, verwijderde ik mij een weinig..... en ging wat tegen het voetstuk van het standbeeld van VINDEX leunen, in de hoop van er een weinig te dutten. Ik was op 't punt van in slaap te geraken.... toen ik de eerste woorden der zamenspraak, welke ik u ter lezing aanbied, vernam. Ik behoef u niet te zeggen hoe verwonderd ik was. Ik voelde geen slaap meer, zoolang dat gesprek duurde. Het was belangrijk genoeg, en men hoort niet dagelijks standbeelden spreken.»

«Ik houde mij verzekerd, dat gij de getrouwheid van mijn geheugen niet in twijfel zult trekken. Anders.... verneem maar eens naar 't geen in de clubs omgaat, en werp een blik in de boeken en dagbladen der republikeinen en socialisten.... En mogt gij denken, dat de vijandschap tusschen SPARTACUS en VINDEX niet zoo hevig is, herinner u dan zekere beroemde *affaire d'honneur*, waar de vuisten werkzaam bij waren, en die onlangs, in het heiligdom der wetten, aan den voet der redenaarstribune, *gevideerd* is.»

«Ik heb verder niets op te merken. Er is, sedert gij u aan de geheime genootschappen onttrokken hebt, Burger procureur der Republiek, nog zoo veel tijd niet verloopen, dat het u

de minste moeite zou behoeven te kosten om in de woorden van SPARTACUS een trouwe weerklank te vinden uwer oude leerstellingen over politiek, godsdienst en zeden. Toen ik hem hoorde, meende ik u nog te hooren. Waarschijnlijk zal het u smarten te zien hoezeer VINDEX, die, naar 't mij voorkomt, zekere socialisten, en geenszins de minst belangrijke, vrij goed voorstelt, uw patriotisme en uwe wijze inzigten miskent. Ik ben geen regter in uw twist; ik ben slechts rapporteur.»

. . . . . .

De lezer begrijpt nu reeds, dat de twee sprekende standbeelden twee typen zijn: VINDEX van dezulken als in Junij overwonnen werden; SPARTACUS van hen die door den arm dezer overwonnenen, in de maand Februarij te voren, eene overwinning behaald hadden, hoedanige zij zelve er geene hadden gewenscht. Hooren wij nu het een en ander van hun gesprek.

VINDEX.

Eindelijk zijn ze in slaap, die spraakrijke burgers! het vuur van hun bivouac gaat uit; wij kunnen wat rusten, eer het dag wordt. Wat een vervelend ambacht, standbeeld te zijn in een openbaren tuin! He! SPARTACUS! neem uw gemak wat, jongen!

SPARTACUS.

Dit is het oogenblik niet, waarop SPARTACUS zijne *pose* kan verlaten: men vermoordt zijne broeders.

VINDEX.

Wie noemt gij uwe broeders?

SPARTACUS.

De overwonnenen.

VINDEX.

Wat! Gij behoort bij de partij van den opstand!

SPARTACUS.

Behoor ik er niet altijd toe? Wordt er eene barrikade gemaakt, een gouvernement omgeworpen, zonder dat ik aan-

stonds ingeroepen word? Mijn plaats in dezen tuin der ex-tyrannen heb ik slechts als revolutionnair gekregen.

VINDEX.

En toch schijnt het mij, dat ge heden weinig ijver voor de *faubourgs* aan den dag legt.

SPARTACUS.

Ik beken, dat deze opstand mij niet zoo goed bevalt als de laatstvoorgaande, en nog veel minder dan die mij herwaarts voerde. Geven de goden, dat geen trouwlooze raadgevers het volk verleid hebben tot een oproer, strijdig met zijne belangen!

VINDEX.

Waarachtig?

SPARTACUS.

Ja, ik heb moeite om deze wederspannigheid goed te keuren. Wat wil het volk? Het heeft de republiek, het heeft het algemeen stemregt; alle burgers kunnen komen tot alle ambten. Ik zie niet, wat met redelijkheid meer gevraagd kan worden.

. . . . . .

VINDEX.

Daar zijn van die burgers, welke tot alle ambten kunnen komen, die zich beklagen dat zij niet kunnen komen aan alle tafels.

SPARTACUS.

Dat zijn communisten. Ik dacht het wel.

VINDEX.

Gij zijt geen communist, SPARTACUS?

SPARTACUS.

Ik! ik heb afschuw van die goddelooze secte. Ik zou er niets verwonderd over zijn, dat hare hoofden door de voornamen der reactie geleid en betaald worden.

VINDEX.

Ik wed dat ge binnen kort de *National* hebt hooren lezen.

SPARTACUS.

Heden avond las men hem daar, in 't bivouac. Een zeer

goed artikel. Wat is dat blad een kweekschool van talenten! Bastide, clément thomas, génin, ducLerc, zijn er nu af, en men kan het niet eens merken. Ook hoorde ik met genoegen den kapitein der nationale garde, die het artikel voorlas.....

Vindex.

Een reactionnair!

Spartacus.

Wat! reactionnair! en hij zou abonné van de *National* zijn?

Vindex.

Waarom niet?

Spartacus.

Kom dan! De partij van de *National* heeft immers de revolutie gemaakt? Aan de taal van dien kapitein herkende ik een opregt republikein; hij moet zelfs republikein *de la veille* wezen.

Vindex.

Hij heeft dus een ambt?

Spartacus.

Zeker, en hij spreekt slecht Fransch. Zulke lieden zullen de republiek nooit verraden. Op 't geweten van spartacus, die brave burger sprak geen woord, dat in strijd was met de beginselen. Hij gewaagde van de opstandelingen niet zonder hen te beklagen. «Laten we er met schroot op schieten,» zeide hij, «omdat het zoo moet; maar laten we niet ophouden hen te bemiaanen. Daar zijn helaas wel veel crimineel-veroordeelden en galeiboeven onder; maar wij mogen toch niet vergeten, dat het onze broeders zijn.»

Vindex.

Dat is roerend!.... Gij meent dus, dat die opstandelingen hun moed verkocht hebben?

Spartacus.

Dat vrees ik. Het schijnt bewezen, dat men bij de agenten der stookebranden heel wat roebels en guignes gevonden heeft. In allen gevalle, dit oproer kan bezwaarlijk geregtvaardigd

worden. Waar het algemeen stemregt ingevoerd is, daar wordt de opstand eene ware misdaad.

VINDEX.

Maar zeide ik u dan niet, dat zij, bij het algemeen stemregt, nog honger hebben? Wat antwoord geeft uw *garde national* daarop?

SPARTACUS.

Een zeer eenvoudig en afdoend antwoord, naar mij dunkt. Niet door de industrie te verlammen, en al de zaken te doen stilstaan, zullen de opstandelingen zich werk en een eerlijk stuk broods verschaffen.

VINDEX.

Zeg eens, SPARTACUS, toen gij te *Capua* oproer maaktet, hadt gij toen geen werk en geen brood?

SPARTACUS.

Wat is dat nu voor een vraag! Ik was immers slaaf.

VINDEX.

Zoo spreken deze opstandelingen ook.

SPARTACUS.

Ik moest mijn woning vinden in een eng en ongezond hok, terwijl mijn meester tot zijn gebruik verscheidene paleizen had.

VINDEX.

Dat is juist de klagt van de opstandelingen *des faubourgs*.

SPARTACUS.

Al den hoogmoed der weelde en al de genietingen des levens had ik dagelijks onder het oog, terwijl ik, ter naauwernood eenige lompen tot dekking hebbende, in mijn hok lag te rillen van koude.

VINDEX.

't Is te *Parijs* kouder dan te *Rome*.... Kunt gij mij zeggen, waarin het lot van een burger portier verschilt van het lot onzer gewezene medepligtigen, de *ostiarii* (1).

---

(1) Slaven, te *Rome*.

SPARTACUS.

Gij zegt het zelf. De portier is burger, hij is vrij; en om zijn keten te breken, behoeft hij slechts te willen.

VINDEX.

O ja, als hij van honger sterven wil. Ieder slaaf kon ten allen tijde zich tot dien prijs van de slavernij ontdoen; maar dan moet men zich te gelijker tijd van het leven ontdoen.... Maar waarom zou men het leven afleggen, als het nog zoo zoet kan zijn, als men het opmerkt nog zoo zoet voor anderen, die geen meer regt hebben om het te genieten dan wij? Alvorens te sterven moet men eene verbetering van het lot beproeven.

SPARTACUS.

Zonder twijfel....; door studie, geduld, goed gedrag.

VINDEX.

Waarom niet door geweld? Dat gaat veel spoediger.

SPARTACUS.

Gij ziet, hoe dat gelukt.

VINDEX.

Wat doet er dat toe! men kan weer op nieuw beginnen; 't is de moeite wel waard. Men heeft geen nederlaag te vreezen, als men wint met te sterven. Al kon men er niets bij opdoen dan het genoegen van zoo vele gelukkigen in het tergend genot huns voorspoeds te stooren, hunne fortuin te vernielen, een eenigen van hen meê naar die hel te slepen, welke voor den arme niet zoo verschrikkelijk kan zijn als het leven, dan reeds was er reden genoeg om naar de wapens te grijpen. De arme is voortdurend in een staat van onderdrukking en lijden. Wat heeft hij aan de burgerschapsregten? Zich LEDRU tot President te geven, of een BOURBON als Koning te ontvangen, dat is waarlijk een heerlijk onthaal!

SPARTACUS.

Maar wat wilt gij dan?

Ik wil genieten, dat is te zeggen, leven. Ik weet niet in welke gevallen *de opstand voor u de heiligste pligt is:* tot dat ik mij vergenoegd zal vinden, zal hij voor mij de eerste behoefte en het zoetste vermaak zijn. Behoefte, vermaak, ziedaar het regt.

. . . . . .

Gij hebt nog schalmen van een gebroken keten aan uwe handen, SPARTACUS; maar dat is een leugen, 't is eene *pose*, zoowel als die plooijen op uw voorhoofd, en die blikken, welke gij met alle geweld verschrikkelijk poogt te maken. Gij spreekt van vrijheid, gij spreekt van slavernij; maar nooit hebt gij geweten wat vrijheid of slavernij is. Inderdaad zijt ge niets anders dan een geletterde, een artiste, een held van den schouwburg, gekneed uit het deeg, daar gelukkigen van gemaakt worden. De revolutie overviel u aan tafel, bij eene of andere dame van rang, of bij eene of andere PHRYNE. Toen wierpt ge uwe verwijfde en kostbare kleeding weg, en bondt u dat ijzer aan; toen naamt ge die *pose* van verontwaardiging, om de aandacht der menigte op u te trekken en haar eene laffe afbeelding te geven van hare overwinning. Namelijk, gij wildet *volksvertegenwoordiger* worden; gij zijt het. Vijf en twintig francs daags worden u geteld, opdat gij op de tribune zoudt poseren voor de schoone dames, en des avonds, bij MARRAST, met haar dansen, terwijl ik, al te gelukkig *vertegenwoordigde*, verga van honger! Indien alles welgaat, zult gij van de *Montagne* naar de *Académie* geraken; gij zult daarenboven nog eenig goed, aardig postje bemagtigen; gij zult de dochter huwen van een of anderen verschrokken jood, en alzoo ook eene rente van vijftien tot twintig duizend *livres* verkrijgen...; en gij zult als een knap man uwe dagen slijten, altijd zoo wat oppositie makende, ten einde, wat er ook gebeure, uwe populariteit en uw ambt beide te behouden.

SPARTACUS.

Giftige slang! durft ge mij zoo gruwelijk lasteren?

VINDEX.

Het volk lastert niet: het vonnist.

SPARTACUS.

Wees dan een billijk regter.

VINDEX.

Billijk? Het volk is altijd billijk. Het handelt uit de volheid zijner souvereine magt; en het moge wetten afschaffen, of mannen ter neer werpen, het is regtvaardig. Zijne regtvaardigheid is Gods regtvaardigheid; want volgens uwe eigene leer, is er geen andere God dan het volk. Wat een arme duivel van een God!

SPARTACUS.

Ik verlooehen mijne beginselen niet: ik buig altijd diep voor de souvereiniteit des volks. Maar gij en uwe vrienden zult toch niet beweren, dat gij alleen het volk zijt. Wij behooren er ook toe.

VINDEX.

In 't geheel niet. Daar gij u door rijkdom en kunde onderscheidt, daar gij magt wordt en eene bezoldiging ontvangt, hebt gij het verheven karakter der souvereiniteit afgelegd. Gij zijt niets meer dan loontrekkende dienaren *(commis)*, moedwillige dienaren, die uwen meester verraadt, maar die ik weldra te regt zal stellen, altijd volgens uwe eigene leer.

. . . . . .

SPARTACUS.

In uwe blinde woede, gaat gij zoo ver, dat gij mij de hoedanigheid van gewezen slaaf weigert.

VINDEX.

Ik twijfel er aan of er ooit slavenbloed in u was, namelijk van dat ongelukkig bloed, gehaat bij de goden en bij de menschen, en dat door het onverbiddelijk noodlot tot eene eeuwige dienstbaarheid bestemd schijnt. Gij waart welcer te *Rome* wat

gij nu te *Parijs* zijt, zoo een letterheld, gelijk men er ten allen tijde zag, die den opstand preken om redevoeringen te kunnen houden en om te hooren zeggen, dat zij goed spreken. Uwe ziel leed minder dan uwe ijdelheid. Gij zoudt geen zamenzweerder geweest zijn, indien de weg tot het *forum* voor u open had gestaan, of indien KAREL X u het eerekruis gegeven had. Gij zijt van de stof, waaruit goede dienstboden, goede plebejers, goede grondeigenaars gemaakt worden: gij zijt een burgergarde..... Gij zijt de slaafsche gedachte in een vrij ligchaam; gij hebt u met slimheid aan de ligchamelijke slavernij onttrokken, en daartoe mijn arm gebruikt; maar ter naauwernood was uwe zaak klaar, of gij behandeldet mij als oproerling, en gij hebt u aan zoogenaamde zedelijke wetten onderworpen, welker wigt voornamelijk op mij drukt. Gelukkig, dat gij en uws gelijken op uwe taal en op uwe zeden niet gepast hebt. Hoe ligt ook uw aandeel in de zedelijke slavernij was, het scheen u toch te zwaar. Gij hebt het juk afgevijld, ik zal het verbreken, en u dwingen om mij daarin behulpzaam te zijn..... Ik moet zeggen, dat gij al te zeer hypokriet zijt, met uw bundel van zedelijke en behoudende denkbeelden, die gij u nooit herinnert dan daags na uwe overwinningen..... Ik hoorde u de geloofsleeringen der Christenen voor ongerijmde fabels uitmaken.....

SPARTACUS.

Wel nu! gelooft gij aan die fabels?.... Om de slavernij te vernietigen moest het bijgeloof der Kathulieken worden uitgeroeid.

VINDEX.

Wensch u dan geluk. Nu het bijgeloof uitgeroeid is, ga ik, zoo als gij zien zult, de slavernij uitroeijen; niet slechts de monarchale, niet slechts de constitutionecle, maar ook de republikeinsche en alle andere; niet slechts de politieke, maar ook de zedelijke slavernij.

SPARTACUS.

Eeuwig wartaal! republikeinsche slavernij! zedelijke slavernij! die woorden schreeuwen immers tegen elkander.

VINDEX.

Luister maar, en gij zult mij begrijpen. Indien het bijgeloof de boeijen van den slaaf bevestigde, zoo hielp het hem te gelijker tijd derzelver wigt torschen. Dat bijgeloof had steeds een antwoord voor zijn geest, het bood voldoening aan zijn hart. Het gaf hem beschermers, vrienden, broeders. Het deed hem een soort van gelijkheid en van geluk in deze wereld kennen; het beloofde hem een ander leven, eeuwig en volkomen gelukkig..... Maar nu dat bijgeloof uitgeroeid is, van wat voor orde, of wat voor zedenwet zult gij mij nu komen spreken? Van eene orde en van eene zedenwet, welke aan u al uwe genietingen laten, en aan mij de slavernij.

. . . . . .

SPARTACUS.

Ondankbare! Heb ik het regt op onderstand niet voor u gevraagd?

VINDEX.

Dat regt had ik te *Rome*, toen ik als een stuk vee gold in de kudden van mijnen heer. Dat regt heb ik in *Engeland*, in het *Work-house;* dat heb ik in *Frankrijk*, te *Bicêtre*. Nooit zult gij 't mij wedergeven zoo als ik het in de middeleeuwen, door het katholicisme, waarvan gij mij met zoo veel geleerdheid bevrijd hebt, bezat. Vrijwillig armen dienden mij; rijken en vorsten waschten en kusten mij de voeten, zij vernederden zich voor mij, ter oorzaak der rijkdommen en der magt, op hen geladen. Men behandelde mij als het levend beeld, als een lijdend lidmaat van den armen en gekruisten Godmensch; en ik had mijne schuld betaald, wanneer ik na iedere ontvangene weldaad sprak: *God loone u!* Thans geloof ik niet meer in God; en uw onderstand, snaak! daar wil ik niets af weten: die verlaagt mij.

SPARTACUS.

Hoe kan hij u verlagen? 't is geene genade, die ik u bewijzen wil; 't is een regt dat ik u geef.

VINDEX.

En met wat regt geeft gij mij dit regt?

SPARTACUS.

Ik wil eigenlijk zeggen, dat ik erken, dat gij dit regt hebt.

VINDEX.

Die erkenning heb ik niet noodig. Het regt om niet van honger te sterven, had ik van den hemel, ten tijde toen de rederijkers daar nog een God lieten. De oorsprong van dat regt was geheiligd, en zoo zeer erkend, dat er eeuwen noodig waren om het te verzwakken, en dat het nog gebiedend is in de harten van alle opregte Christenen. Indien de arme nog eenige dienaren, nog eenige vrienden heeft overgehouden, dan is het onder de laatste dienaren van CHRISTUS. In u en uwe vrienden vindt hij sleehts laffe en listige vleijers. Zoo gij uitvaart tegen de christelijke liefdadigheid, dan is het maar om vrij te zijn van de verpligting tot liefdewerken. Philanthropie, daar houdt ge meer van, die verbindt tot minder. Gij wilt wel eene karige aalmoes, door de hand eens dienaars, met het geld van anderen gemengd doen verspreiden. Maar meent gij dat het mij aangenamer is, in rei te staan, op de binnenplaatsen uwer akelige *mairies*, en daar, onder de bewaking uwer dienders, op de beurt af een *bon* voor brood te krijgen, dan op het *parloir* van een klooster, waar men mij beleefd ontvangen en eerbiedig dienen zou, een maal eten te gaan nemen. En wie waarborgt mij, dat gij het niet moede zult worden mij te voeden? Het regt op onderstand is niets meer waard, nu gij er het gebod des hemels afgenomen hebt.

SPARTACUS.

Wij zullen het door het gebod der menschheid en der wet bevestigen.

VINDEX.

Ja wel; en *om er de uitoefening van te regelen*, zullen er *gendarmen* bij zijn. Zal de menschheid of zal de wet er bevel over voeren?

SPARTACUS.

Vertoon van openbare magt zal niet meer noodig zijn. Het openbaar geweten, over zijne pligten ingelicht, zal voldoende wezen. En opdat niemand in onwetendheid zijner pligten of regten zij, zullen wij het regt op het onderwijs invoeren.

VINDEX.

Neen, ik dank je: ik ben geleerd genoeg; gij hebt mij meer geleerd, dan gij zelf wildet. Toen gij den priesters verboodt mij te onderwijzen, op dien dag werd ik uitgeleerd. Toen heb ik geleerd God niet te vreezen; toen heb ik alle gezag verachtt; en gij zijt waarlijk de man niet, om mij vrees of achting voor de menschen in te boezemen. Ik weet dat ik onmetelijke behoeften heb, en dat ik, om daar voldoening aan te verschaffen, eene onmetelijke kracht bezit, welke ik in twintig omwentelingen heb leeren kennen; ik weet alles wat ik weten moet.

SPARTACUS.

't Is waar, uwe behoeften vorderen oplettendheid, zij moeten voldaan worden..... Een weinig geduld. Het regt tot den arbeid.....

VINDEX.

O gij snaak! Voor dat regt tot den arbeid ben ik geheel en al lusteloos..... Ik wil het regt tot de rust..... Het regt om te leven zonder te werken.

SPARTACUS.

Wat! leven zonder te werken! wat zult ge dan doen?

VINDEX.

Wel wat doet *gij* nu?

SPARTACUS.

..... Ik ben inderdaad een arbeider, ik werk met den geest.

VINDEX.

Dat is een goed ambacht, daar wordt men niet mager van, zoo als ik aan u zie. Wel nu, als er dan volstrekt moet gewerkt worden, dan zal ik met den geest werken. Wij zullen

allen artisten worden, of leden van de académie, of ontvangers der belastingen, enz. Werkman met den geest; ik behoor ook tot die lieden. Maar men zal, om het werk van dat ambacht te doen, zeker ook wel gereedschap noodig hebben?

SPARTACUS.

Dat meende ik u juist te zeggen.

VINDEX.

De denkende geest, de alwerker, denkt over zijn middagmaal. Om brood te bereiden behoeft hij voornamelijk drie stuks gereedschap = den bouwman, den molenaar, den bakker; om een ribbetje te kunnen eten, bedient hij zich van den herder, den slagter, den kok; en zoo verder tot in het oneindige. Zoo is er al heel wat gereedschap noodig voor één werkman.

SPARTACUS.

Waar wilt gij heen?

VINDEX.

Hier heen, werkman met den geest; dat gij aan de noodzakelijkheid voor mij en mijns gelijken om te arbeiden, ten einde u te voeden om niets te doen, den naam geeft van regt tot den arbeid.

SPARTACUS.

Gij bedriegt u deerlijk, ten aanzien der genoegens van mijn stand, en der onaangenaamheden van den uwen. Zoo ge eens wildet onderzoeken....

VINDEX.

Neen, ik wil ruilen zonder onderzoek. Langen tijd was ik gereedschap; voortaan wil ik werkman zijn. Gij zult nu op uwe beurt gereedschap wezen. Spit, schop, zaag, sleur, poets mijn laarzen. En mogt gij soms meenen dat ik de geleerdste niet ben, gij zult weten dat ik de sterkste ben.

SPARTACUS.

Met andere woorden: gij wilt mij tot slavernij brengen.

Wel foei! Ik wil u in 't bezit stellen van het regt tot den arbeid. Gij zult mij huizen en paleizen bouwen, tuinen aanleggen, wegen maken. Ik zal u de orde, de zedenwet, de huishoudkunde, den eerbied voor de wetten voorpreken, en u de belofte doen, dat gij ook een beentje te kluiven zult hebben. Ontbreekt u wat, dan zal ik u zeggen, dat gij u deerlijk bedriegt, ten aanzien der genoegens van mijn stand, en der onaangenaamheden van den uwen. Gij zult over uwe naakte leden den goddelijken sluijer der kunst werpen, en gij zult uwen honger stillen met het algemeen stemregt.

. . . . . .

(Het vervolg hierna.)

BOEKAANKONDIGING.

KERSCANTATE, IN ZES ZANGEN VOOR DE ZANGKOREN DER KATHOLIJKE KERKEN, door *J. Poelhekke;* in muzijk gezet voor vier stemmen, met accompagnement van het orgel, door *G. Mordach.*

(Ingezonden.)

In het algemeen muzijkaal tijdschrift *Cæcilia*, 6e Jaargang, 1 Maart 1849, N°. 5, komt eene recensie voor van bovengenoemd werk, die, ofschoon aanprijzend, zoo onvolledig is en zoo weinig bevredigend voor ons gevoel als Katholieken, dat de inzender dezes niet heeft kunnen nalaten, daarop, als *Katholiek* vooral, terug te komen.

Het komt daarom den inzender voor, dat het hier zake zij, èn van die recensie iets te zeggen, èn het werk zelf uit een katholiek standpunt, met omkleeding van redenen, bijzonder aan te prijzen, ten einde dien eere te geven, wien eere toekomt.

De recensie in opgemeld tijdschrift, is zoodanig gesteld, dat men klaarblijkelijk uit het geheel ziet, dat de Schrijver, om alleen het zachtste daarvan te zeggen, het muzijkstuk, van den heer MORDACH slechts vlugtig doorgebladerd heeft, en, na eenig zoeken, op pag. 19 een paar stellen gevonden heeft, die aan eene beoordeeling het nuodige slot konden geven. Doch helaas! de keus viel ongelukkig genoeg uit, zijnde het geheel eene variatie op het door recensenten zoo gaarne gezongen thema: «deze plaatsen konden beter zijn;» want ieder eenigzins kundig organist kon de aangeduide grepen met een paar andere gemakkelijk verbeteren, zonder dat iemand zulks zal merken, al ware hij ook even zoo geleerd als recensent. Dergelijke kleine onvolmaaktheden moeten nog minder gegispt

worden, dan storende drukfeilen, welke echter met regt grootendeels op den drukker terugvallen.

In plaats van het zamenstel van het geheel en de bewerking daarvan, den toon, die ieder nummer kenmerken moet, en de juistheid of niet-juistheid daarvan, het godsdienstig gevoel daarin neêrgelegd, en meer dergelijke belangrijke punten te beoordeelen, al ware het dan ook slechts kortelijk, gaat de recensent, dat alles voorbijziende, schier het grootste deel der recensie wijden aan zijne *persoonlijke* afkeuring van het gebruik van reine quinten en octaven gangen, hetwelk hij als een *erkend* gebrek doet voorkomen, en hetgeen waarlijk niets anders is dan een twistpunt, waarin onderscheidene goede meesters het volstrekt niet met recensent eens zijn.

Zoo ver over eene recensie, die den naam van beoordeeling niet verdient; en het zou meer dan genoeg zijn, ware het niet, dat deze of gene lezer van genoemd tijdschrift, soms met eene mine van geleerdheid, bij invloed hebbende personen, het verspreiden van dit kostelijke werk misschien zoude tegenhouden, tot schade mede voor den kunstenaar, die waarlijk niets baatzuchtigs deed, toen hij zich alle de kosten getroostte, in *Nederland* aan het ter druk zenden van zoodanig werk verbonden.

Wij Katholieken hebben bijzonder aan kersgezangen eene dringende, lang gevoelde behoefte, en hadden, immers hier te lande, bijna geene dan verouderde zangwijzen (stukken voor den kerstijd, die tegen de plegtig daarnevens gezongene missen van groote meesters des te misselijker afstaken), of zoo er hier en daar een meer gepast voor tijd en feest gehoord wierd, het was uit compositiën van geheel anderen aard als gestolen. Des te meer welkom moet een zangstuk ons zijn, dat, als een oratorium behandeld, zijnen Cyclus in den liefelijken of plegtigen kerktoon doorloopt en, zoo wij hopen, waardig de rij opent voor andere eenmaal te verschijnen statige gezangen, op de overige feesten van het kerkelijk jaar toepasselijk. Den kunstenaar schijnen de oratoriën van MENDEL-

SOHN BARTHOLDY voor den geest gezweefd te hebben, zoo zeer ademt zijn werk muzijkale kracht en gevoel, waarbij, als iets nieuws en bijzonder te prijzen, het aanstootelijke voor den kerkzang, in recitativen (1) gelegen, allergelukkigst vermeden is; zoodat de harmonieuse koren met melodieuse solopartijen onafgebroken afwisselen. Het werk heeft bovendien de verdienste, dat, zonder eenigen misstand, stukken of nummers daaruit genomen kunnen worden, op de verschillende feesten gedurende den kerstijd bruikbaar, iets wat op onze koren om verschillende redenen zeer verkieslijk is. Nog eene verdere prijzenswaardige eigenschap van het werk is, dat het niet alleen de gedachten en gevoelens van den Dichter trouw afspiegelt, en zoo onze verbeelding te midden der handeling verplaatst, maar tevens in acht nemende den huidigen smaak in het godsdienstig gezang, den zuiveren kerktoon in verschillende schakeringen ten einde toe volhoudt, met eene gemakkelijkheid, alleen van groote meesters te verwachten, ondersteund door een heerlijk pedaal.

In bijzonderheden te treden is voor de ruimte van dit tijdschrift ondoenlijk; doch eenige wenken kan ik niet achterhouden, ten einde de kunstlievenden tot inzage van het werk uit te lokken.

Het begin van den 1ⁿ zang bevat zeer gepast voor den Kersnacht de woorden van den propheet ISAÏAS, in den epistel van het H. Driekoningenfeest voorkomende. De toonkunstenaar heeft door de canonische behandeling van dezen zang de stem des propheets als vermenigvuldigd en herhaald. Op verschillende tijden van het kersfeest kon deze reeds alleen de gemeente tot aandacht en vreugde opwekken.

Het 2ᵉ en 3ᵉ nummer verplaatst ons nu op het veld van *Bethlehem*, en de kunstenaar toont hier hoe men het recitatief

(1) Het recitatief hoezeer onmisbaar in oratorien heeft voor het fijne oor iets vreemdslachtigs en is alléén door eene volmaakte begeleiding te verhelpen.

van den kerkzang in eene melodij kan veranderen. De engelen en herders zingen voor ons en wij met hen op liefelijken toon. Bijzonder voldoet de bassolo in n°. 3, als tusschenzang en overgang tot het herhaald herderskoor · zingende gaan zij van het veld naar de heilige kribbe en buigen de knïen. Na de herders te hebben hooren zingen, wordt het godsdienstig gevoel gestreeld door het hooren van eene hulde aan MARIA, de jonge Moeder van den menschgeworden God. Gelijk het vorig nummer geheel voor mannenstemmen was ingerigt, wordt dit nummer enkel door vrouwenstemmen uitgevoerd, en dit maakt een treffend effect. De aan het koor voorafgaande solo's voor soprano en alto behooren niet alleen tot de voortreffelijkste gedeelten van het werk, maar zullen ook, afzonderlijk gezongen, wegens het kunstvol gebruik der heerlijkste moltoonen, en de meesterlijke begeleiding, overal de ziel tot medevereering van de H. Maagd stemmen. De recensent in CÆCILIA zegt, dat het zangstuk uitsluitend voor R. C. kerken geschreven is, en daarin heeft hij gelijk, want welke andere gezindte dan de Katholieke vereert met zoodanige liefde de Moeder des Heeren ; wie anders smeekt zóó tot haar, als tot eene moeder ? En verhoogt niet juist dit den lof, dien wij den auteur van het werk schuldig zijn ? Na de solo's volgt een driestemmig vrouwenkoor, dat mede door warmte van gevoel, fijnheid van smaak in zang en begeleiding uitmunt, zoodat het een waardige tegenhanger van den herderszang mag genoemd worden.

In N°. 5 laat de toondichter (want dit is hij waarlijk), de Christenen alle gezamenlijk in het gezang intreden. Wij vermengen onze stem met de engelen en herders en buigen dus mede voor de heilige kribbe. Gedachtig echter der zonden, om welke te delgen de Godmensch uit den Hemel daalde, verootmoedigen wij ons, en diep in het stof gebogen roepen wij om genade en ontferming De moltoon, waarin zich dat stuk beweegt, is juist de toon van het verbrijzelde en zuchtende hart. Dichter en toonkunstenaar hebben zich ook hier wel begrepen. Beur-

telings, volgens de wet van den Canon, verheffen wij onze stem, en mengelen de accoorden, die, hoezeer zij eenige moeijelijkheden voor niet ver gevorderden aanbieden, ieder zanger wenschen zal volmaakt goed te leeren.

Ook dit nummer getuigt van de kunde des makers en zijne bekwaamheid om ons met den Dichter te doen bidden en weenen. Het is een blijvend meesterstuk.

Hebben wij nu allen, engelen, herders en christenen, beurtelings den zang hooren verheffen, in N°. 6 zingen allen gezamenlijk en gefugeerd het alleluja. In de daarin voorkomende basaria heerscht waardigheid en ernst, om de vervulling der Godspraken plegtig uit te drukken; en hoezeer deze fuga tot het zwaarste in het zangstuk beboort, is toch de eenigzins geoefende zanger van een tamelijk koor zeer wel in staat, om ze met juistheid en kracht uit te helpen voeren.

Ten slotte kan ik den wensch niet onderdrukken, dat een zoo bekwame en voor het godsdienstig gezang zoowel berekende kunstenaar die ondersteuning en aanmoediging moge vinden, als waartoe hem dit werk aanspraak geeft; en dat wij door hem in het vervolg op de verschillende feesten van het kerkelijk jaar meer dergelijke, aan een geschakelde zangen mogen hooren. Welke heerlijke muzijkwerken konde hij ons leveren voor de lijdensweek, voor de Pinksterdagen, en voor het feest van het Allerheiligste Sacrament. Doch men bedenke wel, dat het uitgeven in druk aanzienlijke kosten veroorzaakt, en de winst in ons kleine land onzeker is, tenzij de gezangen in het latijn blijven, maar dan gaat een gedeelte van den indruk voor de gemeente verloren.

De beste weg om langzamerhand voor den statigen kerkzang gepaste, aan een geschakelde gezangen van den heer MORDACH te verkrijgen, ware ons bedunkens, dat met goede fondsen voorziene koren de manuscripten van dien begaafden componist aankochten. Dat wenschen wij den heer MORDACH van ganscher harte toe! H.

GODSDIENST, GELOOFSLEER EN ZEDENWET.

III.

DE CHRISTELIJKE GODSDIENST KAN ZICH HET REGT, OM DE ZEDENWET AF TE KONDIGEN, NIET LATEN ONTNEMEN, OMDAT ZIJ VAN DE VERPLIGTING TOT DIE AFKONDIGING NIET KAN ONTSLAGEN WORDEN.

(B. Gevolgen der stelling) (1).

In de maand October des verledenen jaars, begonnen wij eene reeks van artikelen, onder het bovenstaande opschrift. Reeds na de verspreiding van het tweede artikel werden wij, zeer tegen onzen zin, verhinderd de vervolgartikelen te geven. Heden hernemen wij die zaak, zoo wij hopen, tot genoegen der lezers. Zeker is het, dat, bij de op handen zijnde voordragt der lang verwachte wet op het onderwijs, deze arbeid thans tijdiger is dan hij voor vier maanden zoude geweest zijn.

(1) Zie hare ontwikkeling, D. XIV, November.

Het staat vast, zoo als in 't eerste artikel opgemerkt is: ware de christelijke godsdienst algemeen en diep in den geest en in de harten zoo der volksmenigten, als der aanzienlijken en vorsten, doorgedrongen geweest, ware zij algemeen in het leven overgegaan, dan zouden wij de gruwzame gebeurtenissen, welke sedert Februarij 1848 *Europa* teisteren, niet te betreuren hebben. Het staat evenzeer vast, dat het herstel der orde en het verkrijgen der ware vrijheid slechts van de werking der christelijke godsdienst mogen verwacht worden.

Ofschoon dit door hen, die de orde beminnen en de vrijheid niet haten, algemeen erkend wordt, zoo zijn er onder dezen echter velen, welke, onbegrijpelijk genoeg, de zedenleer, dat is het onderwijs, de afkondiging der zedenwet, van de godsdienst zelve afscheiden, deze laatste in de kerk willen opsluiten, de eerste daarentegen op de scholen, buiten den invloed der godsdienst, willen plaatsen. *Tegen dezen* hebben wij, in ons tweede artikel, de stelling ontwikkeld, dat de christelijke godsdienst zich het regt om de zedenwet af te kondigen niet kan laten ontnemen; omdat zij van de verpligting dier afkondiging niet kan ontslagen worden. Indien toch de afscheiding der zedenleer van de godsdienst wederregtelijk plaats heeft, en, gelijk wij bewezen, noch door den aanbiddelijken Stichter der christelijke godsdienst toegelaten wordt, noch met het ware denkbeeld van godsdienst strookt, maar slechts in het heidendom, waar men van God tot afgoden vervallen was, kon plaats vinden; dan is de, in onze dagen, helaas herhaalde poging tot het maken dier scheiding niets anders dan het volgen van een heidenschen geest, en eene onregtvaardige bestrijding van het Christendom; dan gehoorzamen de voorstanders dier scheiding aan den dwang

van den antichristischen tijdgeest, en heulen zij, misschien zonder zich des bewust te zijn, met hen, die het Christendom openlijk verwerpen. Het moge zonderling schijnen, dat wij lieden, die het Christendom hoogschatten, die deszelfs verwaarloozing als oorzaak der groote rampen aanzien, die het te hulp roepen als bij uitsluiting in staat om weer orde en vrijheid te vestigen, naast de bestrijders van het Christendom plaatsen; maar het is niet minder zonderling, dat die vereerders van het Christendom aan hetzelve zijne werking op de bevolkingen grootendeels willen ontnemen; het is meer dan zonderling, het is blijkbare tegenspraak, dat zij de noodzakelijkheid des Christendoms voor het leven der orde en der vrijheid, zoo in den afzonderlijken mensch als in de maatschappij, erkenuen, maar de rigting en inrigting van het leven der menschen en der maatschappij buiten den invloed des Christendoms plaatsen; het is eene ongerijmdheid, de vrijheid der christelijke godsdienst te erkennen en in de staatsconstitutie te schrijven, alzoo te erkennen en te waarborgen haar regt om te bestaan, om zich voort te planten, om naar heur doel te streven, dat is den mensch door het leven op aarde te geleiden naar den hemel, het leven des menschen op aarde in al zijne momenten, te rigten tot het laatste einde, tot God, — het is eene tastbare ongerijmdheid, zeggen wij, die vrijheid, dat regt der christelijke godsdienst te erkennen en te waarborgen, en tevens haar in het gebruik dier vrijheid, in de oefening van dat regt, ik zeg niet, te bemoeijelijken, maar volstrekt te hinderen, door haar, namelijk, de gelegenheid te ontnemen, om de zedenwet, waardoor zij juist de rigting en inrigting des levens regelen moet, te onderwijzen aan degenen, die dat onderwijs het meest behoeven en er het vatbaarst voor zijn. Zoo handelt

hij, die aan een buitenstaande vriendelijk toeroept: treed binnen; maar dan dadelijk de deur digt sluit en toegrendelt.

De christelijke godsdienst is, van CHRISTUS, van Godswege, verpligt, en bijgevolg geregtigd, om de zedenwet, dat is den hoogsten, den alomvattenden regel van alle menschelijke handeling, zoo in- als uitwendige, te verkondigen, en dat aan allen, niemand uitgezonderd. En ofschoon zij die verkondiging ten aanzien van allen, niet op dezelfde wijze kan doen plaats hebben; algemeene verkondiging dier wet is niettemin haar pligt en haar regt. Zij moet die wet zoo verkondigen, dat ze inderdaad gekend worde; dat ieder mensch datgene, wat uit die wet voor hem, in zijne levensomstandigheden, toepasselijk is, als regelend vatte, en dat hij tot het naleven diens regels opgewekt en aangedreven worde. Daarom moet zij, naar de geaardheid en vatbaarheid der menschen zich schikkende, die wet onderwijzen, uitleggen, verklaren, en hare toepasbaarheid toonen. Zoo deed het CHRISTUS; zoo deden het de Apostelen; het zoo te doen is aan de *Instelling Gods, tot opvoeding des menschdoms voor zijn laatste einde,* in last gegeven: «gaat, *onderwijst alle volken*, doopt hen in den naam des Vaders, en des Zoons en des Heiligen Geestes, en LEERT HEN *alles, wat Ik u bevolen heb,* ONDERHOUDEN» (MATTH. XXVIII). Niet alleen dus onderwijzen tot kennis, maar ook leeren onderhouden, dát is de roeping der christelijke godsdienst; zij moet zóó de kennis mededeelen, dat het kennen tot werken overga, dat het weten daad worde.

Is het nu waar, dat alle schepselen dát zijn, hetgeen ze, door werking of invloed van wat ook, *geworden* zijn; is het inzonderheid waar, dat de volwassen en als werkend lid der maatschappij optredende mensch datgene is, voor

zich en voor zijne betrekkingen, wat hij als kind, als knaap, als jongeling daar voor *werd*, — kenner en onderhouder der wet, zoo hij in den ontwikkelings-leeftijd daartoe werd opgevoed; daarentegen ontkenner, schender, verachter der wet, zoo hem de vermelde opvoeding ontbrak, en hij aan de onwetendheid en de feilbaarheid van zijn eigen geest, aan de booze togten van zijn tot kwaad geneigd hart, werd overgelaten; — is het waar hetgeen de H. Schrift verzekert, dat de mensch van den weg, dien hij als jongeling ingeslagen heeft, ook als hij een grijsaard geworden is, niet zal afwijken (*Spr.* XXII: 6); dan begrijpt men, dat de christelijke godsdienst, zal zij aan haren pligt getrouw zijn, zich met den grootsten ijver moet wenden tot de jeugd, tot den jongeling en tot de maagd, tot den knaap en het meisje, tot het kind.

In die nog niet verdwaalde geesten, nog niet verleide harten, moet zij, door mededeeling der waarheid, de kennis van en de liefde voor het goede planten, plegen, doen opgroeijen tot de volkomenheid, die den man betaamt; tot de kracht welke hij behoeft, om, nu ter wereld ingetreden en met de dingen der wereld bezig, in hare netten niet verstrikt te worden, zich, met vergetelheid van zijn laatste einde, niet in het aardsche te verliezen. Ach, dat is altijd het ongeluk der volken geweest, en dat ongeluk is nu tot een hoogsten trap geklommen, dat zij, de bestemming der menschheid vergetende, zich in hunne verlangens en gedachten en werkzaamheid tot deze vergankelijke aarde bepaalden. Van daar alleen, overheerschíng en onderdrukking, opstapeling van rijkdommen, trotsche weelde, verlagende wellust: van daar alleen die jaloerschheid, die nijd der minvermogenden jegens de rijken en de magtigen; van daar die kreet: wij willen genot!

Verga al wie ons genot beperkt! Het tegenwoordig geslacht is maar al te zeer, wat het, in zijne jeugd aan den invloed der christelijke godsdienst onttrokken, geworden is — ontkenner, schender, verachter der wet. De uitkomst bevestigt alzoo hetgeen de redenering bewees, dat de christelijke godsdienst, zal zij voor de menschheid zijn wat God wil, zich met de opvoeding der jeugd op het ijverigst moet bezig houden, en dat zij deze moet rigten en inrigten, opdat zij het menschdom naar het bereiken van zijn einddoel gelukkig doe streven.

Een groot gevolg derhalve van de bestemming, van den pligt, van het regt der Christelijke godsdienst om de zedenwet af te kondigen, is, dat haar de opvoeding der jeugd behoort, immers, dat zij deze moet *leeren onderhouden alles wat* CHRISTUS *geboden heeft;* dat wil zeggen: dat zij aan deze de ware levens- en wereldbeschouwing moet mededeelen, en haar onderrigten hoe zij alle momenten en omstandigheden des vergankelijken levens aan het bereiken van het onvergankelijke en zalige leven moet dienstbaar maken.

Hier moet ik te gemoet komen aan eene tegenwerping, welke door sommigen zal gemaakt worden. «Ziedaar, zal men zeggen, op nieuw de aanmatiging der geestelijkheid! ziedaar weer dat *een en al* der Kerk! Men klaagt over monopolie, en men staat er zelf na.»

Ik antwoord daar ten eersten op: monopolie voor monopolie, dan is dat der Kerk veel verkieslijker dan dat van den Staat. Gij zegt, dat het monopolie der Kerk godsdiensthaat, bijgeloof en domheid ten gevolge heeft; dat daaruit weer kettervervolgingen en brandstapels zouden voortkomen. Ik laat die beschuldiging voor den oogenblik aan hare plaats; maar ik wijs u op *Europa* in laaije vlam; op de van bloed doorweekte puinen der maatschappij;

op de goddeloosheid en de onmenschelijkheid van millioenen, die zamengezworen hebben om alle orde onder te werpen, om alle magtigen en rijken te verdelgen; en ik zeg u: ziedaar de kweekelingen en de gevolgen van het onderwijs-monopolie in handen van den Staat!....

Maar ik antwoord ten tweede: in het door ons verdedigde beginsel ligt niet de minste aanmatiging der geestelijkheid of der Kerk, niet het minste streven naar het onderwijsmonopolie.

Wanneer de Kerk, wanneer de geestelijkheid, niets vraagt, dan hetgeen haar door CHRISTUS gegeven is, niets dan te kunnen doen hetgeen haar door Hem ten pligt gemaakt is, dan ligt er in hare vraag niets, dat naar aanmatiging gelijkt; want dan vraagt zij slechts haar regt, en een uit pligt geboren regt. Men toone, dat het der Kerk, en, bijgevolg, der geestelijkheid, door CHRISTUS niet ten pligt gemaakt is, de volken te onderwijzen, en te leeren onderhouden al wat CHRISTUS bevolen heeft; of dat van de uidrukking: *alle volken*, de jeugd moet uitgezonderd worden; of dat de Kerk aan haren last voldoen kan, als zij de opvoeding der jeugd, in al hare bijzonderheden, met den van CHRISTUS ontvangen geest niet doordringt en bezielt; maar kan men dit niet toonen, gelijk men het inderdaad niet kan, dan spreke men van geen aanmatiging. Het verwijt zou op CHRISTUS vallen, Die der Kerk den beschreven pligt heeft opgelegd.

En wat nu het monopolie betreft, wij behoeven slechts te vragen, dat men het eigenlijk voorwerp, waar wij het verdedigde beginsel op toepassen, naauwkeurig opvat, en dan zal men zien, dat hier geen verwijt van monopolie te pas kan komen. Immers, dat beginsel wil in het geheel niet, dat de Kerk of de geestelijkheid, de eenige

onderwijzeresse van alle kennissen zal zijn; het beperkt zich, integendeel, tot het onderwijs van hetgene CHRISTUS bevolen heeft. En dat behoort voorzeker aan de Kerk, aan de Kerk alleen. En dat wil, dat kan zij aan niemand afstaan, omdat niemand haar van den door CHRISTUS opgelegden pligt ontslaan kan. Wil men dit der Kerk tot monopolie aanrekenen, wij antwoorden al wederom: het verwijt zou op den Stichter der Kerk vallen.

Misschien is het niet nutteloos hier te doen opmerken, dat, — ofschoon het beginsel van het Protestantisme: ieder leze den Bijbel, en leere uit deze eenige kenbron wat CHRISTUS te onderhouden bevolen heeft, inderdaad overeenigbaar is met het hier verdedigde beginsel; omdat genoemd protestantsch beginsel geene leerende Kerk, ja in 't algemeen volstrekt geen Kerk toelaat —, evenwel de Protestanten, inzonderheid in *Nederland*, met de daad eene van CHRISTUS ingestelde en met het verkondigen en verklaren zijner leer belaste Kerk aannemen; dat zij willen, dat de onwetenden, en inzonderheid de kinderen, van die Kerk het onderrigt in de leer van CHRISTUS zullen ontvangen; dat zij derhalve het door ons verdedigde beginsel niet verwerpen. Het zal niet noodig zijn, dat ik vele getuigenissen aanvoer hetzij van Christelijke Afgescheidenen, hetzij van de in de Nederlandsche Hervormde Kerk blijvende voorstanders der leer-formulieren; beider verlangen, dat de predikanten volgens die formulieren prediken zullen, en dat de jeugd het Christendom van de Kerk leeren zal, is algemeen bekend. Minder bekend is het welligt, dat ook de Groninger School eene leerende Kerk wil. Daarvoor zal ik hier een onverdacht getuigenis aanvoeren, namelijk dat van den Groninger Hoogleeraar L. G. PAREAU. En omdat het ons hier vooral om de zedenleer te doen is, ontleen ik mijne

aanhaling bij voorkeur aan 's mans christelijke zedenkunde (1). Wij lezen dan bij hem het volgende.

«Men zou evenwel niet te regt kunnen zeggen, dat God door deze waarheid te openbaren en deze liefde te toonen, op de menschen van alle tijden werkte, indien Hij daarenboven niet eene instelling gemaakt had, om door deze de kennis en het gevoel dier waarheid en dier liefde in den geest en in het gemoed van ieder afzonderlijk uit te werken. Dit nu heeft God gedaan, door zijnen Zoon te stellen tot Stichter, Vorst en Voltrekker zijner Kerk, of der goddelijke maatschappij onder de menschen: en in deze ziet men den Zoon Gods wel niet aanschouwelijk en met een ligchaam bekleed werken, maar zijn goddelijk πνεῦμα blijft er voortdurend in werken. Alzoo maakt de geest van God en CHRISTUS in deze Kerk en door haar, dat de geopenbaarde goddelijke waarheid, en de getoonde goddelijke liefde aan het verstand en aan het gemoed toegevoerd worden.»

«Dit doet de goddelijke geest van CHRISTUS, door uit te werken, dat het Evangelie, de boodschap dier goddelijke waarheid en dier goddelijke liefde, gekend, verstaan en aangenomen worde.»

«Om nu dit Evangelie in den geest en in het gemoed der menschen te brengen, daartoe dient de Kerk. Want God voegt in deze Kerk eene groote menigte van menschen te zamen, welke zeer verscheiden en door verscheidene gaven van geest en gemoed onderscheiden zijn; Hij bestuurt aller lot en maakt, dat, in eene van JESUS tijden af voortgezette reeks, de eenen op den geest en op het gemoed der anderen werken, hetzij door het bewaren en door

(1) *Initia Institutionis Christianæ moralis.* — Groningae 1842, — De aangehaalde plaats is te vinden. Part. II. Sect. II. C. I. § XXI.

het afzonderlijk of openbaar mededeelen van het Evangelie, hetzij door geheel de openbaring Gods uit te leggen, hetzij door zich in het heilig doopsel, in het heilig nachtmaal, en in geheel de gemeenschappelijke vereering van God en van CHRISTUS te vereenigen, hetzij door de kinderen en de onbeschaafde volken te onderwijzen, hetzij eindelijk door elkander met leer, voorbeeld, omgang en geheel hun wandel te verlichten en te volmaken.»

Dat is, dunkt mij, afdoende om te bewijzen, dat, volgens den Hoogleeraar PAREAU, dien wij als de zoogenaamde Groninger School vertegenwoordigende mogen aanzien, de zorg om den inhoud van hetgeen CHRISTUS bevolen heeft, den mensch in het algemeen en der jeugd in het bijzonder voor te houden, te verklaren, in te prenten, eene zorg der Kerk is. Mogt aan iemand het medegedeelde niet genoegzaam schijnen, voor hem vertalen wij nog het volgende, uit de door den genoemden Hoogleeraar zelven daar bijgevoegde opmerkingen.

«De betooning der goddelijke liefde, en geheel de in CHRISTUS gegevene openbaring der waarheid, zouden geenszins genoegzaam geweest zijn voor het menschelijk geslacht, indien niet van den beginne af eenigen zoodanig waren gevormd geworden, dat zij zelve die waarheid en die liefde behoorlijk hadden gevat, gevoeld, verstaan, en dat zij dientengevolge alle anderen tot dat zelfde gevoel, en tot datzelfde verstand hadden gevormd. Ook het boek, over JESUS geschreven, zou van menschen, daartoe niet opgeleid, geenszins gelezen, veel min verstaan zijn geworden, en zou daarom tot niets gediend hebben. Zoo daar voor alle tijden des menschdoms geene instelling bijkwame, door welke God de kennis dier waarheid en het gevoel dier liefde, in den geest en in het gemoed van allen deed

ingaan, zou het even zoo geweest zijn, als of hij die waarheid niet hadde geopenbaard, die liefde niet hadde getoond.»

Duidelijker kan, meenen wij, de volstrekte noodzakelijkheid van het onderwijs der Kerk niet uitgesproken worden: God heeft dat onderwijs ingesteld; het menschdom heeft er behoefte aan, zoo zeer zelfs dat geen boek (de Bijbel), zonder dat onderwijs tot iets zou hebben kunnen dienen.

Wij mogen het er dus voor houden, dat de waarheid, welke wij hier voorstaan, namelijk de pligt en het regt der instelling Gods tot leiding des menschdoms naar zijn laatste einde, — dat is, der christelijke Kerk, — om de christelijke zedenleer aan het menschdom in het algemeen, en aan de jeugd in het bijzonder, voor te houden en in te prenten, door alle christen-gezindten, althans in ons vaderland, erkend en geleerd wordt. Wat zijn zij dan, die hier eene geheel buiten-kerkelijke magt, den Staat, welke als zoodanig geen godsdienst heeft, aan het hoofd der opvoeding willen plaatsen, en *de opleiding der jeugd tot alle christelijke deugden* van hem willen doen uitgaan? onder zijn uitsluitend opzigt willen doen plaats hebben? Wat is wederregterlijker, dan aan de christelijke Kerk het christelijk-verlichtend, het christelijk-vormend te ontnemen, ten einde het, zelfs met geheele uitsluiting der Kerk, te geven aan den Staat, die als zoodanig, niet eens christelijk is? Men gelieve dit toch ernstig te overdenken. De christelijke zedenkunde op scholen, waar de Kerk geen toegang heeft, onderwezen door lieden, bij de Kerk als onderwijzers onbekend, en dus zonder lastgeving der Kerk, zonder waarborg voor de Kerk, is juist de regtsschending, die wij bestrijden.

Het was dus eene zeer willekeurige scheiding, door de

schoolverordeningen van 1806 ingevoerd, ten gevolge van welke het zoogenaamd leerstellig godsdienstig onderwijs aan de Kerk werd overgelaten, terwijl men *de opleiding tot alle christelijke deugden*, de christelijke zedenleer, buiten allen invloed der Kerk, ter schoole invoerde. Toen maakte de Staat zich meester van het leerambt der Kerk, en hij die zich op het trotsche voorhoofd geschreven had: *geheel gescheiden van de Kerk!* hij, die geenerlei godsdienst meer had, hij matigde zich aan om de christelijke zedenwet af te kondigen en te verklaren, en om de jeugd, welke door den doop der christelijke Kerke was ingelijfd, met uitsluiting der Kerk, op de scholen tot alle christelijke deugden op te leiden! Ruim veertig jaren bestaat nu die ongerijmde krenking van het goddelijk regt der Kerk. Hopen we, dat de nieuwe wetgeving op het onderwijs daar voor goed een einde aan maken zal. Immers de vrijheid der godsdienst is op nieuw gewaarborgd, en met die vrijheid zijn tevens alle uit den aard der godsdienst noodzakelijk voortvloeijende vorderingen gewaarborgd. Reeds daarom is ook in dezelfde Grondwet de vrijheid om onderwijs te geven gewaarborgd, en is hiermede der Kerk althans eene gedeeltelijke herstelling van regt uitdrukkelijk toegezegd; vertrouwen wij dat het hier niet bij blijven zal, maar dat èn de uitdrukkelijk toegezegde herstelling weldra volvoerd zal worden, èn dat ook het niet uitdrukkelijk toegezegde, maar in de waarborging der vrijheid erkende gedeelte des regts niet zal achterblijven. De Staat *moet* het inzien, dat hij zich een overgreep op het terrein der Kerk veroorlooft, wanneer hij, door eigenmagtig de christelijke zedenleer in de openbare scholen te doen onderwijzen, zich een gedeelte van het ambt der Kerk aanmatigt.

Hoe! zal de schoolpartij zeggen, wilt gij alle godsdienstig, alle zedenkundig onderwijs van de openbare scholen verbannen? Wilt gij die school geheel godsdienstloos en onchristelijk maken? Zal de school dan volstrekt niet meer mogen opvoeden?

Ik zet daar dit eene antwoord tegen: de Staat mag of kan geen Kerk zijn.

Wil de Staat in de openbare scholen een onderwijs doen geven, dat aan de Kerk toebehoort, hij vrage het van de Kerk, of, wat ons wenschelijker voorkomt, hij versta zich vooraf met de Kerk over het geven en bewaken van dat kerkelijk onderwijs. Eene onderlinge verstandhouding hier omtrent is zeer mogelijk, en zou de groote bezwaren, welke anders onoverkomelijk zijn, opheffen; zij zou maken, dat de openbare school, op betrekkelijk weinige uitzonderingen na, en zonder de verschillende gezindten te kwetsen, positief christelijk wierd. Verkiest men dit niet te doen, en evenwel eene zoogenaamde christelijke zedenkunde in de scholen te doen onderwijzen, dan zullen wij blijven zeggen: der Kerk geschiedt onregt. En als men ons daarover lastig valt, zullen we herhalen: de christelijke godsdienst kan zich het regt om de zedenwet af te kondigen niet laten ontnemen, om dat zij van de verpligting tot die afkondiging niet kan ontslagen worden.

DE KATHOLIEKE VAST-, BOET- EN BEDEDAGEN,

EN DE HEER

N. C. KIST.

In ons nummer van April hebben wij den heer KIST hooren spreken over den oorsprong dier dagen in de Katholieke Kerk. Het is thans onze taak in bepaalde geschiedkundige bijzonderheden te treden, en te toonen dat de Hoogleeraar èn onbekend is met de kerkelijke tucht der Latijnsche niet alleen, maar ook der Grieksche Kerk, èn het punt van controverse tusschen TERTULLIAAN (en zijne Montanisten) en de Katholieken volstrekt niet kent.

De heer KIST is met de kerkelijke tucht der Westersche niet alleen, maar ook der Oostersche Kerk geheel onbekend. Immers op bl. 34, zegt hij ons «dat vastgestelde Boet- en Bededagen geenszins eene vrucht zijn van het evangelisch onderwijs; en geen wonder dan ook, dat wij in de vroegste eeuwen des Christendoms de sporen dezer instelling geheel en al vruchteloos zoeken.» Maar welke zijn die vroegste eeuwen? Wanneer zijn die vastgestelde dagen ingevoerd? Ten tijde van TERTULLIAAN waren zij volgens onzen Hoogleeraar nog niet in zwang, men had toen alleen buitengewone Vast- en Boetdagen, de Montanisten voerden het eerst de *stationaire* dagen in, en tegen hen verdedigden de niet-Montanisten, de Katholieken, de Evangelische vrijheid, en beriepen zich op dezelve, om het gebruik van vastgestelde dagen te bestrijden. TERTULLIAAN beriep zich

op Joden en Heidenen, en bezigde niet minder de vonden van zijn spitsvindig vernuft, of de droomen zijner verhitte verbeelding. Ziedaar de gronden op welke volgens den heer KIST «die *vastgestelde jaarlijksche Boet- en Vastentijden*, welke wij in de III^de^ Eeuw, uit den boezem der Montanistische ascetiek, het eerst onder de Latijnen en bepaaldelijk in *Afrika* zien opkomen, in de Christelijke Kerk» langzamerhand werden ingevoerd, ofschoon ten tijde van TERTULLIAAN voor als nog het beginsel der Christelijke vrijheid de overhand behield. *Langzamerhand;* want het was eerst ten tijde van KONSTANTIJN den *Groote* dat wij ook in de Christelijke Kerk gewoonten en instellingen zien stand grijpen, «welke tot de invoering van vastgestelde algemeene Boet-, Vast-, Dank- en Bededagen den weg gebaand hebben. Nog eens: *den weg gebaand*, want in de vierde en vijfde eeuw was de geest der Kerk nog onbesmet, en het was CLAUDIUS MAMERTUS, die in het midden der V^e^ eeuw tot die verandering de eerste aanleiding heeft gegeven (bl. 62, 64.)

Nu is het ontegensprekelijk in het belang van den heer KIST dat de geschiedenis hem niet logenstraffe, en dit doet zij wanneer zij bewijst: 1°. Dat vóór dien tijd de Katholieke Kerk aan vastgestelde Vast- en Boetdagen niet alleen niet vreemd was, maar ze zelfs nadrukkelijk voorschreef; 2°. Dat de gronden, waarop de getuigen der oudheid zich beroepen, niet zijn die, welke ons de heer KIST heeft aangewezen, maar de gebruiken der Voorvaderen, van het begin der Kerk, van den tijd der Apostelen af. Men leze en oordeele.

In de eerste plaats willen wij den heer KIST eene plaats voorhouden van TERTULLIAAN zelven, uit welke wel degelijk blijkt, dat zijne bestrijders, dat is, volgens den Hoogleeraar,

de meer bezadigden onder de Christenen, de verdedigers der Evangelische vrijheid, in één woord, dat de Katholieken vastgestelde Vast- en Boetdagen vierden, en wel zoo dat zij derzelver bestaan reeds van den tijd en het gebruik der Apostelen zelve afleidden. De Montanisten hadden *meerdere* jaarlijksche vasten-tijden als verpligtend ingevoerd, hierin werden zij bestreden door de Katholieken. Zij beschuldigen ons, zegt TERTULLIAAN, dat wij onze eigene vasten-tijden onderhouden, en werpen ons voor, dat dit eene nieuwigheid is; van alle kanten hooren wij, die anders leeren, den vloek over ons uitspreken. Want wat het vasten betreft, voeren zij ons te gemoet, dat God zekere dagen daartoe bepaald heeft. Zij houden, dat in het Evangelie die dagen voor het vasten zijn bepaald, in welke de bruidegom is weggenomen (1), en dat deze alleen de wettige vastendagen der Christenen zijn, de oude gebruiken der wet en der propheten afgeschaft zijnde; dat dus buiten die dagen gevast kan worden uit vrijen wil, maar niet uit kracht der nieuwe tucht, volgens den tijd en de redenen die ieder mogt hebben; *dat zoo ook de Apostelen hebben gedaan*, geen *ander* juk opleggende van zekere en algemeen door allen te onderhouden vasten-tijden, dus ook niet die der *stationes*, op den vierden en zesden dag, die onderhouden kunnen worden maar *niet als geboden* (2).

Uit deze zinsneden, waarin TERTULLIAAN de kerkelijke tucht der Katholieken blootlegt, hebben wij een ondubbelzinnig bewijs voor het vieren van bepaalde Vast- en Boetdagen door de Katholieke Kerk. Nog meer worden wij hierin bevestigd door de woorden, waarmede hij de Katho-

(1) De dagen tusschen den dood en de verrijzenis des Heeren.
(2) *De Jejuniis* c. 1 en 2.

lieken bestrijdt, die het gebruik der Montanisten verwierpen, juist op grond dat het eene nieuwigheid was, en niet met de oude overlevering, met de gebruiken der Apostelen en der Voorvaderen overeenkwam. De leer der Katholieken kennen wij reeds uit de bovenvermelde plaatsen van TERTULLIAAN. Wat antwoordt hun de Montanist? Hij tracht hen van inconsequentie te beschuldigen. Gij zegt, zoo roept hij hun toe, dat door de Schriftuur of door de overlevering der Voorvaderen de plegtigheden in dit punt bepaald zijn, en dat er niets meer moet worden bijgevoegd, om het ongeoorloofde der nieuwigheid. Houdt u daaraan vast zoo gij kunt. Want ziet ik betrap er u op, dat gij ook buiten den Paaschtijd vast, vóór (of *op, binnen,* indien de heer KIST dit liever wil (1)) die dagen waarop de bruidegom is weggenomen, en dat gij het half-vasten *(semijejunia)* der *stationes* houdt. Gij antwoordt dat dit uit vrijen wil geschiedt, niet uit bevel. Gij zijt dus een stap verder gegaan dan de overlevering, daar gij onderhoudt hetgeen niet bepaald is (2).

Men ziet dat deze redenering van TERTULLIAAN geen steek houdt, want de Katholieken, gelijk hij zelf zegt, leerden, dat alleen de Vaste vóór Paschen (hetzij op de dagen van den dood des Heeren tot zijne verrijzenis, hetzij op meerdere) door de overlevering, van de Apostelen afkomende en op het Evangelie gegrond, als verpligtend werd voorgesteld; dat dus de Montanisten, door meerdere Vasten-tijden als zoodanig in te voeren of voor stellen, tegen de oude en van de Apostelen af overge-

(1) *Citra.* Wij zouden met BEVERIDGE en anderen de eerste vertaling zeer goed kunnen staven, en zoo doende hier ook TERTULLIAAN van een langeren vaste, de *Quadragesima*, zien gewagen. Doch zijn wij hier mild, om ons pleit, zonder kans te geven op haarkloverij, te voldingen.

(2) *De Jejun.* c. 13.

leverde gebruiken, in één woord, tegen de overlevering handelden (1). En nooit had de overlevering medegedeeld, dat men op andere tijden uit vrijen wil niet mogt vasten; alleen had zij geene andere tijden als verpligtend voorgesteld.

Men ziet dus, dat de Katholieken, zij, die de Evangelische vrijheid verdedigden en zich op haar beriepen, reeds tweeërlei bepaalde Vasten-tijden onderhielden, en wel zoo, dat zij zich voor die, welke verpligtend was, beriepen, op de gebruiken en overlevering der Voorvaderen van de Apostelen af. Deze tijd was het zoogenaamd *Jejunium Antepaschale*, de Vaste vóór Paschen. De andere dagen waren, schoon niet verpligtend, niettemin algemeen onderhoudene *stationaire* Vast- Boet- en Bededagen, namelijk de vierde en zesde dag der week, Woensdag en Vrijdag. Wij zullen voor de oudheid van beide soort van Vasten-tijden eene reeks van onwraakbare getuigen bijbrengen.

Het *jejunium antepaschale* vooral is om zijne oudheid opmerkelijk. Het doet voor het oogenblik tegen den heer KIST niet ter zaak, uit welk getal van dagen deze Vaste bestond, of hij namelijk van het begin af en overal de veertigdaagsche Vaste of *Quadragesima* kon genoemd worden. Ook zonder deze is het feit tegen den Hoogleeraar beslist, wanneer er vóór Paschen een vastgestelde, *stationaire*, Vastentijd bestond. En dit is zeker, dat de dagen tusschen den dood en de verrijzenis des Heeren jaarlijks algemeen als Vast- en Boetdagen werden onderhouden. Daar het nu alleen op het *stationaire* dier dagen

(1) MONTANUS kon niets als verpligtend voorstellen, dan hetgeen als zoodanig bestond, daar hem alle kerkelijk gezag ontbrak.

aankomt, zouden wij des noods ons kunnen onthouden van er het verpligtende van aan te toonen. Dan ook dit nemen wij op ons, gelijk wij ook zelfs onze *Quadragesima* of veertigdaagschen Vaste als bewijs uit de oudheid tegen den heer KIST zullen aanvoeren.

Wij hebben dus reeds in de woorden van TERTULLIAAN een bewijs voor de oudheid van den Vaste vóór Paschen. Ook de H. IRENAEUS maakt er melding van in zijn brief aan Paus VICTOR, dien ons EUSEBIUS (*Hist. Eccl.* V. 24) bewaard heeft; waarin hij, ofschoon melding makende van een verschil in het getal dagen, niettemin het vasten zelf vóór Paschen van het gebruik der voorvaderen afleidt. Het vasten vóór Paschen was van ouds af in zwang, het verschil was alleen over de wijze van vasten en het getal dagen; dit verschil, zegt hij, is niet in onzen tijd ontstaan, maar veel vroeger bij onze voorvaderen πολὺ πρότερον ἐπὶ τῶν πρὸ ἡμῶν γεγονῦια. Het vasten vóór Paschen was dus ook reeds van dien tijd. *Niet genoeg;* IRENAEUS *zegt, dat dit verschil, van zoo oude* dagteekening, *waarschijnlijk* is ontstaan door dat de voorvaderen, het oude gebruik niet naauwkeurig vasthoudende, eene andere gewoonte hebben ingevoerd. Wanneer wij nu bedenken, dat IRENAEUS aldus schreef vóór het einde der tweede eeuw, dan kan het niet anders of zijne woorden voeren ons terug tot de tijden der Apostelen en Apostolische Vaders. Het verschil, door IRENAEUS herdacht, kan hier niet de minste zwarigheid maken, èn omdat hij slechts de volgens hem *waarschijnlijke* reden er van aangeeft, èn omdat alle kerken in de zaak zelve overeenstemden. Dit is zoo waar, dat CLERICUS zelf, dien niemand van onpartijdigheid, veelmin van genegenheid, voor de Katholieken zal verdacht houden, uitdrukkelijk schrijft,

dat hieruit blijkt, dat het vasten vóór Paschen van de oudste tijden af, als uit Apostolische overlevering, is onderhouden geworden (1).

In de derde eeuw vinden wij de uitdrukkelijke getuigenis van ORIGENES, die in het achtste boek tegen CELSUS, n°. 22, van *Parasceve* (Goeden Vrijdag en ook wel in het algemeen de dagen voor Paschen) sprekende, zegt, dat door hem die zich altijd tot het ware leven voorbereidt, zich van de wellusten dezes levens, waardoor velen worden verschalkt, onthoudt, niet de voorzigtigheid van het vleesch voedt, maar zijn ligchaam kastijdt en in slavernij brengt, altijd *Parasceve* gevierd wordt. Nog sterker drukt hij zich uit in de tiende homilie op *Leviticus*: «Dat dus diegene vasten die den bruidegom hebben verloren, wij, die den bruidegom bij ons hebben, kunnen niet vasten. Dit zeggen wij echter niet, om de christelijke onthouding te doen vervallen. Want wij hebben veertig dagen, die aan het vasten zijn toegewijd. Wij hebben den vierden en zesden dag der week, op welke wij plegtig vasten.»

In de vierde eeuw komen ons weder eene menigte getuigen der oude kerkelijke tucht te gemoet. THEOPHILUS van *Alexandrie* zegt in zijn tweeden Paaschbrief: «De dagen der *Quadragesima* zullen beginnen van den dertigsten dag der maand *Mechir* (24 Febr.), en de week van het zalig Paaschfeest zullen wij vieren op den vijfden dag der maand *Pharmuth*, (31 Maart), den Vaste eindigende *volgens de Evangelische overleveringen* op Zaturdagavond den tienden dag van *Pharmuth*; en terstond de Zondag aanbrekende, zullen wij de feesten vieren op den elfden dag derzelfde maand (6 April).» Aldus schreef THEOPHILUS in zijn Paasch-

(1) *Hist. Eccl.* ad a. 196.

brief voor het jaar 402, zoodat zijne getuigenis zoowel tot de vierde als vijfde eeuw kan worden gerekend te behooren. Het is ook in de vierde eeuw dat EPHRAEM, de Diaken van *Edessa* in *Syrie*, zegt: «Vast den Vaste van veertig dagen en reik uw brood uit aan den hongerlijdende (1).» EPIPHANIUS, Bisschop van *Salamis:* «Vóór de zeven Paaschdagen pleegt de Kerk de *Quadragesima* te onderhouden en in het vasten te volharden. Op geene Zondagen echter hoegenaamd, zelfs niet op die der *Quadragesima*, pleegt zij te vasten (2).» De H. JOANNES CHRYSOSTOMUS spreekt van den veertigdaagschen Vaste vóór Paschen op verscheidene plaatsen zijner werken. EUSEBIUS van *Caesarea* schrijft in het vijfde boek, hoofd. 23 zijner Kerkelijke geschiedenis, dat in de tweede eeuw al de Kerken der geheele wereld, den Vaste hielden vóór Paschen, en wel *ex Apostolorum traditione.* Er was echter verschil met de Kerken van *Azie*, die het Paaschfeest vierden op den dag der veertiende maan, op welken dag der week die ook mogt invallen. «Kerkvergaderingen, zegt hij, en bijeenkomsten van Bisschoppen hadden hierom plaats. En allen hebben eenparig deze kerkelijke regel aan alle geloovigen geschreven: dat nooit op een anderen dag dan op Zondag het geheim van de verrijzenis des Heeren mogt gevierd worden: en dat het sluiten van den Paaschvaste niet dan op dien dag mogt geschieden.» In het 2e. boek, hoofdst. 17, leidt EUSEBIUS insgelijks het vasten vóór Paschen van de eerste tijden des Christendoms, van de Apostolische tijden, af.

De H. HIERONYMUS zegt dat de *Quadragesima* of veertigdaagsche Vaste wordt onderhouden, *secundum traditionem*

(1) *Cant. Spirit.*
(2) *Expos. cath. fidei.*

Apostolicam, toto nobis orbe congruo (1). THEOPHILUS van *Alexandrië: volgens de Evangelische en Apostolische overleveringen*, CYRILLUS van *Alexandrië:* κατὰ τὰς ἀποστολικὰς παραδόσεις en κατὰ τὴν εὐαγγελικὴν παραδόσιν (2). Zoo spreken ook vele andere Vaders, PETRUS CHRYSOLOGUS, AUGUSTINUS, GREGORIUS van *Nazianze*, AMBROSIUS, aan wien de boetgezangen worden toegekend, welke den heer KIST getuigen van den nog onbesmetten geest der Kerk in de vierde eeuw (3), en die zich over het verpligtende van dien Vaste zeer sterk uitlaat: *praescripti sunt dies quadraginta* (4), en *Serm.* 34: «*Sicut reliquo anno jejunare praemium est, ita in Quadragesimo non jejunare peccatum est: illa enim voluntaria sunt jejunia, ista necessaria: illa de arbitrio veniunt, ista de lege, ad illa invitamur, ad ista compellimur.*» Doch sluiten wij de rei der getuigen, die het ons onmogelijk is allen hier aan te halen, met te zeggen dat ook het algemeen Concilie van *Nicea* (325) van den veertigdaagschen Vaste gewaagt in zijn vijfden canon; en met de duidelijke woorden van den Griekschen Kerkvader BASILIUS, over den Vaste sprekende: «Ten allen tijde is het vasten wel nuttig aan die het willen houden.... maar veel meer nu, terwijl het door de geheele wereld wordt aangekondigd, en er geen eiland, geen vast land, geene stad, geen volk, geen uithoek is, tot welke deszelfs prediking niet doordringe, maar en legers en reizigers en zeevarenden en kooplieden, allen gelijkelijk, en het bevel hooren en het met vreugde opnemen (5).»

Hiermede hebben wij het pleit tegen den heer KIST meer

(1) *Ep. ad Marcellam.*
(2) In hunne Paaschbrieven *passim.*
(3) Bl. 452.
(4) *De Noë et Arca*, c. 13.
(5) *Hom.* 2 *de Jejun.*

dan genoegzaam voldongen. Voegen wij er nog bij, dat de dagen van het lijden en den dood des Heeren, ja zelfs die geheele week, strenger dan de overige werden onderhouden (1). Het doet overigens niet ter zake, dat niet overal juist dezelfde *wijze* van vasten hebbe plaats gevonden; van het begin der Kerk af waren vastgestelde, *stationaire*, Vast- en Boettijden in gebruik, lang voor er van MONTANUS en zijnen aanhang spraak kon zijn.

De vierde en zesde dag der week werden ook reeds van de vroegste tijden af, zoo in de Oostersche als Westersche Kerk, door het vasten geheiligd, uitgenomen van Paschen tot Pinksteren. Wij hebben de getuigenis van TERTULLIAAN en ORIGENES hierboven aangehaald; CLEMENS van *Alexandrië* spreekt er van in L. VII *Stromatum*, AMBROSIUS, PETRUS van *Alexandrië* (*secundum traditionem*), EPIPHANIUS, HIERONYMUS, AUGUSTINUS en anderen maken er melding van, en wel als van een algemeen en oud gebruik. Het is overbodig na het reeds verhandelde, hunne woorden aan te halen; liever willen wij, om meer volledig te zijn, iets omtrent die dagen zelve mededeelen, te meer omdat ons zulks weldra zal te stade komen, om ons een juist begrip te vormen van het geschilpunt tusschen TERTULLIAAN en de Katholieken.

De Woensdag en Vrijdag van iedere week werden de *Dies stationum* genoemd, het waren vastgestelde Bededagen, die men tevens ook door het vasten heiligde. Zij verschilden evenwel vooral hierin met de Vastendagen vóór Paschen, dat deze verpligtend, gene vrijwillig waren, en dat op de *Dies stationum* het vasten niet, zoo als op de andere, tot den avond, maar slechts tot de negende uur (3 uur) werd voortgezet. Er waren er echter, die uit bijzondere gods-

(1) Vooral door de *Xerophagia* of het nuttigen van drooge spijzen, hetwelk echter niet verpligtend was.

vrucht ook op die dagen tot den avond vasten. Om het verschil in den tijd, gedurende welken op beide soort van Vastendagen het vasten werd onderhouden, werd het vasten van de *Dies stationum* (ook genaamd *Jejunia stationum*) met den naam van *Semijejunia* bestempeld. Werden soms op andere dagen de *stationes* of bijeenkomsten der geloovigen tot het gebed gehouden, dan waren ook zulke dagen niet alleen Bede-, maar ook meestal Boet- en Vastendagen, gelijk de gewone dagen der *stationes* (1). De Grieken noemden de gewone *stationes* de νηστεῖαι τῆς τετράδος, καὶ τῆς παρασκευῆς. De verpligtende Vastendagen werden om bovengemelde reden de *plenijejunia* genoemd. Ziedaar de algemeene tucht der Grieksche zoowel als der Latijnsche Kerk, terwijl alleen in de wijze van vasten of wat de verpligting ook van die beide dagen betreft, in enkele kerken eenig verschil kan geweest zijn. Als grond van het vasten op beide gemelde dageu der week werd opgegeven, dat op Woensdag de Joden het plan van JESUS dood hebben beraamd, en dat deze op Vrijdag heeft plaats gehad.

In de Romeinsche Kerk werd ook, zekerlijk sedert het begin der vierde eeuw, en waarschijnlijk reeds veel vroeger, op iederen Zaturdag gevast; sommige kerken van *Afrika* deelden in deze gewoonte, andere niet, te *Milaan* en in *Spanje* volgde men dit gebruik niet. Ofschoon nog eenen geruimen tijd lang de Kerken, welke den Zaturdag onderhielden, ook op Woensdag bleven vasten, verviel deze

(1) Ook zijn door de Kerk naderhand vastendagen vóór eenige bijzondere feesten voorgeschreven. Oudtijds werden reeds eenige van dezelve onderhouden, de meeste echter zijn door de Kerk voorgeschreven, toen de *Vigilien* of nachtelijke bijeenkomsten tot het gebed en tot voorbereiding tot het feest, om de vele misbruiken, door haar zijn afgeschaft. Van daar hebben nog vele van deze dagen te gelijk den naam van *Vigilien* behouden. Oudtijds waren deze eer bepaalde bede- dan wel vast- en boetdagen.

echter langzamerhand, en eindelijk verviel ook het vasten op Vrijdag en Zaturdag, en bleef alleen op deze beide dagen de onthouding van vleeschspijzen, doch als verpligtend, overig.

Bij de Oosterlingen integendeel was het vasten op Zaturdag verboden om de ketterij van MARCION, die op dien dag wilde gevast hebben uit afkeer van den Schepper, van den God der Joden. De Paaschzaturdag was echter ook in de Oostersche Kerk Vast- en Boetdag.

Deze beide soorten van Vastentijden zijn tot ons plan voldoende; wij weiden dus niet uit over andere dagen, die als Vast-, Boet- of Bededagen werden voorgeschreven of onderhouden. Na dit alles zijn deze gevolgtrekkingen wettig:

1°. De heer KIST zondigt tegen de geschiedenis in het aanwijzen van de oudheid onzer *stationaire* Vast-, Boet- en Bededagen.

2°. Hij zondigt tegen de geschiedenis in het aanwijzen van de gronden, waarop het onderhouden dier dagen rustte; de oudheid wijst ons als gronden aan het Evangelie en de apostolische overlevering, niet den geest van het Montanisme of Montanistische geestdrijverij.

3°. Het is onwaar wat hij ons zegt van het verschil der Oostersche en Westersche Kerk; men leze slechts boven aangehaalde getuigenissen uit beide, welke wij met nog vele andere, vooral uit de Grieksche of Oostersche, zouden kunnen vermeerderen. En wanneer de heer KIST de Montanistische strekking voor gestrengheid neemt, dan had hij in het onderhavig punt veeleer de Oostersche dan de Westersche Kerk met eenigen *schijn* van historische waarheid kunnen beschuldigen.

4°. Het is onwaar wat hij ons zegt van de Montanistische

strekking der Westersche Kerk. De gestrengheid der Montanisten heeft zij uit al hare magt bestreden, gelijk blijkt uit hetgeen zij tegen dezelve heeft gedaan èn omtrent het vasten, èn omtrent de tweede huwelijken, èn omtrent het kwijtschelden der zonden. Door hetgeen wij gezegd hebben vervalt van zelf hetgeen de Hoogleeraar schrijft van het overnemen der Grieksche *Litaniën* en van de *Dies Rogationum* (1). En laakt hij de *Processien* als enkel uitwendige praal, hij wete dan, dat de kerkvoogden nooit hebben opgehouden, door dezelve het inwendig gevoel, de godsvrucht der geloovigen op te wekken, ze daarop te gronden en ze zonder dezen grond als nutteloos, schadelijk en God beleedigend voor te stellen.

Het is ons te veel, zelfs in het algemeen, een woord te zeggen van de hatelijkheden, door den heer KIST in den loop van zijn werk tegen de Katholieke Kerk geuit. Wij gevoelen ons gelukkig tot ons laatste punt te kunnen overgaan, om te toonen, dat de heer KIST het punt van controverse tusschen TERTULLIAAN (en zijne Montanisten) en de Katholieken zoo weinig kent, dat zijne onkunde hierin bijna ongeloofelijk is.

Volgens onzen hoogleeraar was dit het volgende: De Montanisten voerden *stationaire* Vast- en Boetdagen in, TERTULLIAAN verdedigt die, de Katholieken verwierpen ze als strijdig met de Evangelische vrijheid (2).

Dat dit het geschilpunt niet was, is zonneklaar voor ieder, die ook maar eenigzins met de oudheid der kerkelijke tucht bekend is, daar (wij bewezen het) ook de Katholieken *stationaire* en wel algemeene Vast- en Boetdagen onderhielden. Maar welk was het dan? Wederom kunnen

(1) Zie ons nummer van April, bl. 230.
(2) Ib., bl. 228 en 229.

wij niet beter doen, dan TERTULLIAAN zelven tegen den heer KIST te laten getuigen. Welk was het stelsel der Montanisten? Zij stelden verpligtend: 1°. meerdere groote Vastentijden in het jaar; 2°. dat men ook op de overige Vastendagen, de *stationes*, niet alleen tot de negende uur, maar tot den avond moest vasten; 3°. dat op de Vastendagen *Xerophagia* moest worden gehouden, dat is, dat slechts zoogenaamde drooge spijzen mogten worden genuttigd. En dit alles omdat de Geest zulks wilde, en die Geest was niemand anders dan MONTANUS zelf, dien men voor den beloofden *Paracletus*, of ten minste door hem geinspireerd, uitgaf. De Katholieken integendeel hielden 1°. slechts één jaarlijkschen Vastentijd als verpligtend, en wel steunende op de Apostolische overlevering; 2°. De overige Vastendagen, die der *stationes*, de *semijejunia*, strekten zij niet, gelijk de eersten, tot den avond, maar tot de negende uur, uit; 3°. de *Xerophagiae* hielden zij alleen òf op de dagen van het lijden en den dood des Heeren, òf gedurende de geheele week, waarin deze herdacht worden, en ook dan niet als verpligtend. Ziedaar de elementen van den strijd tusschen de Montanisten en de Katholieken, die in de daad, ofschoon zelve *stationaire* dagen vierende, tegen de eersten de Evangelische vrijheid verdedigden.

De regtvaardiging van het gezegde omtrent het punt van controverse, dat het dit en geen ander was, ligt voor de hand in de woorden van TERTULLIAAN zelven. «Zij berispen ons,» zegt hij, «dat wij onze eigene vastentijden onderhouden, dat wij de *stationes* meestal tot den avond voortzetten, en dat wij *Xerophagiae* houden, onze spijs droog nuttigende, zonder alle vleesch en vleeschsappen, en alle wijnachtige vruchten; opdat wij niets wijnachtigs zouden eten of drinken..... Zij werpen ons dit als eene

ongeoorloofde nieuwigheid voor.» En wat zegt hij van de gebruiken der Katholieken, die hem bestreden? Dat zij die dagen in het Evangelie tot het vasten bepaald houden, waarin de bruidegom is weggenomen (1), en dat volgens hen deze dagen alleen verpligtend waren; dat overigens het vasten ook op andere tijden vrijstond, maar uit vrijen wil, *ex arbitrio*, niet uit kracht, niet op bevel van de nieuwe tucht (der Montanisten) *non ex imperio novae disciplinae;* dat zoo ook het gebruik was der Apostelen, die geen ander juk, geene andere verpligting hebben opgelegd van zekere en in het algemeen door allen te onderhouden vastentijden; dus ook niet die der *stationes*, welke men op den vierden en zesden dag kon onderhouden, maar niet als geboden, *neque sub lege praecepti*, en ook niet tot het laatst van den dag, daar ook de gebeden met de negende uur worden besloten, dat ook de *Xerophagiae* der Montanisten (die ze als verpligtend stelden) te verwerpen waren (2). In hetzelfde boek, hoofdst. 10, spreekt TERTULLIAAN niet minder duidelijk: «Zij verwerpen ook onze *Stationes* (die der Montanisten) als onwaardig, en ook die welke wij tot den avond uitstrekken, beschuldigen zij van nieuwigheid, zeggende dat ook dit uit vrijen wil moet worden onderhouden, en niet langer dan tot de negende uur, namelijk volgens hun gebruik, *de suo scilicet more.*» En de wettigheid van dit gebruik tracht hij dan te wederleggen. Wij hebben reeds aangetoond, dat die gebruiken der Montanisten niet om zich zelve werden verworpen, maar omdat zij die als

(1) Dat de Katholieken reeds lang vóór deze dagen hunnen vaste begonnen, blijkt uit de aangehaalde getuigen. Ook het gebruik der assche tot teeken van boete is reeds vroeg in de Kerk onderhouden, tot dat langzamerhand ook het gebruik algemeen werd van den Vaste daarmede te beginnen.

(2) *De Jejun.* c. 1 en 2. Men vergelijke het gezegde op bl. 375.

verpligtend en als door den Geest, door den *Paracletus*, bevolen voorstelden. Hierin was MONTANUS in strijd met de overlevering en de kerkelijke gebruiken, waartegen hij, als niet de minste magt in de Kerk hebbende, niets vermogt. Dat ook de Katholieken die gebruiken *in zich* niet afkeurden, blijkt uit TERTULLIAAN, wanneer hij zegt: dat ook de Katholieken nog andere Vastentijden, dan die van Paschen, dat zij ook het halfvasten der *stationes*, *stationum semijejunia* (1) onderhielden, en ook soms van brood en water leefden, gelijk het ieder goeddacht (2). Maar welk was, volgens de getuigenis van TERTULLIAAN zelven, het antwoord der Katholieken: «gij antwoordt dat dit uit vrijen wil moet geschieden, niet uit bevel» *ex arbitrio agenda, non ex imperio.*

Voeg hierbij, dat een tijdgenoot van MONTANUS, APOLLONIUS, dien ketter beschuldigt van vastenwetten te hebben voorgeschreven, *jejuniorum* LEGES *imposuit* (3). HIERONYMUS schrijft van de Montanisten: *tribus quadragesimis per annum jejunantes, et ξηροφαγίαις humiliantes animam suam* (4); *etiam post Pentecostem faciunt Quadragesimam* (5), en in zijnen brief aan MARCELLA: «Wij vasten eene *Quadragesima*, volgens de Apostolische overlevering: zij houden drie *Quadragesimae* in het jaar.»

Mogt men nu over het getal van de *Quadragesimae* der Montanisten (twee of drie) willen twisten, onze bewijzen blijven dezelfde, en het staat vast, dat reeds vóór de Montanisten *stationaire* Vast- Boet- en Bededagen door de Kerk werden gehouden, en dat het dus valsch is, wat de

(1) Zie boven bl. 365.
(2) *De Jejun.* c. 13.
(3) EUSEB. *Hist. Eccl.* L. V. c. 18.
(4) *Comm. ad cap.* 1 *Aggaei.*
(5) *In cap.* 9 *Matth.*

heer KIST beweerde, dat die in de eerste eeuwen vruchteloos worden gezocht, van de Montanisten afkomstig en te danken zijn aan den Montanistischen geest der Westersche Kerk, aan de Grieken integendeel vreemd zijn gebleven. Zoovele onwaarheden, door den heer KIST, naar BINGHAM, maar vooral naar den Franschen predikant DAILLÉ, op het papier geworpen, maar ook reeds vroeger niet alleen door Katholieke, maar zelfs door Protestantsche schrijvers, vooral BEVERIDGE, wederlegd. Zal men dan nimmer ophouden, de antwoorden over het hoofd te zien, om de geschiedenis eeuwig te verminken?

HET COLLEGIE VAN JUDICATURE.

Wij hebben in eenige voorgaande artikelen onze lezers bekend gemaakt met het voornaamste dat in en buiten de Synode is voorgevallen betrekkelijk de revisie van het algemeen reglement voor het bestuur der Ned. Herv. Kerk. Groote beginselen werden in het ontwerp van revisie op den voorgrond geplaatst: de zelfstandigheid der Kerk, door de onafhankelijkheid van den Staat, en door eigen vertegenwoordiging en bestuur; — hoe de Synode zich aan die beginselen gehouden heeft, meenen wij genoegzaam te hebben toegelicht. — Van eenige afzonderlijke bepalingen, die in het ontwerp gevonden worden, hebben wij toen niet gesproken; bij nader inzien kwam het ons

echter voor, dat het der moeite wel waardig was, een oogenblik stil te staan bij eene geheel nieuwe instelling, die in het ontwerp van revisie is opgenomen. De titel, aan het hoofd dezes geplaatst, heeft het reeds aangeduid waarover wij spreken wilden.

Gij vraagt misschien, wat die benaming *Judicature* te beduiden hebbe? — Indien gij geen latijn verstaat, is die vraag zeker niet overbodig: want ik vrees dat gij zelfs met het *Kunstwoordenboek* van WEILAND tot het regte verstand er van niet geraken zult. Om u niet in 't onzekere te laten, zal ik u maar zeggen, dat het collegie van Judicature eene soort van geestelijke regtbank is. Mogt gij echter ook willen weten, over welke zaken die regtbank te oordeelen en te beslissen hebbe, dan zal het wel 't veiligst wezen, dat wij eerst zien wat in het Synodale ontwerp van dat Collegie gezegd wordt.

«Art. 65. De Synode benoemt een Collegie van Judicature bestaande uit den tijdelijken President, — of zoo deze reeds in de te behandelen zaak is werkzaam geweest, uit den tijdelijken Vice-President, — benevens vier Predikanten en vier Ouderlingen, uit de Ned. Herv. Kerk. De acht laatsten, benevens hunne Secundi (overeenkomstig art. 36), worden gekozen voor vijf jaren. Dit Collegie behandelt en beslist de tot zijne bevoegdheid behoorende zaken, overeenkomstig het vastgestelde regt der Kerke.»

In dit artikel zien wij, uit *hoeveel* en uit *welke* leden dit Collegie is zamengesteld; en dat het «behandelt en beslist *de tot zijne bevoegdheid behoorende zaken*, overeenkomstig *het vastgestelde regt* der Kerke;» maar welke die *zaken* zijn, en waarin dat *vastgestelde regt* bestaat, daarover zult gij in het geheele Concept-reglement geen enkel

woord vinden opgeteekend; zelfs niet eens, zoo als dit elders in het ontwerp voorkomt, dat het *nader bij speciaal reglement zal worden bepaald.* De Synode zal waarschijnlijk wel weten wat zij er door *bedoeld* heeft; maar is dit voldoende in een algemeen Reglement, dat nog wel voor het bestuur der Herv. Kerk de plaats van Grondwet bekleedt?...

Onderstellen wij eens, dat onze Regering in het ontwerp van gewijzigde grondwet het volgende artikel, zonder meer, had voorgesteld: «De Tweede Kamer der Staten-Generaal benoemt eene regtbank, bestaande uit den President en acht leden, enz. Deze regtbank behandelt en beslist de tot hare bevoegdheid behoorende zaken, overeenkomstig het vastgestelde regt des Lands.» Wat dunkt u? zou, na het onderzoek in de afdeelingen, wel iemand, in de openbare zitting, het woord gevraagd hebben om het te wederleggen? Dit ware nutteloos tijd verspillen. De Kamer had het ongetwijfeld als een misgeboorte verworpen.

Wij laten de toepassing over aan ieder die ze maken wil. — Wij vertrouwen, dat de aanstaande Synodale Vergadering gezond verstand genoeg bezitten zal, om art. 65 geheel af te stemmen, of ten minste zoodanig te wijzigen dat het bruikbaar worde.

Maar gij verbeeldt u, dat ik de Synode wat al te hard valle; want art. 65 komt u zóó onbestemd niet voor als het hier is voorgedragen. Er wordt immers gesproken van *het vastgestelde regt der Kerke;* en waar een *vastgesteld regt* is, daar heeft men toch grond om op voort te bouwen. — Vóór ik de *Aanteekeningen* van D^s^. HOOIJER gelezen had, dacht ik even als gij; na ze gelezen te hebben, ben ik van gevoelen veranderd. De heer HOOIJER is iemand, die geschreven heeft over *Ker-*

kelijke wetten voor Hervormden; wiens oordeel over kerkelijke wetgeving bij de Protestanten gezag heeft; en dien ik derhalve veronderstellen moet niet dat *vastgestelde regt* bekend te zijn. En juist naar de zienswijze van *dien* man is dat regt zoo onbestemd en zoo onzeker, dat hij niet aarzelt te verklaren: «daar echter *de bevoegdheid* van dat Collegie niet *bepaald* is, wenschten wij, dat er *voorzigtigheidshalve* (?) geschreven werd in plaats van: overeenkomstig het vastgestelde regt der Kerke — overeenkomstig het *vast te stellen* regt der Kerke.» — Wanneer wij nu alles te zamen vatten, komt het hierop neêr: Het Collegie van Judicature zal behandelen en beslissen de zaken tot zijne bevoegdheid behoorende, maar die niet aangewezen zijn, en ook bij speciaal reglement niet aangewezen zullen worden; en dit alles, overeenkomstig een regt, dat nog moet worden vastgesteld!!

In het ontwerp der Synode is art. 65 waarlijk een raadsel. Er is niets dat er op voorbereidt, niets dat het op eene of andere wijze toelicht. Op zich zelve beschouwd is het onverklaarbaar, hoe dat artikel daar zoo onverwacht te midden der overige wordt aangetroffen. Alleen door vergelijking met het oorspronkelijk ontwerp der Commissie van revisie wordt het eenigzins duidelijker.

Tot hiertoe was de kerkelijke regtsoefening bij de Kerkeraden, Klassikale en Provinciale Besturen en, in het laatste ressort, bij de Synode. De commissie van revisie meende, bij de herziening van het algemeen reglement, die wijze van regtsoefening te moeten veranderen, en stelde, behalve het collegie, waarvan hier sprake is, voor elke klasse en elke provincie een *collegie van Judicature.* «Die collegiën zouden zaken van tucht en van administratie der diakonale en kerkelijke goederen behandelen en be-

slissen, nadat die zaken echter eerst door de Klassikale en Provinciale Commissien waren onderzocht en geinstrueerd.» (Art. 42, 43, 50, *Ontw. der Comm.*) In hare memorie van toelichting had de Commissie daarbij het volgende aangeteekend:

«Wij hebben hier een afzonderlijk collegie voor de Judicature voorgesteld. De groote Klassikale Vergadering zelve zou tot het naauwkeurig wikkend oordeel, in Judicature vereischt, ongeschikt zijn. De Moderatoren instrueren de zaken, en brengen die waar ze behooren, zoodat het collegie van Judicature niet zelf over zijne competentie behoeft te oordeelen. En het is ons hoogstbelangrijk voorgekomen, dat de zaak van Judicature worde opgedragen aan een bijzonder collegie, bestaande uit mannen bepaaldelijk voor regtsoefening geschikt, en, zooveel mogelijk, duurzaam daarin werkzaam. Om deze redenen hebben wij hier even zoovele Ouderlingen als Predikanten aan den President van het Moderamen toegevoegd, enz.» — De Synodale Vergadering was echter van een ander gevoelen: zij liet de regtsoefening voor de klassen en provincien over aan de Klassikale en Provinciale Commissien, en behield alléén het bepaalde omtrent een afzonderlijk collegie van Judicature voor de gansche Kerk. «Daaraan is het toe te schrijven,» zeggen de heeren HOOYER en PARÉ, «dat dit art. 65 zoo onverwacht te midden der overige wordt aangetroffen. Maar daarom te meer was het wenschelijk geweest, dat de Synode bij dit artikel iets had gevoegd van hetgeen de Commissie in de verworpene artikelen tot verklaring van deze nieuwe instelling heeft gezegd.»

Door het gemelde wordt het raadselachtige van art. 65 wel eenigzins opgehelderd, maar het is er toch nog verre af, dat daardoor de zaak geheel duidelijk wordt. Want

«ook dan nog,» voegen genoemde Schrijvers er bij,» blijft er veel te vragen over. Welke zaken zullen geacht worden te behooren tot de bevoegdheid van genoemde Commissie [collegie]? Alle zonder onderscheid, die tucht en administratie der diakonale en kerkelijke goederen betreffen? Of alleen die tucht- en administratie-zaken, waarvan bij de Synode *herziening* wordt verlangd, zoodat het collegie een hof van *Revisie* voor de Synode is, en zeer weinige werkzaamheden hebben zal? Of die zaken, welke in het hoogste beroep bij de Synode komen, zoodat het een hof van *Appèl* is, hetwelk de Synode van vele onaangename werkzaamheden verlost? Of die zaken, welke reeds ter laatste instantie bij de Klassikale en Provinciale Commissiën zijn beslist, zoodat het een hof van *Cassatie* zijn zal, dat de vonnissen vernietigen en nieuwe instructie bevelen mag? Of eindelijk, zal dat Collegie van Judicature als opperste Geregtshof niet alleen het algemeen toezigt op den geregelden loop maar ook de finale afdoening hebben van alle tucht- en administratie-zaken, die door de Commissiën slechts zullen *mogen* worden geïnstruëerd?» — Die vragen zijn inderdaad van gewigt; en het verwondert ons dan ook niet, dat die heeren er op laten volgen: «daar hier zoo veel onbeslist gelaten is en de attributen van dit nieuw Collegie zoo weinig [eigenlijk: *in het geheel niet*] omschreven zijn, kunnen wij geen bepaald oordeel uitspreken.»

Waarvoor hebben wij dan dat Collegie te houden? Als D^s^. HOOIJER het niet weet, zou het misschien vermetel zijn dat *wij* er naar gisten; en evenwel begon de gedachten reeds in ons op te komen, dat de Synode, die toch zoo afkeerig niet is van hierarchie, eene soort van bisschoppelijke regtbank, een *Forum externum*, wilde instellen,

en mogelijk wel het *Sanctum Officium* van *Rome* op het oog had..... Men houde ons ten goede, dat wij een oogenblik zóó durfden denken: als men niet weet, waaraan zich te houden, is bijna iedere uitlegging welkom.

De *Toelichting van het gerevideerd algemeen reglement*, door *een Lid der Synode*, bragt ons gelukkig van die dwaling terug. Dáár ten minste vonden wij iets meer bepaalds, waaruit wij meenen te mogen opmaken, dat het Collegie van Judicature *een hof van* Appèl *is*, «*hetwelk de Synode van vele onaangename werkzaamheden verlost.*» En daar de Schrijver dier *Toelichting* «zich volkomen bewust is, bij zijn schrijven niets anders beoogd en getracht te hebben, dan het *werk en de bedoeling der Synode* naar waarheid te doen kennen en waarderen,» mogen wij veilig aannemen dat de Synode het werkelijk *bedoeld* heeft, ofschoon er in het geheele Concept geen letter van te vinden is. Ziehier wat hij over dat Collegie mededeelt:

«Bij het hoog belang der naauwkeurige en gelijkmatige behandeling der zaken van kerkelijke judicature,..... was het wel noodig, dat, gelijk in art. 65 geschiedt, een bijzonder Collegie van Judicature door de Synode wierd benoemd *voor zaken van kerkelijke tucht, die in het laatste ressort ter Synode worden opgezonden.* Dit hier te meer, dewijl van deze Judicature *de geheele ontzetting van Predikanten uit hunne dienst afhangt*; en dubbel noodig voorzeker, nu de Synodale vergadering veel talrijker wordt en dus *nog te minder geschikt* voor behandeling van zaken, waarbij het naauwkeurigst onderzoek en de meest juiste overweging van regt wordt vereischt (1).

(1) Dit laatste, en wat er verder volgt, is niet zeer vleijend voor de hooge Kerkvergadering. Blijkens de *Handelingen der Synode* zijn sedert 1816—1848 nog al verscheidene en zeer belangrijke zaken van

En daar alle zaken, die tot dit collegie kunnen gebragt worden, *wel altijd reeds gediend hebben* bij eene Provinciale Commissie van Bestuur, die door verschillende klassikale vergaderingen zijn ontstaan; zoo kan niet ligt eenige eenzijdigheid van denkwijze, indien die in de Synode eens mogt heerschen, veel nadeel veroorzaken bij hare keus van leden voor *dit* collegie..... Doch noodig is het ook, dat deze commissie niet telken jare op nieuw worde benoemd, maar hare leden voor verscheidene jaren zitting hebben; want *daardoor alleen* wordt eene kennis van zaken bij deze leden *mogelijk*, welke de dikwijls moeijelijke regtspleging ordelijk en geregeld zal doen plaats hebben, en eene zekere vastheid en eenparigheid in de behandeling van zaken van opzigt en tucht brengen, *over welker gewis nu velen klagen.*»

Of deze apologie van het nieuwe collegie overal ingang vinden zal, durven wij niet verzekeren. Althans de schrijver van ettelijke artikelen over *het algemeen reglement* (voorkomende in het *Handelsblad*), die, blijkens eene noot, de meergemelde *toelichting* gelezen had, schijnt er niet door bekeerd te zijn. «Het collegie van Judicature,» zegt hij, «hetwelk uit den boezem der Synode zou worden benoemd (a. 65) is eene nuttelooze ja schadelijke nieuwigheid: de judicature behoort eigenaardig bij de kerkeraden, de klassen en de Synode zelve; een *imperium* in *imperio* moet worden vermeden, daar toch eene volkomene afscheiding der drie staatsmagten in het beheer der Kerk niet beoogd noch benoodigd is. Het zal gemakkelijk zijn,

---

tucht in het hoogste ressort door de Synode behandeld; en nu verklaart een harer leden met andere woorden: de Synodale Vergadering was *niet geschikt* voor behandeling van zaken, waarbij enz.; en nu zij veel talrijker wordt, is zij het *nog te minder!!*

bij den aanvang der jaarlijksche werkzaamheden van elke dier vergaderingen, afzonderlijke commissien te benoemen, aan wie bepaaldelijk worde opgedragen, de vergadering zelve omtrent voorkomende zaken, tot verschillende onderwerpen betrekking hebbende, voor te lichten; maar de beslissing behoort bij de vergaderingen zelve.»

D^{s}. SPIJKER, wiens *aanteekeningen* echter reeds het licht zagen eer de *toelichting* werd uitgegeven, is evenmin met het Collegie van Judicature ingenomen. Ook hij verlangt «dat art. 65 worde opgeheven.» De bedenkingen, die hij tegen dit artikel inbrengt, zijn van een bijzonderen aard, wij meenen die in haar geheel aan onze lezers te moeten mededeelen.

«Tot hier toe,» zegt hij, «was de kerkelijke discipline of regtsoefening bij de Kerkeraden, Klassikale, en Provinciale Besturen, en, in het laatste ressort, bij de Synode. Ieder, die de zaak bij ervaring kent, heeft haar wel voor het moeijelijkste en onaangenaamste gedeelte zijner werkzaamheden, en voor de schaduwzijde van zijne betrekking gehouden. Nu zal er een Collegie bestaan van mannen, die, met uitzondering van de drie Synodale leden, geen andere attributen of werkzaamheden hebben, dan die van kerkelijke regters. Voor de Kerk zullen zij zijn, wat de leden van den Hoogen Raad zijn voor den Staat, of anders zullen zij onwillekeurig aan een criminele regtbank doen denken, hoedanig de provincie *Noord-Holland*, als bij vereerende uitzondering, doch slechts voor korten tijd, heeft gehad. — Van de ouderlingen-regters zal ik nu niet bijzonder gewagen. Ligtelijk kunnen zij uit de leden der regterlijke magt, of althans uit regtsgeleerden gekozen, en als zoodanig voor regtsoefening bepaaldelijk geschikt geoordeeld worden. Maar ik heb nu het oog op de pre-

dikanten, bedienaars van het Evangelie, die aangewezen en der Kerk bekend gemaakt worden, als boven anderen regterlijke gaven ontvangen te hebben. Zou ook PAULUS daarvan gezegd hebben: *er is verscheidenheid van gaven, doch het is dezelfde Geest?* Of zou hij op zoo iets gedoeld hebben, als hij schrijft: *ijvert naar de beste gaven?* Wie is er wel, meent gij, die het zich als eere rekenen zal, door u als de meest geschikte tot het regterambt benoemd, of ook in uitnemende geschiktheid de tweede geacht, of zelfs maar door de nominatie ter electie voorgesteld te zijn geworden? Breede titulatuur behoort gewis tot het karakter onzer bediening niet. Maar wie zal het verhinderen, dat de heeren gedelegeerde regters, door hunne medebroeders, met den naam van Hoog-Edel-Gestreng of Groot-Achtbare begroet worden.»

«Er is nog meer: namelijk, hetzij wij al of niet gewoon zijn, de getuigenis van PAULUS, 1 Tim. III, v. 1, op de betrekking van Kerkelijk Bestuurder over te brengen, de verkiezing en benoeming zelve, vooral wanneer zij voortaan van de klassikale vergaderingen geheel en al uitgaan, moeten als eene uitnemende eere beschouwd *kunnen* worden. Doch zoudt gij de benoeming tot dit regterlijk collegie als zoodanig willen of kunnen achten? Misschien zullen er zelfs zijn, die meenen, dat eene zitting van vijf jaren, waarbij de eene regtszaak na de andere behandeld moet worden, de geschiktheid voor de bediening des Evangelies niet grootelijks bevorderen zou. Wilt gij ook pleitbezorgers bij dat collegie benoemen, wier roeping het zal zijn, om den onschuldige te verdedigen en den schuldige, met aanwijzing van alle verzachtende omstandigheden, aan de genade der regters aan te bevelen, gij zult wel onder de Evangeliepredikers mannen kunnen vin-

den, voor het vervullen van die betrekking bepaaldelijk geschikt; maar het kerkelijk regterambt, — met de woorden eener oude geloofsbelijdenis van de Waterlandsche Doopsgezinden, zeggen wij: «Zoo is het, dat wij zulke ambten en bedieningen ontwijken.»

«Over de redenen, die tot het voorstellen van zoodanig regterlijk collegie geleid hebben, mogen wij niet oordeelen. Maar, dit toch weten wij, dat zij niet ligtelijk van dien aard kunnen zijn, dat niet op andere wijze in de behoefte eener gelijkmatige en billijke Judicature voorzien zou kunnen worden. Bepaalde voorstellen tot nadere regeling dezer zaak, worden misschien door anderen gedaan. Maar beter acht ik het, de Judicature bij dezelfde collegien en vergaderingen, als vroeger, te laten verblijven, dan een ambt en waardigheid aan onze kerkelijken op te dragen, wat niet ligtelijk één predikant voor zich begeerlijk zou achten, of anders aan den zoodanige veelligt niet bij voorkeur, als den meest geschikte, zou mogen opgedragen worden.»

Wat ons betreft, wij laten het heilzame of schadelijke, het doeltreffende of nuttelooze van dat nieuwe Collegie in het midden; maar kunnen niet nalaten, ten slotte, den indruk te vermelden, die al dat onbesliste en onbestemde van art. 65 op ons gemaakt heeft. — «Het hoogste Kerkbestuur,» heeft men gezegd, «niet door koninklijk besluit daartoe geroepen, maar door eigene verkiezing gedreven, gordt zich aan om der Kerke een *eigene, uit eigen boezem afkomstige, wetgeving* te schenken.» Wisten wij dit niet, de redactie alleen van art. 65 zou genoeg zijn om ons te overtuigen, dat de Synode nog nieuweling is in het vak van wetgeving. — Zal zij in het vervolg beter slagen?

Dit zullen wij afwachten. Mogt echter de ondervinding leeren, dat de Hoog Eerwaarde Kerkvergadering voor eigene welgeving minder berekend is, dan bleef er nog één middel over: namelijk, de Regering — die toch vroeger gewoon was aan de Hervormde Kerk *de wet voor te schrijven* — beleefdelijk te verzoeken, dat zij zich weder met die taak gelieve te belasten.

EENE NIEUWE BEWEGING

IN DE

ENGELSCHE KERK.

Het Puseyisme kon ten slotte een van beide tot uitkomst hebben: het had tot de bevestiging der Engelsche Kerk kunnen medewerken, immers, door haar eenige leerstellingen, waarvan zij onterft scheen, terug te geven, en zoo had het haar kunnen helpen, dat zelfvertrouwen te herwinnen, hetwelk haar de aanvallen van hare Protestantsche tegenstrevers en van de Katholieken ontnomen hebben; maar het Puseyisme kon ook geheel anders werken en zijne aanhangers in den schoot der Katholieke Kerk terugvoeren, zonder hen te veroorloven halverwege te blijven staan. Dezen laatsten weg is het ingeslagen: reeds heeft de bloem dezer school zich beijverd om te *Rome* zelf de oplossing harer

twijfels te gaan zoeken, en daarmede de rust der ziel, welke aan die oplossing onafscheidelijk gehecht is. Welk Katholiek verheugde zich niet over den uitslag, welken die langdurige en merkwaardige strijd, waarop alle oogen der christelijke wereld gevestigd waren, eindelijk opgeleverd heeft? Van dat tijdstip aan zag men het Puseyïsme in de engte eener afzonderlijke sekte terugkrimpen: zijn hoofd bleef bijna geheel alleen in het verlaten heiligdom; het verliet het godgeleerd strijdperk en vergenoegde zich met het een en ander, dan eens met weinig, dan wederom met geen geluk, uit de instellingen der Katholieke Kerk over te nemen.

Intusschen komt de goddelijke waarheid, onder welken vorm ook, nooit aan de deur van het menschelijk hart kloppen, of zij laat daar eenige diepe en duurzame sporen na; zij schiet wortelen, al zou zij naderhand (uit gebrek aan godsdienstige medewerking van 's menschen zijde) enkel bittere vruchten voortbrengen, of de aarde met onvruchtbare loten bedekken. Op de breede zee der theologische dwalingen is (geheel anders dan op den natuurlijken Oceaan, die het werk des Scheppers is) de voren van het schip, hetwelk door denzelfden storm, die het zeewaarts joeg, onder de golven begraven is, nog lang na te gaan.

Even zoo is het gelegen met deze plotselijke opwekking van Katholieke leerpunten, welke het Anglikanisme te vergeefs getracht heeft in zijne geloofsbelijdenis te voegen. Had het legale Protestantisme het aannemen van onze heiligste geheimnissen, van onze eerwaardigste overleveringen, van onze strengste tuchtregels, met eene kracht van besluit geweigerd, zoo als het zeker vooruitzigt van een nabij zijnde gevaar dit ingeeft; zoo sidderde het evenzeer onder het drukkend juk, hetwelk eene zoo behendige

als belanghebbende Aristokratie het opgelegd had: het zocht en zoekt nog voortdurend aan zijne ketenen te rukken, ten einde ze te doen breken. Het woord «Vrijheid» heeft, gelijk eene echo des ouden tijds, in zijne ooren geklonken; en bij die gewaarwording zag men het naar het goddelijke, welks tempel den Roomschen Paus ter bewaking is toevertrouwd, treurige blikken werpen, in de bedriegelijke hoop, daaruit voordeel te zullen trekken. Vrij mogten de GLADSTONE'S, de PALGRAVE'S hunne beginselen van geschiedenis en wijsbegeerte, staatkunde en controvers uit een zetten; het net van het Anglikanisme was te sterk gebreid, dan dat zijne draden zóó konden van een getrokken worden: zij werden met schrik gewaar, dat de opoffering der ondersteuning van staatswege de afzwering zelve van het Protestantisme, en alzoo een zelfmoord zou zijn. Alvorens dergelijken stap te doen beraadt men zich tweemaal; en niemand kan zich verwonderen, dat hier mannenmoed gewankeld heeft. Wat een tooneel van smarten zou zich openen, indien het geoorloofd ware, de sluijers, waaronder de folterende geheimen van het menschelijk hart verholen liggen en waarin het hart zich gaarne wikkelt, om zijne schande en ellende te verbergen, volkomen op te liggen!

En evenwel is de beweging nog niet ten einde. Wat de Bisschoppen niet vermogten, dit ondernemen de ondergeschikte dienaren der staatskerk; wat de uitstekendste publicisten met hunne schrijfpennen niet konden bewerken, dit beproeven thans de eenvoudigste pamphlet-schrijvers. De uitslag van den strijd kan niet twijfelachtig zijn. Blijven wij opmerkzame aanschouwers en toegevende tevens, want niemand staat het vrij, dwalende broeders te honen. Wie is zeker, dat hij zich morgen niet in denzelfden toestand

zal bevinden? In onze dagen zijn er vallen en ergenissen beleefd, die diep en bedroevend genoeg waren, om de hoogmoedigsten wantrouwig jegens zichzelven te maken en om hen, die zich het meeste zeker waanden, met eene heilzame vrees te vervullen.

Thans openbaart zich in den schoot van het Anglikanisme eene soort van beweging, die eene nieuwe phase van het Puseyisme is, eene variatie bij zoo vele andere veranderingen. De bewegings-mannen verheffen hunne stemmen in naam der *onafhankelijkheid der Kerk*, en het is te vermoeden, dat de jongste gevolgen der kerkelijke pogingen in het algemeen niet zonder invloed op het gedrag der Anglikaansche geestelijkheid zijn zal. Het orgaan, de «*Englisch Churchman*,» steekt reeds de trompet ter nieuwe kruisvaart met dezelfde inspanning, waarmede het, nog niet lang geleden, de zaak van het Puseyisme voorstond. Eer zij den ongelukkigen moed, eener betere zaak waardig!

Wat deze nieuwe beweging van de vorige onderscheidt, en wat ook hare zwakke zijde zal uitmaken, dat bestaat hierin, dat zij het leerstelsel niet tot steunpunt heeft gekozen. Het is haar niet meer te doen om onwrikbare grondslagen, zooals de menschwording, welke het wezen des Christendoms uitmaken en waarvoor men ook zoodanigen, die in de andere punten dwaalden, met vreugde heeft zien sterven. Het geschilpunt, hetwelk zij heeft opgeworpen, is de volstrekte onafhankelijkheid der Kerk, met andere woorden: de kring, waar binnen zich de geestelijke en wereldlijke magt moeten bewegen, zonder zich te vermengen, of te vereenzelven. Maar een onverbreekbare hinderpaal stremt hier den voortgang: grondt men zich op het Evangelie, welks teksten omtrent dit punt zoo juist en bepaald zijn; dan ziet men zich, willens of onwillens,

naar de leer der Katholieke Kerk verwezen en naar de beloften, welke, in den persoon van PETRUS, aan diens opvolgers gedaan zijn. In gevalle ook de Dissidenten de moeite niet zullen nemen, het den Anglikanen voor te houden; de Katholieken zullen het doen. Men moest zich derhalve naar eene andere zijde wenden en zich opzettelijk tot de studie van het *Corpus Juris Canonici*, van diezelfde Decretalen begeven, welke men nog onlangs, als een wanstaltig gedenkstuk uit barbaarsche tijden, als eene nalatenschap der priester-overheersching, die in de middeleeuwen bloeide, der openbare verachting te prooi wierp. Is het niet een in het oog vallend verschijnsel, ten voordeele der Anglikaansche Kerk de bullen der Roomsche Pausen te hooren inroepen? de losgerukte keten der Overlevering te zien herstellen en de wormstekige balken van het gedrogtelijke gebouw, door HENDRIK VIII, EDUARD VI en ELISABETH opgetrokken, met de gewelven door een GREGORIUS VII en een INNOCENTIUS III gesticht, ondersteunen? De oorlogsmachinen van het oude Christendom zullen ter verdediging der nieuwe vrijheden van het Protestantisme dienen. Ach, zegt hieromtrent met regt een Katholiek publicist, er is geene Kerk te bevrijden en daarom zal hier ook geen THOMAS BECHET in het strijdperk verschijnen; niemand heeft uwe vrijheden aangerand, en indien men u zelfs de beruchte Constituties van *Clarendon* terug gave, gij zoudet er nog voordeel bij hebben!

Wat hiervan zij, de nieuwe bewegings-mannen hebben besloten, deze baan, vol van onmogelijkheden en gevaren, te betreden. Eenige maanden geleden, hebben zij te *Londen* eene *Meeting* gehouden, en daar het besluit genomen, eene reeks van verhandelingen uit te geven, waarin de regten en privilegiën der Anglikaansche Kerk zullen be-

wezen en verdedigd worden. Daarin zullen dan eene reeks van afgetrokken beginselen worden voorgedragen, met het, openlijk verklaarde, doel, ze door geheel de natie te doen aannemen. Dat is, op het eenvoudigst uitgedrukt, een onmogelijk werk ondernemen. Indien deze moedige hervormers ook al kunnen bewijzen, dat hunne Kerk bevoegd is, de excommunicatie uit te spreken, wien zullen zij wagen met een *Anathema* te veroordeelen? Welk lid van het Parlement zal zich aan zoodanig vonnis onderwerpen? Welk Engelschman weet niet haar-klein, dat, reeds sedert eeuwen, de politische wetgeving, de geloofspunten heeft geregeld, de eeredienst mede geordend, de geestelijkheid onder de ambtenaren der administratieve magt gerangschikt? Zijn de beide kamers niet allesvermogend? Kunnen zij niet alles maken, zelfs om de beeldspraak van BLACKSTONE te volgen, van een man eene vrouw en van eene vrouw een man? Een parlements-besluit is een geloofsregel, niet meer en ook niet minder, en daartegen vermag geene poging der bestaande Kerk het geringste. Treurige, maar wel verdiende straf dier ontaarde menschen, welke eertijds het behoud hunner waardigheid en hunner rijkdommen boven de heilige armoede van het Evangelie, boven het verhevene martelaarschap der Ierlandsche priesterschap stelden! Deze beide legers, staan nu, ieder door een verschillend geloof bezield, reeds drie eeuwen tegen elkander over: vergelijkt en besluit!

Als een gevolg der eerste poging zal, naar men verzekert, eene tweede gedaan worden, en deze zou de herstelling der tienden onder alle vormen, de kanonieke bisschopskeuze, de invoering van periodieke Synoden en Concilien, eene nieuwe organisatie der bisdommen, eindelijk de volledige ontwikkeling van het parochiaal-systeem

bedoelen. Uit dit alles moet eene verjongde, hervormde, herboren Kerk ten voorschijn treden, welke met haren schitterglans de oogen van heel de wereld blind zal schijnen en aan de regering zelve dien echt christelijken geest inblazen, met wien het godsdienstige stelsel der vorige eeuwen, welks verlies in het geheim betreurd wordt, haar (de Kerk) bezield heeft.

Zonderling zelfbedrog! maar nog zonderlinger tegenspraken. De «beweging van *Oxford*,» zooals zij in *Engeland* wordt genoemd, kenmerkte zich door een diepen eerbied jegens de bisschoppen; de nieuwe beweging echter legt eene niet minder diepe vijandigheid jegens het Episcopaat aan den dag. De voorgangers dier nieuwe hervormers verhieven de bisschoppelijke waardigheid zeer hoog; hunne opvolgers brandmerken hen als verraders der Kerk, als de schande des geloofs. Hoe zou een aldus, in zich zelf verdeeld, koningrijk zijne magt kunnen heroveren. Eene zuiver menschelijke staatkunde zou een tegenovergesteld gedrag aanraden; van waar alzoo die verandering in den tijd van drie jaren? (De Evangelisch partij *Evangelicals, low churchmen*) heeft de houding der bisschoppen gedurende den godgeleerden strijd, door de Puseyisten verwekt, niet zonder diepe verontwaardiging gadegeslagen. De Puseyisten namelijk beijverden zich met meer of minder opregtheid, de bisschoppelijke waardigheid tot in de hoogste gewesten van het christelijk Spiritualisme te verheffen. Het grootste gedeelte van diegenen, welke met die waardigheid bekleed waren, deden hun voordeel met deze, aan een anderen tijd ontleende, theorie, ofschoon zij volkomen wisten, hoe het in de werkelijkheid er mede gelegen was. Zij hielden voor een oogenblik op, eenvoudige *Gentlemen* en kamerleden te zijn, om zich als uitverkorenen Gods

te vertoonen. Maar naauwelijks was de wind der publieke meening ten aanzien van het Puseyïsme omgekeerd, of zij wendden zich norsch en straf tegen hunne partijgangers en van hun nieuw aanzien bedienden zij zich nu voornamelijk ter vervolging van diegenen, wien zij het te danken hadden. *Inde Irae.* De partij, wier kern zich thans aan een sluit, heeft daar een bitter aandenken van bewaard: in het oog der nieuwe school is een bisschop een voorwerp van bespotting en verachting geworden.

Dit is een opmerkenswaardig feit; het Episcopaat in massa van ketterij, van wereldsch-gezindheid beschuldigen en deswege een kruistogt tegen hetzelve prediken, dat is de grondvesten des gebouws ondermijnen, dat is het vuur aan de mijn leggen, welke de andere sekten reeds vóór lang der staatskerk bereid hadden. Moet men zich niet over de naïviteit verwonderen van deze menschen, die al hunne hoop op het welslagen van het werk der wedergeboorte in de pastoors, de rectors en bedienaars der «gezonde leer» stellen; terwijl zij hunne onderneming daarmede aanvangen, dat zij de eenig mogelijke schragen omverwerpen? Moet men deze verblindheid niet vreemd vinden, welke het herstel van een huis begint met de verklaring, dat het geen dak behoeft, als zijnde dit eene verfoeijelijke uitvinding der vroegere barbaarschheid? Laat ons voor een oogenblik eens vooronderstellen, dat zij hun doel bereiken; wat zal deze zoogenaamde herboren Kerk wezen? Eene of andere bastaardsoort van het Presbyterianisme, waaraan echter de Puritynsche geestdrijverij, welke eertijds deszelfs leven en magt uitmaakte, ontbreken zal. Dwazen! die zich in hunne onwetendheid inbeelden, dat zij, ter dekking hunner naaktheid, eenige lompen van het kleed der Katholieke Kerk kunnen afscheuren, en niet weten,

dat dit kleed een weefsel zonder naad is; dat men het geheel of nemen of daarlaten moet. Inderdaad, hoe opmerkzamer men de duizend kronkelingen der ketterij beschouwt; des te meer is men getroffen, des te dieper droefheid gevoelt de ziel, dat zoo vele schoone vernuften zich in ellendige subtiliteiten verliezen, in erbarmelijke tegenspraken zich vastdwalen. Maar de Voorzienigheid bereidt hare wegen en begint hare tinne te zuiveren. Misschien nog eenige jaren inspanning en angst, nog eenige vergeefsche pogingen om den steen van SISYPHUS tot op den top des bergs te wentelen; en zij erkennen ongetwijfeld, hoe vruchteloos zij zich afmatten, en wenden zich met kinderlijke hartelijkheid tot die Kerk, welke hen met de beide armen zal opnemen om hen te troosten en met haren krachtigen adem een nieuw leven in te blazen. Dan zullen zij de lengte des wegs en de vermoeijenissen der reis vergeten.

Geve God, dat de tijd hunner beproeving verkort worde!

UITNOODIGING TOT DE STICHTING EENER VEREENIGING, OM DE KENNIS DER CHRISTELIJKE WETENSCHAP DES HEILS TE VERHOOGEN EN UIT TE BREIDEN, DOOR EENE BLOOTLEGGING VAN DE LEER DER GROOTSTE CHRISTELIJKE DENKERS ALLER EEUWEN.

Dezelfde geest, welke in *Duitschland* de PIUS-vereenigingen opwekte en tot een bloei ontwikkelde, die een onwraakbaar bewijs oplevert, dat zij aan eene behoefte des tijds beantwoorden, is reeds op eene nieuwe schepping van niet geringer nut bedacht. Ook op het gebied der kerkelijke wetenschap wil men eene vereeniging van krachten te werk stellen, om, in dezen tijd, nu alle, zoo ver-

standelijke als stoffelijke middelen, waarmede de vorige eeuwen de waarheid en hare beginselen van liefde en regt hebben aangevallen, ten verderve der maatschappij hernieuwd worden, daar het beste tegen over te stellen, wat, onder de leiding des H. Geestes, de Kerk ter verdediging der ware leer en hare werking tot geluk der menschheid, èn onmiddelijk, door hare onfeilbare organen, èn middelijk, door hare leeraars en andere vertrouwde denkers, heeft voortgebragt. Dit zal de PIUS-Vereenigingen niet alleen in de hand werken, maar haar daarenboven bij hare pogingen voor de vrijheid der Kerk, een helder, zekerlijk allernuttigst, maar misschien ook wel noodzakelijk fakkellicht voorhouden, om haar voor den waan te behoeden, dat de omwentelingen die vrijheid willen en kunnen baren, en alzoo tevens voor de poging, een verbond met de omwenteling te sluiten; om haar te bewaren voor de valsche inbeeldingen, dat de hedendaagsche politieke beginselen en praktijken ook op de Kerk, ter verandering namelijk van hare inrigting, moeten toegepast worden; om haar te waarschuwen van dien geest der liefdelooze en eigendunkelijke tegenspraak tegen de wereldlijke overheid te vermijden, te verfoeijen, en veel minder nog tegen de kerkelijke overheid in werking te brengen. Doch ook de zielzorgers zullen in de vruchten dier zamenwerkende studiën een schat van waarheid en van middelen tot onderrigting en stichting hunner gemeenten vinden.

Dr. DEUTINGER, professor te *Dilingen*, heeft de verdienste, de eerste stem ter uitnoodiging tot dit werk verheven te hebben. In *Duitschland* zal zij niet zonder weerklank blijven. Zijn programma had, reeds voor dat het gedrukt werd, 200 deelnemers. Wij laten daarvan, uit plaatsgebrek slechts de 6e § volgen, zijnde het voorloopig ontwerp van het plan der vereeniging.

a. Ieder lid dier vereeniging verbindt zich, om tot het beschreven doel door arbeid of door geldelijke bijdragen mede te werken.

b.) Uit deze tweevoudige medewerking ontstaat eene dubbele verhouding der leden tot het gezamenlijke doel der geheele vereeniging.

c.) De arbeidende medeleden verbinden zich om binnen eenen bepaalden tijd (b. v. binnen een half jaar) uit een of meer belangrijke werken der christelijke literatuur een zamenhangend, den gang van des schrijvers gedachten in bepaalde schetsen blootleggend uittreksel te vervaardigen en dit aan de geheele vereeniging ten gemeenschappelijken gebruike af te staan.

d.) Deze uittreksels zullen, naar hunnen historischen en innerlijken zamenhang, tot een organiek geheel verbonden worden, en de leden, die zich met deze tweede taak kunnen en willen belasten, moeten te gelijk voor de verdeeling en de bepaling van de werkzaamheden der voornoemde orde zorgen.

e.) Voor de historische behandeling biedt de ontwikkeling der christelijke leer drie groote historische afdeelingen aan, waarvan de eerste de leerstellige bepaling van den inhoud der kerkleer door de Vaders en Conciliën, de tweede hare formele bewerking door Scholastieken en Mystieken, en de derde de poging eener vereeniging dier tweevoudige beweging met de subjectieve natuur van den mensch bevat. Mogt de arbeid eens jaars steeds gelijken tred met deze tijdvakken houden, dan kan men in drie jaren tijds een volledig overzigt der inwendige ontwikkeling van de christelijke geloofsleer bekomen.

f.) Daarna moesten deze uittreksels vergeleken, onderzocht en, zoodra zij een volledigen kring van onderwerpen bevatten, tot gelijk en algemeen gebuik aller leden, als ook ter verdere verspreiding, gedrukt worden.

g.) Ten einde de uitvoering hiervan te verzekeren, kan van die leden, welke niet onmiddelijk in bovengenoemde werkzaamheden deelen, eene kleine geldelijke bijdrage (b. v. van één gulden in het half jaar) worden gevraagd.

h.) Voor deze in verhouding zeer geringe bijdrage zou

hun dan jaarlijks een werk kunnen geworden van 40–60 vellen druks, en van welks degelijkheid van inhoud zij vooraf verzekerd zijn.

i.) Periodieke vergaderingen der leden om elkander vriendschappelijk over de godsdienstige vraagpunten van den dag te onderhouden, zou met het doel der vereeniging niet alleen niet strijden, maar in alle opzigt eene wenschelijke bijlage zijn.

7. Er zijn, wel is waar, reeds meerdere politieke en andere vereenigingen van Katholieken, die rijken en zegenvollen invloed voor de toekomst beloven. Het hedendaagsch vraagpunt echter is, in zijn diepsten grond beschouwd, een godsdienstig, en staatkunde en maatschappelijk belang zijn slechts de omkleedsels van deszelfs verborgen aandrang. Slechts de christelijke priester is in staat deze vragen voldoende op te lossen, indien hij de diepte des Christendoms en 's menschen verloste natuur in hare innigste behoeften, en eindelijk ook de teekenen des tijds begrepen heeft. De hoogste staatkunde des geestelijken bestaat alzoo daarin, dat hij de geloofswaarheden al dieper leere inzien, en de daaruit voorkomende kracht voor zijne verstandelijke en zedelijke vermogens in zich steeds vermeerdere. In deze kracht toch ligt de ware magt des geestelijken over het volk, hetwelk hem zoo gaarne, met eerbied en vertrouwen, als zijn geestelijken vader en raadsman, als zijn vertrooster en leeraar, te gemoet komt, zoodra hij aan dit vertrouwen, door persoonlijke waardigheid en kracht, slechts eenigermate in staat is te beantwoorden. Slechts met deze magt des geestes uitgerust, zal de priester voor het volk als een bode Gods en een engel des Heeren verschijnen.

VERSCHEIDENHEDEN.

DE ANARCHISTEN EN HUNNE LEERMEESTERS, IN FRANKRIJK.

(Vervolg van bladz. 343. *Slot.)*

SPARTACIUS.

Wilt gij de maatschappij het onderste boven keeren?

VINDEX.

Dat was te weinig: ik wil haar vernietigen.... Ik heb het u reeds gezegd; onder deze slavengestalte, ben ik de vrijheid. Ja, ik ben die gevangene van het noodlot, dat eeuwig slagtoffer van de zamenspanning der lafheid, en der list. Mijn is de wereld, mijn eigendom; men heeft het mij ontroofd. Men heeft mij den arbeid, de orde, de ellende opgelegd. Mijner ziel heeft men nog meer boeijen aangelegd dan mijnen sidderenden leden. Men heeft mij gezegd: er bestaat een God; die God is uw heer; die wil dat ge u bedwingt, dat gij offervaardig zijt, dat gij lijdt. Altijd in opstand, altijd overwonnen, gehaat door de magtigen, verraden door de onderdrukten als ik hen ten strijde had geleid, aan nieuwe kluisters geklonken, onder de overwinning zelve, en door de handen dergenen die ik tot overwinnaars maakte, verafschuwd van den dommen hoop der menschen, was ik er eindelijk toe gekomen, geloof te slaan aan die boven mij verheven magt, die mij steeds velde, en die al de krachten der natuur tegen mij scheen te wapenen. Ik bedwong mij dus. Ik beteugelde die onleschbare dorst naar vermaak; ik meende, dat die matelooze zucht naar oneindige wellusten, die eeuwige droom van volmaakte vrijheid, slechts een verheven voorgevoel was van een ander bestaan, een soort van blik mijner ziel in betere gewesten, waar ik mijn koningschap zoude oefenen. Maar gij kwaamt, gij, vol van kleingeestige eerzucht en onuitdelgbare jaloerschheden; gij kwaamt spotten, kuipen, zamenzweren, en onophoudelijk en

langs alle wegen, alle gezag, in den hemel en op aarde, tegenwerken; niet om het gezag te vernietigen — dat ware goed geweest, — maar om het tot uwe laagte neêr te trekken en er u dan meester van te maken. Gij hebt bij u zelven gezegd: ik zal koning en god zijn, en gij zijt het geworden. Om echter zoo veel om te werpen en zoo hoog te klimmen, behoefdet gij de gunst mijner armen en mijner schouders. Gij wendet u tot mij, beklaagdet, vleidet mij. Gij stoptet den mond, die mij tot dan toe de overgegevenheid en de hoop gepredikt had; gij braakt of ontwrichttet de hand, die mij voedde en die de helft van mijn last droeg; gij deedt mij tegenzin in den arbeid opvatten. Toen, mij dronken en razend gemaakt hebbende door mij op mijne hoog geklommene en ongeneeslijke ellende te wijzen, toen riept gij mij toe, dat ik heer en god der aarde was. Ha! gij wist niet, dat ik u in zoo verre gelooven zou..... Nu wil ik dan ook geen meester meer, geen armoede, geen dwang, van wat aard ook. Ik ben souverein, ik ben god; ik wil beerschen, ik wil gebieden, ik wil genieten.

SPARTACUS.

Gij hebt gelijk. Maar gij zult u toch zekerlijk niet willen verheffen boven de eeuwige wetten, der menschheid opgelegd, boven de wetten der zedelijkheid.

VINDEX.

Nog al van die zedenwet! waar haalt gij ze van daan?....

SPARTACUS.

De zedenwet is in mijn hart, en zoo gij in het uwe wilt zien, zult gij ze daar ook ontdekken. De natuur heeft ze daarin neergelegd, om ons ten aanzien onzer pligten te verlichten. Onze pligten zijn, onze broeders te beminnen, en de wetten te onderhouden, waarvan de goede orde en het bestaan zelf der maatschappij afhangen.

VINDEX.

Ik zie wel, door dat woorden-gescherm, dat gij mystiek wordt. Jongetje, als gij durfdet, zoudt ge mij de zedenwet niet be-

schrijven als een voortbrengsel der natuur, hetwelk aan een onzer ingewanden gehecht is, als een in het hart groeijende en zich ontwikkelende knobbel, maar gij zoudt rond uit beweren, dat zij door God gegeven is. Dat is veel onder, maar 't is veel minder dom. *Tartufe!* na mij eerst van den katechismus verlost te hebben, zoudt gij er mij weer naar toe willen brengen. *Het is te laat!* . . . . . .

Ik voel in mijn hart niets dan de aantrekking van het vermaak, en afkeer van die zedenwet, welke mij voorschrijft zoo wel uwe vreugde te eerbiedigen, als mijne ellende te ondergaan. Ik vond haar reeds drukkend, toen zij van den hemel kwam; denk dan eens wat ik van haar denken moet, nu zij van u komt! Ik schaf het af dat wetboek der ongeregtigheid, waarbij mij ten uwen voordeele eene helsche dienstbaarheid wordt opgelegd. De Jesuiten konden gedaan krijgen, dat ik er mij aan onderwierp. Ziende dat zij kuisch, arm, gehoorzaam waren, dat zij alles verzaakten om mij te dienen, kon ik gelooven aan 't gene gij deugd noemt; ik was van hunne goede trouw overtuigd, en ik ontwaarde dat ik broeders had. Maar zijt gij mijne broeders, gij, die daar aan komt, bekranst met bloemen, rijk, welgedaan, welgekleed, met legerscharen in uw gevolg, om mij te bevelen, dat ik geduldig zijn en lijden zal? Zijt gij kuisch? Zijt gij matig? Eerbiedigt gij de wetten? Wat is dat dan voor eene zedenwet, welke u toelaat te liegen, juffers te kameren, omwentelingen te maken; welke, in één woord, u alles toestaat, hetwelk zij mij, naar uw beweren, ontzegt?

SPARTACUS.

.... Ik zie het wel; gij zijt van de leer, welke den mensch tot alle verkeerdheden aanleiding geeft, door te zeggen: *God is het kwaad.*

VINDEX.

Hoe velen der uwen hebben, alvorens een der onzen dit woord uitgesproken had, het niet op duizenderlei wijze te verstaan gegeven, zoo in hunne lessen, als in hunne voor-

beelden? Mijn vriend PROUDHON, tegen wien ge zoo schreeuwt, heeft uwe leeringen slechts in de volkstaal overgebragt.....

. . . . . .

SPARTACUS.

Maar toch, zonder orde en zonder zedenwet kan men slechts een chaos invoeren. Veeleer zou de geest eene stad, in de lucht gebouwd, begrijpen....

VINDEX.

Spaar de rest maar. Ik ken PLUTARCHUS ook, en al die behouders-uijen. PLUTARCHUS heeft, hetgeen gij hem van de zedenwet laat zeggen, van de godsdienst gezegd.

SPARTACUS.

Zedenwet en godsdienst zijn hetzelfde.

VINDEX.

Volstrekt niet. Gij ziet immers, dat ik, nu gij mij de oogen over de godsdienst geopend heb, geen belang meer stel in uwe zedenleer..... Gij hebt de zedenleer der godsdienst geloochend: krachtens hetzelfde beginsel loochen ik uwe zedenleer; gij hebt de leer van het vermaak gepredikt: ik wil haar in oefening brengen..... Eene zaak, eene enkele zaak zou mij terug kunnen houden: mijn belang; dan ik heb niets te verliezen, en ik kan alles winnen. Wat ik ook doe, ik kan niet verarmen. Indien ik ook geen stuiver rijker wierd, toch zou ik het genoegen smaken der wraak en der vernieling Dat schat gij niet gering, naar ik meen..... Ik zag u, toen gij rijk en voornaam geworden waart, toen gij de zonen uwer vorige meesters onder uwe beschermelingen teldet. Met wat blikken, van den top uws geluks geworpen, verpletterdet gij hen in den afgrond hunner vernedering! Gij wreektet u, en dat was u het genoegelijkste der gansche overwinning. «Ja wel, mijnheer de graaf; ja wel, mijnheer de marquis; ja wel, mevouw de baronnes; ja wel; *ik* ben het, ik, de kleine SPARTACUS, de dichter, de geschiedschrijver, dien ge voorheen niet aanzaagt, dien ge uitgefloten hebt. Ik ben nu een groot heer, ik ben minister, ik heb een leger: 't is nu van belang wél met mij te staan. Janrap, die

daar door de straten holt, gehoorzaamt mij, wacht slechts op een wenk van mij, om uwe hotels te plunderen.» Dat zeiden hun uw huuding, uw gesnork, uw gansche gelaat. Daarop wendet gij u naar VINDEX: «Volk!» riept gij, «kalmte! onteer uwe overwinning niet; leg de wapenen neder, en verlaat u op uwe *chefs!*» En de klucht was uit. Overgelukkig, dat gij met de overwunnenen deelen en hun de helft afnemen kondet, hieldt gij u tevreden met hun tot straf op te leggen, u als hun gelijken aan te zien. Maar dat goed genoeg voor u was, kan bij mij niet volstaan. Edelen, burgers, geletterden, gij allen, die het volk exploiteert en het volksfortuin in bezit hebt, ik wil u op de knieën zien, bevende, bleek van schrik, en om genade smeekende. Ik wil tranen; ik wil de diepste verlaging, de hevigste wanhoop; ik wil een wee zoo mateloos als de gramschap, die tot in 't merg mijner beenderen kookt. Wee aan u! wee aan uwe kinderen en aan uwe vrouwen!... Wee aan wie mij ooit gesmaad heeft, hetzij door bevelen, hetzij door minachting of onverschilligheid, hetzij door medelijden!... Wee aan hen allen! Wee aan hunne steden, vol gedenkteekenen, vol meesterstukken! Ik zal die paleizen binnenstormen, die ik gebouwd heb zonder er ooit iets meer dan de muren van te zien; de lusttuinen, die ik beplant heb, maar welker getraliede omheining vervolgens voor mijne lompen gesloten bleef! Met moker, bijl en toorts zal ik er binnen stormen; niets zal er van overblijven dan asch.

. . . . . .

SPARTACUS.

Wandaal!

VINDEX.

Hersenlooze! Wat voor behoefte heb ik aan gedenkstukken, en wat geef ik om de kunst? Welke verzachting brengen die weekheden mij aan, waarmede gij uwe hartelooze verveling tracht te verliefelijken! Ik, ik torsch al den druk uwer beschaving, en ik ben verstoken van al hare genoegens.

SPARTACUS.

Waarlijk, het spijt mij, dat ge de *National* niet leest. Niet alleen pijnt hij zich af met de overweging van uwe belangen; hij is ook, met een prijsbaren ijver, bedacht op uwe vermaken. Hij heeft zeer ernstig gevorderd, dat men republikeinsche feesten zou instellen, waarbij al het vermogen en al de luister der kunst zouden ten toon gespreid worden, ten einde uw geest te verheffen, en uwe oogen te streelen. Reeds zijn eenige proeven genomen.

VINDEX.

O ja, men heeft de hoornen van acht ossen verguld, en die beesten op het Marsveld rondgeleid. Zij waren vergezeld van eenige honderden meisjes uit de volksklasse, die de uitstekende eer hadden, door de republikeinsche garde en de constituante *gelorgneerd* te worden. Beken het maar, dat kon niet op tegen den H. Sacramentsdag.

SPARTACUS.

Daar denk ik anders over. Die plegtigheid, al te veel bespot, was niet ontbloot van een zeker *grandioos* symbolisme. Het was, in zekeren zin, de vergoding van den landbouw en van den arbeid.

VINDEX.

Dat wil zeggen: het fetichisme, en de eerdienst van de zielverkonperij.... — Weleer droegen wij, in de christelijke processies, bloemen en airen, niet om als hersenloozen, die voortbrengselen der aarde, noch zelfs den arbeid, die ze teelde, te vereeren; maar om den magtigen en goeden God, die ze gegeven had, hulde te bewijzen. Wij strekten niet ten schouwspel aan wetgevers, die (ik neem de heilige en hoog verhevene *Montagne* uit) als paddestoelen, na een onweersdag, uit het slijk onzer oneenigheden opgekomen zijn; maar onze magistraten, onze hoofden, gingen met ons in de processie, volgden dezelfde banieren, en bogen voor het kruis, dat ons allen gelijk maakte. Onze dochters waren er bij, niet als schouwburg-danseressen, maar als geërbiedigde maagden. Men

droeg er geen armstoelen, nachttafels, guitaren, welriekende zeepsoorten, en hetgeen al verder door de armen voor de rijken gemaakt wordt, ten toon; maar heilige ligchamen werden gedragen in gouden kisten. De hoogste waardigheidbekleeders in Kerk en Staat gingen onze zuster GENOVEVA, de boerendochter van *Nanterre*, uit haar graf halen, en droegen hare lijkkist op hunne schouders door de stad, terwijl de Aartsbisschop, blootvoets, voor haar uitging. De lucht weergalmde niet van zinledige patriotten-deunen en krijgsliedjes, waar in men spreekt van sterven voor het vaderland, en waarvan de uitwerking niets anders is dan dorst; maar eerwaardige zangen, welker zin door allen gekend werd, en die voor niemand een leugen waren, weerklonken alom. En dat, dat wilt gij ons vergoeden met ossen en potsenmakers!

SPARTACUS.

Wenscht gij dan de ongerijmde plegtigheden des bijgeloofs terug!

VINDEX.

Wat! laten we er maar van zwijgen..... Ik ben in mijn schik, dat ik geen christen meer ben; maar niettemin, als ik bedenk, dat gij mij ontchristend hebt, dan gevoel ik veel lust om u, te dier oorzake, vóór den tijd de ribben te breken. Het christendom legde mij een juk op, maar het deed ook alles voor mij, voor mijn ligchaam, voor mijn ziel, voor mijn hart. De kunst sprak eene taal, welke ik verstond, en bood mij troost aan, die ik kon smaken. Voor mij bouwde zij de kathedralen; die paleizen Gods waren ook mijne paleizen, en men zag op aarde geen schoonere. Er ging geen week voorbij, zonder dat de godsdienst mij daar ten feest noodigde, tot een feest vol verhevene lessen en hoop. Reeds den avond te voren kondigde het vrolijk klokkengelui den dag aan der rust en der vrijheid. Ik ging naar de Kerk, met mijne vrouw, met mijne kinderen, met mijne buren, met mijne bazen; of liever, op dien dag had ik geen bazen; God ontving ten zijnent slechts gelijken. Daar sprak men tot mij, en tot allen, van

deugd, van liefde, van heerlijkheid; en niet alleen, dat ik het lot van de magtigen dezer aarde niet benijdde, maar ik leerde zelfs mijn lot boven het hunne schatten. Scheen de loopbaan, waarin de Voorzienigheid mij geplaatst had, moeijelijker, zij was ook de kortste en de zekerste weg naar den hemel. Was ik arm, moest ik vernederingen ondergaan, ik zag mijn God in de kribbe, ik zag hem met roeden gegeeseld en met doornen gekroond, ik zag hem aan het kruis. Meer onderdrukt dan 't mij kon overkomen, sprak Hij mij van daar toe, Hij noemde mij zijn broeder en zijn kind, Hij wierp teedere blikken op mij en opende mij zijne armen; *zalig*, zeide Hij, *zalig zijn ze die weenen!* En uit mijn hart, waaruit nu de haat als gloeijende lava stroomt, zweefden beden en liefdezuchten opwaarts, aangenamer geuren dan de voor het altaar brandende wierook. Die zoetheid Gods volgde mij alom. Gedenkteekens, schilderijen, beelden, iedere bladzijde door de kunst geschreven, waren weerklank der hemelsche beloften. Hier de strijden en de overwinningen der Heiligen; ginds de liefelijke glimlach en de opperste bijstand der goede Moeder, der zalige Maagd; overal de afbeelding des aanbiddelijken Verlossers, des Godmenschen, des Vaders der armen, altijd nederig, altijd zacht, altijd vol barmhartigheid, slechts voor de boozen schrikkelijk, en nog, bij al zijne gestrengheid, bereid om hen, zoo zij hem beminnen en boete doen wilden, opregt lief te hebben. Dat hebt gij mij ontrukt..... Gij hebt mij opgehitst om die meesterstukken der christelijke kunst te verbreken, en op dagen van dronkenschap en blinde woede door de goten te slepen; en wat er van overbleef, dat kocht gij, voor weinig gelds, van de Joden, om er uwe paleizen meê te versieren. Wat hebt ge mij in de plaats gegeven? Ik spreek niet van die heidensche nitzinnigheden, die ik door ze uit te fluiten gewaardeerd heb..... Maar in de boeken uwer dichters, in de werken uwer kunstenaars, op de wanden uwer gedenkstukken, wat is daar voor mij? Hier en alom zie ik niets dan de prikke-

lende afbeelding uwer geneugten, de vreugde, de wellust, de wulpschheid, den rijkdom, den hoogmoed; zoo veel betooverends, zoo veel overfijns, dat ik niet eens alles begrijpen kan. Dat houdt gij mij voor de oogen, maar op een afstand; tusschen de palen mijner gevloekte armoede door, als uit een gemetseld hok, moet ik het aanschouwen..... Onverzadigbare lusten staan op in mijn hart!.... O, die lust zal u verslinden, zij zal uwe geneugten verslinden, die ik niet genoten heb, die ik niet kan, die ik niet wil genieten..... De toorts zal ik in die ontkrachtende wonderen zwaaijen..... O volk, zoo gij één paleis overend laat, dan zal er in uw midden een verrader gevonden worden, die er zich in verschanzen zal..... Geen kunst, geen boeken, geen wetten meer: vrijheid! De vrijheid heersche alleen over de in hoon en smaad liggende godsdiensten, over de tot stof vermalen wetboeken, over de afgeschafte kunsten, over de uitgebluschte wetenschappen, over den algeheelen puinhoop, eertijds deze ellendige maatschappij! Zij zij vernield! niets blijve er van over, zelfs de herinnering niet!

. . . . . .

. . . . . .

Tot heden is mijn ware aanvoerder nog niet verschenen. Hij zal niet kunnen lezen; hij zal geen familie hebben; 't zal een of andere bastaard zijn, een banneling van den echten stempel; vervuld van onverzoenbren haat tegen deze wereld, tegen welke hij alom zal gestreden, en die hem steeds zal mishandeld hebben. Zijn vaan zal vrijheid, zijn eenig evangelie zal wraak zijn. Hem wacht ik, hij zal het door u begonnen werk voltooijen....

SPARTACUS.

Gij wilt dan.....

VINDEX

Stil! Ik wil gelijk hebben. Ik lach met feiten, logica en rede. Ik lach met hetgeen was en met hetgene zijn zal. Ik lach met het mogelijke en met het onmogelijke. Ik lach met

alles. Ik loochen alles. Ik ben zat van ellende, van slavernij en van verguizing; dronken ben ik van wangunst. 't Is nu mijn beurt om baas te zijn, ik wil heerschen, al was 't maar voor een oogenblik; kan ik niet tot de heerschappij komen, dan wil ik sterven. Eene laatste maal, het staal en het vuur in de hand, wil ik het lot beproeven. Door uwe bemoeijing van de vreeze Gods bevrijd..., wil ik zien of mij de kracht, slechts om aan 't verstand, dat is aan de sluwheid, te gehoorzamen, ten deel is gevallen. Ik zal zien, of inderdaad al mijne driften wijken moeten voor die zoogenaamde wetten, uitgegaan van dat klein getal menschen, van die kleine hersenkast der menschheid, die ik met één vuistslag verbrijzelen kan. Ik zal zien of het waar is, dat God zich door u heeft laten overwinnen, en of hij niet, integendeel, om u, schaamtelooze dwergen, te straffen, heeft toegelaten, dat gij hem uit mijn hart verjaagdet. Ik zal dan het aanschijn dezer wereld veranderen. Ik zal haar het onderste boven keeren, tot dat er noch eerste, noch laatste meer is, tot dat alle spoor van ongelijkheid, iedere kiem van despotisme, iedere schijn van onregtvaardigheid zal opgehouden hebben mijn verheven hoogmoed te beleedigen.... Zoo ik te kort schoot.... — Maar ik zal niet te kort schieten; maar gij zelve, gij zult mij helpen door uwe verdeeldheden, door uwen onderlingen naijver, door uwe goddeloosheid, door uwe dwaasheid; maar, in de hoop om mij nogmaals te bedriegen, in de hoop om nogmaals over mij te heerschen en u zelven te behouden, zult gij mijne agenten zijn, en gij zult elkander dooden.... Zoo ik te kort schoot.... Welnu, dan zal 't niet zijn, dan nadat ik onherstelbare slagen zal toegebragt hebben. Tevreden en fier zal ik mij begraven onder de puinen van uwen voorspoed. Mij begravende, zal ik een vloek uitschreeuwen, die tot eene altoosdurende verschrikking door alle eeuwen herklinken zal. Dan zullen zij, die de wereld weer oprigten, aan ons denken en haar beter maken.

SPARTACUS.

Booswicht! Uwe afschuwelijke wenschen zullen ijdel zijn. De maatschappij zal niet omkomen; maar gij zult oorzaak zijn, dat de onschatbare vorderingen der laatste tijden voor haar verloren gaan. De reactie alleen zal voordeel hebben van uwe misdaden. Gij zult ons naar de heerschappij der kasten en der voorregten terugvoeren.

VINDEX.

Wat raakt het mij? Als ik toch een meester moet hebben, wil ik even gaarne een MONTMORENCY als u.

SPARTACUS.

Ik bezweer u, denk er toch aan. Bij het vaderland....

VINDEX.

Ik heb geen vaderland.

SPARTACUS.

In den naam van God en van uwe broeders.

VINDEX.

Er is geen God meer, en wij zijn ook geen broeders meer.

SPARTACUS.

Gij laat u door eene blinde woede vervoeren. Kom tot u zelven. Burger zijt ge, en haat ge de tirannen niet?

VINDEX.

Ik ben slaaf, en ik haat de menschen.

Stemmen uit de verte.

Schildwachten, waakt!

VINDEX.

Ja, WAAKT. Maar gij waakt te vergeefs. De engel des hemels waakt niet meer over de stad. Hij plaatst zijne hand niet meer op het hart des volks, om deszelfs vreesselijke kloppingen te bedwingen; hij stort er die woorden niet meer in, die den haat en de wangunst uitdooven. De engel is weggevloden van uwe steden, en mij heeft hij er meester van gelaten. Waakt, luistert: alles is stil, ik ben verwonnen, ik arbeid.... Ik wet dit staal, stomp geworden op de barrikaden; dit staal, daar ik mijn brood mee winnen, en dat mij wreken moet.

Ziedaar, Nederlandsche lezer, wat het godvergeten volk is, en wie het zijn, aan welke dat volk zijne godvergetenheid wijt. 't Geen in *Frankrijk* gebeurd is, kan ook hier gebeuren. Vlei u niet, dat onze armen, onze werklieden, van beteren aard zijn dan de Fransche; is God eenmaal uit hunne harten gewischt, dan zal daar dezelfde onverzadelijke lust, dezelfde razende nijd, dezelfde gloeijende haat, dezelfde ontembare vernielingszucht in heerschen; de menschen zijn overal menschen, en behoeven overal, tot temming der booze begeerlijkheid, de godsdienst. Let wel, waartoe de godsdienst noodig is: — tot temming der booze begeerlijkheid, dat is tot het bedwingen van de onmetelijke magt des kwaads. Geen flaauw algemeen christendom, geen slap aftreksel van godsdienst, is daartoe genoegzaam; maar de godsdienst in al hare kracht, in al hare uitgebreidheid, met al hare middelen, wordt er toe vereischt. O vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk, bevrijdt ons toch van dat lager onderwijs, hetwelk de harten der kinderen, wel verre van ze voor de godsdienst te openen, integendeel voor de godsdienst lusteloos maakt; en vooral, verschaf ons vrijheid, de bij de Grondwet uitdrukkelijk gewaarborgde vrijheid van onderwijs. Dan zal de godsdienst, ik meen de onverminkte, de onverwaterde, de niet ziellooze godsdienst, ten minste een zeker gedeelte der jeugd voor de ongodsdienstigheid, voor de verzinnelijking, voor de verdierlijking, voor het *vindicisme*, kunnen behoeden.

EINDE VAN HET VIJFTIENDE DEEL.